

Jozef Výrost a kolektív

Európska sociálna sonda (ESS)

4. kolo na Slovensku

UNIVERSUM

Jozef Výrost a kol.

**Európska sociálna
sonda (ESS)
4. kolo na Slovensku**

**UNIVERSUM
2 0 1 0**

Európska sociálna sonda (ESS) 4. kolo na Slovensku

Táto publikácia vyšla v rámci riešenia štátneho programu
Predikcia vývojových trendov v sociálnej sfére č. 174/2004

Zostavil: prof. PhDr. Jozef Výrost, DrSc.

Autori: Mgr. Denisa Fedáková, PhD. (kapitola VI.)
PhDr. Mária Homišinová, PhD. (kapitola II., IV.)
Mgr. Michal Kentoš, PhD. (kapitola V.)
prof. PhDr. Ladislav Lovaš, CSc. (kapitola III.)
prof. PhDr. Jozef Výrost, DrSc. (kapitola I., VII.)

Recenzenti: RNDr. Zdenka Ruiselová, CSc.
doc. PhDr. Tomáš Urbánek, PhD.

Ilustračné fotografie: Mgr. Branislav Švorc

© Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach

Vydané vo vydavateľstve **UNIVERSUM**, Javorinská 26, 080 01 Prešov
(www.universum-eu.sk).

Prešov 2010

ISBN 978-80-89046-65-2

OBSAH

I. PROJEKT EURÓPSKA SOCIÁLNA SONDA (European Social Survey, ESS)	5
<i>Jozef Výrost</i>	
II. SOCIODEMOGRAFICKÝ PROFIL RESPONDENTA A JEHO RODINY	61
<i>Mária Homišinová</i>	
III. POLITICKÉ POSTOJE	83
<i>Ladislav Lovaš</i>	
IV. SUBJEKTÍVNA POHODA	105
<i>Mária Homišinová</i>	
V. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE	133
<i>Michal Kentoš</i>	
VI. MLADÍ VERZUS STARÍ? VEK A VEKOVÁ DISKRIMINÁCIA V OTÁZKACH ROTUJÚCEHO MODULU ESS.....	153
<i>Denisa Fedáková</i>	
VII. POSTOJE K SOCIÁLNEJ STAROSTLIVOSTI	181
<i>Jozef Výrost</i>	
LITERATÚRA	220

I.

PROJEKT EURÓPSKA SOCIÁLNA SONDA (European Social Survey, ESS)

Jozef Výrost

Úvod

Publikácia, ktorú predkladáme verejnosti, vznikla ako produkt riešenia projektu Európska sociálna sonda (European Social Survey, skratkou ESS) a je v našich podmienkach treťou publikáciou tohto druhu (Výrost a kol., 2006, Výrost a kol., 2008). ESS predstavuje dnes už etablovaný medzinárodný celoeurópsky projekt, plánovaný zatiaľ (v súčasnosti boli podniknuté kroky, ktoré smerujú k realizácii možnosti ďalšieho pokračovania ESS) na 5 kôl v dvojročnom cykle. Opakované merania dávajú možnosť postihnúť vybrané aspekty spoločenského, politického a kultúrneho života v účastníckych krajinách v 10-ročnej perióde. Slovensko sa prvého kola Európskej sociálnej sondy nezúčastnilo, teda predložený text je v poradí treťou u nás publikovanou národnou správou, prinášajúcou vybrané výsledky, ktoré priniesla realizácia 4. kola ESS. Súčasne, tak ako si to vyžadujú zásady diseminácie výsledkov projektu, každá z publikácií v prvej časti prináša základné informácie o štruktúre, organizácii a zameraní celého projektu i príslušného kola.

Fakt kultúrnej diverzity Európy predstavuje pre sociálne vedy permanentnú výzvu a súčasne prirodzené laboratórium pre štúdium, vyžadujúce si multidisciplinárny prístup, t. j. účasť čo najširšieho okruhu sociálnych vied, od ekonomických vied, politológie, cez sociológiu, psychológiu až po historické vedy a sociálnu antropológiu. Porozumenie podstate a dôsledkom rozdielov v ekonomickej, sociálnej, kultúrnej a politickej štruktúre krajín integrujúcej sa Európy sa v tomto kontexte chápe ako nevyhnutná podmienka pre efektívne riadenie prebiehajúcich sociálnych procesov tak zo strany národných, ako aj celoeurópskych orgánov a zainteresovaných inštitúcií.

Realizácia projektu ESS bola predbežne rozvrhnutá na 5 kôl (v dvojročných cykloch), v rokoch 2002 – 2011. Spôsob financovania projektu ESS je dvojúrovňový. Národné štúdie, v každom kole samostatne, sú financované z národných zdrojov (štátny rozpočet, prostriedky z grantových agentúr a pod.). Medzinárodná koordinácia projektu je financovaná z medzinárodných zdrojov (European Science Foundation, 5. Rámcový program EÚ pri prvom kole v rokoch 2001 – 2003, 6. Rámcový program EÚ pri druhom kole v rokoch 2004 – 2005, 7. Rámcový program EÚ pri treťom, štvrtom a piatom kole v rokoch 2006 – 2011).

Možnosť postihnúť vývojové trendy v sociálnej sfére v rámci projektu ESS je založená na splnení dvoch základných požiadaviek, ktorými sú **opakované merania** a **medzikultúrne komparácie**.

Pokiaľ ide o splnenie prvej požiadavky – opakované merania, predpokladá sa uskutočnenie 5 kôl výskumu v dvojročných intervaloch:

- Prvého kola (ESS R1) realizovaného v rokoch 2001 – 2003, žiaľ, bez účasti SR, sa zúčastnilo 22 krajín (Austria, Belgium, Czech Republic, Denmark, Finland, France, Ger-

many, Greece, Hungary, Ireland, Israel, Italy, Luxembourg, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, United Kingdom).

- Druhé kolo (ESS R2) sa uskutočnilo v rokoch 2004 – 2005 za účasti 26 krajín (Austria, Belgium, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Italy, Luxembourg, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, Ukraine, United Kingdom).
- Tretie kolo (ESS R3) sa uskutočnilo v období 2006 – 2007 za účasti 25 krajín (Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Hungary, Ireland, Latvia, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Romania, Russia, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Ukraine, United Kingdom).
- Štvrté kolo (ESS R4) sa uskutočnilo v r. 2008 – 2009 za účasti 31 krajín (Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Israel, Latvia, Lithuania, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Romania, Russian Federation, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, Ukraine, United Kingdom).

Použitá technika zberu dát, kombinácia dotazníka a interview, pozostáva z časti stabilnej (core modules), rovnakej pre všetky kolá výskumu, a z časti premenlivej (rotating modules), ktorá sa špecificky vytvára pre jednotlivé kolá. Výber rotujúcich modulov pre každé kolo je predmetom súťaže medzinárodných tímov.

Skutočnosť, že časť otázok (core modules) sa v perióde 10 rokov zopakuje päťkrát, dáva možnosť analyzovať vývinové tendencie v sledovaných oblastiach.

Ide o tieto oblasti :

- **Sociálne postavenie jednotlivca v spoločnosti**
- **Sociálna inklúzia/exklúzia**
- **Médiá a komunikácia**
- **Názory na politické otázky**
- **Sociálno-politické orientácie**
- **Hodnotové orientácie**
- **Dôvera v spoločenské inštitúcie**
- **Náboženská identita**
- **Národná a etnická identita**

Rotujúce moduly:

O možnosť včleniť svoj modul do prebiehajúceho kola ESS sa uchádzajú medzinárodné tímy špecialistov súťažným spôsobom a o ich zaradení rozhoduje *Vedecká rada projektu (SAB – Scientific Advisory Board)*.

V 1. kole ESS boli vybrané moduly:

- **Občianstvo, občianska angažovanosť a demokracia.** Modul pripravila skupina **K. Newtona** v zložení: José R. Montero, A. Westholm, H. Kriesi, S. Rossteutscher.
- **Imigrácia.** Modul vypracovala skupina **I. Prestona** v zložení: T. Bauer, D. Card, C. Dustmann, J. Nazroo.

V 2. kole ESS súčasťou dotazníka boli rotujúce moduly:

- **Rodina, práca a sociálne zabezpečenie v Európe.** Modul pripravila skupina pod vedením R. Eriksona v zložení: J. O. Jonsson, J. Brüderl, D. Gallie, H. Russell, L. A. Vallet.
- **Zdravie a zdravotná starostlivosť v meniacej sa Európe.** Modul pripravila skupina pod vedením S. Kooikera v zložení: J. Kragstrup, E. Holme Hansen, N. Britten, A. M. Oltarzewska.
- **Hospodárska etika v Európe: trhová ekonomika a občianstvo.** Modul pripravila skupina pod vedením S. Karstedt v zložení: S. Farrall, A. Stoyanov, K. Bussmann, G. Skapska.

V 3. kole ESS to boli moduly:

- **Personálna a sociálna pohoda.** Modul vytvorila skupina pod vedením **F. Hupperta v zložení:** A. Clark, B. Frey, N. Marks, J. Siegrist.
- **Načasovanie života.** Modul pripravila skupina pod vedením F. Billariho, ďalšími členmi boli: G. Hagestad, A. Liefbroer, Z. Spéder.

V 4. kole ESS boli vybrané moduly:

- **Skúsenosti s diskrimináciou a prejavy diskriminácie voči ľuďom rôzneho veku.** Modul pripravila skupina pod vedením D. Abramsa v zložení: L. Lima, G. Coudin.
- **Postoje k sociálnej starostlivosti v meniacej sa Európe.** Modul pripravila skupina pod vedením S. Svallforsa v zložení: W. van Oorschot, P. Taylor-Gooby, C. Staerkle, J. G. Andersen, J. Hills, T. Sefton, S. Mau.

Pokiaľ ide o druhú požiadavku, **medzikultúrne komparácie**, v rámci ESS sú formulované presné propozície pre preklad dotazníka z angličtiny do jazykov riešiteľských krajín a uskutočňujú sa viaceré opatrenia, aby boli metodiky v rôznych jazykových mutáciách rovnocenné. Zároveň v každej zo zúčastnených krajín sa empirický výskum realizuje striktne na reprezentatívnom náhodnom výbere (v krajinách do 2 mil. obyvateľov minimálna veľkosť efektívnej výskumnej vzorky, t. j. počtu osôb, ktoré odpovedia na celú metodiku, je 800 respondentov, v ostatných krajinách je to 1500 respondentov). Cieľom týchto opatrení je uskutočniť medzikultúrne porovnania analýzou získaných empirických dát, a tým prehĺbiť pohľad do prebiehajúcich procesov.

Prehľad termínov realizácie 4. kola ESS:

- Vypísanie tendra na výber rotujúcich modulov dotazníka: december 2006
- Predloženie návrhov na rotujúce moduly: február 2007
- Výber rotujúcich modulov: apríl 2007
- Kompletizácia a pilotná štúdia na overenie dotazníka pre 4. kolo: apríl 2008
- Vypracovanie plánov výberu vzorky, ich schválenie a realizácia: september 2008
- Terénny výskum: september – december 2008
- Spracovanie dát v NSD v Nórsku: február 2009 – september 2009
- Zverejnenie a sprístupnenie dát verejnosti: september 2009
- Technická správa o 4. kole ESS: september 2009

Slovenská republika vstúpila do projektu ESS až v 2. kole. Podstata problému účasti Slovenska spočívala v tom, že projekt ESS bol a aj v súčasnosti je len na nadnárodnej úrovni financovaný zo zdrojov EÚ (5., 6. a 7. *Rámcový program* Európskej únie – 5-th, 6-th, and 7-th *Framework Program*, a čiastočne aj zo zdrojov Európskej nadácie pre vedu – *European Science Foundation, ESF*). Účasť jednotlivých krajín bola a je stále plne financovaná z národných zdrojov.

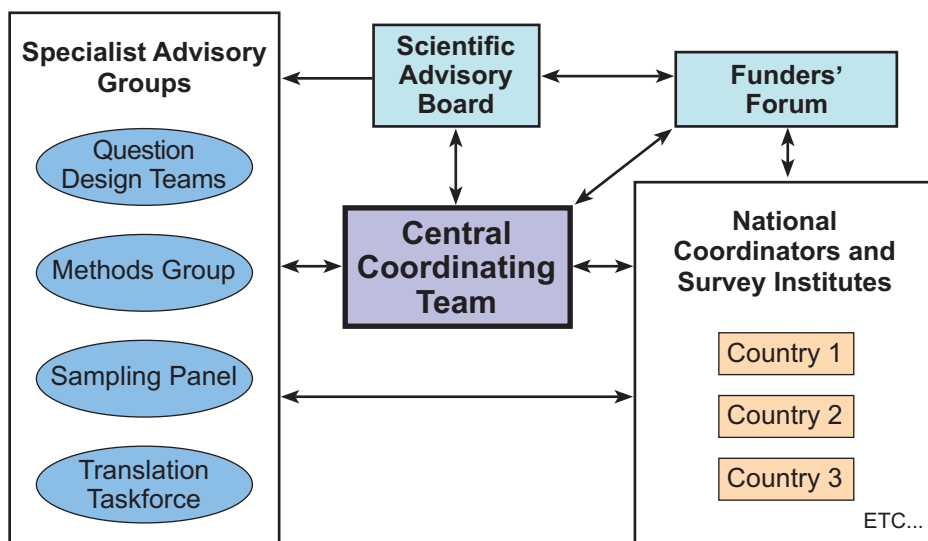
V SR sa riešenie finančného zabezpečenia pre druhé a nasledujúce kolá ESS našlo prostredníctvom formy štátnych programov, menovite úlohy **Predikcia vývojových trendov v sociálnej sfére**, vypísanej v rámci tematického štátneho programu výskumu a vývoja **Aktuálne otázky rozvoja spoločnosti**. Úloha Predikcia vývojových trendov v sociálnej sfére bola teda, zatiaľ v rokoch 2004 – 2010, riešená v kontexte medzinárodného výskumného programu *European Social Survey* (2., 3. a 4. kolo) v súlade s určenými spoločnými pravidlami a zameraná na poznávanie a interpretáciu postojov, hodnôt a spôsobov správania ľudí v SR so zreteľom na európsky kontext a zmeny v európskych inštitúciách. Organizácia výskumu bola rovnaká ako v ostatných zúčastnených krajinách ESS, tak, aby výsledky boli porovnateľné v medzinárodnom meradle.

Význam, ktorý Európska komisia a jej orgány pre vednú politiku pripisujú tomuto projektu, možno vidieť aj v tom, že ESS získala Descartovu cenu za rok 2005. Toto najvýznamnejšie ocenenie vedeckej práce v Európe udeľuje každoročne Európska komisia za „výnimočné prínosy vo vedeckom výskume“. V roku 2005 bola táto cena po prvýkrát udelená riešiteľom z oblasti spoločenských vied. Európska komisia sa tiež rozhodla vyčleniť prostriedky na zabezpečenie infraštruktúry ESS zabezpečujúcej nadnárodnú koordináciu pre obdobie rokov 2006 – 2010.

1.2 ORGANIZAČNÁ ŠTRUKTÚRA ESS

S ohľadom na rozsah a komplexnosť úloh pri zapojení sa takého veľkého počtu krajín do výskumu si ESS osvojila princíp rovnováhy v riadení aktivít medzi elementmi jej organizačnej štruktúry. Prakticky to znamená kombináciu **centrálnej koordinácie** aktivít projektu so zvýraznenou **právomocou národných tímov** a permanentnou poradenskou službou **nezávislých expertov, resp. expertných tímov**.

ORGANIZAČNÁ ŠTRUKTÚRA ESS

I. Centrálny koordinačný tím (Central Coordinating Team – CCT)

Roger Jowell

V 4. kole ho tvorili zástupcovia významných európskych inštitúcií, zodpovední za projekt.

Vedúcou inštitúciou v CCT je:

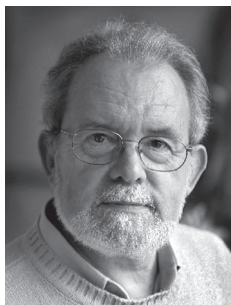
Centre for Comparative Social Surveys,
City University London, UK

Profesor Roger Jowell, hlavný koordinátor

(Do októbra 2003 vedúcou inštitúciou ESS bolo National Centre for Social Research v Londýne, osoba hlavného koordinátora sa nemenila).

Partnerskými inštitúciami v CCT sú:

**Katholieke Universiteit Leuven,
Belgium**

Jaak Billiet

**GESIS Leibniz-Institut für
Sozialwissenschaften, Germany**

Michael Braun

**Norwegian Social Science Data
Services (NSD), Norway**

Bjørn Henrichsen

**Social and Cultural Planning Office
(SCP), Netherlands**

Ineke Stoop

**Universitat Pompeu Fabra,
Barcelona**

Willem Saris

**University of Ljubljana,
Slovenia**

Brina Malnar

II. Vedecká rada projektu ESS (Scientific Advisory Board – SAB)

Predsedom medzinárodnej vedeckej rady v 4. kole ESS bol profesor Max Kaase z International University v Brémach. V rade má zastúpenie jeden reprezentant z každej účastníckej krajiny a po dvoch členoch má Európska komisia a Európska nadácia pre vedu (*European Science Foundation – ESF*).

Max Kaase

Zloženie SAB pre 4. kolo ESS bolo nasledovné:

Austria

Anton Amann
Institute of Sociology
University of Vienna
Vienna

Belgium

Flemish: *Piet Bracke*
University of Ghent
Ghent
Francophone: *Pierre Desmarez*
Université Libre de Bruxelles
Brussels

Bulgaria

Atanas Atanasov
Bulgarian Academy of Sciences
Sofia

Croatia

Marijana Grbesa
University of Zagreb
Zagreb

Cyprus

Kostas Gouliamos
European University Cyprus
Nicosia

Czech Republic

Dana Hamplová
Institute of Sociology, ASCR
Prague

Denmark

Olli Kangas
Danish National Institute of Social Research
Copenhagen

Estonia

Dagmar Kutsar
University of Tartu
Tartu

Finland

Katariina Salmela-Aro
University of Jyväskylä
Jyväskylä

France

Bruno Cautrès
Fondation Nationale des Sciences Politiques
Paris

Germany

Ursula Hoffmann-Lange
Universität Bamberg
Bamberg

Greece

John Yfantopoulos
National Centre for Social Research
(EKKE)
Athens

Hungary

György Szoboszlai
Hungarian Academy of Sciences
Institute for Political Science
Budapest

Iceland

Stefán Ólafsson
University of Iceland
Reykjavik

Ireland

Michael Breen
Mary Immaculate College
Limerick

Israel

Shalom Schwartz
Hebrew University of Jerusalem
Jerusalem

Italy

Guido Martinotti
Università di Milano Bicocca
Milano

Latvia

Aivars Tabuns
University of Latvia
Riga

Lithuania

Algis Krupavicius
Policy and Public Administration Institute
Kaunas University of Technology
Kaunas

Luxembourg

Andrée Helminger
University of Zürich
Zürich

Netherlands

Peer Scheepers
Institute for Social Cultural Research
Radboud University Nijmegen
Nijmegen

Norway

Ann-Helén Bay
Institute for Social Research (ISF)
Oslo

Poland

Henryk Domanski
Polish Academy of Sciences
Warsaw

Portugal

João Ferreira de Almeida
Instituto Superior de Ciências
do Trabalho e da Empresa
Lisbon
Manuel Villaverde Cabral
Universidade de Lisboa
Lisbon

Romania

Catalin Augustin Stocia
SNSPA – National School for Political and
Administrative Studies
Bucharest

Russia

Vladimir Magun
Russian Academy of Sciences
Moscow

Slovak Republic

Lubomír Faltán
Slovak Academy of Sciences
Bratislava

Slovenia

Ivan Bernik
University of Ljubljana
Ljubljana

Spain

José-Ramon Montero
Instituto Juan March
Madrid

Sweden

Robert Erikson
Swedish Institute for Social Research
(SOFI/SU)
University of Stockholm
Stockholm

Switzerland (+ Liechtenstein)

Peter Farago
FORS
University of Lausanne
Lausanne

Turkey

Yilmaz Esmer
Bogaziçi University
Istanbul

Ukraine

Eugene Golovakha
National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv

UK

Jacqueline Scott
University of Cambridge
Cambridge

European Science Foundation

representatives
Balázs Kiss
Head of Social Sciences Unit
Thorlakur Karlsson
Reykjavik University

European Comission representative

Philippe Keraudren
DG RTD
Maria Theofilatou
DG Research

III. Metodologická skupina (Methods Group)

Poskytuje poradenstvo v metodologických a technických otázkach pri realizácii projektu.
Vo 4. kole ESS mala týchto členov:

Denise Lievesley (predsedníčka), riaditeľka Institute for Statistics pri UNESCO,
Norman Bradburn, US National Science Foundation,
Paolo Garonna, United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), Genova,
Lars Lyberg, Statistics Sweden,
Vasja Vehovar, Universita of Ljubljana.

IV. Panel pre výber vzorky (Sampling Panel)

Tento tím špecialistov poskytuje poradenstvo národným tímom v otázkach výberu vzorky a podieľa sa na overovaní vhodnosti postupov, zvolených národnými koordinátormi.
Vo 4. kole ESS ho tvorili nasledovní členovia:

Sabine Häder (vedúca), ZUMA, Germany,
Siegfried Gabler, ZUMA, Germany,
Seppo Laaksonen, Statistics Finland,
Peter Lynn, University of Essex, UK,
Mathias Ganninger, ZUMA, Germany.

V. Pracovní skupina pro překlad metodiky (Translation Taskforce)

Tím specialistů v této pracovní skupině je zodpovědný za řízení procesu překladu zdrojového dotazníka v anglickém jazyku do jazyků účastnických krajín. Poskytuje poradenství pro potřeby národních týmů a dozerá na dodržování přijatých pravidel. Vo 4. kole ESS měla pracovní skupina těchto členů:

Janet Harkness (convenor), GESIS-ZUMA,
Beth-Ellen Pennell, University of Michigan Ann Arbor,
Alisú Schoua Glusberg, Research Support Services Illinois,
Paul Kusmaul, Johannes Gutenberg University in Mainz.

1.3 ÚČASTNÍCKÉ KRAJINY 4. KOLA ESS

- Austria**   Národní koordinátor: *Karl Müller*
WISDOM
Financující organizace: *Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit (BMWA)*
Organizace (agentúra) zabezpečující zber dát: *Institute for Panel Research (IPR)*
- Belgium**   Národní koordinátor (flámska část): *Dirk Heerwegh*
Katholieke Universiteit Leuven
Financující organizace: *Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek*
Organizace (agentúra) zabezpečující zber dát: *TNS Dimarso*
- Národní koordinátor (frankofónna část): *Marc Jacquemain*
Institut de Sciences Humaines et Sociales
Financující organizace: *Fonds National de la Recherche Scientifique*
Organizace (agentúra) zabezpečující zber dát: *TNS Dimarso*
- Bulgaria**   Národní koordinátor: *Lilia Dimova*
Agency for Social Analyses
Financující organizace: *Institute of Sociology at the BAS*
Organizace (agentúra) zabezpečující zber dát: *National Science Fund of Bulgaria*
- Croatia**   Národní koordinátor: *Ljiljana Kaliterna-Lipovcan*
IVO PILAR Institute of Social Sciences, Zagreb
Financující organizace: *The National Foundation for Science, Higher Education and Technological Development of the Republic of Croatia (NZZ)*
Organizace (agentúra) zabezpečující zber dát: *IVO PILAR Institute of Social Sciences, Zagreb*
- Cyprus**   Národní koordinátori: *Lina Tsoumpanou* a *Marios Vryonides*
European University Cyprus

- Financujúca organizácia: *European University Cyprus*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Cyprus Research Centre, European University, Cyprus*
- Denmark**   Národný koordinátor: *Torben Fridberg*
SFI – The Danish National Centre for Social Research
Financujúca organizácia: *Danish Social Science Research Council*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *SFI-Survey (Danish National Institute of Social Research)*
- Estonia**   Národný koordinátor: *Mare Anisaar*
University of Tartu
Financujúca organizácia: *Ministry of Education and Research, Office of Social Affairs*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *OÜ Turu-uuringud*
- Finland**   Národný koordinátor: *Heikki Ervasti*
University of Turku
Financujúca organizácia: *Academy of Finland*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Statistics Finland*
- France**   Národní koordinátori: *Daniel Boy a Nicholas Sauger*
Sciences Po
Financujúca organizácia: *Comité de concertation pour les données en sciences humaines et sociales, the University of Caen; Sciences Po*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Institut de Sondage Laviaille (ISL)*
- Germany**   Národný koordinátor: *Jan Van Deth*
University of Mannheim
Financujúca organizácia: *German Research Foundation (DFG)*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Institut für Angewandte Sozialforschung (INFAS)*
- Greece**   Narodní koordinátori: *John Yfantopoulos a Eftyxia Teperoglou*
Financujúca organizácia: *General Secretariat for Research and Technology – Ministry of development / National Centre for Social Research (EKKE)*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *OPINION SA*
- Hungary**   Národní koordinátori: *Gergely Bohm*
(The Institute for Political Sciences of the Hungarian Academy of Sciences)
Ivett Szalma
(The Institute of Sociology of the Hungarian Academy of Sciences)
Financujúca organizácia: *OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alap-programok – Hungarian Scientific Research Fund)*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Gallup (Magyar Gallup Intezet – Hungarian Gallup Institute)*

- Ireland**   Národný koordinátor: *James McBride*
Financujúca organizácia: *TBC*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *TBC*
- Israel**   Národný koordinátor: *Noah Lewin-Epstein*
Tel-Aviv University
Financujúca organizácia: *The Israel Academy of Sciences and Humanities*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *B. I. and Lucille Cohen*
Institute for Public Opinion Research
- Latvia**   Národný koordinátor: *Ilze Trapenciere*
Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia
Financujúca organizácia: *Ministry of Education and Science*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *The Institute of Philosophy*
and Sociology, University of Latvia
- Netherlands**   Národný koordinátor: *Harry Ganzeboom*
Free University
Financujúca organizácia: *Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk*
onderzoek (NWO); Social and Cultural Planning Office (SCP)
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *GfK Panel Services Benelux*
- Norway**   Národný koordinátor: *Kristen Ringdal*
Norwegian University of Technology and Science
Financujúca organizácia: *Research Council of Norway (RCN)*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Statistics Norway*
- Poland**   Národný koordinátor: *Pawel Sztabinski*
Institute of Philosophy and Sociology
Polish Academy of Sciences
Financujúca organizácia: *Ministry of Science and Higher Education*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Centre for Sociological*
Research, Institute of Philosophy and Sociology, Polish Academy of Sciences
- Portugal**   Národný koordinátor: *Jorge Vala*
Instituto de Ciencias Sociais (ICS)
University of Lisbon
Financujúca organizácia: *Fundaco para a Ciencia e Tecnologia*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *TNS-Euroteste*
- Romania**   Národní koordinátori: *Catalin Augustin Stoica a Cosmin Holeab*
National School for Political & Administrative Sciences (SNSPA)
Financujúca organizácia: *Ministry of Education and Research*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Centre for Urban and*
Regional Sociology (CURS)

- Russia**   Národný koordinátor: *Anna Andreenkova*
The Institute for Comparative Social Research (CESSI)
Financujúca organizácia: *The Institute for Comparative Social Research (CESSI)*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *The Institute for Comparative Social Research (CESSI)*
- Slovakia**   Národný koordinátor: *Jozef Výrost*
Institute of Social Sciences, Slovak Academy of Sciences
Financujúca organizácia: *Ministry of Education*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *GfK Slovakia, Institute for Market Research, Ltd.*
- Slovenia**   Národný koordinátor: *Slavko Kurdija*
University of Ljubljana
Financujúca organizácia: *Slovenian Research Agency*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Public Opinion and Mass Communication Research Center*
- Spain**   Národný koordinátor: *Mariano Torcal*
Department of Political and Social Sciences
Universitat Pompeu Fabra
Financujúca organizácia: *Ministry of Education and Science; Main directorate of citizen participation of the Catalan autonomous government of Catalonia; General School of Public Administration of Xunta, Galicia*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Metroscopia*
- Sweden**   Národný koordinátor: *Mikael Hjerm*
Umeå University
Financujúca organizácia: *The Swedish Research Council; The Bank of Sweden Tercentenary Foundation; The Swedish Council for Working Life and Social Research*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Statistics Sweden*
- Switzerland**   Národný koordinátor: *Dominique Joye*
FORS
Financujúca organizácia: *Schweizerischer Nationalfonds zur Förderung der Wissenschaftlichen Forschung*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *MIS-Trend*
- Turkey**   Národný koordinátor: *Yilmaz Esmer*
Bahcesehir University, Istanbul
Financujúca organizácia: *Turkiye Bilimsel ve Teknik Arastirma Kurumu (TUBITAK) (The Scientific and Technical Research council of Turkey)*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Bulgu Arastirma Ltd Sti., Turkey*

- UK**   Národný koordinátor: *Alison Park*
National Centre for Social Research
Financujúca organizácia: *Economic & Social Research Council*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *National Centre for Social Research (NatCen)*
- Ukraine**   Národný koordinátor: *Andriy Gorbachyk*
Kyiv National Taras Shevchenko University
Financujúca organizácia: *National Academy of Sciences of the Ukraine, International Renaissance Foundation*
Organizácia (agentúra) zabezpečujúca zber dát: *Centre for Social and Political Research (SOCIS)*

1.4 METODOLÓGIA

K základným cieľom Európskej sociálnej sondy patrí aj príprava a realizácia medzinárodného komparatívneho výskumu na špičkovej metodologickej úrovni. Táto meritórna požiadavka sa vzťahovala na všetky segmenty projektu empirického výskumu, ktoré konkrétne predstavujú:

- konštrukcia metodiky,
- preklad metodík,
- výber vzorky,
- kontrola kvality.

1.4.1 PREKLAD METODÍK

Pri medzinárodných komparatívnych výskumoch jednou z najvýznamnejších otázok je zabezpečenie ekvivalencie rôznych jazykových mutácií použitých metodík. V opačnom prípade by hrozilo, že do identifikovaných rozdielov medzi krajinami by sa nepremietli len objektívne existujúce medzikultúrne odlišnosti, ale aj rozdiely podmienené nerovnocennosťou použitých nástrojov. Vypracovanie spoločného postupu pri preklade metodík a dohľad nad postupom prác v každom kole má *Pracovná skupina pre preklad metodiky (Translation Taskforce)*.

V ESS sa uplatňuje spôsob zabezpečenia tejto úlohy, pozostávajúci z piatich krokov a nesie označenie *TRAPD* z anglického Translation – preklad, Review – posúdenie prekladu, Adjudication – rozhodnutie o konečnej podobe, Pre-testing – overenie pred spustením terénneho výskumu, Documentation – zaznamenanie postupu a jeho sprístupnenie pre užívateľov dát ESS. Znamená to teda, že prístup k prekladu dotazníka ESS zo zdrojového anglického textu predstavuje tímovú prácu, v rámci ktorej sú špecifikované 3 roly: prekladateľov, posudzovateľa prekladu a „rozhodcu“ – osoby, ktorá určuje definitívnu podobu dotazníka.

Prekladatelia (Translators): Panel pre výber vzorky požaduje, aby dotazník prekladali nezávisle na sebe dvaja prekladatelia. Mali by to byť osoby, ktoré okrem znalosti anglického

jazyka majú skúsenosti s empirickými výskumami, realizovanými dotazníkovou metódou.

Posudzovateľ prekladov (Reviewer): Okrem znalosti anglického jazyka mal by byť oboznámený s princípmi konštrukcie dotazníka ESS, ako aj s problematikou, na ktorú sa zameriava. Jeho úlohou je overiť vhodnosť prekladov a dozerat' na ich rovnocennosť. V sporných prípadoch formuluje svoje stanovisko, ktoré predkladá na posúdenie.

„Rozhodca“ (Adjudicator): V podmienkach ESS to spravidla býva národný koordinátor projektu ESS alebo osoba z jeho tímu. Rozhoduje o sporných otázkach a formuluje definitívnu verziu dotazníka.

V 4. kole Európskej sociálnej sondy v SR bol tento postup realizovaný plne v súlade s požiadavkami, teda dotazník bol preložený nezávisle na sebe dvoma prekladateľmi, úlohu posudzovateľa plnil člen slovenského tímu ESS a úlohu „rozhodcu“ vykonal národný koordinátor projektu ESS v SR.

Paralelné a zdieľané preklady: V podmienkach, v ktorých sa projekt ESS realizuje, sa stretávame s tým, že viaceré účastnícke krajiny projektu používajú rovnaký jazyk. Napr. v prípade francúzštiny sú to okrem Francúzska aj Belgicko, Švajčiarsko a Luxembursko, v prípade nemčiny okrem Nemecka aj Rakúsko a Švajčiarsko, taliančina sa okrem Talianska používa vo Švajčiarsku atď. V rámci ESS existuje základné pravidlo, v zmysle ktorého je povinnosťou tímu ESS zabezpečiť preklad aj do jazyka národnosti, etnickej, resp. jazykovej skupiny, ak jej zastúpenie na celkovom počte obyvateľov krajiny je 5 % a viac.

V prípade slovenského tímu vznikla tak potreba preložiť dotazník do maďarského jazyka, v spolupráci s tímom ESS v Maďarskej republike. Konkrétne to znamenalo, že dotazník do maďarčiny zo zdrojového anglického textu preložil jeden prekladateľ a posudzovateľ okrem tohto prekladu mal k dispozícii preklad, realizovaný obvyklým postupom v Maďarsku. Na základe toho vznikla maďarská mutácia metodiky ESS pre štvrté kolo, ktorá bola potom použitá vo výskume.

Pre-test dotazníka (Pilot study): V ESS sa uskutočňuje na malej vzorke pred spustením zberu empirických dát (terénnym výskumom) a jeho účelom je overiť, či sú otázky (dotazník) a alternatívy odpovedí (odpovedové karty) pre respondenta zrozumiteľné. Pilotná štúdia poskytuje spätné väzby o nárokoch na anketárov a spresňuje požiadavky na organizáciu terénneho výskumu.

Dokumentácia prekladu: V ESS sa archívuje dokumentácia, týkajúca sa prípravy definitívnej podoby metodiky, použitej v danom kole v danej krajine aj v riadiacich orgánoch ESS. V procese prekladu sa každá položka dotazníka alebo odpovedového hárku dopĺňa o komentáre, ktoré sú potom k dispozícii zainteresovaným osobám v ostatných krajinách.

Pre zjednotenie postupu pri preklade dotazníka bola pre prípravu 4. kola ESS vytvorená praktická príručka Translation Quality Check List, ktorá prehľadnou formou, v bodoch, prezentuje stanovené pravidlá:

Všeobecné požiadavky

1. Ubepečte sa, že ste implementovali všetky zmeny (v porovnaní s metodikou použitou v 3. kole) v stabilnom module dotazníka ESS.
2. Ubepečte sa, že ste modifikovali dotazník v zmysle aktuálnych upozornení CCT (koordináčny výbor projektu).

3. Pre krajiny, ktoré sa zúčastnili 3. kola ESS: Vyskytli sa nejaké chyby alebo odchýlky vo vašej verzii dotazníka, použitého v predchádzajúcom kole ESS, ktoré by sa mali opraviť? Ak áno, overte si, či boli odstránené.
4. Ak pociťujete potrebu zmeniť niečo v už existujúcej verzii stabilného modulu dotazníka, kontaktujte Translation Task Force.
5. Keď vykonáte nejaké zmeny v stabilnom module dotazníka, ubezpečte sa, či boli zdokumentované, a uveďte ich v národnej technickej správe o realizácii daného kola ESS.
6. Je potrebné informovať Translation Task Force o každej zmene obsahu alebo formátu dotazníka.

Kontrola formy dotazníka

Jej účelom je porovnanie verzie pripravenej na použitie v danej krajine a zdrojového dotazníka v angličtine, ktorý slúžil ako vzor pre preklad. Odporúčame národnému koordinátorovi projektu ESS záverečnú kontrolu porovnaním oboch verzií:

- ubezpečte sa, či poradie otázok je identické,
- ubezpečte sa, či je primeraný a vhodný formát metodiky,
- preverte, či je kódovanie správne,
- ubezpečte sa, či je kódové označenie otázok rovnaké ako v zdrojovom dotazníku,
- preverte, či súhlasia otázky a odpovedové škály (či omylom nedošlo k priradeniu inej škály k otázke),
- ubezpečte sa, či súhlasí poradie otázok v dotazníku a v odpovedových kartách,
- preverte, či ste omylom nevynechali nejakú časť doplnkového textu v dotazníku.

Kontrola konzistencie materiálov, ktoré sa opakujú

Prosím, preverte, že:

- kľúčové termíny, ktoré sa opakujú, sú prekladané konzistentne,
- verbálne kotvy opakujúcich sa odpovedových škál sú prekladané konzistentne,
- rovnaké škály pri rôznych otázkach sú prekladané konzistentne,
- inštrukcie v dotazníku pri relevantných otázkach sú rozložené konzistentne.

Ďalšia kontrola

- Uvedomte si, že každá zmena opakujúceho sa textu si žiada dôslednú kontrolu vo všetkých zodpovedajúcich častiach metodiky.
- Anotácie pod čiarou v zdrojovom dotazníku sú mienené ako návod pre prekladateľov.
- Skontrolujte škály odpovedí: Preverte poradie, či sa preložené kategórie neprekrývajú, skryté odpovedové kódy (napr. neviem) sa respondentovi otvorene ako možnosť odpovede na odpovedovej karte neponúkajú, inštrukcie prispôbte aplikovanej forme prezentovania metodiky (CAPI, PAPI).
- Nezabudnite na bežnú jazykovú korektúru vytlačeného textu.

Potvrdenie o ukončení prác

V 4. kole je úlohou národných koordinátorov formálne potvrdiť preklad dotazníka a tímu pre preklad zaslať všetky materiály s finálnou verzou preloženej metodiky v termíne, ktorý stanovil harmonogram.

Národný koordinátor má zaslať vyjadrenie písomne pred začiatkom fieldworku (výskumu v teréne) a potvrdiť:

1. jazyk/y prekladov,
2. dodržanie zásad pre preklad,
3. vykonanie potrebných kontrolných úkonov,
4. že neboli vykonané žiadne zmeny medzi kolami, okrem tých, ktoré boli požadované CCT, resp. tých, o ktorých vznikla dohoda s tímom pre preklad.

1.4.2 VÝBER VZORKY

Základným cieľom stratégie pre výber vzorky v rámci ESS je implementácia prístupu, zaručujúceho požadovanú mieru ekvivalencie vo všetkých účastníckych krajinách, pri zachovaní možnosti rešpektovania špecifik jednotlivých krajín. V prípade projektu ESS výber vzorky musí byť zásadne náhodný (pravdepodobnostný) a zo štatistického hľadiska je cieľom plné pokrytie populácie danej krajiny.

Základné princípy výberu vzorky pre potreby medzikultúrnych komparácií

Pri výskumoch realizovaných vo viacerých krajinách je žiaduce zachovať potrebnú mieru flexibility pri výbere vzorky, ale v takom rozsahu, aby sa to nedialo na úkor zužovania bázy rovnocennosti výberov, ktorých dôsledkom by bolo zníženie porovnateľnosti dát. Optimálny plán pre výber v rámci kroskultúrnych výskumov predstavuje náhodný výber, rešpektujúci praktické postupy, ktoré sa osvedčili v danej krajine.

Najväčší dôraz v ESS sa kladie na náhodný (pravdepodobnostný) výber, pretože len táto stratégia dáva teoretickú možnosť zovšeobecňovania zo vzorky na populáciu a jej segmenty. Meritórna zásada striktnej náhodnosti výberu vzorky so sebou prináša ďalšie požiadavky:

- zabezpečenie výberu z celej cieľovej populácie (každý jej člen má mať rovnakú šancu – pravdepodobnosť, že bude vybraný),
- vysoký odpovedový podiel – v prípade ESS je požiadavkou 70%-ná návratnosť vyplnených dotazníkov,
- zaručenie minimálnej efektívnej veľkosti výberového súboru (v prípade, že krajina má do 2 mil. obyvateľov, ESS stanovuje minimum na 800 respondentov, v krajinách nad 2 milióny obyvateľov to bolo 1500 respondentov).

Tieto požiadavky sledujú hlavný cieľ, t. j. zaručenie rovnocennosti postupu ako základne pre porovnateľnosť dát.

Plné pokrytie celej populácie obyvateľov krajiny

Dôležitým krokom pri plánovaní výskumu je definovanie populácie, ktorá sa má stať predmetom štúdia. V prípade ESS sú to obyvatelia danej krajiny starší ako 15 rokov, nezávisle od toho, akej sú národnosti, aké je ich občianstvo alebo materinský jazyk. To znamená, že každá osoba, spĺňajúca dané kritériá, by mala mať rovnakú šancu, že bude vybratá do výskumnej vzorky. Konkrétne postupy sa v jednotlivých krajinách môžu v istej miere od seba

odlišovať, preto v riadiacich orgánoch ESS považujú za dôležité, aby celý proces bol pod kontrolou. A to jednak Panelom ESS pre výber vzorky, ako aj tým, že proces výberu vzorky v každej účastníckej krajine je dokumentovaný, tvorí súčasť databázy daného kola, aby to bolo možné brať do úvahy pri analýzach.

V rámci 1. kola ESS sa ukázali 3 základné alternatívy:

- a) existuje spoľahlivý register obyvateľov, ktorý je dostupný pre potreby realizácie sociálnych výskumov (napr. Nórsko, Švédsko, Dánsko),
- b) existuje spoľahlivý register domácností/adries, ktorý je dostupný pre potreby realizácie sociálnych výskumov (napr. Švajčiarsko, Holandsko, Veľká Británia),
- c) neexistuje alebo nie je prístupný spoľahlivý register osôb ani domácností (napr. Portugalsko, Francúzsko).

Stanovenie stratégie výberu vzorky je najzložitejšie v prípade tretej alternatívy. V rámci ESS sa tu používajú viacúrovňové postupy, v ktorých prvú úroveň predstavuje vytypovanie obcí, druhú úroveň praktickej realizácie výberu výskumnej vzorky predstavuje vytypovanie domácností. Kľúčovým problémom v takomto prípade sa javí byť výber domácností. Používajú sa dva alternatívne postupy: a) Vytvorí sa zoznam všetkých adries domácností v rámci určitej časti danej oblasti. Cieľové domácnosti a v nich respondenti sa potom vyberajú náhodne z takéhoto zoznamu; b) Použije sa upravená technika „náhodných trás“: anketár obide istú oblasť, zozbiera adresy domácností a z takto vytvoreného zoznamu sa náhodne vyberú domácnosti a v nich respondenti.

Podiel odpovedajúcich respondentov (Response rates)

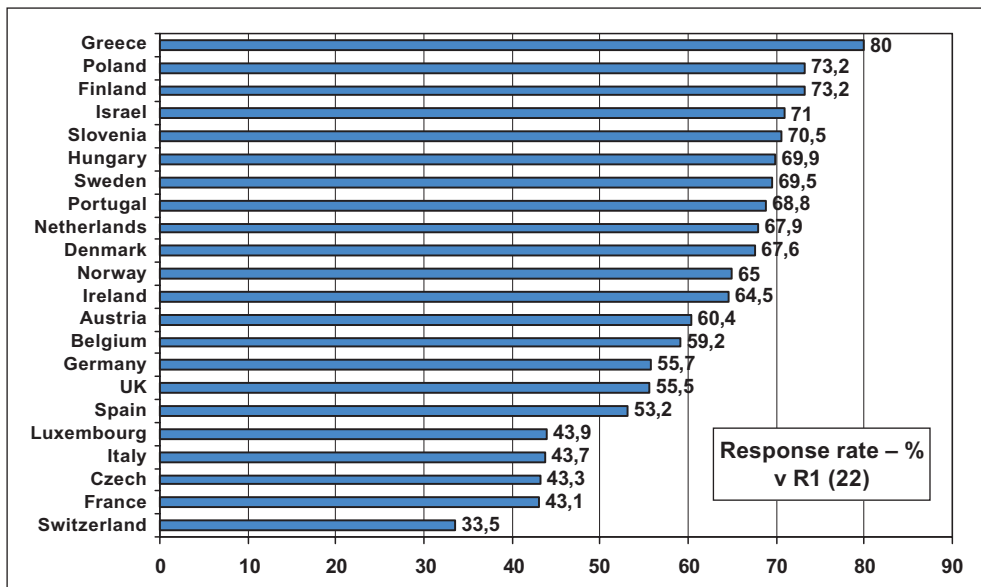
Ďalším zo zásadných problémov s priamym vplyvom na reprezentatívnosť je podiel respondentov, odmietajúcich vyplnenie dotazníka. Preto sa v ESS venuje mimoriadna pozornosť všetkým segmentom procesov zberu empirických dát. Cieľom je dosiahnutie aspoň 70 % v návratnosti dotazníkov v účastníckych krajinách.

Ako možno vidieť v grafoch 1.1 až 1.4, neobyčajne náročnú požiadavku 70 %-nej návratnosti vyplnených dotazníkov sa účastníckym krajinám darí plniť napriek veľkej snahe len veľmi ťažko. Centrálny riadiaci výbor projektu (CCT) i vedecká rada projektu (SAB) si to uvedomujú, ale ani v najbližšom období nemajú úmysel z týchto požiadaviek, podľa ich vlastných vyjadrení, ustúpiť.

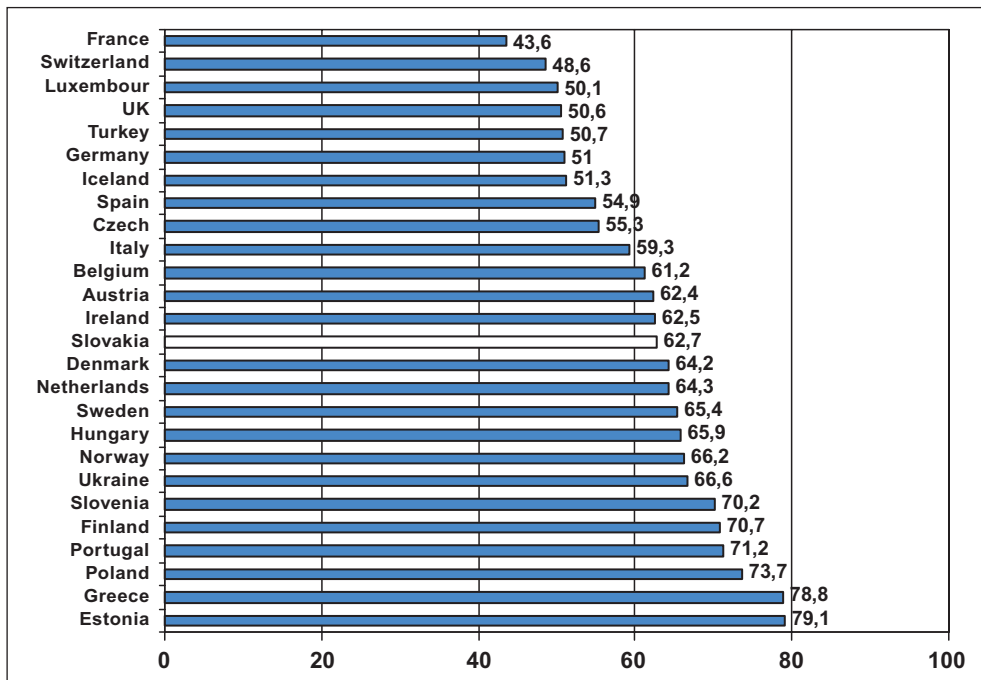
Problém výberového plánu a určenia efektívnej veľkosti vzorky

Vplyv výberového plánu (sample design effect) sa definuje ako pomer aktuálneho rozptylu premennej v danom výberovom pláne k rozptylu vypočítanému na báze jednoduchého náhodného výberu. V prípade ESS sa efekty výberového plánu líšia nielen medzi krajinami, ale aj medzi premennými v rámci jednej krajiny. To všetko je treba mať na pamäti, keď sa v rámci výberového plánu odhaduje veľkosť vzorky. Minimálna efektívna veľkosť vzorky v rámci projektu ESS bola stanovená na 1500 vyplnených dotazníkov respondentov v prípade krajín s počtom obyvateľov nad 2 milióny a 800 vyplnených dotazníkov v krajinách s počtom obyvateľov menším ako 2 milióny.

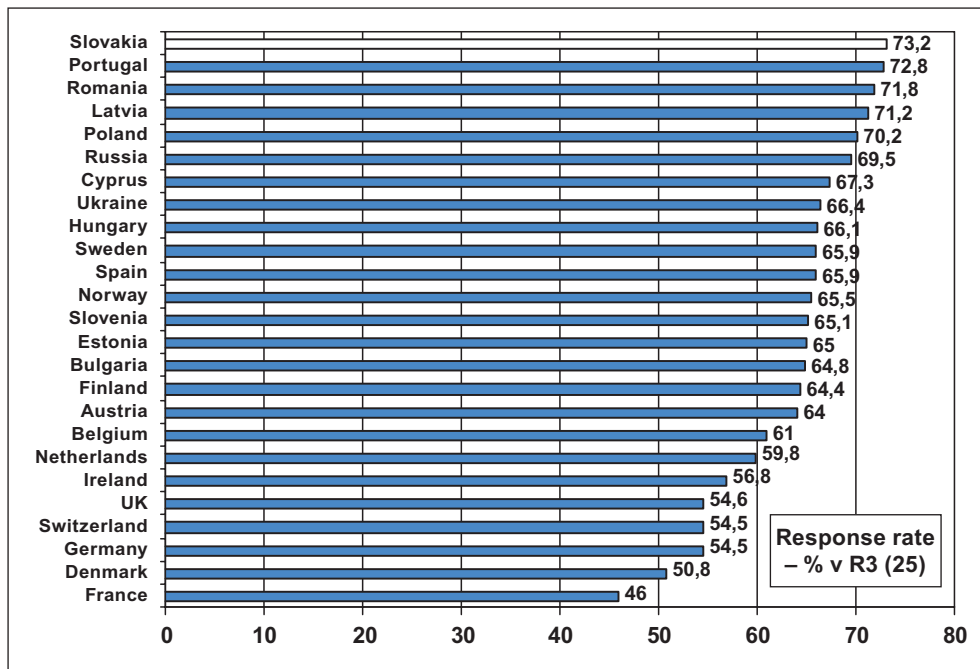
Graf č. 1.1: Response rate v 1. kole ESS podľa zúčastnených krajín

Graf č. 1.2: Response rate v 2. kole ESS podľa zúčastnených krajín

Graf č. 1.3: Response rate v 3. kole ESS podľa zúčastnených krajín

Pravidlá pre výpočet efektívnej veľkosti vzorky

Efektívna veľkosť vzorky (effective sample size – **neff**) je veľkosť jednoduchéj náhodnej vzorky, ktorá by produkovala rovnakú mieru presnosti (štandardnej chyby) ako aktuálne použité výberový plán. V typickom prípade **neff** je menšie ako **m** – aktuálny počet uskutočnených interview. Je to preto, lebo niektoré aspekty výberu redukujú presnosť výpočtu. Tento jav je známy ako efekt výberového plánu – **DEFF** (design effect):

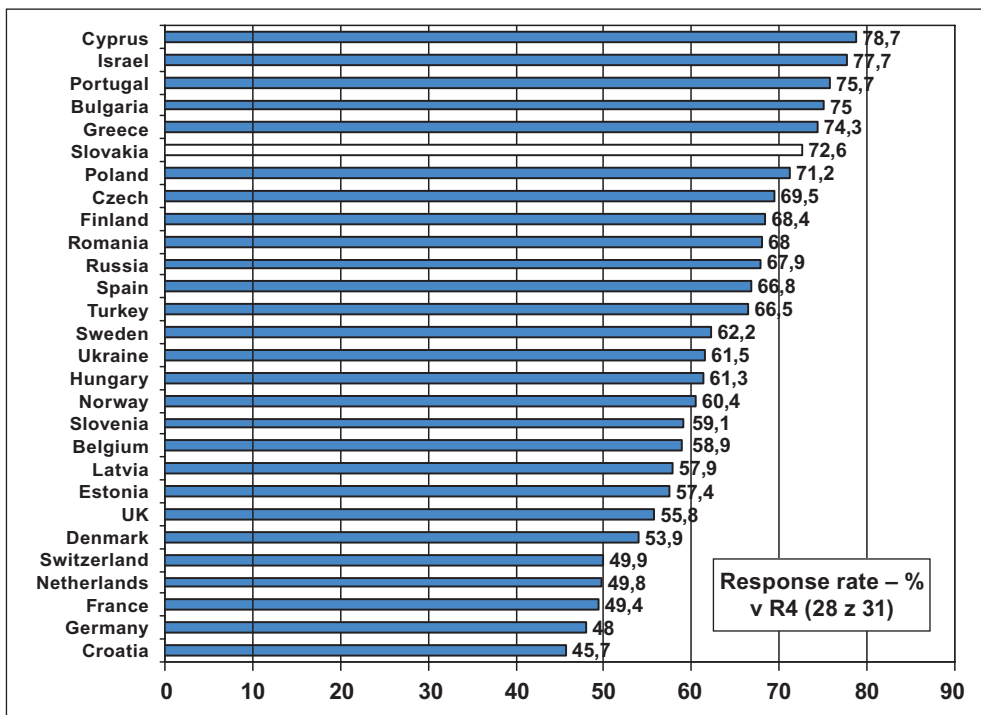
DEFF = Aktuálny rozptyl výberu/výberový rozptyl jednoduchých náhodných výberov rovnakej veľkosti:

$$\mathbf{DEFF} = \mathbf{m/neff} \quad \text{teda} \quad \mathbf{neff} = \mathbf{m/DEFF}$$

Pre naše účely potrebujeme predikovať hodnotu **DEFF** pre daný výberový plán, aby sme mohli určiť, koľko interview treba vykonať na dosiahnutie hodnoty **neff**. Dva komponenty **DEFF** by sa mali brať do úvahy pri zostavovaní výberového plánu: efekt produkovaný rozdielnymi pravdepodobnosťami výberov (**DEFFp**) a efekt produkovaný klastrami (**DEFFc**):

$$\mathbf{DEFF} = \mathbf{DEFFp} \times \mathbf{DEFFc}$$

Graf č. 1.4: Response rate v 4. kole ESS podľa zúčastnených krajín
(uvádzame 28 krajín z celkového počtu 31 účastníkov, ktorých dáta boli oficiálne zverejnené NSD v 3-rd data release)

V ďalšom kroku potrebujeme stanoviť predikciu miery návratnosti dotazníkov, aby sme mohli určiť veľkosť počiatočnej vzorky (**n**) potrebnej na to, aby sme získali približne **m** vyplnených dotazníkov (uskutočených interview).

V krajinách, ktoré majú k dispozícii pre výskum prístupné registre obyvateľov, je možné uskutočniť jednoduchý náhodný výber a zaručiť rovnakú úroveň pravdepodobnosti. V ostatných krajinách je nutné vyberať vzorku po etapách, pričom základným krokom sú adresy obyvateľov. V takýchto prípadoch je pravdepodobnosť výberu konkrétnej osoby závislá na veľkosti domácností. Iným zdrojom rozdielnej úrovne pravdepodobností výberov môže byť existencia minorít, ak je nutné, aby sa zaručilo ich zastúpenie vo výberovom súbore.

Ak sa pravdepodobnosti výberu líšia pre akékoľvek príčiny, s tým spojený efekt výberového plánu možno určiť rovnicou:

$$DEFF_p = \frac{m(\sum_i m_i w_i^2)}{(\sum_i m_i w_i)^2}$$

Tu m_i sú respondenti v i^{om} výbere triedy pravdepodobnosti, pričom každý získava váhu w_i , kde α znamená ‘proporcionálne k’:

$$w_i \propto \frac{N_i}{m_i}$$

Určité efekty výberového plánu vyplývajú z vytvárania klastrov. V niektorých krajinách, čo je dané konkrétnymi možnosťami, je nutné použiť viacúrovňovo klastrovaný výber. V takom prípade:

$$DEFF_c = 1 + (b-1) \rho,$$

kde b je priemerný počet respondentov v klastri a ρ je intra-klastrová korelácia (alebo „rate of homogeneity“) – vyjadrenie miery, do akej sú osoby v klastrovej jednotke viac alebo menej homogénne ako osoby v celej populácii (Kish, 1994). Tento efekt výberového plánu možno určiť, alebo aspoň odhadnúť, z poznania získaného v iných výskumoch.

Príklad: Ako určiť potrebnú veľkosť vzorky

Predpísané je $n_{eff} > 1500$.

Aby sme určili m , musíme vypočítať $DEFF = DEFF_p \times DEFF_c$

1. Predpokladajme, že navrhované klastrové jednotky sú administratívne oblasti s priemerným počtom 5000 domácností a na základe predchádzajúcich výskumov očakávame, že pre tieto oblasti bude na úrovni 0,02. V takom prípade, ak chceme uskutočniť po 15 interview na klaster:

$$DEFF_c = 1 + (15 - 1) \times 0,02 = 1,28.$$

[Poznámka: Ak neexistuje empirický dôkaz, na základe ktorého možno určiť Δ , vtedy sa navrhuje použiť v rovnici hodnotu 0,02.]

2. Predpokladajme ďalej, že jediným dostupným zdrojom informácií je zoznam adries domácností a že výber z nich sa musí uskutočniť na základe rovnakej pravdepodobnosti. Navrhnutý výberový plán bude určovať výber jednej osoby ako respondenta na každej adrese. To je jediný aspekt výberového plánu, ktorý predpokladá prítomnosť rozdielnych úrovní pravdepodobnosti výberu. V takom prípade sa použijú štatistiky odvodené z populácie o distribúcii veľkosti domácností:

Počet osôb vo veku 18+ v domácnosti i	Podiel domácností v populácii H_i/H	Počet vykonaných interview m_i	Relatívna váha		
			w_i	$m_i w_i$	$m_i w_i^2$
1	0,35	0,35 m	1	0,35 m	0,35 m
2	0,45	0,45 m	2	0,90 m	1,80 m
3	0,12	0,12 m	3	0,36 m	1,08 m
4	0,06	0,06 m	4	0,24 m	0,96 m
5	0,02	0,02 m	5	0,10 m	0,50 m
				1,95 m	4,69 m

Distribúcia domácností v populácii sa objavuje v prvých dvoch stĺpcoch. Na základe toho možno predpovedať distribúciu vzorky v treťom stĺpci. Potom možno odvodiť $DEFF_p$:

$$DEFF_p = m \times 4,69m / (1,95m)^2 = 4,69 / 1,95^2 = 1,23$$

3. Teda predpoveď $DEFF = 1,28 \times 1,23 = 1,57$. Na základe toho ak sa má dosiahnuť $neff > 1,500$ v tomto výberovom pláne, budeme potrebovať $m > 1,500 \times 1,57 = 2355$ respondentov.
4. Posledným krokom je výpočet veľkosti vzorky, aby výsledkom bolo minimálne 2355 realizovaných interview. Predpokladajme, že anticipujeme návratnosť dotazníkov (response rate) okolo 80% a že 5% osôb bude nedostupná, potom:

$$n = (m / 0,80) / 0,95 = 3098$$

Teda náš výberový plán v tomto prípade musí počítať s minimálne 3100 adresami.

Dokumentácia procesu výberu vzorky v ESS obsahuje popis všetkých základných predpísaných krokov, splnenie ktorých je podmienkou pre pozitívne stanovisko Panelu pre výber vzorky k výberovému plánu danej krajiny (tzv. signing off procedure), menovite:

- opis výberového kroku a jednotiek,
- pri použití viacúrovňového postupu opis výberu jednotiek na každej úrovni, rešpektujúceho použitie princípu náhodného výberu respondentov,
- detaily o tom, či a ako sa výskum člení geograficky,
- výpočty, na základe ktorých bola uskutočnená predikcia efektívnej veľkosti vzorky.

Výberový plán použitý v 4. kole ESS v SR:

SLOVAKIA

Country: Slovakia
NC: Jozef Výrost
Survey Institute: GfK Slovakia, s. r. o.
Expert: Peter Lynn
Date: October 23. 2008

Target Population, Population coverage	All persons aged 15 and over who are resident of Slovakia. However, there are some population groups which cannot be reached and factually will be excluded from the target population (all together the proportion of these groups is less than 3 %): <ul style="list-style-type: none"> – people living in localities with less than 10 dwellings, – homeless people, – people who are residents of Slovakia but working most of time outside the country.
Sampling frame	For stratification: The frame covers localities in all regions of Slovakia. From all locations there will be 217 municipalities selected by random to conduct the survey.
Sampling design	Stratified four-stage probability sampling Stratification: 8 regions * 6 municipality (habitat) size classes, in fact 5, because in every region 1 column is empty, so 40 strata. Within each stratum, the number of localities (municipalities) is known. Stage 1: Selection of municipalities The number of sampling points to select in each stratum is proportional to population size. All municipalities with a population greater than 18,100 are included with certainty and are allocated a number of sampling points proportional to population (15+) size. Smaller municipalities are sampled without replacement within each stratum, with probability proportional to population size, so these municipalities if sampled will each have only one sampling point.

	<p>Stage 2: Selection of sampling points Within each municipality, sampling points are blocks or streets and these are selected with probability proportional to the number of addresses in the block/street. This is done by sampling a random address from a database of fixed lines and mobile phone numbers (penetration of mobile phone or fixed line, and therefore coverage of households, is more than 97 %).</p> <p>Stage 3: Algorithm of household identification The randomly-selected address will be located and then a complete listing made of all the addresses/households in the block/street (each flat in a building will be listed separately). The listing will be returned to the office and a systematic random selection of 10 addresses will be made using a random start and a fixed interval of 1 in 13. The ten selected addresses will be sent to the interviewer, who will be a different person from the one who made the listing.</p> <p>Stage 4: Selection of the target person Shall be carried out by applying the Kish method. Only persons living on the address for at least 6 weeks will be included into the selection.</p>
Design effects	<p>Deff_p = 1,305, based on distribution of household size (design should produce sample of households).</p> <p>Deff_c = $1+(7,0-1)*0,02 = 1,12$</p> <p>Deff = $1,305 * 1,12 = 1,46$</p>
Remark	
Target response rate	70 %
Sample size	<p>Ngross = 2500 Nnet = 1750 Neff = $1750/1,46 = 1200$</p>
Remarks	Response rate prediction is based on the result of Round 3.
Special Features of the design (e.g. oversampling, weighting)	No over-sampling of specific groups.

Out of 2500 identified households, we expect to conduct 1750 completed interviews.

1.4.3 KONTROLA KVALITY

Cieľom ESS je uplatňovať vysoké metodologické štandardy v práci medzinárodného tímu. Dôležitou súčasťou tohto úsilia je maximalizovať validitu a reliabilitu použitých nástrojov. Kontrola kvality sa v projekte ESS uskutočňuje vo viacerých rovinách.

Kontrola kvality odpovedí

Odpoveď respondenta na otázky dotazníka vyžaduje realizáciu viacerých kognitívnych úloh. Tieto úlohy obsahujú pochopenie a interpretáciu otázky, uchovanie informácie v pamäti a utváranie úsudku, formulovanie odpovede do podoby vyžadovaných odpovedňových kategórií a komunikáciu odpovede (Sudman, Bradburn, Schwarz, 1996). To všetko by sa malo realizovať pri splnení predpokladu, že respondent disponuje potrebnými spôsobilosťami a že je primerane motivovaný. V prípade, že jedna alebo obe z podmienok nie sú splnené, dôsledkom je znížená kvalita získaných dát. V projekte ESS sa hodnotenie kvality získaných odpovedí respondentov preto programovo stalo súčasťou práce (Loosveldt, Carton, Billiet, 2004) za pomoci použitia štyroch zdrojov informácií:

- a) správa anketára,
  - b) podiel kategórie „neviem“ a „nie“ v odpovediach,
  - c) odpovedňové štýly,
  - d) medzikultúrna rovnocennosť modelov merania.
- a) Prostredníctvom správy od anketára je možné získať informáciu o respondentovi a jeho motivácii vyplniť dotazník. V projekte ESS sa na tento účel používa niekoľko otázok na konci dotazníka. Jedna z nich sa zameriava na to, či respondent pri odpovediach požadoval vysvetlenie. Skúsenosti z 1. a 2. kola ESS ukázali, že podiel respondentov požadujúcich vysvetlenie sa pohyboval na úrovni 12 %, pričom sa prejavili výrazné rozdiely medzi krajinami (od 5 % do 20 %). Ďalšia otázka zisťovala neochotu respondenta odpovedať na otázku. Podľa informácií získaných v priebehu 1. kola ESS, neochota respondenta (teda osoby, ktorá už súhlasila s vyplnením dotazníka) odpovedať na niektorú z otázok sa pohybovala na úrovni 7 %, čo nie je vysoký podiel. Úlohou anketárov bolo tiež posúdiť motiváciu respondenta. Analýza informácií z 1. kola ESS ukázala, že zastúpenie osôb s nízkou motiváciou odpovedať sa pohybovalo na úrovni 4 %. Napokon jedna z otázok zisťovala mieru porozumenia otázok v dotazníku – pohybovala sa na úrovni 90 %.
- Celkový pohľad, ktorý poskytoval tento zdroj informácie, bolo možné teda hodnotiť vcelku pozitívne. Po skúsenostiach získaných v prvom kole zostáva uvedený spôsob získavania informácií pravidelnou súčasťou dotazníka. Okrem už uvedeného účelu navyše umožňuje získať pohľad do procesov interakcie anketár-respondent, a v prípade rozdielov medzi krajinami okrem prítomnosti medzikultúrnych rozdielov môže poukázať na prípadné dôsledky vyplývajúce z podoby prekladu textu dotazníka.
- b) Podiel odpovedí „neviem“ a „nie“, ďalej pre stručnosť budeme používať akronym „N+N“, vyvoláva rozdielne reakcie výskumníkov. Podľa Krosnicka (1991) je výskyt týchto odpovedí želiteľný a je funkciou schopností a motivácie respondenta vykonať požadovanú úlohu a tiež je funkciou náročnosti úlohy. Iní sa domnievajú, že tieto odpovede odzrkad-

ŕujú najmä neprítomnosť vlastného názoru. Bez ohľadu na rozhodujúcu príčinu je však jasné, že vysoká úroveň odpovedí „N+N“ sa nepovažuje za žiaduci stav. Pochopiteľne, treba tiež vziať do úvahy, že miera tohto typu odpovedí bude závislá na miere senzitivity položených otázok. Výsledky z 1. i 2. kola ESS túto skutočnosť potvrdili: v niektorých oblastiach dotazníka bol výskyt odpovedí „N+N“ vyšší (v otázkach týkajúcich sa postavenia azylantov a imigrantov, v otázkach zameraných na oblasť politiky) ako v iných (médiá, subjektívna pohoda, hodnoty, ale aj sociálna dôvera a vnímaná diskriminácia). Kým v prvých dvoch oblastiach sa úroveň „N+N“ pohybovala do 10 %, v ostatných častiach dotazníka zostáva na hladine približne 2 %. Čo sa týka regionálnych rozdielov, mierne vyšší výskyt odpovedí „N+N“ bol zaznamenaný v krajinách južnej a východnej Európy.

- c) Odpoveďové štýly pri analýze štruktúry odpovedí: V empirickom výskume sa predpokladá, že rozptyl odpovedí respondenta bude spôsobený predovšetkým obsahom položených otázok. Rovnako je ale všeobecne známe, že tieto odpovede sú často ovplyvnené aj inými okolnosťami. Pojem odpoveďový štýl zodpovedá tendencii osoby odpovedať určitým spôsobom, nezávisle od obsahu položiek. Príkladmi odpoveďových štýlov sú tendencia súhlasiť, používať extrémne odpovede, používať stred odpoveďových škál a pod. Analýza 51 položiek dotazníka z 1. kola ESS (Billiet, Philippens, 2003) ukázala na podobný obraz vo všetkých účastníckych krajinách: centrálna tendencia (používanie stredného bodu škál odpovede) sa ukázala zo všetkých odpoveďových štýlov ako najpoužívanejšia. Najvyššie zastúpenie mala, podľa údajov z 1. kola ESS, v Slovinsku (19 %), najnižšie v Grécku a Izraeli (13 %).
- d) Medzikultúrna rovnocennosť modelov merania:
V tejto oblasti sa pozornosť sústredila na merania kvality skupín indikátorov, o ktorých sa predpokladalo, že merajú latentné premenné. Hľadali sa odpovede na dve všeobecné otázky: Po prvé, je meranie kvality indikátorov zmysluplné? Toto bolo hodnotené na základe výšky regresných koeficientov (faktorového sýtenia) v modeloch merania, neprítomnosťou indikátorov, sýtiacich viac ako jeden faktor a neprítomnosťou reziduálnej kovariancie. Po druhé, sú modely merania ekvivalentné pre všetky účastnícke krajiny? Pri hľadaní odpovede na druhú otázku vo všetkých skupinách boli vypočítané polychorické korelácie a odhad vážených najmenších štvorcov, založený na asymptotickej (ko)variančnej matici (Jöreskog, 1990; Jöreskog & Sörböm, 1993). Pre overenie predpokladov samozrejme nebolo možné použiť všetky otázky dotazníka, výber obsahoval otázky týkajúce sa účasti na náboženských aktivitách, niektorých politických postojov (napr. dôveru v politiku) a postojov k imigrantom. Výsledky analýzy (Billiet, Philippens, 2003) ukázali faktorové invariantné modely, v ktorých zodpovedajúce ukazovatele mali rovnaké vzťahy k latentným premenným.

Monitorovanie neopovedajúcich (non-response)

Vážnou hrozbou validity medzinárodných komparatívnych štúdií je odmietanie účasti respondentov vo výskume. Napriek uvedomeniu si tejto hrozby, v skutočnosti sa najčastejšie stretávame s tým, že uvedená otázka býva v medzinárodných komparatívnych výskumoch ignorovaná (Jowell, 1998).

V prípade ESS bolo prijaté rozhodnutie v rámci realizácie projektu venovať veľkú pozornosť štandardizácii a optimalizácii procedúr terénneho výskumu a v súvislosti s tým bolo odmietanie účasti (non-response, ďalej NR) starostlivo monitorované a dokumentované (Philippens, Billiet, 2003, 2004).

Najdôležitejším efektom NR je riziko skreslenia výsledkov, ktoré je funkciou možných rozdielov medzi respondentmi, ktorí účasť prijali, a tými, ktorí ju odmietli:

$$\bar{y}_r = \bar{y}_n + \left(\frac{m}{n}\right)[\bar{y}_r - \bar{y}_m]$$

kde (m/n) je percento respondentov výberového súboru, ktorí sa výskumu nezúčastnili, NR, a $\bar{y}_r, \bar{y}_m, \bar{y}_n$ sú priemery ich odpovedí. Vzhľadom na témy, ktorými sa ESS zaoberá, možno očakávať, že odpovedňové tendencie uvedených skupín budú rozdielne.

V medzinárodnom komparatívnom výskume sa ťažisko pozornosti sústreďuje nielen na jednoduché deskriptívne štatistiky (priemer v danom ukazovateli za danú krajinu), ale aj na analýzu rozdielov (priemerov v danom ukazovateli) medzi krajinami. Popisovaný efekt možno ilustrovať nasledujúcou rovnicou (porovnanie priemerov odpovedí dvoch krajín):

$$\bar{y}_{1r} - \bar{y}_{2r} = (\bar{y}_{1n} - \bar{y}_{2n}) + \left(\frac{m_1}{n_1}\right)[\bar{y}_{1r} - \bar{y}_{1m}] - \frac{m_2}{n_2}[\bar{y}_{2r} - \bar{y}_{2m}]$$

Čísla 1 a 2 označujú v našom hypotetickom príklade krajinu 1 a 2. Rovnica ukazuje, že rozdiel medzi priemerami dvoch krajín nie je skreslený, iba ak platí, že efekt NR v oboch krajinách je rovnaký. Čím je väčší rozdiel v NR v dvoch krajinách, tým sa miera dopadu tohto skreslenia na priemer odpovedí prehlbuje. Skúsenosti z realizácie veľkých medzinárodných komparatívnych projektov ukázali, že rozdiely v NR účastníckych krajinách nie sú ničím nezvyčajným (Couper, DeLeeuw, 2003).

Je zrejmé, že zistiť, či existujú a aké sú rozdiely medzi odpoveďami respondentov a NR v danej krajine, vyzerá jednoducho v rovnici, ale v skutočnosti o NR nevieme prakticky nič. Pritom zdrojom NR v sociálnych výskumoch nie je len neochota odpovedať, t. j. zúčastniť sa výskumu, ale môže to byť problém zastihnutia potenciálneho respondenta, resp. problém kontaktovať ho.

1.5 DOTAZNÍK ESS V 4. KOLE

Základným cieľom Európskej sociálnej sondy (ESS) je systematické štúdium zmien hodnôt a postojov občanov európskych krajín prostredníctvom opakovaného zberu dát (plánuje sa predbežne 5 kôl v dvojiročnom cykle) v čo najväčšom počte európskych krajín.

Dotazník sa skladá zo **stabilného modulu** (core module), ktorý sa v zásade nezmenenej podobe plánuje použiť vo všetkých kolách, a 2 – 4 **rotujúcich modulov** (rotating modules), ktoré sa určenou procedúrou vyberajú v každom kole zvlášť. V 4. kole ESS bola výzva, adresovaná medzinárodným tímom, zverejnená koncom roku 2006. Vedecká rada projektu ESS vybrala z viac ako 20 predložených návrhov napokon dva: **1. Skúsenosti s diskrimináciou a prejavy diskriminácie voči ľuďom rôzneho veku; 2. Postoje k sociálnej starnutlivosti v meniacej sa Európe.**

STABILNÝ MODUL DOTAZNÍKA ESS

Už na začiatku prác bola prijatá zásada, že obsahom stabilného modulu dotazníka nebudú situačne a kontextovo aktuálne témy sledované vo výskumoch verejnej mienky a že sa ESS sústreďí na dlhodobé sledovanie zmien v kultúrnych vzorcoch a sociálnej štruktúre. Po dlhohodobej príprave a mnohých úvahách sa v rámci riadiacich orgánov ESS určili tri základné oblasti stabilného modulu:

- hodnotové orientácie obyvateľov, ich svetonázorové orientácie vrátane religiozity, ich sociálno-politické postoje a ich etické preferencie;
- kultúrne/národnostné orientácie obyvateľov – ich zmysel pre vzťah k národnému a kultúrnemu dedičstvu, postoje k iným etnickým skupinám;
- sociálna štruktúra spoločnosti – sociálna pozícia obyvateľov, vzdelanie, sociálne vylúčenie, štandardné sociálnodemografické ukazovatele ako je vek, skladba domácností, rod atď. a tiež niekoľko otázok, týkajúcich sa sledovania médií, ktoré majú pomôcť identifikovať primárne zdroje vedomostí občanov o sociálnej a politickej skutočnosti.

A. Hodnotové orientácie obyvateľov

Koordináciu prípravy tejto časti dotazníka ESS zabezpečovali J. Billiet, J. Curtice, S. Schwartz a J. Thomassen. Hodnoty autori ponímali ako hlboko zakorenené abstraktné orientácie, ktoré pomáhajú usmerňovať, uspokojovať a vysvetľovať názory, postoje a konanie ľudí. Tieto orientácie ovplyvňujú a súčasne sú samé ovplyvňované sociálnymi, politickými a ekonomickými zmenami spoločnosti. V tomto zmysle predstavujú jednu z priorit pre celý projekt ESS.

Po skúsenostiach, ktoré boli získané v predchádzajúcom období v medzikultúrnych výskumoch realizovaných v programe *Eurobarometer*, *European Values Survey* a *World Values Survey*, ako aj *International Social Survey Programme*, bolo prijaté rozhodnutie, že v ESS bude použitá 21-položková metodika, vytvorená izraelským psychológom Shalomom Schwartzom.

Zámerom autorov bolo súčasne identifikovať a monitorovať kľúčové sociálno-politické orientácie, ktoré existujú v jednotlivých krajinách a kultúrach. Robustné miery týchto

dimenzií mali poslúžiť predovšetkým ako nezávislé premenné a mali umožniť prienik do pochopenia preferencií politických strán, volebného správania a morálnych presvedčení. V prípade potreby však mohli byť rovnako dobre využité ako závislé premenné, ako produkt pôsobenia hierarchie hodnôt v spoločnosti a zrkadlo politických zmien. V tejto časti šlo o sledovanie nasledovných charakteristík:

- pravicová – ľavicová orientácia,
- liberálna – autoritárska orientácia,
- environmentalizmus,
- postmaterializmus,
- spokojnosť so stavom demokracie,
- dôvera v inštitúcie,
- záujem o politiku, preferencia politických strán a volebná účasť,
- účinnosť (efficacy) osobná a účinnosť systému,
- religiózna orientácia, súčasná a minulá,
- viera v Boha.

B. Kultúrne/národnostné orientácie obyvateľov

Koordináciu prípravy tejto časti dotazníka ESS zabezpečovali J. Billiet, J. Curtice, J. Linz, K. Kersbergen a F. van Waarden. Pred polstoročím si veľká časť západnej Európy stanovila za cieľ proces integrácie. Toto malo za následok spustenie procesu budovania nadnárodných štruktúr pri súčasnom zachovaní významných kompetencií národných vlád. Vznikali tak výzvy atakujúce v mnohom ohľade pretrvávajúci národný sentiment, čo sa často vyjadrovalo ako konflikt medzi „starým nacionalizmom a supranacionalizmom“. Poslaním projektu ESS je získať spoľahlivé informácie o aktuálnej podobe a prebiehajúcich zmenách v tejto oblasti. Zároveň však nemožno splniť túto úlohu bez sledovania širšieho kontextu. Vyžaduje si to súčasné monitorovanie vzťahov medzi členskými krajinami navzájom, tak ako sa prejavujú vo vedomí ich obyvateľov, monitorovanie súvislosti medzi euroobčianstvom/europatriotizmom na jednej strane a nacionalizmom/etnocentrizmom na strane druhej. Voľný pohyb medzi členskými krajinami a v dôsledku toho erózia monolitckej predstavy občianstva a národnej identity sú sprevádzané snahou o pevnosť vonkajších hraníc spoločenstva voči ekonomickým migrantom, azylantom a utečencom.

Vo všetkých týchto aspektoch Európa prechádza procesom zmien, zvýraznených potrebou adaptácie na nové formy správy vecí verejných. Ako sa ukázalo v programe *European Science Foundation* pod názvom *Beliefs in Government*, v období poklesu volebnej účasti i poklesu dôvery vo vlády a ich predstaviteľov je potrebné získať podrobnejší pohľad či ponor do činiteľov, ovplyvňujúcich postoje verejnosti tak na národnej, ako i celoeurópskej úrovni.

Sledované charakteristiky:

- občianstvo a národná identita,
- predsudky voči „iným“ (‘outgroups’),
- postoje k EÚ a ďalším formám nadnárodnej správy,
- postoje k migrácii.

C. Pozícia jedinca v sociálnej štruktúre

Koordináciu prípravy tejto časti dotazníka ESS zabezpečovali R. Erikson, E. Jonsson, K. Newton a J. Vogel. Sociálna a ekonomická pozícia človeka v spoločnosti je vo vzájomnej interakcii s mnohými faktormi. Napríklad úroveň vzdelania má vzťah k postaveniu vo sfére práce, oba ukazovatele ovplyvňujú príjem a všetky tieto charakteristiky vykazujú tesnú súvislosť s preferenciou hodnôt. Sociálno-demografické a sociálno-ekonomické ukazovatele v projekte ako je ESS tvoria esenciálny zdroj informácií. Kľúčovým pojmom na koncipovanie tejto časti dotazníka sa autorom javil pojem sociálneho vylúčenia.

Sledované charakteristiky:

- demografické charakteristiky respondenta a domácnosti,
- vzdelanie respondenta, jeho detí a partnera,
- rasový/etnický pôvod,
- pracovný status respondenta (partnera), skúsenosti s nezamestnanosťou,
- zamestnanie a sociálno-ekonomický status respondenta (partnera),
- ekonomické postavenie/príjem domácnosti,
- subjektívny zdravotný stav respondenta,
- sociálna dôvera a siete,
- subjektívne indikátory chudoby,
- skúsenosti s kriminalitou a obavy z nej,
- prístup a sledovanie médií.

Z hľadiska organizačného zabezpečenia prípravy a využívania stabilného modulu dotazníka ESS je tento v stálej v kompetencii Centrálného koordinačného tímu (CCT). Po utvorení tímov na prípravu stabilnej časti dotazníka ESS (Questionnaire Design Teams) v novembri 2001, ktorých hlavnou úlohou bola príprava príslušných častí otázok a odpovedí v dotazníku, bola snaha „testovať“ ich minimálne v dvoch krajinách a dvoch jazykových mutáciách (Veľkej Británii a Holandsku). Výsledky analyzovala skupina pod vedením Wilma Sarisa na Univerzite v Amsterdame.

Celý proces konštrukcie pozostával zo šiestich krokov:

1. V prvej fáze sa dôraz kládol na výber pojmov, ktoré mali byť operacionalizované do podoby otázok.
2. Všetky otázky a škály odpovedí prešli overením kvality (validita a reliabilita) prostredníctvom programu SQP cestou MTMM analýzy (Scherpenzeel, Saris, 1997, Saris, van den Veld, Gallhofer, 2003). Validita a reliabilita neslúžili ako jediné kritériá. Pozornosť sa venovala aj odpovedovým škálam, vnútornej konzistencii požadovaných odpovedí v kontexte ostatných otázok, komparabilite otázok v čase a priestore, odhadu tendencie vyhnúť sa odpovedi, sociálnej žiaducnosti a pod.
3. Nasledujúcim krokom bol preklad položiek (pripravoval ich medzinárodný tím) do zdrojového jazyka (angličtiny) pre účely realizácie dvoch veľkých pilotných štúdií.
4. Ďalším krokom bola realizácia pilotných štúdií.
5. Predposlednou fázou bolo vyhodnotenie výsledkov týchto štúdií. Problematické otázky boli upravené, resp. vypustené.

6. Posledným krokom bolo vytvorenie definitívnej podoby stabilného modulu dotazníka ESS.

Popis konštrukcie segmentov stabilného modulu dotazníka ESS

A. Sociálne postavenie jednotlivca

Úlohou tejto časti dotazníka ESS bolo zistiť pozíciu jednotlivca v sociálnej štruktúre. Pri plnení tohto zadania vychádzali autori (Erikson et al., 2003) z dvoch hlavných princípov: po prvé, namiesto preferovania určitej teórie sociálnej štruktúry sa usilovali sklbiť rôzne pohľady a po druhé, usilovali sa maximalizovať možnosť medzinárodnej komparability využívaním existujúcich medzinárodných štandardov.

Ako je známe, definícií sociálnej štruktúry je mnoho a žiadna z nich nie je všeobecne akceptovaná. Spoločným bodom mnohých však je, že sociálna štruktúra je skôr skladbou pozícií než skladbou jednotlivcov – títo sa môžu pohybovať po rebríčku pozícií bez toho, aby sa zmenila štruktúra. To, že štruktúra je sociálna, možno chápať minimálne dvoma spôsobmi: po prvé, môže to znamenať, že vzťahy medzi pozíciami sú sociálne svojím charakterom (napr. dominancia, závislosť, konflikt). Po druhé, sociálna štruktúra sa chápe ako systém pozícií, kde získanie pozície poskytuje isté odmeny, zdroje a príležitosti. Zohľadňujúc realitu modernej spoločnosti západného typu, spoločným menovateľom oboch pohľadov môže byť, že postavenie jedinca v sociálnej štruktúre je determinované najmä jeho súčasnou alebo predchádzajúcou pozíciou v **pracovných vzťahoch a štruktúre profesií**.

Vychádzajúc z uvedeného, autori (Erikson et al., 2003) predpokladali, že pre potrebnú úroveň postihnúť pozície v sociálnej štruktúre v projekte ESS je potrebné získať tieto informácie:

- ekonomická aktivita (zamestnaný, nezamestnaný, práca v domácnosti, študent, dôchodca) a komplementárna miera stability pozície na pracovnom trhu (napr. osobná skúsenosť s nezamestnanosťou, trvalé/dlhodobé alebo dočasné/krátkodobé zamestnanie),
- zamestnanecký vzťah (zamestnávateľ, zamestnanec, nezamestnaný),
- povolanie,
- doplnkové informácie o charakteristikách pracovného trhu (veľkosť firmy, charakteristika pracovného miesta, priemyselné odvetvie, ekonomický sektor, autorita, autonómia a pod.).

V súvislosti s tým sa otvára otázka jednotky merania. Aj keď by sa určite vyskytli hlasy v prospech jednotlivca, prevládajúcou odpoveďou asi je, že najvhodnejšou jednotkou je (nukleárna) rodina. Existujú dva dôvody, prečo: po prvé, mnohé zdroje ako je bývanie alebo užívanie predmetov dlhodobej spotreby sú využívané domácnosťou, a po druhé, v nukleárnej rodine dieťa – a teda medzigeneračný prenos ľudského kapitálu, kultúrnych a ekonomických zdrojov – je viac alebo menej závislé na rodičoch. Avšak pre popis sociálno-ekonomického postavenia ktoréhokoľvek člena domácnosti je potom nutné získať informácie minimálne o postavení oboch rodičov. V dotazníku ESS sa preto okrem údajov o respondentovi zisťujú aj základné údaje o ostatných členoch domácnosti, tzn. ich rodinný vzťah k respondentovi, pohlavie, vek a sociálna pozícia.

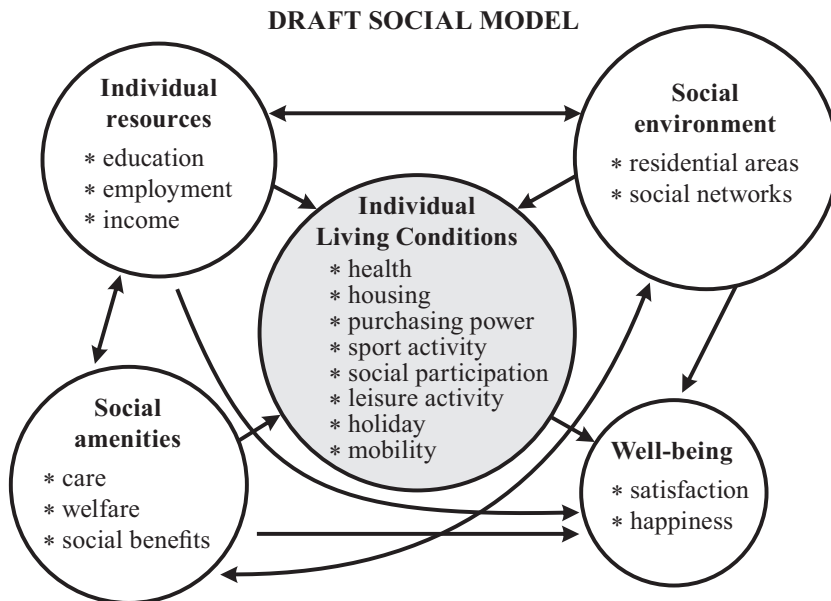
Profesijná štruktúra a zamestnanecké vzťahy sú iste jadrom analýzy pozície v sociálnej štruktúre. Pochopiteľne, týmto sa úloha nevyčerpáva: ďalšou súvisiacou charakteristikou je ekonomické postavenie. V súvislosti s ňou však narážame na problém, že jej zisťovanie je časovo náročné, pretože vyžaduje sumárny pohľad na rôzne zdroje príjmov rôznych členov domácnosti. Rovnako medzinárodná komparabilita získaných dát je obmedzená existenciou objektívnych rozdielov medzi krajinami. To, čo je možné zistiť, je plat v zmysle ekonomickej odmeny za prácu, a hoci sa považuje za nedokonalú mieru ekonomického postavenia a vzťahuje sa prevažne na zamestnancov, je vysoko relevantnou premennou vo výskumoch sociálnej stratifikácie.

Vzdelanie a kvalifikačné predpoklady sú prirodzenými partnermi pozície na pracovnom trhu. Rovnako pri analýze postavenia v sociálnej štruktúre sa považuje za produktívne zisťovať kontextové charakteristiky pracovného trhu, ako sú priemyselné odvetvie či veľkosť pracovného miesta. Pretože pozícia na pracovnom trhu má pre väčšinu obyvateľov európskych krajín rozhodujúci význam, považovali autori (Erikson et al., 2003) za vhodné zahrnúť aj priamych mier pracovnej situácie, ako sú autorita a autonómia na pracovnom mieste, skúsenosti v oblasti pracovného života, časový režim práce či pracovné podmienky.

Napokon sú tu dôležité **dané** charakteristiky jednotlivca, ktoré majú vplyv na jeho postavenie v sociálnej štruktúre. Patria sem ukazovatele ako je vek, rod (pohlavie), sociálny pôvod a etnicita.

B. Sociálna inklúzia/exklúzia

Jedným z východísk koncipovania otázok v tejto oblasti sa stal model vypracovaný Jeroenom Boelhouwerom (Vogel, Boelhouwer, Veenhoven, 2003):

V zmysle predloženého modelu zdroje, ktorými jednotliviec disponuje (vzdelanie, zamestnanie, príjem), charakteristiky jeho sociálneho prostredia (v modeli reprezentované oblasťou, v ktorej býva, a sociálnymi sieťami), sociálne vybavenie (zdravotná starostlivosť, sociálne zabezpečenie a podpora) sú určujúcimi faktormi jeho individuálnych životných podmienok, pričom sú zároveň vo vzájomnej interakcii. Subjektívna pohoda (spokojnosť a šťastie) jednotlivca je potom výslednicou tohto vzájomného pôsobenia uvedených činiteľov (faktorov).

Po realizácii pilotnej štúdie (vo Veľkej Británii a Holandsku) a analýze výsledkov do definitívnej verzie dotazníka boli za túto oblasť zaradené:

- tri otázky týkajúce sa sociálnej dôvery (v ľuďoch, v dodržiavanie fair play, v poskytnutie pomoci, ak je potrebná),
- za okruh subjektívna pohoda dve otázky (ako sa respondent cíti byť spokojný a šťastný),
- na oblasť sociálnej siete boli zamerané dve otázky (ako často sa respondent stýka s priateľmi, kolegami a rodinnými príslušníkmi a či existuje osoba, s ktorou môže prediskutovať intímne, resp. osobné záležitosti),
- oblasť spoločenských aktivít mapovala jedna otázka,
- saturovanie potreby bezpečia sledovali dve otázky (či niekto z domácnosti bol ohrozený a či sa respondent cíti bezpečne pri prechádzke v tmavom parku),
- subjektívne posúdenie zdravia mapovali dve otázky (hodnotenie zdravotného stavu, obmedzenie aktivít zdravotným stavom),
- napokon na subjektívne posúdenie materiálneho zabezpečenia boli orientované dve otázky (posúdenie príjmov domácnosti a možnosť získania pôžičky v prípade výskytu finančných ťažkostí).

C. Médiá a masová komunikácia

Existuje súlad v názoroch odborníkov v sociálnych analýzach, že skúmať túto oblasť je potrebné, lebo úloha médií v živote spoločnosti je významná a jej význam neustále vzrastá. Zároveň sa predpokladá, že oblasť médií a masovej komunikácie v priebehu najbližších dvadsiatich rokov prejde revolučnými zmenami.

Autori tejto časti stabilného modulu (Newton, Saris, 2003) pri konštrukcii otázok vychádzali z jasne definovanej potreby rozlíšenia medzi tzv. starými médiami (noviny, rádio, televízia) a novými prostriedkami komunikácie poskytujúcimi informácie (počítače – predovšetkým e-mail a WWW, teletext v televízii, niektoré funkcie novších typov mobilných telefónov). Dôvody svojho rozhodnutia zhrnuli do niekoľkých bodov:

- Staré médiá sú viac alebo menej ustálené vo svojej forme, kým nové sú v štádiu rýchleho vývoja práve v období realizácie projektu ESS.
- Zatiaľ čo prístup k starým médiam je prakticky univerzálny, temer každá domácnosť má rádio a televízor, prístup k novým médiam taký nie je.
- Pre potreby zachovania bázy porovnateľnosti, osobitne v opakovaných výskumoch s definovaným účelom postihnúť zmeny v čase, sa javí vhodné sústrediť sa na frekvenciu sledovania.
- Vhodným sa javí hľadanie odpovede na otázku vzájomného pomeru sledovania medzi starými a novými médiami.

Existuje kontinuum sledovania médií:

	kvantitatívne		kvalitatívne
Prístup k rôznym médiám →	Odhadnuté miery sledovania médií (koľkokrát za týždeň, hodín za deň) →	Špecifikované miery sledovania médií (minúty za deň) →	Sledovanie určitých programov alebo sledovanie určitých častí médií (správy)

D. Názory na politické otázky

Ako súčasť globálnejšieho procesu modernizácie v demokraciách rozvíjajúcich sa rámci industriálnej spoločnosti, v uplynulých desaťročiach môžeme zaregistrovať aj proces **modernizácie jednotlivca**, ktorý zahŕňa tak zmeny v hodnotových orientáciách, ako aj vzrast osobných spôsobilostí občanov (Thomassen, 2003).

Podľa Ronalda Ingleharta (1977) po II. svetovej vojne v západných demokraciách vyrástla generácia, ktorá nemala osobnú skúsenosť ani s ekonomickou krízou v 30. rokoch, ani s atrocitami vojny, naopak, zažívala bezprecedentný ekonomický rast v mierových podmienkach. V dôsledku toho mohla považovať materiálny blahobyt a fyzickú bezpečnosť za samozrejmé, a preto najvyššiu prioritu presunula na tzv. postmaterialistické hodnotové orientácie, ako sú spolupatričnosť, sebauvoľnosť a kvalita života. Súčasťou toho procesu modernizácie sa stala aj skutočnosť, že novú generáciu charakterizovala úroveň vzdelania, ktorá v dejinách nemala obdobu. Vyššiu úroveň osobných spôsobilostí prirodzene sprevádza vyššia úroveň politickej kompetencie, resp. politickej efektivity (political efficacy). Čím sa cítia byť ľudia politicky kompetentnejší, tým viac preferujú dosahovanie svojich politických cieľov vlastnými cestami, bez významnejšej spoluúčasti politických strán. Tento posun signalizuje zmeny formy politickej participácie, tzn. pokles tradičných foriem, vzťahujúcich sa k voľbám a preferenciám politických strán.

Uvedené úvahy tvorili rámec, v rámci ktorého boli špecifikované základné okruhy otázok tejto oblasti v stabilnom module dotazníka ESS:

- **Záujem o politiku**
Najpriamejšou cestou zisťovania býva priame sebaopisovanie politických záujmov osoby na definovanom kontinuu odpovedovej škály. Uvedený postup bol použitý aj v tomto prípade.
- **Politická efektívnosť**
Kým v prípade záujmu o politiku sa názor na spôsob operacionalizácie viac či menej považuje za ustálený, politická efektívnosť sa javí ako difúznejší, vnútorne diferencovaný pojem. Aj na základe výsledkov pilotnej štúdie sa preto politickou efektívnosťou zaoberá 5 otázok, zameraných na: sebaopisovanie miery porozumenia politickému daniu, posúdenie pripravenosti pre aktívnu rolu v činnosti skupiny venujúcej sa politickým otázkam, vnímanie vlastnej kompetencie v posudzovaní politických otázok, rating dvoch aspektov senzitivity politikov k názorom občanov.

- Politická participácia a preferencia politických strán
Podľa Bradyho (1999) politická participácia zodpovedá tým aktivitám občanov, ktoré sú viac alebo menej zamerané na ovplyvňovanie výberu politicky činných osôb do vládnych a samosprávnych orgánov a inštitúcií, ako aj ovplyvňovanie ich činnosti. Rozlišujú sa štyri segmenty politickej participácie: *aktivitami* sa rozumie konanie, nie postoje, *občanmi* sa rozumejú „obyčajní“ ľudia, nie politické elity, *politicky činné osoby* znamená politickú participáciu zviazanú s pôsobením vládnej moci a napokon dôležitým prvkom je možnosť *ovplyvnenia výberu* týchto osôb do funkcií.
V súlade s východiskami sa otázky zamerali na účasť v parlamentných voľbách a preferenciu politickej strany a na mapovanie ostatných foriem politickej participácie (napr. kontaktovanie politika, práca v politickej strane, podpísanie petície, účasť na demonštrácii, bojkot určitých produktov atď.).
- Spojenie s politickou stranou
Najpriamejším spôsobom väzby na politickú stranu je členstvo, potom určitá forma sympatie (niektorá strana môže byť bližšia ako iné). To bol aj spôsob, ktorým sa táto oblasť prezentovala v stabilnom module dotazníka ESS.
- Politická podpora
Aj v tejto oblasti bolo potrebné zúžiť množstvo existujúcich prejavov podpory do niekoľkých položiek. Po úvahe a výsledkoch pilotnej štúdie bola politická podpora operationalizovaná takto: spokojnosť so stavom ekonomiky, spokojnosť s úradujúcou (v čase realizácie výskumu) vládou, spokojnosť so stavom demokracie v krajine.
- Politická dôvera vo vládnych činiteľov a inštitúcie
Uskutočnený výber otázok sledoval postihnutie dôvery respondenta v národné (napr. vládu, právny systém, politikov) i medzinárodné subjekty (Európsky parlament a Organizáciu Spojených národov).
- Vnímanie politických strán v dimenzii ľavica a pravica a vlastné zaradenie
Po zhodnotení výsledkov predvýskumu bolo rozhodnuté použiť otázku, v ktorej sa respondent na základe vlastnej úvahy zaradil na kontinuu 11-bodovej škály ľavica – pravica.

E. Sociálno-politické orientácie

Autori tejto časti (Curtice, Bryson 2003) na základe výsledkov výskumov uskutočnených v predchádzajúcom období (European Value Survey, World Value Survey, International Social Survey Programme a Eurobarometer) identifikovali tri základné sociálno-politické orientácie:

- ľavicová – pravicová orientácia,
- libertariánska – autoritárska orientácia,
- environmentalizmus.

Pravicová – ľavicová, resp. konzervatívna – liberálna orientácia predstavuje podľa prevládajúcej mienky (napr. Knutsen, 1995) kontinuum a produkuje podstatu rozdielov medzi tzv. modrými a bielymi goliermi, resp. nižšou a strednou vrstvou v spoločnosti. Zároveň sa identifikovali jej dve zložky: *egalitárstvo*, tzn. podpora myšlienky ekonomickej rovnosti, a *intervencionizmus*, tzn. podpora zásahov štátu do fungovania trhu. Výsledky ukázali,

že v európskych krajinách je tradične väčší podiel podporovateľov ľavicovej orientácie ako v USA či Japonsku (Taylor-Gooby, 1993).

Libertariánska orientácia vychádza zo slobody morálnej voľby jednotlivca pri realizácii svojich cieľov. Kladie dôraz na kultúrny pluralizmus a seberealizáciu. Autoritársky pohľad zdôrazňuje dodržiavanie etických a kultúrnych štandardov a pripravenosť obmedzenia individuálnej slobody v záujme zachovania spoločenskej stability a bezpečia (Kitschelt, 1994). Pozícia jednotlivca na kontinuu škály umožňuje predikciu jeho postojov k tradičným otázkam „zákona a poriadku“, ako sú kriminalita a tresty, morálne otázky (napr. potraty) alebo sociálne otázky (napr. imigranti).

Environmentalizmus ako sociálno-politická orientácia je asi najtesnejšie zviazaná s tematikou „novej politickej agendy 21. storočia“ v Európe. Spája sa opäť s predstavou kontinua, ktorého jednu stranu tvorí presvedčenie o trvalom ekonomickom raste a druhú presvedčenie o potrebe zabezpečenia trvalo udržateľného rozvoja a rovnováhy s prírodou. Existuje viacero dôkazov o vzrastajúcej podpore environmentalizmu (napr. Dalton, 1994) v Európe.

F. Hodnotové orientácie

Prevládajúcim názorom v sociálnych vedách je stanovisko, že hodnoty sú hlboko zakorenené, abstraktné, motivačné činitele, ktoré majú vedúcu úlohu pri utváraní a vysvetľovaní postojov, noriem, názorov a konania ľudí (Schwartz, 2003). Hodnoty sú *presvedčenia*, kognitívne štruktúry, ktoré majú blízky vzťah k emóciám, najmä keď sa nachádzajú v stave aktívácie. Hodnoty sú aj synonymom *želateľných cieľov* (napr. sociálna rovnosť, férovosť). Hodnoty majú *transcendentálnu povahu* v tom zmysle, že presahujú konkrétnu aktivitu alebo situáciu (poslušnosť alebo čestnosť sú hodnoty, ktoré môžu byť relevantné v práci, škole, športe, obchode, politike, voči rodičom, priateľom i cudzincom). Táto vlastnosť hodnoty odlišuje od užších pojmov, ako sú postoje alebo normy, ktoré sa vzťahujú na špecifické objekty, situácie a konanie. Hodnoty slúžia ako *standards* resp. kritériá a v tom zmysle usmerňujú výber a hodnotenie ľudí, udalostí a aktivít. Hodnoty sú *usporiadané* podľa dôležitosti. Usporiadaná skupina (súbor) hodnôt vytvára systém priorít a podľa toho možno charakterizovať kultúru či jednotlivcov. Relatívna významnosť hodnôt pre jedinca *reguluje* jeho správanie.

Východiskom pre výber metodiky bol model desiatich hodnotových typov (Schwartz, 1992, 1994). Pretože však Schwartz Value Survey (SVS, Schwartz, 1992) sa javila pre účely ESS príliš rozsiahla, na návrh autora bola použitá škála Portrait Values Questionnaire (PVQ, Schwartz et al., 1999).

G. Náboženská identita

Multidimenzionálna konceptualizácia náboženstva bola vnímaná ako účelná od svojho vzniku v 50. a začiatkom 60. rokov (Allport, 1954, Fukuyama, 1961, Glock, 1962). Podľa Ch. Y. Glocka týmito dimenziami sú:

- skúsenostná dimenzia: subjektívna a náboženská emocionálna skúsenosť ako výraz osobnej religiozity,
- ideologická dimenzia: akceptácia systému presvedčení,

- ritualistická dimenzia: účasť na religióznych aktivitách,
- intelektuálna dimenzia: poznanie systému presvedčení,
- konzekvenčná dimenzia: etické dôsledky presvedčení a predpisy (zvyky) z nich odvodené.

V uplynulom období sa vyskytli snahy redukovať počet dimenzií (išlo najmä o piatu, konzekvenčnú), ale aj zvýšiť ich počet. Diskusia nebola ukončená doposiaľ (Billiet, 2003a). V dotazníku ESS sa po diskusii a zhodnotení výsledkov pilotnej štúdie použili otázky zamerané na:

- identifikáciu osoby s náboženstvom alebo cirkvou (všeobecne v zmysle áno/nie a v prípade kladnej odpovede aj špecificky, ktorým/ktorou) v súčasnosti aj v minulosti,
- prežívanie intenzity viery (nezávisle od toho, či sa osoba hlási k nejakému náboženstvu),
- účasť na náboženských obradoch,
- otázku, či sa osoba modlí a ako často.

H. Štátna a etnická identita

Štátna a etnická identita patrí k jadrú sociálnej identifikácie jednotlivca. Je koncentrovaným vyjadrením príslušnosti k sociálnym skupinám a prežívania tejto príslušnosti. Vzhľadom na zložitosť tejto oblasti a obmedzený priestor pre otázky v stabilnom module dotazníka ESS, bolo potrebné uskutočniť veľké kompromisy (Billiet, 2003b). Napokon sa na túto oblasť orientovalo 12 otázok, pričom bol zvolený smer od subjektívnejších otázok (*Označili by ste sa za príslušníka skupiny, ktorú v tejto krajine diskriminujú?*) k objektívnejším (či je osoba občanom SR, v akej krajine sa narodil on/a a jeho/jej rodičia).

ROTUJÚCE MODULY V 4. KOLE ESS

MODUL 1: Skúsenosti s diskrimináciou a prejavy diskriminácie voči ľuďom rôzneho veku. Modul pripravila skupina pod vedením D. Abramsa v zložení: L. Lima, G. Coudin.

MODUL 2: Postoje k sociálnej starostlivosti v meniacej sa Európe. Modul pripravila skupina pod vedením S. Svallforsa v zložení: W. van Oorschot, P. Taylor-Gooby, C. Staerklé, J. G. Andersen, J. Hills, T. Sefton, S. Mau.

1.6 TERÉNNY VÝSKUM

Zber empirických dát v 4. kole ESS bol plánovaný na obdobie september – december 2008. Centrálny koordinačný tím projektu kládol veľký dôraz na to, aby sa údaje od respondentov získavali najmä v tomto období (pozri *Specification for participating countries*), teda vo všetkých účastníckych krajinách v tom istom čase. Vychádzalo sa pritom zo skúsenosti, že údaje v sociálnych výskumoch môžu ovplyvniť významné spoločenské a politické udalosti globálneho (medzinárodného) charakteru. V skutočnosti sa vo všetkých krajinách (vrátane Slovenska) terén natiahol aj do prvých mesiacov roku 2009.

Samotný výskum v jednotlivých krajinách začínal sústredovaním údajov o významných spoločenských a politických udalostiach, podľa požiadavky týždeň pred kontaktovaním prvých respondentov.

Záznamy o významných spoločenských a politických udalostiach (Event reporting)

Uvedená oblasť činnosti národných tímov bola riadená dokumentom *Event reporting guidelines* (Stoop, 2004). Základným východiskom bolo konceptuálne vymedzenie „udalosti“, ktorá sa mala zaznamenať. Mohli to byť prípady, keď udalosť možno ohraničiť jasne v čase a priestore (víťazstvo národného športového tímu na majstrovstvách Európy alebo sveta), ale aj také, u ktorých urobiť takéto ohraničenie nie je možné (politické škandály, obdobie pred voľbami a po nich). Niektoré udalosti prinášajú so sebou sériu subudalostí (dlhotrvajúce medzinárodné konflikty), a preto je ťažké explicitne definovať jednotku analýzy. V citovanom dokumente sa uvádza zoznam typických príkladov:

- voľby (celoštátne alebo regionálne) vrátane ľudového hlasovania a referenda,
- uvedenie do funkcie, odvolanie či rezignácia politicky významnej osoby,
- zmeny vlády v zmysle ukončenia činnosti starej, začiatok činnosti novej, alebo zmeny jej zloženia,
- významné zmeny zákonov,
- štrajky, demonštrácie,
- teroristické akty,
- udalosti týkajúce sa etnických menšín, azylantov a ostatných imigrantov,
- udalosti týkajúce sa národnej ekonomiky a trhu práce,
- politické a ekonomické škandály,
- podvody (politikov, organizácií, firiem, ale i verejnosti),
- spoločenské udalosti celonárodného významu (od sobášov celebrit až po športové šampionáty),
- zdravotné otázky (epidémia chrípky),
- rodinné záležitosti,
- kriminálne činy (únosy, lúpeže),
- katastrofy (prírodné i ako dôsledok ľudskej aktivity),
- medzinárodné konflikty, ktoré majú vnútroštátny dopad,
- významné medzinárodné udalosti, ktoré oslovili verejnú mienku v krajine.

Záznamy o spoločenských a politických udalostiach sa pripravovali v týždennom intervale (začali dva týždne pred štartom zberu dát a končili týždeň po realizácii terénneho výskumu), na základe monitorovania najsledovanejších a najvplyvnejších denníkov v krajine.

Príklad záznamu o udalostiach:

Event data reporting, ESS 4, Slovak Republic

Title: Goodbye to the Slovak crown
Year: 2009
Week: 3
When: 16. 01. 2009
Where: Slovakia
Category: Events concerning the national economy, labour market
Submitted By: Slovakia
Event Number: 819

Source http://nazory.pravda.sk/koruna-uzavreta-no-uspesna-kapitola-dvp-/sk-nkom.asp?c=A090118_214848_sk-nkom_p29

Description JANUARY 16, 2009, was when Slovaks finally said good bye to the notes and coins they have used for the past 16 years. From now on it's euros only instead.

List prvého kontaktu (Advance letter)

Prvou informáciou o konaní ESS, jej zameraní a fakte, že sa stal členom výberového súboru, bol pre respondenta list prvého kontaktu. Na základe skúseností z prvého kola Centrálny koordinačný výbor vypracoval iba všeobecnú štruktúru a ponechal na národných tímoch znenie listu. Z hľadiska podpory realizácie terénneho výskumu bolo podstatné, aby:

- respondent získal základnú informáciu o projekte a jeho zameraní ešte pred prvou návštevou anketára,
- boli jasne identifikovateľné kľúčové organizácie, zabezpečujúce projekt na medzinárodnej a národnej úrovni,
- boli zrejmé požiadavky kladené na respondenta po jeho vyjadrení, že sa výskumu zúčastní.

Vzor listu prvého kontaktu:

Európska sociálna sonda 2008

Vážená pani / Vážený pán,

dovoľujeme si Vám oznámiť, že Vaša domácnosť bola náhodným výberom vybraná ako respondent do celoeurópskeho prieskumu s názvom „**Európska sociálna sonda 2008**“.

Národným koordinátorom na Slovensku je Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied a realizátorom tohto prieskumu je agentúra pre prieskum trhu GfK Slovakia, spol. s r. o., so sídlom v Bratislave. Ide o prieskum, cieľom ktorého je zmapovať názory ľudí o rôznych dôležitých otázkach týkajúcich sa Slovenska. **Prieskum súbežne prebieha v 24 krajinách celej Európy** a pomôže nám pochopiť, aké názory a presvedčenia majú ľudia v rôznych krajinách. Prieskum sa financuje zo slovenských aj európskych zdrojov.

Dovoľujeme si Vás požiadať o Vašu účasť na tomto európskom projekte, ktorý prebieha formou osobných rozhovorov. Budú ich viesť anketári GfK Slovakia, ktorí Vás navštívia a s pomocou niektorého z členov domácnosti vyberú z Vašej domácnosti jedného respondenta, ktorý bude mať možnosť vyjadriť svoje názory. Rozhovory budú zaznamenávať do dotazníka obsahujúceho otázky, na ktoré nie sú potrebné žiadne špeciálne vedomosti a vzdelanie. Cieľom tohto prieskumu je získať reprezentatívny obraz o ľuďoch žijúcich na Slovensku. Keďže ste boli náhodne vybraní do tohto projektu, nemôže Vás nikto iný z Vašej domácnosti zastúpiť alebo nahradiť. Všetky informácie, ktoré nám poskytnete, sú anonymné a nikdy sa nebudú spájať s Vaším menom alebo adresou.

Väčšina ľudí, ktorá sa na štúdiu zúčastňuje, to považuje za zaujímavú a príjemnú skúsenosť a dúfame, že aj pre Vás to bude takisto zaujímavé. **V priebehu obdobia 15. november 2008 – 28. február 2009 Vás navštívi anketár GfK Slovakia**, ktorý sa Vám preukáže preukazom anketára i týmto informačným listom. Vyplnenie dotazníka trvá za prítomnosti anketára približne 1 hodinu. Vašu spoluprácu na tomto projekte odmeníme **hotovosťou 100 Sk**.

Ak by ste potrebovali o prieskume ďalšie informácie, telefonicky alebo e-mailom kontaktujte p. ...., pracovníka GfK Slovakia povereného týmto projektom (tel. č. xxxx, e-mail: .....). Okrem toho informácie nájdete aj na internetovej stránke GfK Slovakia: www.gfk.sk a teletextovej stránke STV2 č. xxxx

Vopred Vám ďakujeme za spoluprácu.

elektronický podpis

Agentúra zabezpečujúca zber empirických dát

Výber agentúry sa uskutočnil formou verejnej súťaže. Po jej ukončení bola s vybranou agentúrou (GfK Slovakia) podpísaná zmluva, ktorej znenie odobril Centrálny koordinačný tím ESS (CCT).

Vzápätí po podpise zmluvy agentúra realizovala pilotnú štúdiu k možnostiam a obmedzeniam realizácie terénneho výskumu. Cieľom bolo bližšie špecifikovať nároky kladené použitou metodikou na respondentov, anketárov a krajských koordinátorov v rámci terénneho výskumu ESS. Pilotná štúdia priniesla hodnotné informácie, keďže sa zamerala na:

- a) reakcie potenciálnych respondentov na dotazník,
- b) analýzu možností stimulácie respondentov na vyplnenie dotazníka,
- c) postupy anketárov na zvládanie odmietnutia respondentmi.

Na základe všeobecných pravidiel ESS pre prácu s agentúrou a jej anketármi, ako aj výsledkov pilotnej štúdie sa v priebehu októbra/novembra 2008 uskutočnilo školenie anketárov agentúry. Školenie sa zameriavalo na splnenie troch cieľov:

- oboznámiť anketárov s požiadavkami projektu všeobecne a predovšetkým vo väzbe na výber vzorky a pravidlá kontaktu s respondentmi,
- pripraviť anketárov na prácu s metodikou (dotazník a odpovedové karty),
- informovať anketárov o organizácii terénneho výskumu (zmluvy, harmonogram, hlásenia, krytie nákladov a odmena).

Zber dát a všetky sprievodné aktivity (t. j. kontrola práce anketárov, ktorí osobne uskutočnili interview s respondentmi v mieste ich bydliska, osobné/telefonické kontaktovanie respondentov, ktorí absolvovali dotazník, vyzdvihnutie vyplnených dotazníkov od krajských koordinátorov, týždenné hlásenia o postupe prác pre CCT atď. v zmysle Špecifikácie úloh pre 4. kolo ESS) sa uskutočnili v čase, ktorý bol plánovaný a zmluvne zakotvený pre realizáciu empirického výskumu.

Kontrola kvality

Priebežne počas realizácie terénneho výskumu úlohou národného tímu ESS bolo zabezpečiť kontrolu kvality práce agentúry a jej anketárov. Konkrétne to bolo realizované logickou kontrolou dotazníkov (vyplnenie dotazníka a kontrola logickej konzistencie odpovede) a náhodnou kontrolou respondentov, vrátane osôb, ktoré s vyplnením dotazníka nesúhlasili, a kontrolou adres, na ktorých sa podľa informácie anketárov vybrané osoby nenachádzali (tzv. non-contacts).

Opatrenia zamerané na získavanie respondentov pre spoluprácu (Response rates enhancement)

Projekt ESS si kladie za cieľ splnenie vysokých metodologických štandardov a v súlade s tým aj vysokú návratnosť dotazníkov vyplnených respondentmi. Podľa špecifikácie pre druhé kolo ESS návratnosť mala dosiahnuť úroveň 70 %. Keďže projekt v žiadnom prípade **neumožňuje substitúciu** respondenta (teda nahradenie jedného náhodne vybraného res-

pondenta iným, s podobnými charakteristikami), stáva sa v tomto bode senzitívnejším na získavanie respondentov pre spoluprácu.

Existujú tri hlavné zdroje produkujúce zníženie response rates:

- osoby, ktoré v čase realizácie terénneho výskumu pre nejaký dôvod nebolo možné kontaktovať (chybná adresa, resp. na adrese sa osoba dlhodobo nezdržiava z rôznych dôvodov: napr. práca v zahraničí, choroba spojená s dlhodobou hospitalizáciou, výkon trestu, prípadne úmrtie),
- osoby, ktoré jednoznačne a opakovane odmietli účasť na výskume,
- ostatné neodpovedajúce osoby – ktoré neodmietli účasť, ale pre svoj zdravotný stav alebo jazykové problémy nie sú schopné vyplniť dotazník.

Na základe poznania (Groves et al., 2002) i skúseností z realizovaných kôl ESS boli opatrenia (Enhancing response rates, 2004) orientované do troch oblastí. Prvou z nich bola **práca s anketármi**. Vo všeobecnosti platí, že skúsenejší anketári vedia efektívnejšie získavať respondentov pre spoluprácu. Zároveň kvalitné školenie môže priamo prispieť k obohateniu skúseností anketárov. Na druhej strane, rozsah požadovanej práce v definovanom čase má negatívny dopad na jej kvalitu, preto v rámci ESS sa určila „pracovná jednotka“ 24 respondentov, pričom jeden anketár by nemal získať kontrakt od agentúry na viac ako dve pracovné jednotky (48 respondentov). Odmena anketárov by mala byť závislá nielen na množstve, ale aj na kvalite odvedenej práce. Celý proces terénneho výskumu a všetky aktivity sú podrobne monitorované. Národný tím po dohovore s agentúrou pripravuje týždenné odhady (čo sa urobí) a spracúva týždenné hlásenia. Takto je celý proces pod priamou kontrolou CCT a umožňuje prijať opatrenia včas.

Podiel osôb, ktoré nebolo možné kontaktovať (non-contacts), sa snaží CCT ohraničiť na úrovni 3 %. Pochopiteľne, kľúčovú úlohu tu majú objektívne faktory, ale stanovenie hranice má aj psychologický efekt a sleduje cieľ motivovať agentúru a jej anketárov na zvýšenie úsilia pri vyhľadávaní respondentov aj v situácii, že sa na udanej adrese nenachádzajú. Iným aspektom regulovania aktivít agentúry v tejto oblasti je stanovenie pravidiel pre kontakt s respondentom. Všeobecne možno povedať, že zmoženie pokusov o kontakt s respondentom v rôznom čase zvyšuje pravdepodobnosť úspechu. Vychádzajúc z tohto poznania, aj v špecifikácii úloh pre 4. kolo ESS bolo stanovené, že anketári sa majú pokúsiť o osobný kontakt minimálne 4-krát, kým označia kontakt ako nezastihnuteľný. Pritom minimálne jedna návšteva by sa mala uskutočniť podvečer a jedna cez víkend. Pokiaľ je potrebné uskutočniť viaceré návštevy, mali sa rozložiť do obdobia dvoch týždňov. Anketári boli pod stálou kontrolou v tom zmysle, že viedli záznam o kontakte, kde registrovali deň, čas a výsledok pokusu o kontakt s respondentom. Vyžadovanou formou bol osobný kontakt. Tam, kde určeným spôsobom výberu vzorky boli k dispozícii mená a adresy osôb a aj telefonický kontakt, pripúšťal sa dohovor dátumu a času stretnutia respondenta s anketárom telefonicky. Aby sa zabezpečil dostatočný časový priestor pre terénny výskum, CCT stanovil minimálnu dobu jeho trvania na periódu 4 týždňov.

Napokon úsilie o **minimalizovanie odmietnutia** účasti respondenta bolo treťou oblasťou opatrení CCT. Popri už spomínanom liste prvého kontaktu (advance letter), ktorý respondent dostal približne týždeň pred návštevou anketára, to bolo odporúčanie motivovať

respondenta incentívami (drobný darček, suvenír, nákupná poukážka a podobne). Dôležitou aktivitou v tejto oblasti bola snaha o zmenu „prvého spontánneho odmietnutia“. Kľúčovým prvkom tu bolo rozpoznanie toho, či odmietavá odpoveď respondenta znamená kategorické „nie“ (hard-refusals) alebo podmienené „nie“ (soft-refusals), teda existuje ešte priestor na vyjednávanie a persúáziu.

Záznam o kontakte (Contact form)

Tvoril súčasť metodiky, bol vypracovaný v predpísanom formáte a úlohou anketára bolo vypísať ho po každej vykonanej návšteve respondenta:

Dotazník záznamu o kontakte

Adresa KISH (kolo 4)

Číslo respondenta:

Číslo domácnosti:

Adresa:

Výberový rámček:

Riadok osoba/domácnosť (číslo v domácnosti)
2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

VÝBEROVÝ RIADOK (číslo vybranej osoby)
2 1 3 2 4 7 6 5 8 4 1

Číslo návštevy	Číslo anketára
1 ->	
... ->	
... ->	
... ->	

Meno vybranej osoby:

Telefón vybranej osoby:

odmietol nemá číslo

ZÁZNAM O NÁVŠTEVÁCH (Návšteva = každý pokus o zastihnutie respondenta/domácnosti)

Číslo návštevy	1. Dátum dd/mm	2. Deň v týždni	3. Čas vo formáte 24 hodín	4. Typ návštevy	5. VÝSLEDKY návštevy
				1 = osobná návšteva 2 = telefonát 3 = osobná návšteva, ale iba cez domáci telefón/cez dvere 4 = informácia prostredníctvom agentúry 5 = iné	1 = vyplnený celý dotazník 2 = čiastočne vyplnený dotazník 3 = kontakt s niekým, neviem, či to bol respondent, ktorého sme chceli 4 = kontakt s respondentom, ale bez vyplňania dotazníka 5 = kontakt s niekým iným ako respondentom 6 = žiaden kontakt 7 = neplatná adresa (neobývané, inštitúcia, ...) 8 = iné
1	/		:		
2	/		:		
3	/		:		
4	/		:		
5	/		:		

Poznámky o čase kód:

PRE VÝBER RESPONDENTA
VYPLŇTE ÚDAJE
NA STRANE 3

Ak výsledok návštevy je
1 ,2,6 → choď na N1
3,4,5,8 → choď na 6
7 → choď na 12 = NEPL. ADRESA

Prvá návšteva na platnej adrese: Pre výber domácnosti vyplňte údaje na strane 2

VÝBER DOMÁCNOSTI

A1. Koľko domácností je na určenej adrese?

(Pokiaľ ste si nie istý, považujte ich za obývané)

VPÍŠTE PRESNÉ ČÍSLO :

Ak jedna domácnosť → Chod' na A4

Ak dve až 12 domácností → Chod' na A2

Ak viac ako 12 domácností → Chod' na A3

AK 2 AŽ 12 DOMÁCNOSTÍ

A2 Spíšte všetky domácnosti na tejto adrese. Je potrebné urobiť to po poradí.

- Ak sú očíslované, tak vpíšte byty alebo izby v číselnom poradí
- Ak nie, začnite od prízemia budovy po vrch, zľava doprava a spredu dozadu

Pozri sa na VÝBEROVÝ RÁMČEK na strane 1:

- RIADOK OSOBA/DOMÁCNOSŤ : Nájdite číslo vyjadrujúce celkový počet domácností
- VÝBEROVÝ RIADOK: Číslo pod číslom vyjadrujúcim celkový počet domácností je číslo vybranej domácnosti. Zaškrtnite ju v tabuľke v príslušnom stĺpci.

Počet domácností	Popis domácnosti	Zaškrtnite vybranú domácnosť
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		

→ Chod' na A4

AK VIAC AKO 12 DOMÁCNOSTÍ

A3. Číslo domácnosti, ktorá má byť vybraná, je v tabuľke na strane 4.

VPÍŠTE ČÍSLO VYBRANEJ DOMÁCNOSTI:

→ **Chod' na A4**

A4. VŠETCI: Vpíšte detaily o vybranej domácnosti (číslo, meno na menovke, ...).

Údaje vpíšte aj do rámčeka ADRESA na strane 1.

Skontaktujte sa s dospelou osobou vo vybranej domácnosti a
POKÚSTE SA USKUTOČNIŤ VÝBER RESPONDENTA

VÝBER RESPONDENTA

B1. Respondent bol vybraný na návšteve číslo:

ČÍSLO NÁVŠTEVY .....

B2. Opýtajte sa: Vráťane Vás, koľko ľudí starších ako 15 rokov žije v tejto domácnosti?

Vpíšte presné číslo

Ak len 1 osoba → Tá je RESPONDENT, chod' na B4

Ak 2 – 12 osôb → Chod' na B3_a

Ak viac ako 12 osôb → Chod' na B3_b

ZAHRŇTE

- ľudí, ktorí sú mimo domu na dobu kratšiu ako 6 mesiacov (dovolenka, práca, pobyt v nemocnici...),
- deti školského veku, ktoré sú v inter-náte,
- študenti, ktorých majú v podnájme.

VYLÚČTE

- ľudí, ktorí sú mimo domu dlhšie ako 6 mesiacov,
  - študenti na univerzitách mimo mesta,
  - návšteva, stravníci, (pod)nájomníci,
  - ľudia v zariadeniach.
-

Ak 2 – 12 OSÔB

B3_a. Vpíšte zoznam všetkých osôb starších ako 15 rokov žijúcich v domácnosti.
Uvedte ich v poradí od najstaršieho po najmladšieho.

Meno alebo iniciály	Číslo osoby	Meno alebo iniciály	Číslo osoby
	☐ 1		☐ 7
	☐ 2		☐ 8
	☐ 3		☐ 9
	☐ 4		☐ 10
	☐ 5		☐ 11
	☐ 6		☐ 12

Pozri sa na VÝBEROVÝ RÁMČEK na strane 1:

- RIADOK OSOBA/DOMÁCNOSŤ: Nájdite číslo vyjadrujúce celkový počet osôb.
- VÝBEROVÝ RIADOK: Číslo pod číslom vyjadrujúcim celkový počet osôb je číslo vybranej osoby. Zaškrtnite ju v tabuľke hore.

→ Chod' na B4

AK VIAC AKO 12 OSÔB

B3_b. Číslo osoby, ktorá má byť vybraná, je v tabuľke na strane 4.
Môžete tam vpísať iniciály osôb v domácnosti.

Vpíšte číslo vybranej osoby:

TABUĽKA:

Počet domácností/ osôb	Číslo výberu:
13	12
14	8
15	11
16	7
17	13
18	3
19	14
20	2
21	14
22	8
23	13
24	5

25	12
26	6
27	17
28	17
29	2
30	21
31	10
32	26
33	8
34	22
35	8
36	3
37	28
38	19
39	25
40	16
41	41
42	32
43	9
44	40
45	7
46	35
47	8
48	36
49	15
50	44
51	35
52	2
53	24
54	17
55	49
56	27
57	39
58	3
59	48
60	35
61	22
62	10

63	51
64	37
65	64
66	65
67	66
68	28
69	45
70	53
71	25
72	48
73	50
74	39
75	51
76	11
77	12
78	74
79	42
80	9
81	33
82	51
83	69
84	78
85	53
86	19
87	66
88	23
89	17
90	19
91	40
92	11
93	35
94	12
95	41
96	3
97	10
98	25
99	61
100	99

6. VÝSLEDOK KONTAKTU, IBA AK BOL KONTAKT, ale NEVYPLŇŤ SA DOTAZNÍK										
	Návšt. 1	Návšt. 2	Návšt. 3	Návšt. 4	Návšt. 5	Návšt. 6	Návšt. 7	Návšt. 8	Návšt. 9	Návšt. 10
1. Stretnutie → N1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1	☐ 1
2. Odmietnutie zo strany respondenta → 7	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2	☐ 2
3. Odmietnutie prostredníctvom zástupcu → 7	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3	☐ 3
4. Odmietnutie v domácnosti, pred výberom respondenta → 7	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4	☐ 4
5. Respondenta nie je možné zastihnúť/ nebude doma až do ...../..... → N1	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5	☐ 5
6. Respondent je mentálne alebo fyzicky neschopný zúčastniť sa → N1	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6	☐ 6
7. Respondent zomrel → KONIEC	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7	☐ 7
8. Respondent sa odsťahoval z krajiny → KONIEC	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8	☐ 8
9. Respondent sa odsťahoval na neznáme miesto * → KONIEC	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9	☐ 9
10. Respondent sa odsťahoval, stále je v krajine → 13	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10	☐ 10
11. Jazyková bariéra → 6b	☐ 11	☐ 11	☐ 11	☐ 11	☐ 11	☐ 11	☐ 11	☐ 11	☐ 11	☐ 11
12. Iné	☐ 12	☐ 12	☐ 12	☐ 12	☐ 12	☐ 12	☐ 12	☐ 12	☐ 12	☐ 12

6b V prípade Jazyková bariéra: Akou rečou hovorí respondent? .....

Chod' na → N1, str. 9

* Túto možnosť označte v prípade, ak nevíste, či respondent žije na Slovensku alebo v zahraničí.

AK ODMIETOL (kód 2, 3 alebo 4 na strane 6)			
7. Odmietnutie sa vyskytlo pri návšteve číslo (vyplňte)	<i>Návšteva</i>	<i>Návšteva</i>	<i>Návšteva</i>
8. DÔVOD ODMIETNUTIA ? <i>(označte všetko, čo sa hodí)</i>	.....	.....	.....
1 Zlé načasovanie (napr. chorý, deti, ...), inak zaneprázdnený (napr. návšteva)	☐ 1	☐ 1	☐ 1
2 Nemám záujem	☐ 2	☐ 2	☐ 2
3 Nevieť dost/nič o danej téme, príliš náročné pre mňa	☐ 3	☐ 3	☐ 3
4 Strata času	☐ 4	☐ 4	☐ 4
5 Plytvanie peňazí	☐ 5	☐ 5	☐ 5
6 Zasahuje mi do súkromia/Nepodávam osobné informácie	☐ 6	☐ 6	☐ 6
7 Nikdy sa nezúčastňujem na prieskumoch	☐ 7	☐ 7	☐ 7
8 Príliš často som sa zúčastňoval na prieskumoch	☐ 8	☐ 8	☐ 8
9 Neverím prieskumom	☐ 9	☐ 9	☐ 9
10 Mám zlé predchádzajúce skúsenosti	☐ 10	☐ 10	☐ 10
11 Nepáči sa mi téma	☐ 11	☐ 11	☐ 11
12 Respondent odmieta, pretože partner/rodina nedáva súhlas na spoluprácu	☐ 12	☐ 12	☐ 12
13. Nevypúšťam cudzích ľudí do domu/bytu, mám strach ich vpustiť dnu	☐ 13	☐ 13	☐ 13
14. Iné:	☐ 14	☐ 14	☐ 14
9. Váš vlastný odhad toho, ako bude pravdepodobne daný respondent spolupracovať v budúcnosti:			
1 URČITE NEBUDE v budúcnosti spolupracovať	☐ 1	☐ 1	☐ 1
2 PRAVDEPODOBNE NEBUDE v budúcnosti spolupracovať	☐ 2	☐ 2	☐ 2
3 MOŽNO bude v budúcnosti spolupracovať	☐ 3	☐ 3	☐ 3
4 BUDE v budúcnosti spolupracovať	☐ 4	☐ 4	☐ 4
8 Nevieť, nikdy som nevidel respondenta, nebol vybraný respondent	☐ 8	☐ 8	☐ 8
10. Čo myslíte, koľko má respondent rokov?			
1 Pod 20	☐ 1		
2 Od 20 do 39	☐ 2		
3 Od 40 do 59	☐ 3		
4 60 alebo viac	☐ 4		
8 Nevieť, nikdy som nevidel respondenta, nebol vybraný respondent	☐ 8		
11. Respondent je			
1 Muž	☐ 1		
2 Žena	☐ 2		
8 Nevieť, nikdy som nevidel respondenta, nebol vybraný respondent	☐ 8		

→ Chod' na N1, str. 9

IBA AK ADRESA BOLA NEZISTITEĽNÁ, BOLA V INŠTITÚCII ALEBO NEOBÝVANÁ

12. SITUÁCIA (=Bez výsledku)

- 1 Opustený alebo zbúraný dom/adresa
- 2 Nepostavené/ešte neobývateľné
- 3 Na adrese nik nebýva (prázdno, druhé bydlisko, prechodná,...)
- 4 Adresa nie je určená na bývanie: len kancelárie/výrobné priestory
- 5 Adresa nie je domáca: Respondent je v inštitúcii
(domov dôchodcov, nemocnica, kasárne, kláštor, ...)
- 6 Adresa sa nedá nájsť, adresa nie je úplná
- 7 Iné (*prosím, uveďte podrobnosti*)

.....
.....

Týždenné hlásenia (Progress reports)

Agentúra vo vzťahu k národnému koordinátorovi projektu ESS a tento vo vzťahu k CCT pripravili v čase realizácie terénneho výskumu týždenné hlásenia. Tieto hlásenia, ktoré boli vždy v písomnej podobe, mali za cieľ umožniť monitorovanie celého procesu zberu dát a prijatie včasných opatrení napr. v prípade, že sa predpokladaný harmonogram nedarí dodržať, že sú výrazné odchýlky v práci jednotlivých anketárov resp. skupín anketárov (napr. podľa lokality) a pod.

Povinný minimálny obsah týždenného hlásenia zahŕňal:

- celkový počet respondentov vo vzorke,
- počet kompletne vyplnených dotazníkov,
- počet respondentov, ktorí doposiaľ neboli oslovení,
- počet odmietnutí,
- počet osôb, ktoré nebolo možné kontaktovať,
- počet osôb, ktoré neboli schopné vyplniť dotazník.

Na základe uvedených informácií sa môže v ľubovoľný okamih určiť návratnosť dotazníkov (response rate) podľa vzorca:

$$RR = \frac{\text{Počet vyplnených dotazníkov}}{\text{Počet osôb vo vzorke mínus osoby nespôsobilé vyplniť dotazník}}$$

Ďalšie doplnkové informácie, ktoré môžu slúžiť národnému koordinátorovi pre organizovanie práce svojho tímu a agentúru, ale nevyžadované (pochopiteľne ani neodmietané) CCT:

- počet rozpracovaných dotazníkov (vzhľadom na rozsiahlosť metodiky sa stáva, že respondent si želá vyplniť dotazník s anketárom na viac ako jednom sedení),

- informácie v hlavných ukazovateľoch podľa regiónu, demografických premenných a anketárov,
- informácie o počte a type vyplnených doplnkových dotazníkov,
- informácie o kontrole kvality,
- informácie o rozhodných („hard“) a podmienených („soft“) odmietnutiach.

Práca s dátami (Data protocol)

Empirické dáta sú v projekte ESS hlavným cieľom aktivity národných tímov, ktoré potom slúžia pre potreby všetkých záujemcov bez obmedzenia. To platí pravda za splnenia predpokladu, že boli získané stanoveným postupom, v stanovenom čase a v požadovanej kvalite. Všetky aktivity s tým súvisiace upravuje cca 100-stránkový dokument pod názvom *Data Protocol* (2004), z ktorého pre účely tohto textu vyberáme len niekoľko základných informácií.

Úlohou národných tímov je pripraviť dáta v predpísanom formáte a zabezpečiť ich depozit v archíve ESS, ktorý je prístupný pre užívateľov cez hlavnú stránku ESS (<http://www.europeansocialsurvey.org/>) alebo cez stránku správcu archívu NSD, Norwegian Social Science Data Services (<http://essdata.nsd.uib.no>). V prípade, že sa vyskytnú odchýlky od určených požiadaviek, správca archívu je oprávnený žiadať potrebné úpravy. Poslaním archívu dát ESS je zabezpečiť národným tímom i všetkým záujemcom efektívny prístup k zdrojovým dátam bez obmedzenia.

FORMULÁR NA CHARAKTERISTIKU OKOLITÉHO PROSTREDIA

PRE KAŽDÚ ADRESU VYPLŇTE IBA JEDEN FORMULÁR

N1. V akom type domu žije respondent?

1 Farma

Samostatná obytná jednotka

2 Samostatný rodinný dom

3 Dvojdom

4 Átriový domček

5 Jedna obytná jednotka v budove s iným účelom (vo firme)

Viac obytných jednotiek:

6 Bytový dom, byt

7 Študentské domovy, izby

8 Domov dôchodcov

Iné:

9 Obytný prívies alebo loď

10 Iné:.....

88 Neviem

N2. V akom fyzickom stave sú budovy alebo obydlia v tejto oblasti?

1 Vo veľmi dobrom stave

2 V dobrom stave

3 V uspokojivom stave

4 V zlom stave

5 Vo veľmi zlom stave

N3. Aké je časté, že v blízkom okolí sú na ulici odpadky?

1 Veľmi časté

2 Dost' časté

3 Nie veľmi časté

4 Vôbec nie časté

N4. Aký častý je vandalizmus, graffiti (popísané steny) alebo úmyselné poškodzovanie majetku?

1 Veľmi časté

2 Dost' časté

3 Nie veľmi časté

4 Vôbec nie časté

II.

SOCIODEMOGRAFICKÝ PROFIL RESPONDENTA A JEHO RODINY

Mária Homišinová

V rámci dotazníka zameraného na európsky prieskum spoločnosti (Európska sociálna sonda 4. kolo) bola v základnom bloku otázok venovaná pozornosť **sociodemografickému profilu respondenta** a jeho blízkej rodine (otázky F1 – F73 stabilnej časti).

Rovnako ako v predchádzajúcich kolách okruh otázok môžeme rozdeliť do piatich tematických častí:

- 1 – Identifikačné ukazovatele respondenta
- 2 – Pracovný život respondenta
- 3 – Domácnosť a jej členovia
- 4 – Manžel/partner respondenta
- 5 – Rodičia respondenta.

Výsledky respondentov zo Slovenska budeme interpretovať v postupnosti naznačených tematických častí. Vzhľadom na to, že v dotazníku išlo prevažne o kategóriu nominálnych znakov, pre potrebu analýzy sme realizovali predovšetkým frekvenčnú analýzu, v tejto fáze analýz v jednoduchej, deskriptívnej podobe, bez skúmania ďalších relevantných súvislostí. V prípade ordinálnych znakov (2 otázky v dotazníku: F33, F34) a použitej numerickej škály (4 otázky v dotazníku: F18, F19, F46, F47) sme analýzy doplnili o analýzu rozptylu. Uvádzané frekvencie (%) a priemerné hodnoty ($\bar{x}$) sa vo väčšine prípadov vzťahujú k počtu odpovedajúcich respondentov na tú-ktorú otázku a nie k celkovému počtu zúčastnených respondentov (k výberovému súboru). Na mnohé otázky totiž respondenti často odmietli odpovedať, prípadne odpovedali ambivalentne (neviem) alebo vôbec neodpovedali, čím sa strácal detailnejší prehľad zastúpenia odpovedí vo vzťahu k predmetnej otázke. Pre lepšiu orientáciu všade tam, kde uplatňujeme takýto postup analýz, uvádzame celkové percentuálne zastúpenie odpovedí, výpovedí, názorov respondentov, z čoho je zrejماً relevantnosť výsledkov.

Pre lepšiu ilustráciu niektoré výsledky prezentujeme aj v grafickej podobe.

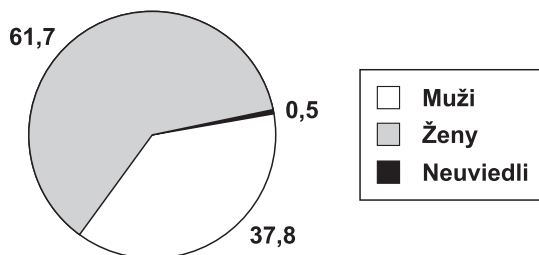
V závere realizujeme sumarizáciu sociodemografických ukazovateľov podľa jednotlivých tematických blokov.

1 Identifikačné ukazovatele respondenta

Otázky boli smerované predovšetkým na identifikáciu rodu, veku, vzdelania a manželského statusu, pričom medzi sledované sociodemografické ukazovatele (požadované zo strany ESS), ktoré boli so zámerom reprezentatívnosti zastúpenia výskumnej vzorky podrobené porovnaniam s výsledkami posledného sčítania ľudu, patrili pohlavie, vek a vzdelanie respondenta. Z toho dôvodu, v súvislosti s prezentáciou výsledkov analýz v uvedených ukazovateľoch, uvádzame aj oficiálne údaje zo sčítania ľudu, ktoré bolo na Slovensku realizované v roku 2001.

V Slovenskej republike sa z pôvodných, výberom vzorky určených 2500 respondentov v tomto kole výskumu zúčastnilo **1810 respondentov**. Z uskutočnenej analýzy výskumného súboru vyplynulo, že jeho rozloženie podľa **pohlavia** bolo v prospech žien: 37,8 % mužov a 61,7 % žien (0,5 % respondentov neodpovedalo na predmetnú otázku). Podľa oficiálnych údajov na území Slovenskej republiky mierne prevláda zastúpenie žien (muži 48,6 % a ženy 51,4 % z celkovej populácie). Zastúpenie pohlaví vo výskume teda naznačuje 10 %-nú odchýlku oproti oficiálnym údajom. Vzhľadom na takmer osemročný odstup získaných údajov z posledného sčítania (2001) a realizáciu výskumu (2008) nie je možné posúdiť, do akej miery je percento odchýlky reálne, ale dá sa očakávať, že nebude také veľké ako vo výberovom súbore.

Graf č. 1.1: Pohlavie respondentov vo vzorke SR

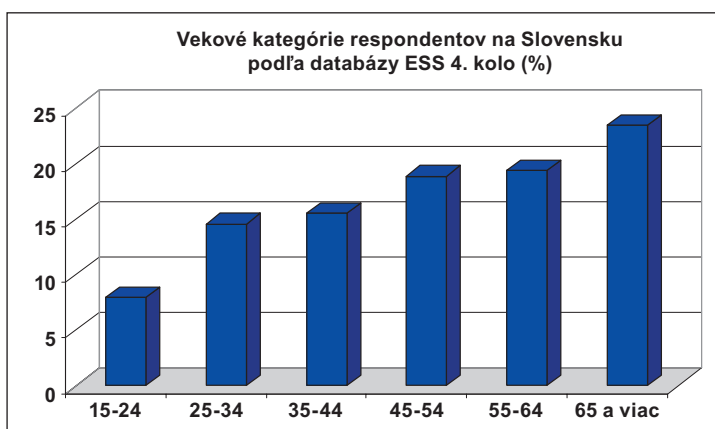

Pri identifikácii **veku** boli respondenti požiadaní, aby uviedli svoj rok narodenia. Na základe rozdelenia respondentov podľa databázy ESS sme vytvorili šesť vekových kategórií v desaťročných odstupoch: 1 – najmladšia veková kategória (15 – 24 rokov), 2 – veková kategória 25 – 34 rokov, 3 – veková kategória 35 – 44 rokov, 4 – veková kategória 45 – 54 rokov, 5 – veková kategória 55 – 64 rokov, 6 – najstaršia veková kategória (65 a viac rokov). Z výsledkov vyplynulo, že 8% respondentov je vo veku do 25 rokov, v druhej vekovej kategórii (25 – 34) je 11,6 % respondentov, takmer identickým počtom respondentov (15,6 %) je zastúpená tretia veková kategória (35 – 44), obdobne vo štvrtej a piatej vekovej kategórii sme zaznamenali skoro identický počet respondentov (45 – 54 rokov: 18,9 % respondentov; 55 – 64 rokov: 19,4 % respondentov), v najstaršej vekovej kategórii (nad 65 rokov) je najvyššie zastúpenie respondentov – 23,5 %. Pri rozdelení respondentov na dve vekové kategórie, do 44 rokov (prvá skupina) a nad 45 rokov (druhá skupina), môžeme konštatovať v prvej (mladšej) skupine takmer 40 %-né zastúpenie respondentov, v druhej (staršej) skupine okolo 60 %-né zastúpenie respondentov. Celkovo odpovedalo 99,3 % respondentov. Môžeme však konštatovať, že každá veková kategória je vo výskume zastúpená primerane.

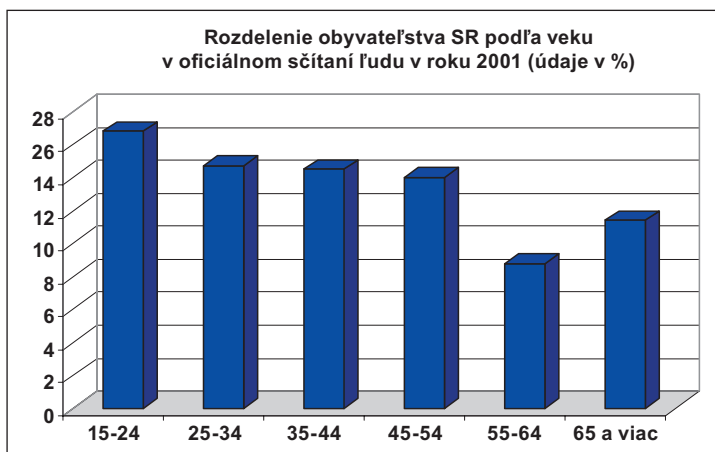
Ak si porovnáme vekové rozloženie respondentov s oficiálnymi údajmi o obyvateľstve SR z posledného sčítania ľudu (2001), môžeme pozorovať posun v troch vekových kategóriách: v prvej (najmladšej), piatej a šiestej vekovej kategórii. V uvedených kategóriách ide približne o 10 %-ný posun, v prípade prvej vekovej kategórie smerom dole oproti sčítaniu a v prípade piatej a šiestej vekovej kategórii smerom hore. Celkovo teda môžeme konštatovať väčšinové zastúpenie generácie produktívneho a postproduktívneho veku vo výbero-

vom súbore. V ostatných vekových kategóriách sú len miernejšie odchýlky v percentuálnom zastúpení. Iba pre úplnosť dodávame, že percentuálne zastúpenie obyvateľstva do 15 rokov bolo v roku 2001 18,8%. V závere teda môžeme konštatovať, že vo výskume má zastúpenie všetkých šesť sledovaných vekových kategórií respondentov, pričom percentuálne zastúpenia respondentov sú v troch z nich oproti oficiálnym údajom posunuté. Domnievame sa však, že uvedený stav môže byť do istej miery spôsobený dvomi skutočnosťami: zmenou spôsobu výberu vzorky v uvedenom kole (namiesto jednoduchého náhodného výberu sa aplikoval stratifikovaný výber) a dlhším časovým odstupom realizácie posledného sčítania a realizácie predmetného výskumu (vzhľadom na nižšiu reprodukciu obyvateľstva v posledných rokoch a nárast počtu staršej populácie).

Graf č. 1.2: Vek respondentov

Graf č. 1.3: Obyvateľstvo SR podľa veku

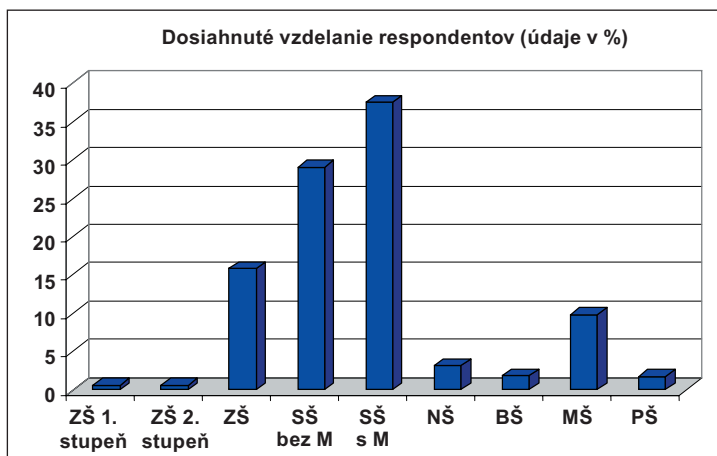

Pri skúmaní úrovne **vzdelania** respondentov sme sa zamerali na najvyššie dosiahnuté vzdelanie, označenie dĺžky denného štúdia a vymedzenie odboru najvyššej kvalifikácie.

Z analýz týkajúcich sa jednotlivých vzdelanostných kategórií (odpovedalo 99,4 % respondentov) sme zistili, že vo výskume bola zastúpená každá zo vzdelanostných kategórií. Z ponúknutých možností dosiahnutého vzdelania najviac, až 66,6% respondentov, uviedlo neúplné (stredná škola bez maturity 29,1%) a úplné stredné vzdelanie (stredná škola s maturitou 37,5 %). Z grafu č. 1.4 je ďalej zrejmé, že 15,8 % respondentov má ukončené základné vzdelanie, 3,1 % nadstavbové štúdium a vysokoškolské vzdelanie, v zmysle trojstupňového štúdia, uviedlo celkovo 13,3 % respondentov (1,8 % respondentov bakalárske štúdium, 9,8 % magisterské štúdium a 1,7 % postgraduálne štúdium).¹ Z výsledkov teda vyplynulo, že celková vzdelanostná úroveň respondentov sa pohybuje na úrovni stredného vzdelania (dve tretiny respondentov), ktorú tvoria respondenti s ukončeným, resp. neukončeným stredoškolským vzdelaním. Len 1,2 % respondentov ako najvyšší stupeň svojej vzdelanosti uviedli neukončené základné vzdelanie na prvom alebo na druhom stupni ZŠ.

Pri porovnaní údajov týkajúcich sa vzdelania respondentov s oficiálnymi údajmi z posledného sčítania ľudu realizovaného na Slovensku (2001) zisťujeme primerané, proporcionálne zastúpenie jednotlivých vzdelanostných kategórií. Výraznejší posun oproti oficiálnym údajom sme zaznamenali v prípade úplného stredoškolského vzdelania, keď štatistika uvádza 25,1 %-né zastúpenie a vo výskume sme zaregistrovali 37,5 %-né zastúpenie tejto vzdelanostnej ka-

Graf č. 1.4: Rozdelenie respondentov podľa dosiahnutého vzdelania

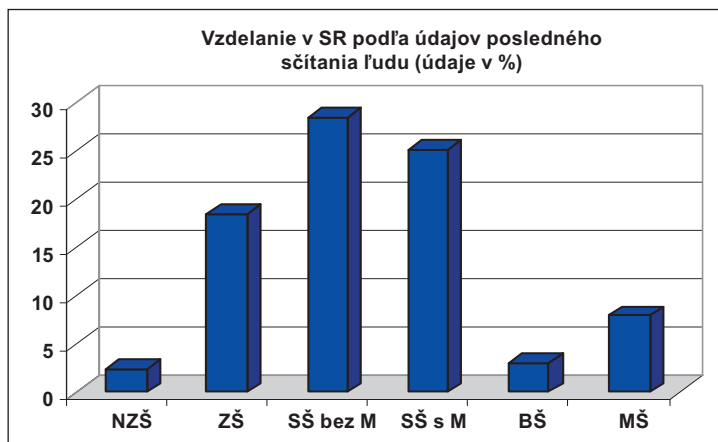

Legenda: ZŠ – základná škola; SŠ bez M – stredná škola bez maturity; SŠsM – stredná škola s maturitou; NŠ – nadstavbové štúdium; BŠ – bakalárske štúdium; MŠ – magisterské štúdium; PŠ – postgraduálne štúdium

¹ Trojstupňový systém vysokoškolského štúdia bol na Slovensku zavedený v roku 2002 Zákonom o vysokých školách č. 131/2002 (§ 2/ods. 5).

tegórie. V ostatných vzdelanostných kategóriách je tento posun smerom dole alebo hore (z pohľadu zastúpenia respondentov) veľmi mierny (ZŠ: výskum 15,8%; štatistika 21,1%; SŠ bez M: 29,1 % oproti 23,5 %). Percentuálne zastúpenie respondentov absolvujúcich magisterské štúdium sa najviac približuje údajom oficiálnej štatistiky (výskum 9,8%; štatistika 7,9 %).

Graf č. 1.5: Vzdelanie obyvateľstva SR podľa oficiálnej štatistiky

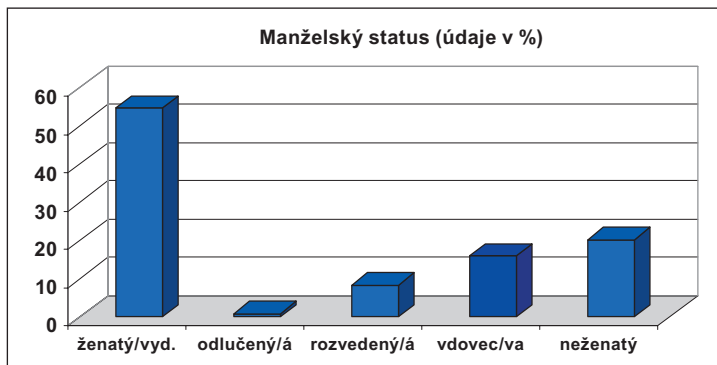
Legenda: NZŠ – neukončená základná škola; ZŠ – základná škola; SŠ bez M – stredná škola bez maturity; SŠsM – stredná škola s maturitou; BŠ – bakalárske štúdium; MŠ – magisterské štúdium

Čo sa týka dĺžky denného štúdia, viac ako polovica respondentov (54 %) uviedla 12 rokov štúdia a až tri štvrtiny respondentov 13 rokov štúdia, čo zodpovedá 9-ročnej základnej povinnej školskej dochádzke a trojročnému, resp. štvorročnému stredoškolskému vzdelávaniu. 9,7% respondentov uvádza 11 rokov denného štúdia a 6,8 % respondentov 9 rokov štúdia. Dĺžku denného štúdia okolo 17 a 18 rokov, čo približne zodpovedá absolvovaniu troch stupňov vzdelania (základné, stredné, vysokoškolské), uviedla desatina respondentov (10,6 %). Ostatné roky (od 1 – 25), označené za dĺžku denného štúdia, sa vyskytujú v omnoho menšom počte alebo len v ojedinelých prípadoch. V porovnaní s údajmi o získaní najvyššieho stupňa vzdelania je zrejme, že u prevažnej väčšiny respondentov prevládlo získanie vzdelania formou denného štúdia, a to na všetkých troch stupňoch vzdelávania. Na otázku odpovedala takmer celá výskumná vzorka (99,2 % respondentov).

Pri identifikácii jedného, prípadne viacerých odborov svojej najvyššej kvalifikácie odpovedali viac ako tri štvrtiny respondentov (81,8 %). Z analýzy odpovedí vyplynulo, že sú to najmä technické odbory (strojárstvo, priemysel, remeslá, stavebníctvo), ktoré respondenti označili za odbory svojej najvyššej kvalifikácie (31,6 %), potom nasleduje ekonómia, obchod, podnikové hospodárstvo (17 %), služby obyvateľom – stravovanie, vedenie domácnosti, holičstvo, kaderníctvo – 11,8 %. Desatina respondentov udáva všeobecný alebo žiaden špecifický odbor a viac ako 5%-né zastúpenie majú takmer zhodne pedagogika alebo vzdelávanie, zdravotnícke služby a poľnohospodárstvo.

V súvislosti so skúmaním **manželského statusu** a foriem spolunažívania sme zistili, že 54,6 % respondentov sú ženatí/vydaté a 20,2 % respondentov uvádza, že nikdy neboli ženatí/vydaté. Vdovci/vdovy tvoria 16 % výberového súboru. Zaznamenali sme 8,3 %-né zastúpenie respondentov, ktorí sú rozvedení a len minimálne zastúpenie tých, ktorí v minulosti žili v partnerskom zväzku a v súčasnosti sú odlúčení (0,7 %) a ktorí žijú od seba oddelene, či už v manželskom alebo partnerskom zväzku. Celkovo na predmetnú otázku odpovedalo 99,2 % respondentov.

Graf č. 1.6: Aktuálny rodinný stav respondenta

2 Pracovný život respondenta

Najväčší blok otázok bol venovaný pracovnému životu respondenta. Otázky boli orientované prevažne na špecifikáciu pracovnej aktivity (vrátane otázok o nezamestnanosti), identifikáciu typu a formy zamestnanosti, typu práce, veľkosti pracoviska, zodpovednosti a vplyvu na prácu, pracovného času a pracovnej pozície, a to v súčasnosti aj v minulosti.

Graf č. 2.1: Súčasná pracovná aktivita respondenta

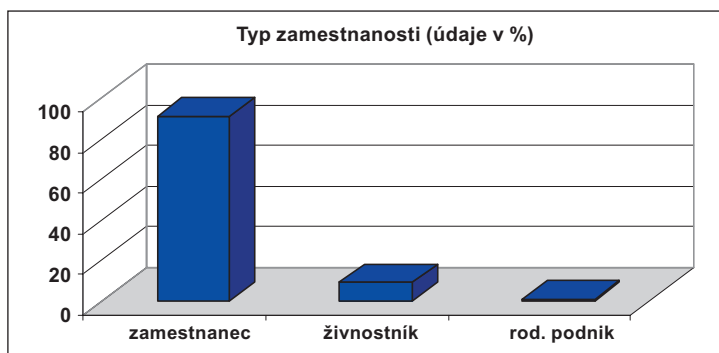

Legenda: 1 – v práci, 2 – v procese vzdelávania, 3 – nezamestnaný a hľadá prácu, 4 – nezamestnaný, nehľadá prácu, 5 – trvale chorý, 6 – na dôchodku, 7 – vojenská alebo civilná služba, 8 – práca v domácnosti, 9 – iné

V bloku otázok o zamestnanosti respondenti najskôr odpovedali na otázku, čo robili za posledných 7 dní. Z deviatich ponúknutých možností kódovali všetky hodiace sa varianty a odpovedali v 99,1 %-om zastúpení. Najväčší počet, takmer polovica respondentov (45,9 %) sa vyjadрила, že „boli v práci“. Necelá tretina z nich je na dôchodku (32,4 %), takmer desatina je v súčasnosti v domácnosti a stará sa o deti alebo iné osoby (9,1 %) a okolo 5 % respondentov sa v súčasnosti zúčastňuje vzdelávacieho procesu. Celkovo 4,4 % respondentov je nezamestnaných, pričom 4 % z nich si aktívne hľadá prácu. Trvale chorých je 1,7 % a inú možnosť volilo 1,3 % respondentov.

Z hľadiska identifikácie súčasnej pracovnej aktivity (pozície) respondentov vyplynulo, že takmer polovica respondentov sa venuje pracovnej činnosti (ako zamestnanec, živnostník, podnikateľ a pod.), to znamená je v pracovnom vzťahu.

Graf č. 2.2: Typ zamestnanosti

V ďalších analýzach sme sa zamerali na tú skupinu respondentov (takmer polovica respondentov), ktorí za posledných sedem dní nepracovali (neuviedli variant v práci). Zaujímalo nás, či vykonávali nejakú platenú prácu za posledných sedem dní, prípadne či mali platenú prácu a v ktorom roku naposledy.

Na otázku, či robili nejakú platenú prácu za posledných sedem dní, odpovedala takmer polovica respondentov (n=898, 49,6 % z celej výskumnej vzorky). Takmer všetci (97,1 %) odpovedajúci uviedli, že takúto prácu nevykonávali. Zaujímavým je však zistenie, že na ďalšiu otázku, či vôbec mali nejakú platenú prácu, až 86,5 % z 872 odpovedajúcich (48,2 % z celej výskumnej vzorky), zrejme z tej istej skupiny odpovedajúcich respondentov uviedlo, že mali niekedy predtým platenú prácu.

Rok poslednej platenej práce uviedlo celkovo len 40,1 % respondentov z celého súboru, a to v priebehu 46-tich rokov dozadu (od roku 1953 do roku 2009). Prítom takmer polovica z nich (48 %) označila hlavne posledných 10 rokov (roky 2000 – 2009) za tie roky, kedy mali naposledy platenú prácu. Rok, v ktorom najväčší počet respondentov udáva platenú prácu, bol rok 2008.

Z otázok zameraných na bližšiu špecifikáciu pracovnej aktivity vyplynulo, že tí respondenti, ktorí v súčasnosti alebo v minulosti pracovali, v 91,8 %-om zastúpení boli zamestnancami, 7,4 % z nich boli živnostníkmi a necelé percento (0,8 %) pracovalo v rodin-

nom podniku. Celkovo na túto otázku odpovedalo 91,3 % respondentov. Keďže väčšina respondentov bola pracovníkmi – zamestnancami, je pochopiteľné, že len 5,8 % respondentov ($n = 105$) uviedlo počet svojich ďalších zamestnancov. Počty sa pohybujú od 1 do 20 zamestnancov. Pritom 60 % odpovedajúcich nezamestnáva nikoho, ide pravdepodobne o malých podnikateľov a živnostníkov, najviac udávajú jedeného zamestnanca (15,2 % odpovedajúcich) a pätina respondentov (20,1 %) uviedla, že zamestnáva 2 – 10 zamestnancov.

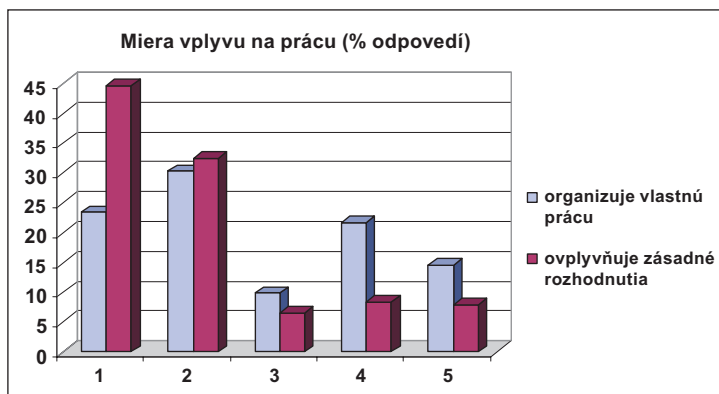
Čo sa týka odpovedí (celkovo 85,6 % odpovedí) na charakter pracovnej zmluvy, viac ako tri štvrtiny zamestnaných respondentov mali uzavretú pracovnú zmluvu na dobu neurčitú (85,8 %) a 12,7 % na dobu určitú. Celkovo 1,5 % respondentov pracovalo bez pracovnej zmluvy.

Pri identifikácii veľkosti miesta pracovnej činnosti, resp. celkového počtu zamestnancov (vrátane respondenta), sme zistili, že viac ako štvrtina pracujúcich respondentov (25,8 %) pracovala v kolektíve od 25 do 99 ľudí, v menšom ako 10 ľudí ďalšia výrazná skupina – takmer štvrtina respondentov (24 %). Necelá pätina respondentov (19,3 %) uviedla, že na ich pracovisku pracovalo 10 – 24 ľudí, viac ako desatina (14,6 %) uvádza 100 – 499 ľudí a len 5,4 % respondentov uviedlo 500 a viac ľudí. Celkovo na otázku odpovedalo 89,1 % respondentov. Z údajov teda vyplýva, že v prípade polovice výberového súboru ide/išlo prevažne o dva typy podnikov: menšie do 24 zamestnancov a väčšie do 100 zamestnancov. Respondenti v nich väčšinou nemali zodpovednosť za riadenie a dozor nad prácou iných zamestnancov. Potvrdzujú to aj ich odpovede, keď takmer tri štvrtiny (72,4 %) z odpovedajúcich respondentov (91,1 %) nepotvrdili svoje vedúce postavenie, a teda nezodpovedali za riadenie pracovnej činnosti. Naopak, pätina odpovedajúcich (20,5 %) zodpovedala za vedenie pracovnej činnosti, pritom viac ako polovica z nich identifikovala od 1 – 10 ľudí, za ktorých sú/boli zodpovední.

Miera vplyvu na organizovanie každodennej práce u respondenta sa zisťovala na desaťbodovej numerickej škále, od žiadneho vplyvu (0) až po veľký vplyv, resp. úplnú moc (10). Na predmetnú otázku odpovedalo 90,6 % respondentov. Predkladáme výsledky frekvenčnej analýzy a zároveň priemerné hodnoty použitej škály. Pre lepšiu ilustráciu predkladáme aj výsledky (v percentuálnom zastúpení) krajných hodnotení. Z údajov vyplynulo, že modálnym variantom (najčastejšie uvádzaným) na škále je variant potvrdzujúci žiaden vplyv na organizovanie vlastnej práce. Ten nemá takmer tretina respondentov (30,3 %) a naopak, vysoký vplyv má viac ako desatina respondentov (14,6 %). Skôr nízky vplyv (označili hodnoty 1 – 4 na škále) na prácu uviedlo 28,7 % respondentov a skôr vyšší vplyv 21,7 % respondentov (označili hodnoty 6 – 9 na škále). Organizovanie svojej každodennej práce na strednej úrovni vplyvu (volili hodnotu 5 na škále) uviedla desatina odpovedajúcich respondentov (9,9 %). Súhrnne teda môžeme konštatovať polarizované odpovede respondentov, keď viac ako polovica odpovedajúcich respondentov (53,7 %) označila nižšie hodnoty na škále potvrdzujúce žiadny alebo nízky vplyv na organizovanie každodennej vlastnej práce (volili hodnoty 0 – 4 na škále) a naopak, viac ako tretina respondentov (36,3 %) uvádza nadpriemerný až vysoký vplyv na organizáciu práce (volili hodnoty 6 – 10 na škále). Analýza rozptylu potvrdila celkovú priemernú hodnotu odpovedí pod strednou úrovňou vplyvu ($x = 4,28$). Vysoká smerodajná odchýlka ($SD = 3,675$) však naznačuje vysoký rozptyl odpovedí respondentov, čo potvrdzujú už skôr spomínané výsledky frekvenčnej analýzy.

Pri skúmaní vplyvu respondenta na zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie odpovedalo 90,3 % respondentov. Podobne ako v predchádzajúcom prípade predkladáme obidve formy analýzy. Z údajov vyplynulo, že modálnym variantom (najčastejšie uvádzaným) na škále je opätovne variant potvrdzujúci žiaden vplyv na rozhodnutia o činnosti organizácie, ktorý nemá takmer polovica odpovedajúcich respondentov (44,7 %) a naopak, vysoký vplyv má len necelá desatina (8,0 %) respondentov. Skôr nízky vplyv (označili hodnoty 1 – 4 na škále) na prácu uviedlo 32,5 % respondentov a skôr vyšší vplyv 8,4 % respondentov (označili hodnoty 6 – 9 na škále). Ovplyňovanie rozhodnutí na strednej úrovni vplyvu (volili hodnotu 5 na škále) uviedlo 6,6 % odpovedajúcich respondentov. Súhrnne teda, na rozdiel od predchádzajúcej otázky, môžeme konštatovať menej polarizované odpovede respondentov, keď tri štvrtiny respondentov (77,1 %) nemajú žiaden alebo majú len nižší vplyv na zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie, v ktorej pracujú. Naopak, len necelá pätina (16,4 %) uvádza skôr vyšší až vysoký vplyv na rozhodovanie o činnosti organizácie (súčet frekvencií 6 – 10 bodu na škále). Týmto výsledkom zodpovedá aj analýza rozptylu, ktorá potvrdila celkovú priemernú hodnotu odpovedí respondentov na úrovni skôr slabého vplyvu ($x = 2,37$). Vysoká smerodajná odchýlka ($SD = 3,218$) však rovnako ako v predchádzajúcom prípade naznačuje vysoký rozptyl odpovedí respondentov na škále, čo potvrdzujú už skôr spomínané výsledky frekvenčnej analýzy.

Graf č. 2.3: Miera vplyvu na prácu

Legenda: 1 – nemá žiaden vplyv, 2 – skôr slabý vplyv, 3 – priemerný vplyv, 4 – skôr silnejší vplyv, 5 – má úplnú moc, veľký vplyv.

Pri zisťovaní dĺžky zmluvne dohodnutého a reálne vykonávaného týždenného pracovného času sa zisťoval „základný“ alebo zmluvne dohodnutý pracovný čas za týždeň bez platených či neplatených nadčasov a následne vrátane platených či neplatených nadčasov.

V prvom prípade vyplynulo, že je to prevažne 40 – 42-hodinový základný alebo zmluvne dohodnutý pracovný čas (uviedli ho takmer dve tretiny odpovedajúcich – 62,5 %). Vyplyva to z charakteru pracovnej činnosti väčšiny respondentov (ako zamestnancov). Viac

ako 40-hodinový zmluvne dohodnutý pracovný čas uviedla viac ako tretina respondentov (38,6 %). Na predmetnú otázku odpovedalo 86,4 % respondentov.

V druhom prípade, teda zarátajúc platené či neplatené nadčasy, počet respondentov uvádzajúcich 40 – 42-hodinový pracovný čas klesol na 40,3 %, viac a vo výraznejšom počte sa začal objavovať vyšší pracovný čas. Za vyšší ako 42-hodinový pracovný čas sa najviac respondentov – viac ako desatina odpovedajúcich (12,3 %) vyjadrilo za 50-hodinový pracovný čas. Na predmetnú otázku odpovedalo 84,6 % respondentov.

V súvislosti so zisťovaním zamerania, typu práce (pracovného odvetvia) v podniku/firme/organizácii, v ktorej respondent pracuje/pracoval, odpovedalo celkovo 90,5 % respondentov a v rôznom počte označili celkom 55 druhov (typov) zamestnaní. Modálnym variantom (najčastejšie uvádzaným) sa stalo školstvo, resp. pedagogická činnosť (9,2 %), nasledovali konštrukčné práce (8 %), zdravotníctvo a sociálna práca (7,9 %), servisné služby (7,8 %), poľnohospodárstvo (7 % respondentov), verejná administratíva a sociálna bezpečnosť (6,8 %), strojársky priemysel (5,4 %), rôzne podnikateľské aktivity (4,8 %), cestná doprava (4,0 %), hotelierstvo a reštauračné služby (3,9 %), odevný priemysel (3,5 %). Ostatné typy práce mali menej ako 3 %-né zastúpenie.

Nasledujúca otázka špecifikovala päť typov organizácií, medzi ktorými si respondenti mali zvoliť ten typ, pre ktorý pracujú/pracovali. Odpovedalo 88,6 % respondentov a najčastejšie volili variant – súkromná firma (42 %), potom nasledovala štátna firma, resp. podnik (27,8 %). Verejný sektor mal zastúpenie 18,5 % a necelá desatina odpovedajúcich respondentov označila, že sú živnostníci, resp. podnikatelia (6,5 %). Vládny sektor zastupovalo len necelé percento respondentov (0,9 %).

Blok otázok o nezamestnanosti obsahoval otázky na zistenie pozície a dĺžky nezamestnanosti respondenta. Z analýz sme zistili, že viac ako štvrtina respondentov (25,9 %) z celkového počtu odpovedajúcich (99,2 %) už bola nezamestnaná a hľadala si prácu dlhšie ako tri mesiace. Približne rovnaký počet odpovedajúcich respondentov (25,5 %) sa vyjadril súhlasne (47,8 % z nich) alebo nesúhlasne (52,2 %) na otázku, či niektoré z týchto období trvalo 12 mesiacov alebo dlhšie. To, že niektoré z uvádzaných období hľadania si zamestnania (dlhšie ako 3 mesiace, dlhšie ako 12 mesiacov) sa vyskytlo v priebehu posledných 5 rokov, potvrdila viac ako polovica (53,9 %) odpovedajúcich respondentov (n = 458; 25,3 % celého súboru). V súvislosti so zamestnanosťou v inej krajine (za posledných 10 rokov) sa zistilo, že necelá desatina respondentov (n = 134; 8,1 %) z celého súboru (odpovedalo 91,2 % respondentov) mala platenú prácu mimo SR v dĺžke 6 mesiacov alebo dlhšie.

S otázkami nezamestnanosti, resp. zamestnanosti môže súvisieť aj záujem respondenta o zlepšenie svojich znalostí a pracovných zručností. Na otázku, či za týmto účelom sa za posledných 12 mesiacov zúčastnili nejakého kurzu, školenia a pod., odpovedalo 99,4 % respondentov – takmer celá výskumná vzorka. Z nich necelá štvrtina (23,3 %) potvrdila, že sa takého typu školenia zúčastnila.

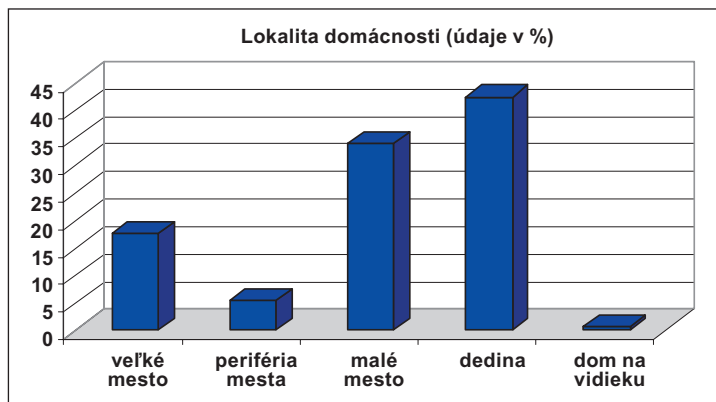
S zamestnanosťou môže súvisieť aj otázka podpory odborovej organizácie, ktorej respondent bol, resp. nebol členom. Distribúcia odpovedí na členstvo v odborovej organizácii naznačuje, že takmer polovica respondentov bola v minulosti členom odborov (49,67 %). V súčasnosti členstvo uvádza len 7 % respondentov a 43,3 % respondentov sa vyjadrilo, že nie sú a ani neboli členmi odborovej organizácie.

3 Domácnosť a jej členovia

V tejto časti najskôr lokalizujeme domácnosť, t. j. identifikujeme najmä rurálny alebo urbánny charakter miesta bydliska respondenta. Potom sa zameriame na analýzy týkajúce sa členov domácnosti, ich identifikáciu (počet, pohlavie, vek), príbuzenský vzťah a spolužitie členov v domácnosti. Na záver venujeme pozornosť aj materiálnemu a finančnému zabezpečeniu domácnosti (príjem domácnosti a riešenie potenciálnych finančných ťažkostí) a využívaniu telekomunikačných služieb v domácnosti (telefón, mobil, internet).

Pri lokalizácii súčasného trvalého bydliska sa najväčší počet odpovedajúcich respondentov – takmer polovica respondentov (45,8 %) vyjadrila, že býva v rurálnom prostredí (v dedinách, obciach). Takmer tretina respondentov (30,3 %) označila za miesto svojho bydliska malé mesto, 19,4 % respondentov veľké mesto, 4,4 % predmestie alebo perifériu veľkého mesta a 0,1 % respondentov identifikovalo svoje bydlisko ako farmu, resp. osamotený dom na vidieku. Na túto otázku odpovedala takmer celá výskumná vzorka (97,9 %).

Graf č. 3.1: Lokalita domácnosti

V ďalšom bloku otázok sme bližšie **identifikovali členov domácnosti**.

Na otázky zisťujúce počet členov domácnosti odpovedalo 99,9 % respondentov, takmer celý výskumný súbor. Najväčší počet odpovedí sme zaznamenali pri identifikácii dvojčlennej rodiny (28,1 % respondentov), približne v päťtinovom zastúpení sú to jednočlenné rodiny (22,7%) . Trojčlenné a štvorčlenné rodiny sú zastúpené v rovnakom percentuálnom počte (18 %), takmer desatinu rodín tvoria päťčlenné rodiny (9,2 %) a necelé tri percentá šesťčlenné rodiny (2,7%). Vyšší počet členov domácnosti (respondenti uvádzali maximálne 10 členov domácnosti) sa objavuje ojedinele (okolo 1 % a menej).

Venovali sme pozornosť aj rozdeleniu respondentov podľa rodu (pohlavia) členov ich domácností, a to v poradí, ako ich respondenti označili: druhý člen, tretí, štvrtý ... šestnásty. Podľa rodu členov domácnosti sme do piateho člena domácnosti nezistili významné difereencie, ženský aj mužský rod je v podstate rovnako zastúpený podľa stanoveného poradia.

Šiesty a siedmy člen domácnosti je v dvojtretinovom zastúpení mužského pohlavia, naopak ôsmy a deviaty člen domácnosti ženského pohlavia.

Pre identifikáciu vekových kategórií členov domácnosti je charakteristické, že s vyšším poradovým číslom člena domácnosti zaznamenávame stále vyššie percento zastúpenia mladšej generácie (deti, vnúčatá respondentov) a pokles zastúpenia staršej generácie a zároveň vždy menší počet odpovedí, ktorý súvisí so stále klesajúcim počtom členov domácnosti. Pre porovnanie uvádzame percentuálne hodnoty najčastejšie sa vyskytujúcej vekovej kategórie jednotlivých členov domácnosti: druhý člen domácnosti (predpoklad manžel/manželka) sa najčastejšie nachádza vo štvrtej vekovej kategórii 46 – 55-ročných (25,5 %), tretí člen (pravdepodobne prvé dieťa) sa nachádza prevažne v prvej vekovej kategórii 15 – 25-ročných (29,6 %), štvrtý člen domácnosti (druhé dieťa) sa nachádza rovnako v najväčšej miere v prvej vekovej kategórii 15 – 25 rokov (42,8 %), piaty člen domácnosti takmer v polovičnom zastúpení odpovedí vo vekovej kategórii do 14 rokov (43,2 %).

Čo sa týka príbuzenského vzťahu, za druhého člena domácnosti respondenti v najväčšom počte (odpovedalo 76,4 % respondentov) označili manžela/ku, prípadne partnera/ku (69,8 % odpovedajúcich respondentov), viac ako pätina (21,3 %) sú ich rodičia a okolo 6,2 % ich deti (synovia, dcéry). V prípade tretieho člena domácnosti odpovedala necelá polovica respondentov (48 %) a označila prevažne svoje deti (68,7 %) a starých rodičov (21,1 %). Situácia u štvrtého člena domácnosti je nasledovná: najväčší počet členov domácnosti predstavujú deti respondentov (60,3 %) a vo výraznejšom počte sa objavujú súrodenci respondentov (bratia a sestry) (28,5 %). Celkovo odpovedala necelá tretina respondentov (30,2 %). Obdobná situácia je aj v prípade piateho člena domácnosti, avšak s vyšším percentuálnym zastúpením detí (73,5 %) a nižším zastúpením respondentových súrodencov (13,5 %), iný príbuzný sa ako piaty člen objavuje takmer v desaťpercentnom zastúpení (9,9 %). Pripomíname však, že vzťah k piatemu členovi domácnosti uviedlo len 12,3 % respondentov. U ďalších členov domácnosti sa takáto situácia opakuje (samozrejme s nižšími percentuálnymi hodnotami).

Otázky zamerané na **spolužitie členov domácnosti** objasňovali problematiku afinity (spolužitie partnerov), filiacie (spolužitie rodičov a detí), prípadne otázky adopcie.

Na otázku identifikácie spolužitia odpovedalo 99,2 % respondentov. Z odpovedí vyplynulo, že viac ako polovica respondentov (54,6 %) žije v manželskom zväzku, pätina respondentov nemá záväzky spolužitia, sú slobodní/é (20,2 %), 16 % sú vdovy/vdovci a 8,3 % uvádza, že sú rozvedení. Len necelé percento (0,9 %) respondentov, hoci sú ženatí/vydaté, žije od seba oddelene. Vysoké percentuálne zastúpenie spolužitia v spoločnej domácnosti s manželom/manželkou, resp. partnerom/kou dosvedčila aj odpoveď na ďalšiu otázku, ktorá potvrdila, že z 53,8 % odpovedajúcich respondentov 99,3 % bývajú v spoločnej domácnosti s manželom/manželkou, partnerom/partnerkou.

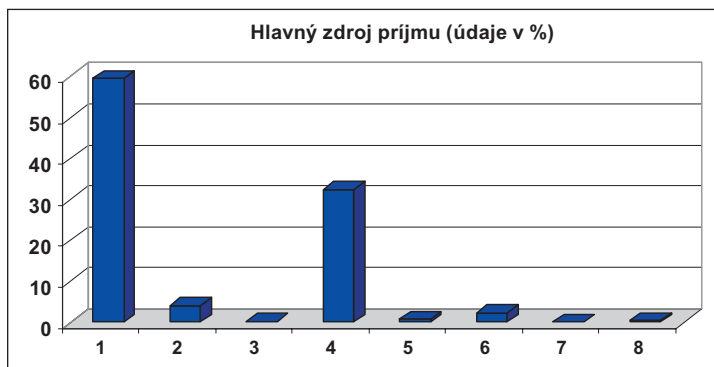
Ďalšie dve otázky identifikovali partnerské spolužitie. Z nich vyplynulo, že len 8 % respondentov z takmer polovice súboru (odpovedalo 45,4 % respondentov) žije v partnerskom vzťahu. Na otázku, či žili niekedy s partnerom bez toho, aby boli zosobášení, 89,7 % respondentov odpovedalo záporne a naopak, kladne 10,3 % respondentov. Podotýkame, že na túto otázku odpovedalo až 94,1 % respondentov, teda takmer celá výskumná vzorka. Viac ako dve tretiny odpovedajúcich respondentov (69,9 %) sa však vyjadrili k problematike rozvodovosti, keď až 97,5 % z nich deklarovali, že nikdy neboli rozvedení, a len 2,5 % potvrdili túto skutočnosť.

Na otázku, či mali niekedy vlastné deti, nevlastné deti, adoptované deti alebo partnerove deti, ktoré žili spolu s nimi v jednej domácnosti, odpovedalo 59% respondentov. Z nich takmer dve tretiny (61,9%) uviedli spolužitie detí v domácnosti. Ak si však porovnáme výsledky kontrolného kódovania anketára, ktorý tento údaj zaznamenal len u 39,5% respondentov približne z celého výskumného súboru (n = 1794, t. j. 99,1% respondentov) deti žijúce v spoločnej domácnosti, s údajmi uvedenými samotnými respondentmi, vidíme, že nie sú konzistentné (aj napriek nízkemu zastúpeniu odpovedí na túto otázku). Dôvodom môže byť nejednoznačne položená otázka, ktorá mala dichotomický charakter (vyžadovala odpoveď áno/nie), avšak jej formulácia obsahovala viac možností výberu odpovedí, čím mohla spôsobiť u respondentov nepochopenie a zabránila im odpovedať na ňu.

Obraz o **materiálnom a finančnom zabezpečení rodiny** respondenta si môžeme vytvoriť prostredníctvom analýzy otázok týkajúcich sa príjmu domácnosti, ako aj z názorov na riešenie potenciálnych finančných ťažkostí domácnosti.

Hlavným zdrojom príjmu domácností respondentov sú platy alebo mzdy (59,6%), potom nasledujú dôchodky (32,4%) a príjem zo samozamestnania/živnosti (4,1%). Podpora v nezamestnanosti (0,8%) alebo akékoľvek ďalšie sociálne dávky (2,6%) tvoria nízke percento príjmu domácnosti. Na predmetnú otázku odpovedalo 95,3% respondentov z celého súboru.

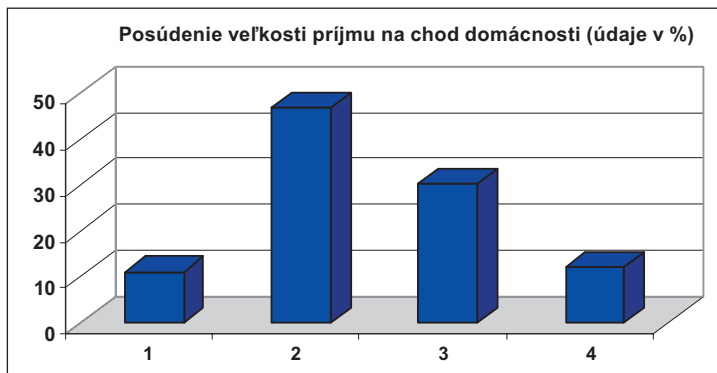
Graf č. 3.2: Hlavný zdroj príjmu

Legenda: 1 – plat alebo mzda, 2 – príjem zo živnosti, 3 – poľnohospodárska činnosť, 4 – dôchodok, 5 – podpora v nezamestnanosti, 6 – iné sociálne dávky, 7 – príjem z investícií, poistenia, 8 – iné zdroje.

Ďalšie analýzy sa týkali zistenia názoru respondentov na to, ako im „postačuje“ príjem domácnosti na jej každodenný chod. Viac ako polovica respondentov sa prikláňala k názoru, že so súčasným príjmom chod domácnosti zvládajú (51,6% z odpovedajúcich respondentov). Naopak, viac ako štvrtina respondentov (28,5%) sa domnieva, že to majú ťažké so súčasným príjmom. Veľmi nepriaznivú situáciu v tomto smere označilo 8,5% respondentov. Za variant, že pohodlne dokážu vyžiť zo súčasného príjmu, sa vyjadrila viac ako desatina respondentov (11,4%). Na predmetnú otázku odpovedala takmer celá výskumná vzorka (99,1% respondentov).

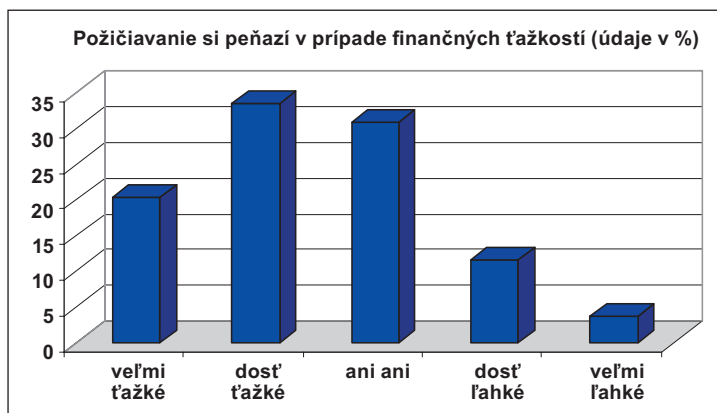
Graf č. 3.3: Veľkosť príjmu na chod domácnosti

Legenda: 1 – pohodlne vyžijeme, 2 – zvládame to, 3 – je to ťažké so súčasným príjmom, 4 – máme to veľmi ťažké so súčasným príjmom.

Na otázku, či by bolo pre nich ťažké alebo ľahké si požičať peniaze v prípade vážnych finančných ťažkostí, viac ako polovica respondentov (58,8%) odpovedala, že by to bolo pre nich veľmi, resp. dosť ťažké. 13,8% respondentov sa vyjadrilo v tom zmysle, že je to pre nich dosť alebo veľmi ľahké. Viac ako štvrtina odpovedí (27,4%) je ambivalentného charakteru (ani ľahké, ani ťažké). Priemerná hodnota odpovedí sa nachádza medzi možnosťami dosť ťažké a ani ľahké, ani ťažké ($x=2,35$; $SD=1,08$). K otázke sa vyjadrilo 93,1% respondentov z celého súboru.

Graf č. 3.4: Finančné ťažkosti

V súvislosti s rozmachom **telekomunikačných služieb** (telefón, mobil, internet) boli aplikované otázky zisťujúce ich využívanie v domácnosti. Na všetky otázky odpovedali respondenti v úplnom zastúpení celého výskumného súboru (99,5% respondentov). Z ana-

lýzy otázok môžeme konštatovať menšie využitie pevnej telefónnej linky (47,6%) v domácnostiach v porovnaní s mobilným telefónom, ktorého služby využívajú viac ako tri štvrtiny respondentov (79,5%). Použitie internetu na realizáciu telefonického hovoru uviedla viac ako pätina respondentov (21,5%).

4 Manžel/ka, partner/ka respondenta

Súčasťou dotazníka bola aj analýza vzdelanostnej úrovne a pracovnej aktivity partnera respondenta.

Rovnako ako v prípade samotných respondentov, aj v prípade ich partnerov platí, že väčšina z nich má ukončené stredoškolské vzdelanie (takmer tri štvrtiny respondentov, 41 % bez maturity a 33,2 % s maturitou). Potom nasleduje magisterské/inžinierske štúdium (12,8 %) a necelá desatina (7,9%) z nich má ukončené základné vzdelanie. Ostatné typy vzdelania sú zastúpené v minimálnom počte (menej ako 2 % nadstavbové a bakalárske štúdium, 1 % neukončený prvý stupeň základnej školy, menej ako 1 % doktorandské štúdium). Celkovo teda u partnerov dominuje stredné vzdelanie (úplne aj neúplné). Podotýkame však, že na túto otázku odpovedala len viac ako polovica respondentov (57,1 %), čo je v podstate v súlade s počtom spolu žijúcich partnerov (anketár uviedol 57,8 % spolu bývajúcich manželov/partnerov pri analýze 98,2 % respondentov).

Ďalšia otázka bola venovaná popisu práce partnera respondenta, ktorý najviac vystihuje, čo robil/a počas posledných sedem dní. Na otázku odpovedalo len 11,9 % respondentov (n=216). Z ich odpovedí vyplynulo, že viac ako polovica ich partnerov je pracovne aktívna ako zamestnanci, živnostníci a pod. (56,9%); takmer pätina partnerov (19%) vykonáva prácu v domácnosti a stará sa o deti alebo iné osoby a 15,7 % je na dôchodku. Ostatné varianty boli zastúpené minimálne (pod 3 %).

Pri overení vykonávania platenej práce anketárom však vysvitlo, že len 8,1 % respondentov (z päťiny odpovedajúcich respondentov) potvrdilo, že ich partneri mali nejakú platnú prácu za posledných sedem dní.

Z otázok zameraných na bližšiu špecifikáciu typu zamestnanosti tých partnerov, ktorí v súčasnosti pracujú, vyplynulo, že 86,4% z nich sú zamestnancami, 13,3 % živnostníkmi a len 0,3 % pracovali v rodinnom podniku. Celkovo na predmetnú otázku odpovedala len tretina respondentov (35,2%). Pri snahe o zistenie počtu zamestnancov, ktorých partner respondenta zamestnáva, odpovedalo len 3,9% respondentov (n = 71). Z ich odpovedí vyplynulo, že pätina z nich (21,1 %) zamestnáva 1 – 5 zamestnancov. Takmer desatina z nich zamestnáva od 6 – 10 zamestnancov a jeden partner respondenta udáva, že zamestnáva 30 pracovníkov.

V súlade s uvedenými údajmi sú zistenia, že viac ako tri štvrtiny respondentov (76,9%), ktorí hodnotili zodpovednosť svojich partnerov za vykonávanú prácu (hodnotila to viac ako tretina respondentov – 35,1 %), uviedli, že ich partneri nemajú nijakú zodpovednosť za riadenie a dozor nad prácou iných zamestnancov.

Následne sa analyzovali otázky týkajúce sa tých partnerov, u ktorých bola respondentmi potvrdená zodpovednosť za prácu iných. Na otázku, za koľko ľudí je ich partner zodpovedný, odpovedala len necelá desatina respondentov (7,3 %). Z jej analýzy môžeme konštatovať,

že je to prevažne malá skupina ľudí (maximálne do šesť pracovníkov), za ktorých zodpovedajú. Vyjadрила sa tak polovica (50,4%) odpovedajúcich respondentov.

Skúmanie miery vplyvu na organizovanie každodennej práce u partnera respondenta sme, podobne ako v prípade samotného respondenta, zisťovali na desaťbodovej numerickej škále, od žiadneho vplyvu (0) až po veľký vplyv, resp. úplnú moc (10). Na predmetnú otázku odpovedala tretina respondentov (35%). Predkladáme výsledky frekvenčnej analýzy a zároveň priemerné hodnoty použitej škály. Pre lepšiu ilustráciu predkladáme aj výsledky (v percentuálnom zastúpení) krajných hodnotení – žiaden vplyv (bod 0 na škále), veľký vplyv (bod 10 na škále). Z údajov vyplynula zaujímavá skutočnosť, keď takmer identický počet respondentov uviedol, že ich partneri nemajú žiaden vplyv (21%) a naopak, veľký vplyv (17,7%). Teda takmer 40% odpovedí respondentov sa „rozložilo“ medzi dve krajné hodnotenia vplyvu svojich partnerov na organizovanie si svojej každodennej práce. Skôr nízky vplyv (označili hodnoty 1 – 4 na škále) na prácu u svojich partnerov uviedlo 30,3% respondentov a skôr vyšší vplyv 23,5% respondentov (označili hodnoty 6 – 9 na škále). Aj v tomto smere môžeme teda postrehnúť polarizáciu názorov respondentov na samostatné organizovanie práce ich partnerom. Organizovanie svojej každodennej práce na strednej úrovni vplyvu (volili hodnotu 5 na škále) u svojich partnerov uviedla necelá desatina odpovedajúcich respondentov (7,4%). Súhrnne teda môžeme konštatovať polarizované odpovede respondentov, keď polovica odpovedajúcich respondentov (51,3%) označila nižšie hodnoty na škále potvrdzujúce žiadny alebo nízky vplyv na organizovanie každodennej vlastnej práce (volili hodnoty 0 – 4 na škále) a o niečo menej respondentov (41,2%) uviedlo u svojich partnerov nadpriemerný až vysoký vplyv na organizáciu práce (volili hodnoty 6 – 10 na škále). Analýza rozptylu potvrdila celkovú priemernú hodnotu odpovedí respondentov pod strednou úrovňou vplyvu ($x = 4,65$). Vysoká smerodajná odchýlka ($SD = 3,737$) však naznačuje vysoký rozptyl odpovedí respondentov na uvedenej škále, čo potvrdzujú už skôr spomínané výsledky frekvenčnej analýzy.

Pri skúmaní vplyvu partnera respondenta na zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie, v ktorej pracuje, odpovedala viac ako tretina respondentov (34,8%). Podobne ako v predchádzajúcom prípade predkladáme obidve formy analýzy. Z údajov vyplynulo, že modálnym variantom (najčastejšie uvádzaným) na škále je variant potvrdzujúci žiaden vplyv partnera respondenta na rozhodnutia o činnosti organizácie (38,9%), a naopak to, že ich partner má vysoký vplyv na organizovanie práce vo svojom zamestnaní, potvrdila len desatina odpovedajúcich respondentov (10,8%). Skôr nízky vplyv (označili hodnoty 1 – 4 na škále) na prácu u svojich partnerov uviedla takmer tretina respondentov (30,6%) a skôr vyšší vplyv 11,5% respondentov (označili hodnoty 6 – 9 na škále). Ovplyvňovanie rozhodnutí na strednej úrovni vplyvu (volili hodnotu 5 na škále) u svojich partnerov uviedla necelá desatina odpovedajúcich respondentov (8,3%). Súhrnne teda, na rozdiel od predchádzajúcej otázky, môžeme konštatovať menej polarizované odpovede respondentov, keď väčšina respondentov (69,5%) sa domnieva, že ich partneri nemajú žiaden alebo len slabší vplyv na zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie, v ktorej pracujú. Naopak, len pätina respondentov (22,3%) uvádza u svojich partnerov skôr vyšší až vysoký vplyv na rozhodovanie o činnosti organizácie, v ktorej pracujú (súčet frekvencií 6 – 10 bodu na škále). Týmto výsledkom zodpovedá aj analýza rozptylu, ktorá potvrdila celkovú priemernú hodnotu odpovedí pod úrovňou stredného bodu na škále, skôr na úrovni slabšieho vplyvu ($x = 2,96$). Vysoká smerodajná odchýlka

(SD = 3,516) však rovnako ako v predchádzajúcom prípade naznačuje vysoký rozptyl odpovedí respondentov, čo potvrdzujú už skôr spomínané výsledky frekvenčnej analýzy.

Otázky týkajúce sa partnera respondenta boli zavŕšené zisťovaním dĺžky reálne vykonávaného týždenného pracovného času, ktorý ich partner trávi v zamestnaní. Na predmetnú otázku odpovedalo 33,4% respondentov. Takmer polovica respondentov (48,2%) sa vyjadrila za 40 – 42-hodinový týždenný pracovný čas u svojho partnera, viac ako desatina respondentov (13,7%) uviedla 50-hodinový a 8,1% respondentov dokonca 60-hodinový pracovný čas u svojich partnerov.

5 Rodičia respondenta

Podobne ako u respondentovho partnera, aj v súvislosti s jeho rodičmi sme analyzovali ich vzdelanostnú úroveň a pracovnú aktivitu (samostatne u otcov a matiek respondentov).

Podľa vyjadrenia respondentov najväčší počet ich **otcov** ukončil základné vzdelanie (37,7%), neúplné stredné vzdelanie (bez maturity) svojich otcov potvrdila tretina respondentov (34%), takmer pätina (16,9%) úplné stredné vzdelanie (s maturitou) a len 5,2% vysokoškolské vzdelanie.² Ostatné typy vzdelania sú len minimálne zastúpené. Na otázku odpovedalo 95,6% respondentov.

Čo sa týka typu zamestnanosti u otcov, 86,1% respondentov uvádza, že v čase, keď mali 14 rokov, ich otec pracoval ako zamestnanec. Celkovo na túto otázku odpovedalo 97,4% respondentov. Vzhľadom na obdobie, kedy otcovia respondentov pracovali, tieto údaje zodpovedajú vtedajšej spoločensko-politickej situácii na Slovensku, keď išlo prevažne o zamestnanecké vzťahy. Z tých istých dôvodov je bezpredmetná otázka týkajúca sa počtu zamestnancov, ktoré zamestnával respondentov otec. Na túto otázku odpovedalo len 5,6% respondentov a aj u nich predpokladáme, že ju chápali vo vzťahu – vedúci pracovník a podriadený zamestnanec a nie vo vzťahu zamestnávateľ (otec respondenta) a zamestnanec. Celkovo viac ako tri štvrtiny odpovedajúcich respondentov (78,2%) uviedli, že ich otcovia nemali žiadnych zamestnancov.

Podľa ďalších údajov týkajúcich sa skúmania zodpovednosti ich otcov za dozor nad prácou iných zamestnancov odpovedalo 79,7% respondentov. Z nich veľká väčšina, t. j. tri štvrtiny respondentov, odpovedala negatívne (78,9%). Naopak, pätina respondentov (21,1%) sa vyjadrila v opačnom zmysle.

Pri skúmaní vymedzenia hlavnej pracovnej aktivity (typu práce) u otcov respondentov vyplynulo, že svoju prácu vykonávali ako kvalifikovaní (23,2%) alebo čiastočne kvalifikovaní robotníci (24,3%). Prevažovali u nich teda rutinné manuálne povolania a služby (napr. majster, výrobca náradia, elektrikár, murár, stolár, pekár, vodič a pod.). Potom nasledovali robotníci na družstve (napr. poľnohospodár – 18,4%), nekvalifikovaní robotníci (pomocný robotník, traktorista – 13,5%), odborné alebo technické povolania (lekár, učiteľ, inžinier – 7,4%). Ostatné povolania boli zastúpené v minimálnej miere (pod 5%). Celkovo respondenti odpovedali na túto otázku vo vysokom – 89,2%-nom zastúpení.

---

2 V čase štúdia rodičov respondenta na Slovensku nefungoval trojstupňový systém vysokoškolského štúdia.

Vzdelanostná úroveň **matiek** je o niečo nižšia ako u otcov. Podľa respondentov takmer polovica z nich ukončila základné vzdelanie (47,6%), približne štvrtina z nich (23,9%) má neúplné stredné vzdelanie a takmer pätina (19,2%) úplné stredné vzdelanie. Ostatné typy vzdelania sú zastúpené len minimálne (menej ako 3%). Na otázku odpovedalo 97,5% respondentov.

Pri identifikácii typu zamestnanosti matiek respondentov sa zistilo, že viac ako dve tretiny z nich v 14-tich rokoch respondenta pracovali ako zamestnankyne (64,7%) a naopak, len necelá tretina (32,1%) nepracovala, nebola v pracovnom pomere. Vzhľadom na to, že len 1,2% respondentov udáva u svojich matiek, že boli živnostníčky (samozamestnankyne), otázky smerujúce k zisteniu počtu zamestnancov (v prípade, ak bola zamestnávateľom) považujeme za bezpredmetné. Potvrďuje to aj nízke percentuálne zastúpenie odpovedí (len 1,2% odpovedí) a aj v nich vysoké zastúpenie negatívnych odpovedí (76,2%). A hoci k identifikácii zodpovednosti za riadenie a dozor nad prácou iných zamestnancov u svojich matiek sa vyjadrili takmer dve tretiny respondentov (60,7%), z nich až 88,8% uviedlo, že ich matky nedisponovali žiadnou zodpovednosťou za prácu iných. To je v súlade s charakterom práce, ktorú vykonávali.

Čo sa týka vymedzenia hlavnej pracovnej aktivity (typu práce) u matiek respondentov (v čase štrnástich rokov respondenta), odlišne od otcov respondenti u nich uvádzajú rôzne typy práce, ktorých zastúpenie je viac-menej vyvážené. Až 6 typov práce získalo u matiek respondentov viac ako desiatinové zastúpenie. Uvádzame ich v zostupnom poradí: nekvalifikované robotníčky (19,2%), robotníčky na družstvách (16,8%), úradnícke povolania (14,9%), povolania súvisiace so službami (12,2%), čiastočne kvalifikované robotníčky (11,6%), odborné alebo technické povolania (9,8%). Celkovo pracovnú aktivitu svojej matky identifikovali dve tretiny respondentov (64,5%).

6 Sumarizácia sociálnodemografických ukazovateľov respondenta a jeho rodiny

Z dôvodu prehľadnosti pristupujeme k heslovitej prezentácii najdôležitejších výskumných zistení charakterizujúcich sociálnodemografický profil respondenta a jeho rodiny.

Identifikačné ukazovatele respondenta

Vo výskumnom súbore sme zaznamenali podľa pohlavia nevyvážené rozloženie, výrazne v prospech žien. Veková kategorizácia poukazuje na vzostupné zastúpenie jednotlivých (šiestich) vekových kategórií, a to smerom od najmladšej po najstaršiu vekovú kategóriu. Vo výberovom súbore (oproti základnému súboru) sme zaznamenali väčšinové (60%) zastúpenie respondentov strednej a staršej generácie (nad 45 rokov).

Viac ako dve tretiny respondentov majú stredoškolské vzdelanie (bez maturity, s maturitou). Tomu zodpovedá aj dĺžka denného štúdia, viac ako polovica respondentov uviedla 12 alebo 13 rokov štúdia.

Ich najvyššia kvalifikácia bola evidovaná prevažne v technickom a strojárskom odvetví, potom nasleduje ekonómia, obchod, podnikové hospodárstvo.

Viac ako polovica participantov žije v súčasnosti v manželskom zväzku.

Pracovný život respondenta

Takmer polovica respondentov bola v čase realizácie výskumu v pracovnom vzťahu, skoro tretina na dôchodku.

Necelá polovica respondentov sa venuje pracovnej činnosti (má platenú prácu), uvádza zamestnanecký typ práce ako svoj hlavný pracovný pomer. V zahraničí (za posledných 10 rokov) mala platenú prácu v dĺžke 6 mesiacov alebo dlhšie necelá desatina z celého súboru.

Z tých respondentov, ktorí za posledných sedem dní nevykonávali platenú prácu, takmer polovica odpovedajúcich uviedla, že mali predtým platenú prácu. Viac ako polovica respondentov identifikovala rok poslednej platenej práce, a to v priebehu 46-tich rokov (od roku 1953 do roku 2009). Takmer polovica z odpovedajúcich respondentov označila hlavne posledných 10 rokov (roky 2000 – 2009) za tie roky, kedy mali naposledy platenú prácu. Rok, v ktorom najväčší počet respondentov udáva platenú prácu, bol rok 2008.

Zo špecifikácie pracovnej aktivity vyplynulo, že tí respondenti, ktorí v súčasnosti alebo v minulosti pracovali, boli prevažne zamestnancami, v zamestnaneckom pracovnom pomere. Aj vzhľadom na to len necelá desatina respondentov uviedla počet pracovníkov, ktorých zamestnáva. Ten sa pohybuje najviac od 1 – 20 zamestnancov.

Viac ako tri štvrtiny zamestnaných respondentov mali uzavretú pracovnú zmluvu na dobu neurčitú.

Pri identifikácii veľkosti miesta pracovnej činnosti, resp. celkového počtu zamestnancov (vrátane respondenta), sme zistili, že viac ako štvrtina pracujúcich respondentov pracovala v kolektíve menšom ako 10 ľudí. V prípade polovice výberového súboru ide/išlo prevažne o dva typy podnikov: menšie do 24 zamestnancov a väčšie do 100 zamestnancov. Respondenti v nich väčšinou nemali zodpovednosť za riadenie a dozor nad prácou iných zamestnancov.

Na organizovanie vlastnej práce a voľbu pracovného tempa sú polarizované odpovede respondentov vyznačujúce sa vysokým rozptylom odpovedí, keď viac ako polovica odpovedajúcich respondentov označila nižšie hodnoty na škále potvrdzujúce žiadny alebo nízky vplyv na organizovanie každodennej vlastnej práce a naopak viac ako tretina respondentov uvádza nadpriemerný až vysoký vplyv na organizáciu práce. Celkovo z analýz vyplynulo, že priemerná hodnota odpovedí sa nachádza pod strednou úrovňou vplyvu.

Viac ako tri štvrtiny respondentov nemajú žiaden alebo majú len nižší vplyv na zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie, v ktorej pracujú. Naopak, len necelá pätina uvádza skôr vyšší až vysoký vplyv na rozhodovanie o činnosti organizácie. Analýza rozptylu potvrdila celkovú priemernú hodnotu odpovedí respondentov na úrovni skôr slabého vplyvu.

Takmer dve tretiny respondentov uvádzajú vo svojom hlavnom zamestnaní 40 – 42-hodinový zmluvne dohodnutý pracovný čas za týždeň bez platených či neplatených nadčasov. Vrátať platených či neplatených nadčasov počet respondentov uvádzajúcich 40 – 42-hodinový pracovný čas klesol a vo výraznejšom počte sa začal objavovať vyšší pracovný čas (desatina uvádza až 50 hodín).

Pri zisťovaní pracovných odvetví respondenti označili v rôznej miere, avšak celkovo 55 pracovných odvetví. Medzi najčastejšie uvádzaný typ práce uviedli prácu v školských zariadeniach a konštrukčné práce. Pri špecifikácii piatich typov organizácií, pre ktoré respondenti pracujú/pracovali, najčastejšie volili variant – súkromná firma.

Viac ako štvrtina participantov sa už ocitla v pozícii nezamestnaného, viac ako polovica z nich uvádza, že sa v tejto pozícii ocitli za obdobie posledných piatich rokov.

Čo sa týka využitia možnosti zlepšenia znalostí (zručností) v priebehu posledného roka, túto možnosť využila len necelá štvrtina respondentov.

Viac ako polovica respondentov bola v minulosti členom odborovej organizácie, v súčasnosti členstvo v nej uvádza necelá desatina.

Domácnosť a jej členovia

Domácnosť je lokalizovaná prevažne v rurálnom prostredí (takmer polovica respondentov).

Vo výskumnom súbore bola najviac zastúpená dvojčlenná domácnosť (viac ako štvrtina), jednočlenná v menšom zastúpení (okolo pätiny domácností).

Ženské aj mužské pohlavie je v domácnosti do piateho člena domácnosti takmer vyvážené. Šiesty a siedmy člen domácnosti je v dvojtretinovom zastúpení mužského pohlavia, naopak ôsmy a deviaty člen domácnosti ženského pohlavia.

Pre identifikáciu vekových kategórií členov domácnosti je charakteristické, že s vyšším poradovým číslom člena domácnosti zaznamenávame stále vyššie percento zastúpenia mladšej generácie (deti, vnúčatá respondenta), pokles zastúpenia staršej generácie a zároveň stále menší počet odpovedí, ktorý súvisí so stále klesajúcim počtom členov domácnosti.

Domácnosť najviac charakterizuje spolužitie manželov (viac ako polovičné zastúpenie), omnoho menej vdovské postavenie (necelá pätina domácností).

Partnerské spolužitie potvrdila necelá desatina z polovice odpovedajúcich respondentov. Rovnako sme zaznamenali necelú desatinu rozvedených respondentov, avšak z celého výskumného súboru.

Za hlavný zdroj príjmu označili platy alebo mzdy (viac ako polovica respondentov), potom nasledujú dôchodky skoro v tretinovom zastúpení.

Z hľadiska hodnotenia príjmu domácnosti sa viac ako polovica respondentov prikláňala k názoru, že so súčasným príjmom chod domácnosti zvládajú. Veľmi nepriaznivú situáciu v tomto smere označila takmer desatina respondentov.

Viac ako polovica respondentov sa domnieva, že prípade vážnych finančných ťažkostí by bolo pre nich veľmi, resp. dosť ťažké požičať si peniaze na zlepšenie situácie v domácnosti.

Z analýzy využívania telekomunikačných služieb vyplynulo, že v domácnostiach sa pevná telefónna linka (necelá polovica domácností) v porovnaní s mobilným telefónom (jeho služby využívajú viac ako tri štvrtiny respondentov) využíva menej. Použitie internetu na uskutočnenie telefonického hovoru uviedla viac ako pätina respondentov.

Manžel/partner respondenta

Pre manžela/partnera respondenta, rovnako ako v prípade samotných respondentov platí, že väčšina z nich má úplné alebo neúplné stredoškolské vzdelanie (spolu tri štvrtiny respondentov), pritom mierne dominuje stredná škola bez maturity.

Z popisu práce partnera respondenta, ktorý najviac vystihuje, čo robil/a počas posledných sedem dní, vyplynulo, že viac ako polovica bola pracovne aktívna.

Z otázok zameraných na bližšiu špecifikáciu typu zamestnanosti tých partnerov, ktorí v súčasnosti pracujú, vyplynulo, že sú prevažne zamestnancami.

Z malého počtu odpovedajúcich respondentov, ktorí hodnotili zodpovednosť svojich partnerov za vykonávanú prácu, vyplýva, že ich partneri nemajú nijakú zodpovednosť za riadenie a dozor nad prácou iných zamestnancov. O činnosti organizácie, v ktorej partneri respondentov pracujú, rozhoduje minimálny počet zamestnaných partnerov. Je to prevažne malá skupina ľudí (maximálne do desať ľudí).

Na organizovanie vlastnej práce a voľbu pracovného tempa sú polarizované odpovede respondentov a vyznačujú sa vysokým rozptylom odpovedí. Približne rovnaké percentuálne zastúpenie odpovedajúcich respondentov sa vyjadriло, že ich partneri majú, resp. nemajú vplyv na organizovanie vlastnej práce (okolo pätiny respondentov). Celkovo z analýz vyplynulo, že priemerná hodnota odpovedí sa nachádza tesne pod strednou úrovňou vplyvu, skôr na úrovni slabšieho vplyvu.

Na zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie majú partneri respondentov podpriemerný, skôr slabý vplyv. Žiaden vplyv na rozhodnutia o činnosti organizácie nemá viac ako tretina partnerov respondentov.

Čo sa týka dĺžky partnerovho pracovného času, takmer polovica odpovedajúcich respondentov sa vyjadriла najviac za 40 – 42- hodinový týždenný pracovný čas u svojho partnera.

Rodičia respondenta

Viac ako tretina otcov respondentov ukončila základné vzdelanie, ďalšia tretina neúplné stredné vzdelanie.

Prevažná väčšina otcov (v čase štrnástich rokov respondenta) boli pracovníkmi – zamestnancami.

Tri štvrtiny otcov vo svojom zamestnaní neniesli žiadnu zodpovednosť za dozor nad prácou iných zamestnancov.

Necelá polovica otcov podľa vyjadrenia respondentov pracovala ako kvalifikovaní alebo nekvalifikovaní robotníci (takmer v rovnakom percentuálnom zastúpení).

Vzdelanostná úroveň matiek je mierne nižšia ako u otcov. Necelá polovica ukončila základné vzdelanie.

Viac ako dve tretiny matiek v štrnástich rokoch respondenta pracovali ako zamestnankyne.

U matiek, na rozdiel od otcov, prevažujú rôzne typy práce, ktorých zastúpenie je viac-menej vyvážené. Najčastejšie pracovali ako nekvalifikované robotníčky a robotníčky na družstvách.

III.

POLITICKÉ POSTOJE

Ladislav Lovaš

V tejto kapitole budeme analyzovať údaje zo stabilného modulu ESS, ktoré sa týkajú dôvery v spoločnosť a politiky. Konkrétne boli zvolené odpovede na otázky, ktoré sa týkajú dôvery v politické inštitúcie, sociálnej spokojnosti, dôvery v ľudí a postojov voči ľuďom v zmysle sociálnej vzdialenosti a sociálnej exklúzie.

Dôvera v ľuďí a v politické inštitúcie

Do tejto časti boli zaradené údaje získané ako odpovede na položky, ktoré sa týkajú dôvery v národné a medzinárodné inštitúcie. K nim bolo priradené aj spracovanie odpovedí na položky týkajúce sa dôvery v ľudí. Dôvodom a jednotiacim prvkom takéhoto riešenia je fenomén dôvery a vnútorná súvislosť dôvery v ľudí a dôvery v politické inštitúcie, daná individuálnou rovinou pohľadu na politické inštitúcie ako na inštitúcie reprezentované jednotlivcami.

Dôvera v ľuďí bola zisťovaná nasledovnými položkami:

- 1. Povedali by ste, že väčšine ľudí možno veriť, alebo že sa treba mať na pozore, keď sa jedná s ľuďmi?**

Odpoveďová škála										
Treba sa mať na pozore					Väčšina ľudí sa dá veriť					
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

- 2. Myslíte si, že väčšina ľudí by sa Vás pokúsila využiť, keby mali príležitosť, alebo by sa snažili byť čestní?**

Väčšina ľudí by sa ma pokúsila využiť					Väčšina ľudí by sa snažila byť čestnými					
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

- 3. Povedali by ste, že väčšinou sa ľudia snažia pomôcť iným, alebo sa väčšinou starajú len o seba?**

Ľudia sa väčšinou starajú len o seba					Ľudia sa väčšinou snažia pomôcť iným					
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Odpovede na jednotlivé položky, týkajúce sa dôvery v ľudí, majú samé osebe istú výpovednú hodnotu, nakoľko sa týkajú rôznych konkrétnych stránok tohto javu. V tom môže zaujať mierny celkový príklon k možnosti „Väčšina ľudí by sa snažila byť čestnými“ v odpovedi na druhú otázku. V porovnaní s tým je celkový priemer odpovedí na ostatné dve položky posunutý skôr k pólu nedôvery. Vzhľadom na charakter uvedených troch otázok je v tomto prípade možno o niečo výhodnejšie a relevantnejšie, ako pri spracovaní niektorých iných položiek v tomto texte, využiť vytvorenie škály. Podobne ako pri spracovaní údajov

Tabuľka č. 1: Priemery odpovedí respondentov z 28 krajín na položky týkajúce sa dôvery v ľudí

Krajina	Priemer Počet Smerodajná odchýlka	1.	2.	3
Belgium	M	5,13	5,91	4,77
	N	1759	1756	1760
	SD	2,119	2,007	2,117
Bulgaria	M	3,43	4,28	3,13
	N	2215	2185	2194
	SD	2,602	2,486	2,261
Cyprus	M	4,58	4,86	4,39
	N	1213	1210	1212
	SD	2,605	2,116	2,287
Czech Republic	M	4,67	5,28	4,29
	N	2010	1995	2010
	SD	2,567	2,309	2,342
Germany	M	4,84	5,92	5,01
	N	2746	2747	2744
	SD	2,363	2,090	2,162
Denmark	M	6,92	7,27	6,20
	N	1609	1606	1609
	SD	2,041	1,832	2,002
Estonia	M	5,44	5,80	4,89
	N	1653	1635	1644
	SD	2,251	2,253	2,241
Spain	M	4,90	5,29	4,44
	N	2565	2551	2,558
	SD	2,018	1,945	2,114
Finland	M	6,45	6,78	5,74
	N	2193	2192	2191
	SD	1,908	1,813	1,924
France	M	4,45	5,80	4,50
	N	2070	2067	2071
	SD	2,174	2,102	2,164
United Kingdom	M	5,27	5,68	5,62
	N	2348	2341	2347
	SD	2,247	2,119	2,078

Greece	M	3,92	3,68	3,32
	N	2070	2067	2065
	SD	2,270	2,148	2,141
Croatia	M	4,17	4,44	3,52
	N	1481	1463	1471
	SD	2,498	2,500	2,400
Hungary	M	4,15	4,62	4,31
	N	1538	1524	1540
	SD	2,345	2,447	2,362
Switzerland	M	5,70	6,37	5,58
	N	1815	1812	1812
	SD	2,152	2,012	2,064
Israel	M	5,25	5,50	4,87
	N	2473	2447	2453
	SD	2,423	2,358	2,372
Latvia	M	4,12	5,27	4,98
	N	1968	1943	1961
	SD	2,636	2,310	2,511
Netherlands	M	5,89	6,33	5,45
	N	1775	1776	1777
	SD	2,077	1,850	2,001
Norway	M	6,62	6,89	6,04
	N	1549	1545	1549
	SD	1,842	1,814	1,878
Poland	M	4,17	4,90	3,67
	N	1615	1594	1610
	SD	2,387	2,335	2,220
Portugal	M	3,65	4,96	3,81
	N	2359	2347	2346
	SD	2,343	2,294	2,175
Romania	M	3,79	3,67	3,36
	N	2129	2122	2117
	SD	2,667	2,530	2,588
Russian Fed.	M	3,94	5,03	4,03
	N	2490	2387	2477
	SD	2,657	2,662	2,634
Sweden	M	6,35	6,66	6,10
	N	1829	1822	1827
	SD	1,974	1,901	1,864

Slovenia	M	4,32	4,99	4,82
	N	1278	1273	1279
	SD	2,452	2,404	2,374
Slovakia	M	3,99	4,58	4,07
	N	1800	1787	1794
	SD	2,481	2,444	2,367
Turkey	M	2,29	3,18	2,98
	N	2413	2375	2397
	SD	2,622	2,858	2,787
Ukraine	M	3,98	4,33	3,63
	N	1823	1791	1811
	SD	2,793	2,641	2,587
Total	M	4,68	5,27	4,53
	N	54786	54360	54626
	SD	2,583	2,471	2,447

z 3. kola (Výrost, 2008), aj tu sa ukázalo ako opodstatnené pripraviť z uvedených položiek škálu. Hodnota koeficientu reliability (Cronbach α) 0,722 postačuje pre tento krok, preto bola pre ďalšie analýzy vytvorená škála Dôvera k ľuďom (Trust to people). Indikátorom dôvery k ľuďom je vysoké skóre, neutrálny bod reprezentuje hodnota „5“.

Pre porovnanie výsledkov krajín, ktoré sa zúčastnili 4. kola ESS, je východiskom graf č. 1. Rozdiely medzi krajinami zisťované prostredníctvom ANOVA sú štatisticky významné ($sv = 54\ 051$, $F = 533,497$, $p < 0,01$). V rozložení skóre v škále dôvery v ľudí je možné odlíšiť niekoľko zoskupení. Prvú skupinu tvoria respondenti zo severských krajín (v poradí Dánsko, Nórsko, Švédsko, Fínsko), ku ktorým je možné priradiť Holandsko a Švajčiarsko. Tie krajiny charakterizuje dôvera v ľudí. Nad neutrálnym bodom smerom k pólu dôvery sú priemery skóre Spojeného kráľovstva, Estónska, Belgicka, Nemecka a Izraela. Zoskupenie krajín, ktoré charakterizuje ako celkový trend v tejto oblasti skôr mierna nedôvera, tvoria krajiny zoradené na grafe č. 1 od Francúzska po Portugalsko, ku ktorým je možné priradiť aj Chorvátsko a Ukrajinu. Krajinami s prevažujúcou strednou až silnou nedôverou v ľudí sú Bulharsko, Rumunsko a Turecko.

Dôvera v politické inštitúcie bola zisťovaná ako dôvera k národným a ako dôvera k medzinárodným inštitúciám. Z národných inštitúcií sa to týkalo parlamentu, právneho systému, polície, politikov a politických strán. Konkrétne znenie otázok bolo nasledovné:

Uved'te, ako Vy osobne dôverujete každej z nasledovných inštitúcií:

**Slovenský parlament
Politici**

**Právny systém
Politické strany**

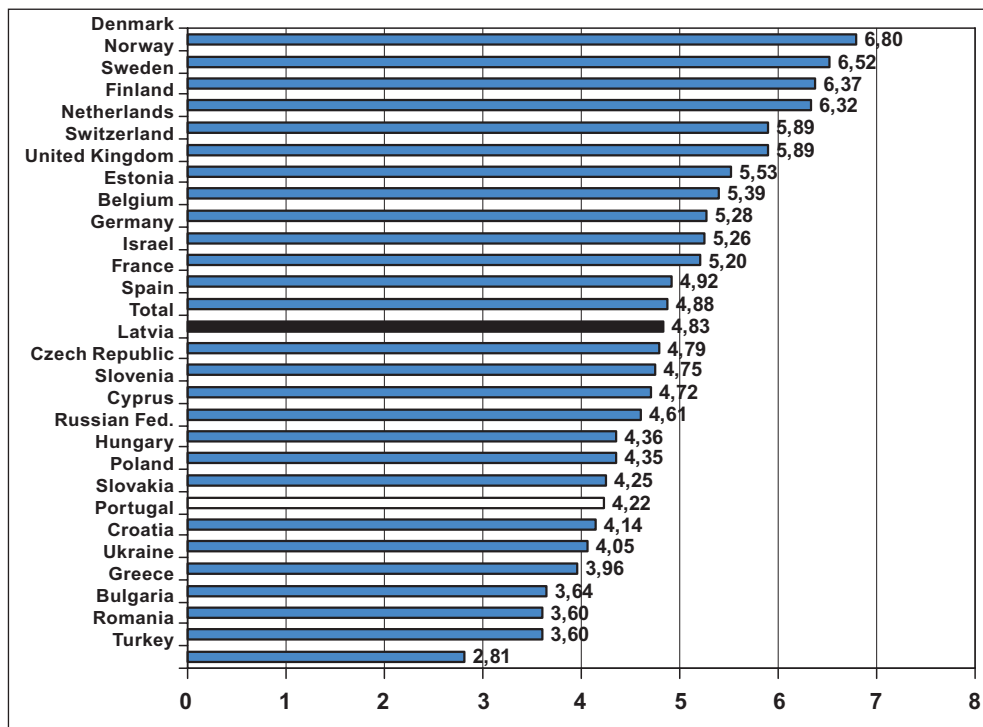
Polícia

Vôbec nedôverujem

Úplne dôverujem

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Graf č. 1: Priemery odpovedí respondentov z jednotlivých krajín v škále Dôvera v Ľudí

Tabuľka č. 2: Priemery odpovedí respondentov z 30 krajín na položky týkajúce sa dôvery v národné inštitúcie

Krajina	Priemer Počet Smerodajná odchýlka	Dôvera v				
		parlament	právny systém	políciu	politikov	politické strany
Belgium	M	4,57	4,94	5,96	4,04	3,99
	N	1740	1753	1756	1751	1743
	SD	3,131	2,387	2,188	2,114	2,115
Bulgaria	M	1,88	2,23	3,21	1,61	1,70
	N	2154	2071	2161	2139	2127
	SD	2,288	2,430	2,826	1,982	2,016
Cyprus	M	5,44	6,24	5,91	4,38	4,26
	N	1167	1175	1195	1181	1176
	SD	2,313	2,403	2,487	2,307	2,316

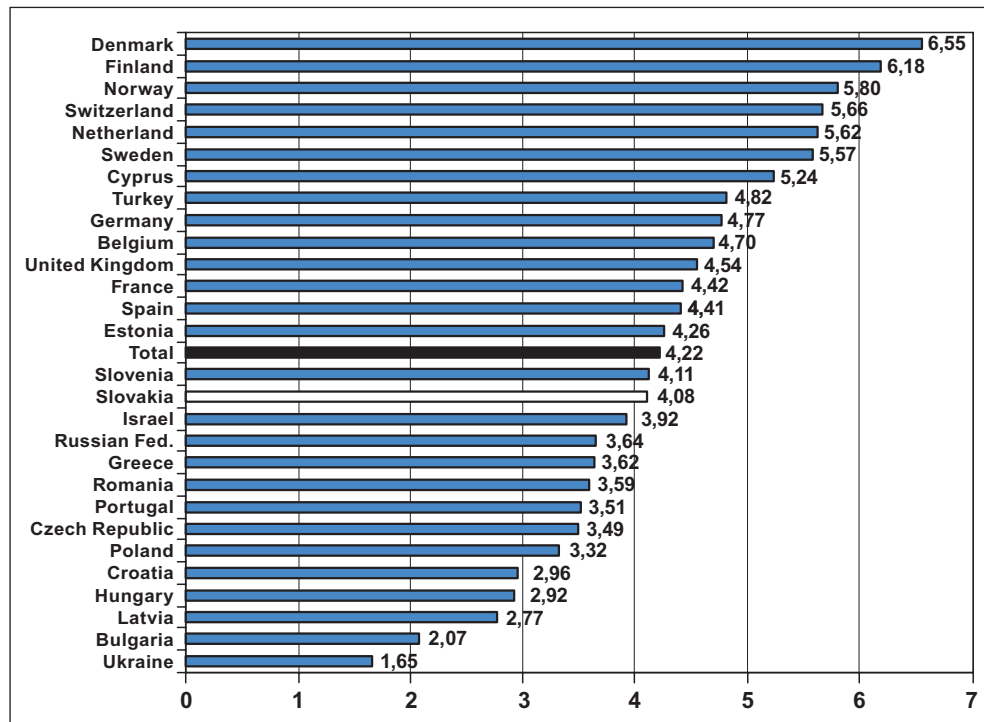
Czech Republic	M	3,20	4,10	4,78	2,62	2,76
	N	1986	1991	2000	2002	1997
	SD	2,203	2,416	2,416	2,150	2,158
Germany	M	4,57	5,64	6,73	3,48	3,42
	N	2701	2716	2742	2729	2710
	SD	2,295	2,453	2,272	2,111	2,032
Denmark	M	6,50	7,28	7,58	5,61	5,66
	N	1592	1589	1605	1603	1586
	SD	2,089	2,050	1,907	1,957	1,911
Estonia	M	3,88	4,84	6,05	3,29	3,24
	N	1621	1591	1626	1614	1586
	SD	2,467	2,528	2,452	2,230	2,107
Spain	M	4,97	4,32	6,06	3,32	3,26
	N	2357	2513	2558	2502	2495
	SD	2,234	2,392	2,208	2,279	2,284
Finland	M	5,99	7,10	7,99	4,878	4,97
	N	2183	2176	2193	2172	2162
	SD	2,098	1,994	1,667	2,051	2,040
France	M	4,48	5,00	5,77	3,50	3,33
	N	2038	2064	2068	2062	2050
	SD	2,247	2,359	2,239	2,098	2,015
United Kingdom	M	4,27	5,14	6,22	3,51	3,58
	N	2318	2315	2344	2325	2312
	SD	2,453	2,434	2,406	2,219	2,174
Greece	M	3,58	4,75	4,86	2,44	2,53
	N	2050	2061	2065	2059	2056
	SD	2,450	2,618	2,663	2,096	2,136
Croatia	M	2,98	3,09	4,35	2,13	2,30
	N	1448	1446	1451	1,444	1437
	SD	2,379	2,387	2,657	2,115	2,151
Hungary	M	2,62	3,78	4,36	1,94	2,02
	N	1502	1491	1508	1504	1491
	SD	2,337	2,559	2,635	2,035	2,034
Switzerland	M	5,77	6,30	6,84	4,83	4,58
	N	1695	1762	1809	1761	1726
	SD	1,964	2,131	1,965	1,939	1,926
Israel	M	3,82	5,37	4,68	2,83	3,00
	N	2381	2372	2397	2380	2351
	SD	2,521	2,831	2,734	2,305	2,352

Latvia	M	1,95	3,97	4,56	1,69	1,64
	N	1955	1868	1926	1952	1947
	SD	2,118	2,714	2,729	2,011	1,981
Netherlands	M	5,51	5,89	6,33	5,17	5,14
	N	1761	1763	1733	1758	1761
	SD	1,908	2,039	1,840	1,852	1,815
Norway	M	5,77	6,65	7,04	4,63	4,77
	N	1537	1533	1546	1538	1534
	SD	2,192	2,055	1,988	1,945	1,833
Poland	M	2,99	3,88	5,12	2,28	2,31
	N	1562	1540	1586	1568	1562
	SD	2,139	2,256	2,436	1,901	1,924
Portugal	M	3,50	3,83	5,39	2,37	2,39
	N	2221	2246	2334	2308	2294
	SD	2,398	2,453	2,370	2,126	2,124
Romania	M	3,82	3,78	4,35	3,05	3,13
	N	2065	2062	2101	2076	2967
	SD	2,750	2,713	2,903	2,603	2,608
Russian Fed.	M	4,00	4,12	3,78	3,34	3,26
	N	2361	2336	2411	2318	2286
	SD	2,645	2,704	2,714	2,418	2,439
Sweden	M	5,74	6,09	6,55	4,62	4,77
	N	1798	1805	1824	1813	1797
	SD	2,206	2,094	2,070	2,052	1,928
Slovenia	M	4,41	4,27	5,05	3,42	3,44
	N	1243	1240	1267	1257	1245
	SD	2,340	2,393	2,516	2,199	2,224
Slovakia	M	4,15	4,19	4,80	3,67	3,65
	N	1778	1752	1782	1768	1774
	SD	2,357	2,456	2,456	2,252	2,215
Turkey	M	5,90	6,30	6,46	2,75	2,77
	N	2360	2362	2391	2342	2349
	SD	3,399	3,294	3,371	2,944	2,918
Ukraine	M	1,61	1,80	2,17	1,43	1,57
	N	1788	1725	1768	1777	1776
	SD	2,073	2,154	2,369	1,859	1,917
Total	M	4,20	4,83	5,47	3,28	3,30
	N	53362	53318	54187	53703	53397
	SD	2,685	2,583	2,774	2,428	2,404

Aj keď pri takom množstve údajov je veľmi výhodné využívať škály pre ich sumarizujúci pohľad, zaujímavé sú aj odpovede na jednotlivé položky. Celkové priemery účastníkov zo všetkých krajín hovoria o relatívne najväčšej dôvere voči polícii – škálová hodnota 5,47 je veľmi mierne posunutá od stredu smerom k pozitívnemu pólu (stred tvorí skóre „5“). Voči ostatným subjektom je priemerné skóre posunuté k negatívnemu pólu – k nedôvere. Najsilnejšia nedôvera bola vyjadrená voči politikom a politickým stranám (3,28 a 3,30). Slabšia nedôvera bola vyjadrená voči parlamentu (4,20) a právnemu systému (4,80). Tento trend sa prejavil aj u respondentov z jednotlivých krajín. Vo väčšine krajín má v porovnaní s ostatnými subjektmi hodnotenia pomerne dobrú pozíciu polícia, najmenšiu dôveru majú politici a politické strany.

Z položiek, ktoré sa týkali oblasti dôvery v národné inštitúcie, bolo možné vytvoriť škálu. Opodstatnenosť tohto kroku bola overovaná prostredníctvom koeficientu reliability (Cronbach α). Podobne ako v predchádzajúcej analýze údajov z 3. kola ESS (Výrost, 2008), aj tu zistená vysoká hodnota tohto koeficientu (0,891) umožnila tento krok a využitie súčtu odpovedí na uvedené položky ako skóre škály, ktorá bola nazvaná Dôvera v národné inštitúcie (*Trust to National Institutions Scale*). Priemerné skóre respondentov z krajín, ktoré sa zúčastnili tohto kola ESS, je uvedené formou grafu.

Graf č. 2: Priemery odpovedí respondentov z jednotlivých krajín v škále Dôvera v národné inštitúcie

Aj tu boli zistené významné rozdiely v rozložení priemerov skóre škály. Ako je vidieť aj z grafu, jednotlivé krajiny možno podľa vypočítaného priemerného skóre v škále dôvery v národné inštitúcie rozčleniť do niekoľkých zoskupení. Skupinu s najsilnejšou dôverou v národné inštitúcie tvoria respondenti z Dánska, Fínska, Nórska, Švajčiarska, Holandska a Švédska (prítom aj medzi nimi sú isté rozdiely), ku ktorým je možné zaradiť aj Cyprus. Priemery skóre poukazujú na prevažujúcu dôveru (aj keď len miernu) v národné inštitúcie v týchto krajinách. Akýsi stred tvoria krajiny na grafe zoradené od Turecka po Izrael. Tam sa nachádza v ich spodnej časti aj Slovensko. Tieto krajiny charakterizujú v priemere veľmi mierne prejavy nedôvery v národné inštitúcie, blízke neutrálnemu stanovisku. Za nimi nasleduje s prejavenu silnejšou nedôverou väčšina krajín bývalého východného bloku spolu s Gréckom a Portugalskom. Samostatnú kategóriu s veľmi nízkym skóre, ktorým bola vyjadrená nedôvera k národným inštitúciám, tvoria Bulharsko a Ukrajina.

V SR je podobne ako v niektorých iných krajinách situácia v tejto oblasti stabilizovaná. Z porovnania zistení z 3. a 4. kola ESS vyplývajú zanedbateľné rozdiely, pri zachovaných trendoch v porovnaní inštitúcií, ktoré boli zahrnuté do výskumného dotazníka. Hodnotenie národných inštitúcií v 2. kole bolo významne nižšie, v porovnaní dôvery v jednotlivé subjekty je však zhodný trend s údajmi 3. a 4. kola (údaje pre 2. kolo boli získané v r. 2004, pre 3. kolo v r. 2006).

Tabuľka č. 3: Porovnanie dôvery v národné inštitúcie respondentov zo SR v 2., 3. a 4. kole ESS

Kolo ESS	Dôvera v				
	Parlament	Právny systém	Polícia	Politici	Politické strany
R2	3,05	3,58	4,35	2,53	2,66
R3	4,20	4,22	4,71	3,57	3,63
R4	4,15	4,19	4,80	3,67	3,65

Zisťovanie dôvery voči medzinárodným inštitúciám sa týkalo Európskeho parlamentu a Organizácie Spojených národov (OSN). Položky boli formulované nasledovne:

Uved'te, ako Vy osobne dôverujete každej z nasledovných inštitúcií:

Európsky parlament

Organizácia Spojených národov (OSN)

Vôbec nedôverujem

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Úplne dôverujem

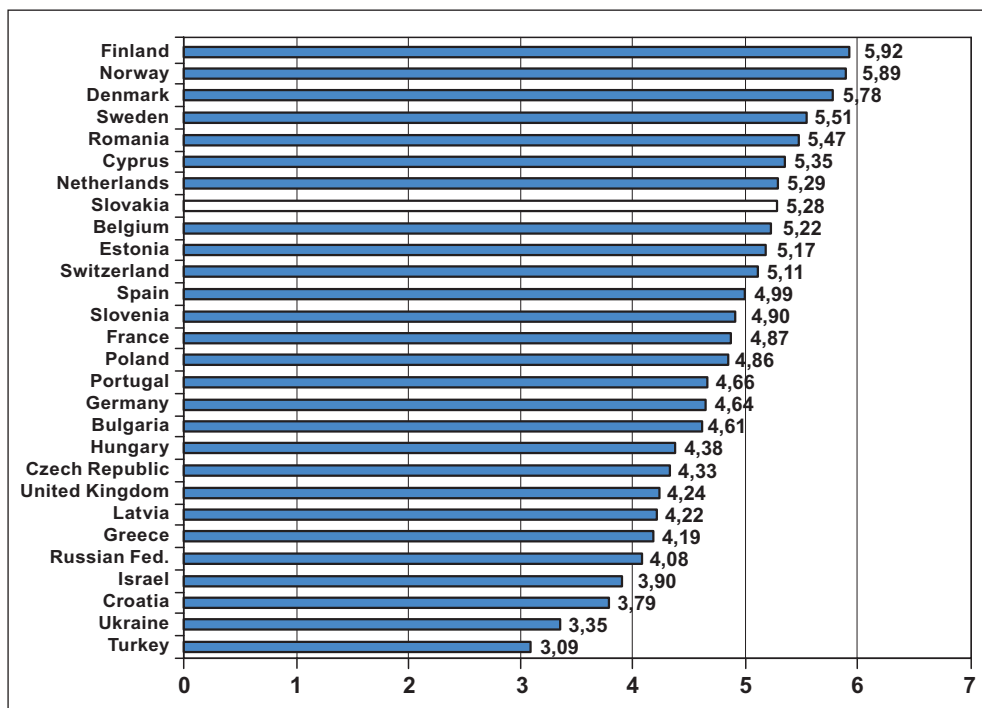
Tabuľka č. 4: Priemery odpovedí respondentov z 30 krajín na položky týkajúce sa dôvery v medzinárodné inštitúcie

Krajina	Priemer Počet Smerodajná odchýlka	Európsky parlament	OSN
Belgium	M	5,14	5,30
	N	1717	1674
	SD	2,174	2,197
Bulgaria	M	4,56	4,73
	N	1855	1674
	SD	2,922	2,965
Cyprus	M	5,96	4,68
	N	1057	1115
	SD	2,230	2,469
Czech Republic	M	3,87	4,80
	N	1919	1883
	SD	2,473	2.618
Germany	M	4,27	5,01
	N	2535	2560
	SD	2,310	2,272
Denmark	M	5,05	6,51
	N	1452	1497
	SD	2,257	2,083
Estonia	M	5,01	5,29
	N	1395	1339
	SD	2,267	2,378
Spain	M	4,93	5,00
	N	2138	2121
	SD	2,157	2,268
Finland	M	5,15	6,66
	N	2103	2135
	SD	2,146	1,929
France	M	4,53	5,20
	N	2002	1996
	SD	2,286	2,299
United Kingdom	M	3,48	4,99
	N	2142	2182
	SD	2,368	2,397

Greece	M	4,40	4,04
	N	2001	1968
	SD	2,525	2,629
Croatia	M	3,59	4,04
	N	1331	1350
	SD	2,481	2,661
Hungary	M	4,12	4,63
	N	1348	1283
	SD	2,560	2,709
Switzerland	M	4,73	5,48
	N	1567	1636
	SD	2,227	2,216
Israel	M	3,96	3,86
	N	1623	2098
	SD	2,588	2,720
Latvia	M	3,89	4,54
	N	1773	1702
	SD	2,707	2,849
Netherlands	M	5,03	5,56
	N	1663	1690
	SD	1,994	1,950
Norway	M	4,97	6,78
	N	1344	1511
	SD	2,015	1,859
Poland	M	4,55	5,15
	N	1419	1397
	SD	2,291	2,412
Portugal	M	4,36	4,93
	N	1944	1943
	SD	2,421	2,498
Romania	M	5,43	5,55
	N	1914	1856
	SD	2,938	3,021
Russian Fed.	M	4,09	4,12
	N	1726	1768
	SD	2,847	2,993
Sweden	M	4,66	6,42
	N	1614	1726
	SD	2,177	1,957

Slovenia	M	4,83	4,96
	N	1178	1156
	SD	2,344	2,381
Slovakia	M	5,24	5,32
	N	1681	1598
	SD	2,336	2,379
Turkey	M	3,15	3,04
	N	2157	2147
	SD	3,234	3,169
Ukraine	M	3,42	3,37
	N	1334	1336
	SD	2,977	3,175
Total	M	4,48	4,99
	N	47932	48363
	SD	2,549	2,663

Graf č. 3: Priemery odpovedí respondentov z jednotlivých krajín v škále Dôvera v medzinárodne inštitúcie

Súhrnne väčšiu dôveru má OSN ako Európsky parlament, o čom svedčí celkové priemerné skóre (EP – 4,48, OSN – 4,99). Platí to aj o jednotlivých krajinách. V niektorých krajinách je rozdiel v dôvere v Európsky parlament a OSN v prospech OSN veľký. Týka sa to severských krajín, najmä Nórska (EP – 4,97, OSN – 6,78) a Švédska (EP – 4,66, OSN – 6,42). Len výnimočne má väčšiu dôveru Európsky parlament – príkladom je najmä Cyprus (EP – 5,96, OSN – 4,48) alebo Grécko EP – 4,40, OSN – 4,04).

Podobne ako v prípade národných inštitúcií, aj tu nás zaujímali prípadné zmeny v období rokov 2004 – 2008 v odpovediach respondentov zo Slovenska. Porovnanie uvedené v tabuľke poukazuje na stabilizovanú veľmi miernu dôveru v OSN ako na centrálny trend. V prípade Európskeho parlamentu sa dá hovoriť o postupnom zvyšovaní dôvery najmä v zmysle porovnania údajov z 2. kola s údajmi z 3. a 4. kola. Podľa najnovších zistení je dôvera voči Európskemu parlamentu a OSN v slovenskej populácii porovnateľná.

Tabuľka č. 5: Porovnanie dôvery v medzinárodné inštitúcie respondentov zo SR v 2., 3. a 4. kole ESS

Kolo ESS	Dôvera v	
	Európsky parlament	OSN
R2	4,74	5,15
R3	5,14	5,32
R4	5,24	5,32

Spokojnosť so stavom spoločnosti

Významným ukazovateľom pohľadu ľudí na krajinu, v ktorej žijú, je ich hodnotenie národných inštitúcií. Z hľadiska vzťahu ku krajine a jej hodnotenia je rovnako dôležitá spokojnosť so základnými oblasťami jej života.

Ako ste celkovo spokojný so súčasným stavom ekonomiky na Slovensku?

Keď sa zamyslíte nad slovenskou vládou, ako ste spokojný s jej prácou?

Ako ste celkovo spokojný s tým, ako funguje demokracia na Slovensku?

Mimoriadne nespokojný

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Mimoriadne spokojný

Čo si celkovo myslíte o súčasnom stave vzdelávania na Slovensku?

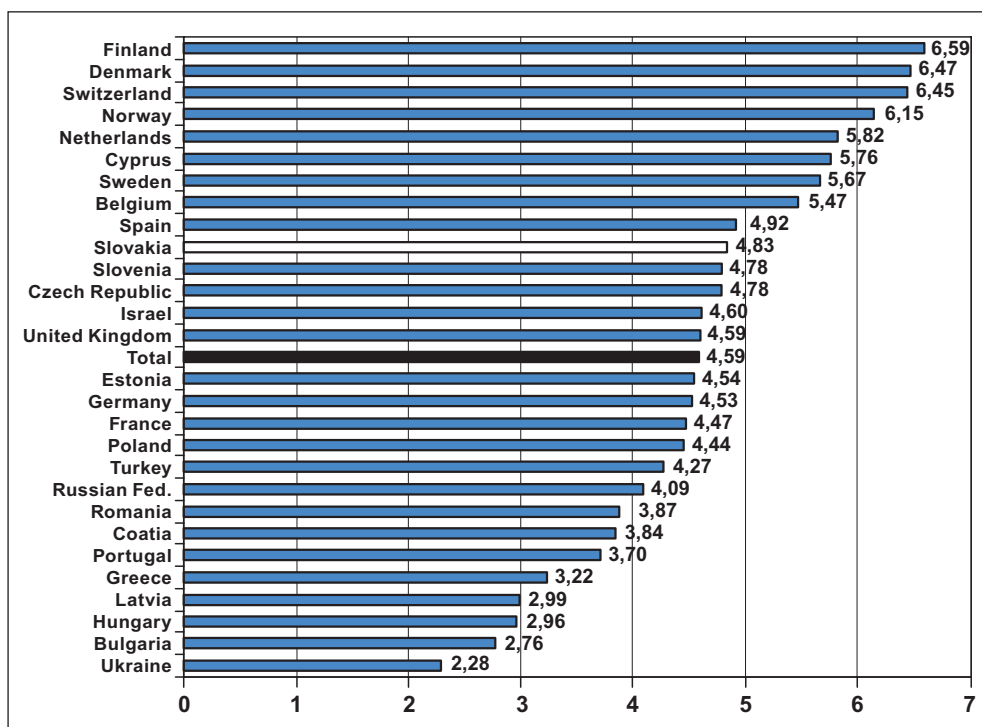
Čo si celkovo myslíte o súčasnom stave zdravotníctva na Slovensku?

Mimoriadne zlý

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Mimoriadne dobrý

Graf č. 4: Priemery odpovedí respondentov z jednotlivých krajín v škále Sociálna spokojnosť

Z položiek zisťujúcich spokojnosť s ekonomikou krajiny, jej vládou, stavom demokracie v krajine, so stavom vzdelávania a zdravotníctva bola vytvorená škála, ktorá bola nazvaná *Škála sociálnej spokojnosti* (Výrost, 2008). Má dostatočnú vnútornú konzistenciu, čo potvrdila hodnota koeficientu reliability 0,843. Indikátorom spokojnosti je skóre vyššie ako „5“.

Najvyššia úroveň sociálnej spokojnosti bola zaznamenaná v odpovediach respondentov z Fínska, Dánska, Švajčiarska, Nórska – celkový priemer škály nad 6. Len o niečo slabšiu spokojnosť vyjadrili respondenti z Holandska, Cypru, Švédska a Belgicka. Pre ďalšie veľké zoskupenie krajín je charakteristická veľmi mierna nespokojnosť v uvedených oblastiach. Sú zoradené na grafe od Španielska po Portugalsko. Tu sa nachádza v hornej časti aj Slovensko.

Nespokojnosť v zisťovaných oblastiach vyjadrili respondenti z Grécka, Litvy, Maďarska, Bulharska, Ukrajiny.

Spokojnosť s jednotlivými oblasťami sme analyzovali u respondentov zo SR. Ukázalo sa, že jedinou oblasťou, kde celkový priemer je od neutrálneho smeru posunutý smerom k spokojnosti, je vzdelávanie. Vo všetkých ostatných prípadoch celkové priemery poukazujú na prevládajúcu veľmi miernu nespokojnosť. Relatívne najmenšia spokojnosť bola vyjadrená so zdravotníctvom.

Tabuľka č. 6: Priemery odpovedí respondentov zo SR na 5 položiek, zisťujúcich spokojnosť so stavom slovenskej spoločnosti

Položka (skrátенý text)	M	SD	N
Ako ste spokojný so stavom ekonomiky Slovenska?	4,73	2,207	1768
Ako ste spokojný so slovenskou vládou?	4,85	2,324	1767
Ako ste spokojný s demokraciou na Slovensku?	4,85	2,277	1769
Čo si myslíte o súčasnom stave vzdelávania?	5,44	2,306	1710
Čo si myslíte o súčasnom stave zdravotníctva?	4,30	2,444	1796

Na rozdiely v hodnotení spokojnosti so zisťovanými oblasťami v SR v priebehu rokov 2004 – 2008 poukazuje porovnanie výsledkov 2., 3. a 4. kola ESS. Spokojnosť s ekonomikou, vládou a demokraciou sa významne zvýšila v 3. a 4. kole v porovnaní s 2. kolom. Pozitívny posun bol zaznamenaný aj v oblasti vzdelávania, kde rozdiely medzi 3. a 4. kolom nie sú významné. Iná je situácia v prípade spokojnosti so zdravotníctvom. Tam po posune od veľmi miernej spokojnosti (5,65 – 2. kolo) k miernej nespokojnosti (3,93 – 3. kolo) poukazuje 4. kolo na isté zlepšenie, pri stále prevažujúcej miernej nespokojnosti.

Tabuľka č. 7: Porovnanie priemerov odpovedí v škále sociálnej spokojnosti respondentov zo SR v 2., 3. a 4. kole ESS

Kolo ESS	Spokojnosť s				
	ekonomikou	vládou	demokraciou	stavom vzdelávania	stavom zdravotníctva
R2	3,12	3,03	3,84	5,13	5,65
R3	4,73	4,96	4,78	5,64	3,93
R4	4,73	4,85	4,85	5,44	4,30

Sociálna vzdialenosť (social distance)

Zisťovanie postojov majority k minoritám rôzneho druhu patrí od čias, kedy ho do empirického výskumu v sociálnych vedách priniesol v podobe svojej škály sociálnej vzdialenosti Emory Stephen Bogardus, k tradičným témam veľkých komparatívnych výskumov.

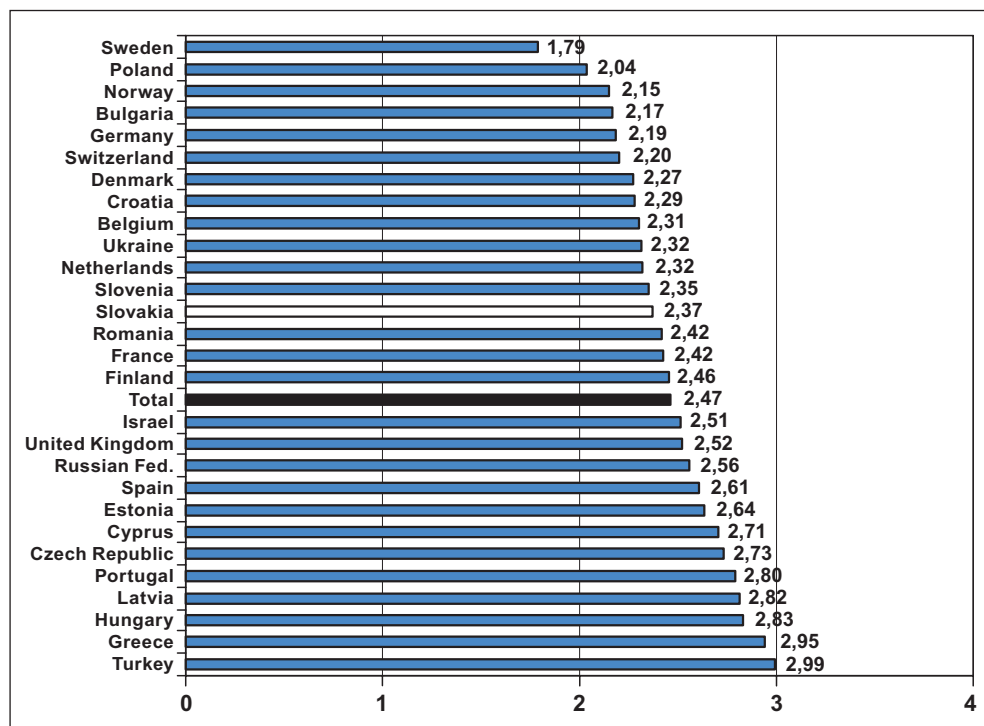
Používanie pojmu sociálna vzdialenosť sa spája s menami Georg Simmel (1923) a Robert Park (1924). Označuje sa ním akceptácia, resp. istá kvalita vzťahov charakterizovaná porozumením a intimitou. Dáva sa do súvisu s normami, ktoré sú zdrojom diferenciacie medzi jednotlivcami a skupinami na báze etnicity (rasy), veku, pohlavia, sociálnej triedy, viery. Súvisí tiež so sociálnym vplyvom.

V stabilnom module dotazníka ESS boli zaradené tri otázky, ktoré svojou povahou zodpovedajú zisťovaniu sociálnej vzdialenosti. Ich text je uvedený pred odpoveďami, ktoré uvádzame v tab. č. 8.

Pre potreby ďalších analýz bola overená možnosť vytvoriť z uvedených položiek škálu, ktorá by bola reprezentovaná celkovým skóre ako súčtom škálových hodnôt odpovedí na

jednotlivé položky. Zistený koeficient vnútornej konzistencie (Cronbach α) bol akceptovateľný, mal hodnotu 0,871, pričom vzájomná korelácia položiek bola od 0,59 do 0,78. Umožnilo to pristupovať k uvedeným položkám ako ku škále, ktorá bola nazvaná *Škála sociálnej vzdialenosti* – *Social Distance Scale* (Výrost, 2008). Výsledky porovnania priemerov skóre v tejto škále respondentov z rôznych krajín približuje graf č. 5 (čím vyššie skóre, tým väčšia vnímaná vzdialenosť, teoretický priemer škály je 2,5):

Graf č. 5: Priemery odpovedí respondentov z jednotlivých krajín v škále Sociálna vzdialenosť

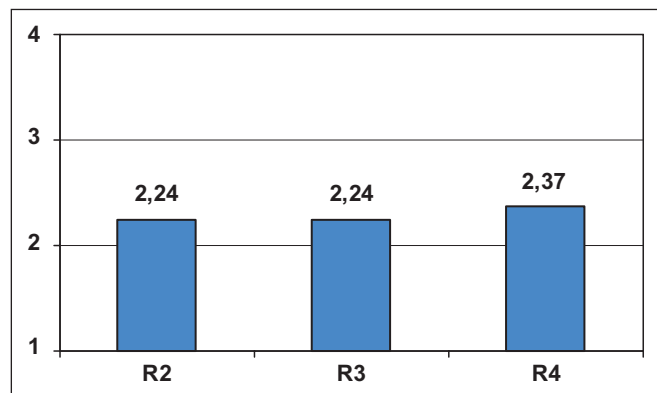
Analýza rozloženia výsledkov podľa jednotlivých krajín poukázala opäť na existujúce rozdiely medzi odpoveďovými tendenciami respondentov, ktoré sú aj štatisticky signifikantné ($df = 38733$, $F = 211,54$, $p < 0,0001$). Post hoc porovnania ukázali na prítomnosť viacerých zoskupení, ktoré sa čiastočne prelínajú. Najlepšia situácia je vo Švédsku, skóre nižšie ako 2,2 majú krajiny Poľsko, Nórsko, Bulharsko, Nemecko a Švajčiarsko. V piatich krajinách je priemer odpovedí respondentov posunutý smerom k negatívnemu pólu škály, odzrkadľujúceho negatívne postoje k imigrantom: Turecku (2,99), Grécku (2,95), Lotyšsku (2,82), Maďarsku (2,83) a Portugalsku (2,80).

Respondenti zo Slovenska s priemerným skóre v škále $M = 2,37$ sa nachádzajú blízko stredu poradia zúčastnených krajín. Bližšie sú odpovede respondentov zo Slovenska prezentované v tabuľke č. 8. Z porovnania rozloženia odpovedí je vidieť, že najmenej pozitívne stanovisko bolo vyjadrené voči ľuďom inej rasy alebo etnickej skupiny. Porovnanie priemerov v škále sociálnej vzdialenosti v uskutočnených kolách ESS poukazuje na stabilnú situáciu v tejto oblasti. Mierny posun v porovnaní priemerov z 2. a 3. kola s priemerom z 4. kola nie je signifikantný.

Tabuľka č. 8: Frekvencia (%) odpovedí respondentov zo SR na 3 položky, zisťujúce postoje k imigrantom (N=1810)

DOVOLIŤ:	1 mnohým	2 niektorým	3 máloktorým	4 žiadnym	neodpovedal
Do akej miery myslíte, že Slovensko by malo dovoliť ľuďom rovnakej rasy alebo etnika ako je väčšina Slovákov, aby prišli na Slovensko a žili tu?	23,0	35,5	26,2	10,1	5,3
A čo ľudia inej rasy alebo etnickej skupiny ako je väčšina Slovákov?	16,7	32,1	31,3	14,8	5,1
A čo ľudia z chudobnejších krajín mimo Európy?	17,0	34,5	29,8	13,5	5,2

Graf č. 6: Priemery odpovedí respondentov zo SR v škále Sociálna vzdialenosť za jednotlivé kolá ESS (R2 – R4)

Sociálna exklúzia/inklúzia

Sociálne vylúčenie (exklúzia) patrí k pojmom, ktoré sú už istý čas v strede pozornosti politikov, spoločenskej praxe i odborníkov z oblasti sociológie, psychológie a ďalších príbuzných oblastí. Negatívna konotácia sociálnej exklúzie je odrazom súvisu tohto pojmu so sociálnym odmietaním a ostrakizmom. Sociálne vylúčenie jednotlivcov alebo skupín osôb zo spoločnosti vo sfére sociálnych vzťahov, sociálnych inštitúcií a plnohodnotnej účasti na aktivitách spoločnosti je negatívnym javom pre celú spoločnosť s negatívnymi dôsledkami pre jednotlivcov, ktorých sa to týka. Tie sa môžu prejavovať zníženým sebavedomím, prežívaním nepohody, úzkosťou, ale aj zvýšenou agresivitou a problémami v oblasti zdravia (Twenge, Baumeister, Tice, Stucke, 2001, Twenge, Catanese, Baumeister, 2003, Baumeister, DeWall, Ciarocco, Twenge, 2005).

V stabilnom module dotazníka ESS sa na túto oblasť zameriavali tri otázky:

- 1. Povedali by ste, že je vo všeobecnosti zlé alebo dobré pre slovenskú ekonomiku, keď tu prichádzajú žiť ľudia z iných krajín?**

Odpoveďová škála:

Zlé pre ekonomiku	Dobré pre ekonomiku
0 1 2 3 4 5 6 7 8	9 10

- 2. Povedali by ste, že kultúrny život na Slovensku je vo všeobecnosti ohrozovaný alebo obohacovaný ľuďmi, ktorí tu prídu žiť z iných krajín?**

Odpoveďová škála:

ohrozovaný	Kultúrny život je	obohacovaný
0 1 2 3 4 5 6 7 8		9 10

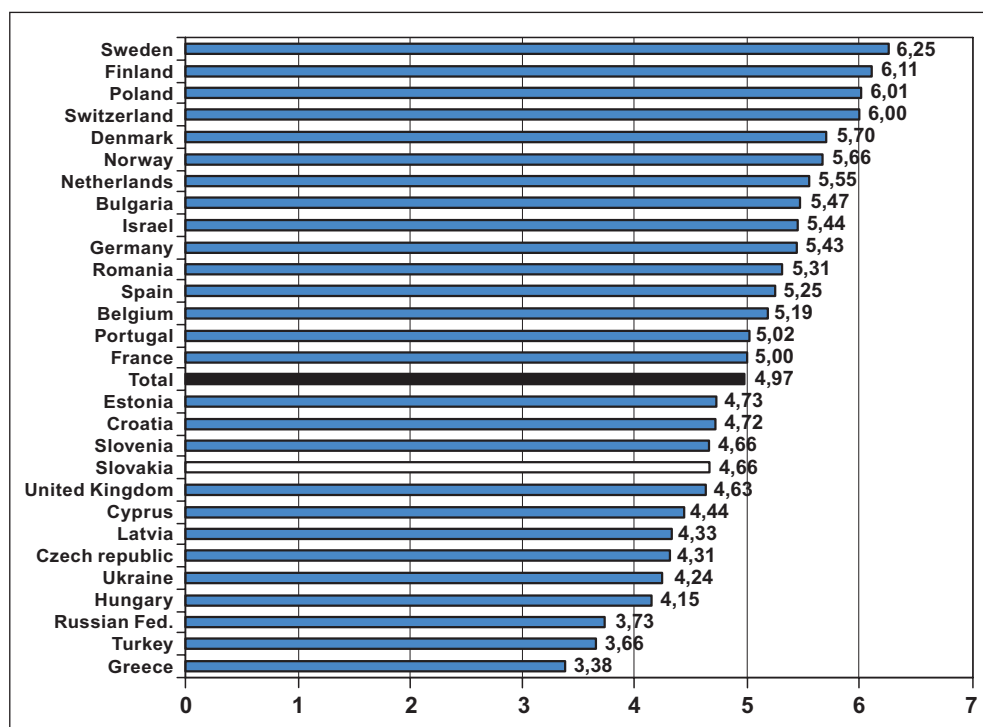
- 3. Žije sa na Slovensku horšie alebo lepšie tým, že sem prichádzajú ľudia z iných krajín?**

Odpoveďová škála:

Žije sa horšie	Žije sa lepšie
0 1 2 3 4 5 6 7 8	9 10

Na základe výsledkov uskutočnenej štatistickej analýzy bola vytvorená škála (Výrost, 2008), ktorá bola nazvaná ako *Škála sociálnej exklúzie – Social Exclusion Scale*. Zistený koeficient vnútornej konzistencie (Cronbach α) bol plauzibilný, mal hodnotu 0,850, pričom vzájomná korelácia položiek bola od 0,62 do 0,70. Výsledky porovnania priemeru odpovedí respondentov z rôznych krajín v tejto škále približuje graf č. 7 (čím nižšie skóre, tým väčšia miera exklúzie). Pre lepšiu orientáciu vo výsledkoch pripomíname, že teoretický priemer škály je 5:

Graf č. 7: Priemery odpovedí respondentov jednotlivých krajín v škále Sociálna exklúzia

Analýza rozloženia výsledkov podľa jednotlivých krajín poukázala na existujúce rozdiely medzi odpoveďami respondentov, ktoré sú aj štatisticky významné ($df = 49092$, $F = 253,92$, $p < 0,0001$). Post hoc porovnania ukázali na prítomnosť viacerých zoskupení. Skupinu s najvyššou mierou sociálnej exklúzie tvoria respondenti z troch krajín: Grécka (3,38), Turecka (3,66) a Ruska (3,73). Na pomerne vysokú exklúziu sa dá poukázať aj v prípade krajín zoraných na grafe od Maďarska (4,15) po Cyprus (4,44). Respondenti zo Slovenska s priemerným skóre v škále $M = 4,66$ sa nachádzajú v ďalšej skupine, ktorá je tiež ešte mierne v zóne prikláňajúcej sa skôr k exklúzii. Ďalšiu skupinu tvoria respondenti z 10 krajín, kde celkový priemer odpovedí sa postupne preklápa od teoretického stredu škály (5) k sociálnej inklúzii, t. j. od respondentov z Francúzska (5,0) po Dánsko (5,70). Napokon štvrtú skupinu, kde sa priemer odpovedí v škále presúva ešte viac k pólu sociálnej inklúzie, tvoria respondenti zo 4 krajín, od Švajčiarska (6,00) po Švédsko (6,25).

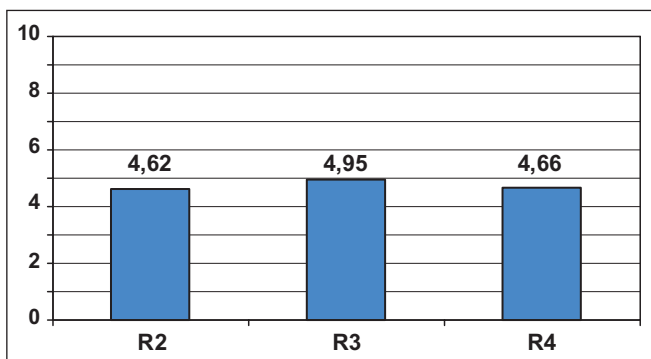
Respondenti zo Slovenska s priemerným skóre v škále $M = 4,66$ sa nachádzajú na hranici spodnej tretiny poradia zúčastnených krajín. Bližšie sú odpovede respondentov zo Slovenska prezentované v tab. č. 9. Z porovnania rozloženia odpovedí je vidieť, že relatívne najpozitívnejšie je vnímaný prínos ľudí prichádzajúcich z iných krajín v oblasti kultúry. Porovnanie priemerov v škále sociálnej vzdialenosti v doteraz uskutočnených kolách

ESS poukazuje na stabilnú situáciu v tejto oblasti. Mierne rozdiely v porovnaní priemerov z 2. a 4. kola s priemerom z 3. kola nie sú signifikantné.

Tabuľka č. 9: Priemer odpovedí respondentov zo SR na 3 položky, zisťujúce sociálnu exklúziu imigrantov

	M	SD
Povedali by ste, že je vo všeobecnosti zlé alebo dobré pre slovenskú ekonomiku, keď tu prichádzajú žiť ľudia z iných krajín?	4,31	2,31
Povedali by ste, že kultúrny život na Slovensku je vo všeobecnosti ohrozovaný alebo obohacovaný ľuďmi, ktorí tu prídu žiť z iných krajín?	5,12	2,43
Žije sa na Slovensku horšie alebo lepšie tým, že sem prichádzajú ľudia z iných krajín?	4,51	1,82

Graf 8: Priemery odpovedí respondentov zo SR v škále Sociálna exklúzia za jednotlivé kolá ESS (R2 – R4). (Rozdiel nie je signifikantný.)

Zhrnutie výsledkov

- Dôvera v ľudí je prevládajúcou tendenciou v odpovediach respondentov 11 krajín z 28 krajín zúčastnených v 4. kole ESS. Medzi krajinami s prevládajúcou nedôverou v ľudí sú pomerne veľké rozdiely. Slovensko patrí k spodnej časti skupiny krajín s mierou nedôverou v ľudí.
- Dôvera v národné inštitúcie je prevládajúcou tendenciou len v odpovediach respondentov zo siedmich krajín. Podobne ako v prípade dôvery v ľudí, sú medzi nimi všetky severské krajiny. Ostatné krajiny je možné rozdeliť do viacerých zoskupení. Slovensko patrí medzi krajiny s prevládajúcou veľmi miernou nedôverou v národné inštitúcie. V prípade piatich krajín je možné hovoriť o pomerne silnej nedôvere v národné inštitúcie. Z piatich hodnotených národných inštitúcií má najväčšiu dôveru polícia.

- V 11 krajinách z 28 je prevládajúcou tendenciou dôvera v medzinárodné inštitúcie. Patrí k nim aj Slovensko. Len v štyroch krajinách je priemer skóre v príslušnej škále nižší ako 4 (5 je neutrálny bod).
- Na základe porovnania výsledkov analýzy údajov z 2., 3. a 4. kola ESS je možné konštatovať, že dôvera v politické inštitúcie bola Slovensku v období rokov 2004 – 2008 stabilizovaná.
- Spokojnosť s ekonomikou krajiny, jej vládou, stavom demokracie v krajine, so stavom vzdelávania a zdravotníctva bola prevládajúcou tendenciou v odpovediach respondentov z 8 krajín. Aj medzi nimi boli všetky severské krajiny. Slovensko patrí medzi ďalších 13 krajín s prevládajúcou miernou nespokojnosťou v uvedených sférach. O silnej nespokojnosti je možné hovoriť v prípade štyroch krajín. Na Slovensku je dlhodobo najväčšia spokojnosť so stavom vzdelávania. Najvýraznejšie sa v rokoch 2004 – 2008 menila spokojnosť so stavom zdravotníctva.
- Aj pri zisťovaní postojov k cudzincom, príslušníkom inej rasy alebo etnika a ľuďí z chudobnejších krajín v intenciách sociálnej vzdialenosti sa preukázali rozdiely medzi krajinami. Slovensko patrí v tejto oblasti k stredu. Najrezervovanejšie stanovisko bolo vyjadrené voči príslušníkom inej rasy alebo etnika. Na základe porovnania údajov z predchádzajúcich kôl ESS je možné hovoriť o stabilizovanej situácii v tejto oblasti na Slovensku.
- V hodnotení prínosu príchodu cudzincov do krajiny ako indikátora sociálnej exklúzie/inklúzie sa prejavilo ako prevládajúca tendencia pozitívne stanovisko u respondentov zo 14 krajín. Slovensko patrí ku krajinám, v ktorých je potenciálny prínos cudzincov vnímaný skôr negatívne. Na stabilitu tejto prevládajúcej tendencie poukazujú porovnateľné výsledky 2., 3. a 4. kola ESS.

IV.

SUBJEKTÍVNA POHODA

Mária Homišinová

Kvalita života je komplexná kategória, ktorá v sebe zahŕňa tak biologické, ako aj psychologické a duchovné podmienky života človeka, ale rovnako aj sociálne, politické, ekonomické, kultúrne, etické a. i. podmienky života. V uvedenom kontexte môžeme hovoriť o *objektívnej kvalite života* a *subjektívnej kvalite života*. Pojem kvality života však nie je možné objasniť bez axiologického pohľadu, pretože kvalita života závisí aj od hľadania hodnôt v živote človeka. Preto väčšina autorov koncepcií subjektívnej (individuálnej) kvality života (Křivohlavý, 2001; Tokárová, 2002; Hartl a Hartlová, 2000; Veenhoven, 2000; Cummins, 2003) vychádza z *teórie pociťovanej kvality života* ako subjektívneho hodnotenia spokojnosti, resp. nespokojnosti so životom (v globálnom meradle) a s jednotlivými oblasťami života. Následne táto subjektívna percepčia kvality života implicitne odráža v sebe aj podmienky, okolnosti a sociálne vzťahy, v ktorých jedinec prežíva svoj život. Komplex týchto podmienok umožňuje človeku dosiahnuť pocit šťastia a spokojnosti (Balogová, s. 59).

Uvedená teória pociťovanej kvality života (zvlášť Veenhovenova koncepcia subjektívnej kvality života) sa stala podkladom pre koncipovanie otázok stabilného modulu dotazníka ESS.

Veenhoven (2000) svoju koncepciu štyroch kvalít života zakladá na dvoch dimenziách: životné šance verzus výsledky a vnútorné verzus vonkajšie kvality. Prvá dimenzia vyjadruje súbor podmienok, v ktorých sa jedinec nachádza, ako aj vnútorné kompetencie tieto podmienky využiť. Druhá dimenzia rozlišuje medzi kvalitou prostredia a kvalitou individua, externou a internou kvalitou. Ich kombináciou vznikajú štyri oblasti. Životodarnosť prostredia (1) predstavuje charakteristiku podmienok, v ktorých jedinec žije. Táto kvalita života zaujíma najmä ekológiu a sociológiu. Životaschopnosť osoby (2) vystihuje vnútorný potenciál osoby, zvyčajne z pohľadu psychológie a medicíny, prípadne biológie. Užitočnosť života (3) reprezentuje zmysel života, hodnoty a externú užitočnosť. Táto oblasť je predovšetkým v záujme filozofie. Poslednú oblasť predstavuje subjektívne oceňovanie života (4). Rozlišujú sa tu pojmy ako *subjektívna alebo osobná pohoda* (*subjective well-being, personal well-being*)¹, *životná spokojnosť* (*life satisfaction*) a *šťastie* (*happiness*), ktoré sú považované za podstatné indikátory subjektívnej kvality života. Veenhoven prezentuje skeptické stanovisko k zisťovaniu jednej celkovej, vyčerpávajúcej, všeobecnej kvality života. Zároveň podľa Veenhovena možno prvé tri oblasti (životodarnosť, životaschopnosť a užitočnosť) zisťovať len s určitými obmedzeniami. Predmetom zmysluplného skúmania by mala byť posledná, štvrtá oblasť oceňovania života, teda ako šťastne, resp. spokojne osoba žije (Veenhoven, 2000, 2005).

Ak prijmeme ponímanie kvality života ako vyjadrenie miery životnej spokojnosti a nespokojnosti, vyjadrenie pocitu životného šťastia, potom jedným z dôležitých faktorov kvality života je *subjektívna pohoda*.

---

1 Veenhoven stotožňuje subjektívnu kvalitu života so subjektívnou pohodou.

V uvedenej časti budeme analyzovať otázky, ktoré boli koncentrované v stabilnom module dotazníka ESS (časť C). Zameriame sa na komplex otázok skúmajúcich kvalitu života občanov jednotlivých krajín. V metodike výskumu boli aplikované otázky, ktoré sledovali výlučne subjektívne vnímanie a posudzovanie vybraných oblastí spoločenského a súkromného života samotnými občanmi (respondentmi) jednotlivých krajín zapojených do sondy. Dôraz (na rozdiel od skúmania objektívnych indikátorov kvality života a skúmania rôznych objektívnych indexov kvality života) sa tu kladie na individuálny rozmer skúmania kvality života použitím subjektívnych indikátorov kvality života. Týmto spôsobom sa monitoroval obraz tzv. subjektívnej pohody (spokojnosti) samotného jedinca, ako nie menej dôležitého prejavu kvality života.

Na objasnenie toho, ako občania jednotlivých krajín vnímajú a posudzujú svoj život, sme vybrali celkovo štyri indikátory kvality života, ktoré boli zamerané na skúmanie všeobecného blaha (prežívané šťastie), na problematiku sociálnych interakcií (intenzita sociálnych kontaktov, sociálna opora, sociálne aktivity), na bezpečnosť (bezpečnostná situácia, skúsenosť s kriminalitou) a zdravie (zdravotný stav, obmedzenia s tým súvisiace). Z obsahového hľadiska sa teda sústredíme na štyri tematické okruhy, ktorých ukazovatele budeme sledovať samostatne, analyzujúc výsledky celého výskumného súboru a porovnávajúc ich podľa jednotlivých krajín. Analýzy doplníme aj o súvislosti s niektorými identifikačnými ukazovateľmi (vek, pohlavie). Výsledky predkladáme jednak v tabuľkovej podobe (prezentácia priemerných hodnôt), jednak pre lepšiu prehľadnosť a detailnejší pohľad aj v grafickej podobe (ilustrácia percentuálneho podielu odpovedí). Údaje v nich sa týkajú výlučne počtu odpovedajúcich respondentov, preto uvádzame aj percentuálny podiel odpovedajúcich vo vzťahu k celej výskumnej vzorke.

4.1 Subjektívne prežívanie životného šťastia

V kontexte uvedeného ponímania ukazovateľ zisťujúci všeobecné blaho, prežívanie šťastia je možné považovať za primárny ukazovateľ subjektívnej pohody. Vyjadrenie miery prežívaného šťastia je totiž možné nepriamo považovať za mieru spokojnosti s celkovým životom na súkromnej aj spoločenskej úrovni.

Otázka, ktorá zisťovala mieru všeobecne prežívaného blaha (šťastia), bola formulovaná nasledovne: *Ako by ste vo všeobecnosti zhodnotili, aký ste šťastný?* Otázka aplikovala numerickú škálu 0 – 10, kde 0 znamenala mimoriadne nešťastný/á a 10 mimoriadne šťastný/á. Charakter škály umožňoval posudzovanie odpovedí z pohľadu rôznej miery negatívneho hodnotenia (body 0 – 4) a rôznej miery pozitívneho hodnotenia (body 6 – 10). Za priemerné alebo ambivalentné hodnotenie možno považovať hodnotenie na úrovni stredného bodu na škále (5).

Celková priemerná hodnota prežívaného šťastia pre celý výskumný súbor bola na úrovni $M = 6,93$; $SD 2,138$, čo vo všeobecnosti naznačuje prežívanie šťastia nad strednou mierou na škále, resp. relatívne pozitívne hodnotenie z pohľadu všetkých zúčastnených respondentov. Vysoký rozptyl v hodnotení však naznačuje disproporcie vo vnútri jednotlivých krajín.

Tabuľka č. 4.1: Priemerné hodnotenia škály prežívaného šťastia u respondentov v jednotlivých krajinách a percentuálne zastúpenie extrémnych hodnotení

Otázka C 1						
krajina	N	odpovedalo	M	SD	extr. nešťastný	extr. šťastný
Belgium	1760	1757	7,65	1,605	0,4	9,3
Bulgaria	2230	2204	5,22	2,652	5,1	6,4
Cyprus	1215	1212	7,48	1,638	0,2	8
Czech Republic	2018	2002	6,85	1,896	0,3	3,9
Germany	2751	2739	7,19	1,943	0,6	8,8
Denmark	1610	1603	8,37	1,340	0,1	20,4
Estonia	1661	1644	6,70	1,956	0,4	5,9
Spain	2576	2570	7,63	1,632	0,1	12,8
Finland	2195	2191	8,02	1,430	0,3	8,9
France	2073	2071	7,10	1,784	0,4	7,4
United Kingdom	2352	2352	7,44	1,904	0,3	11,5
Greece	2072	2063	6,67	1,930	0,7	3,7
Croatia	1484	1474	6,81	2,080	0,9	7,9
Hungary	1544	1535	5,94	2,407	2,6	6,8
Switzerland	1819	1817	7,94	1,559	0,2	14,6
Israel	2490	2438	7,54	2,019	0,6	17,6
Latvia	1980	1955	6,41	2,063	0,9	5,2
Netherlands	1778	1776	7,71	1,364	0,2	6,5
Norway	1549	1546	7,98	1,510	0,1	15,1
Poland	1619	1601	7,15	2,053	0,7	11,9
Portugal	2367	2361	6,43	2,058	0,6	5,4
Romania	2146	2088	6,09	2,152	1,4	3,6
Russian Federation	2512	2475	6,04	2,215	1,3	5,9
Sweden	1830	1827	7,83	1,595	0,2	12,7
Slovenia	1286	1280	7,23	1,915	0,4	10,6
Slovakia	1810	1780	6,62	1,924	0,5	6,3
Turkey	2416	2336	5,50	2,665	6,0	8,4
Ukraine	1845	1785	5,35	2,430	3,2	5,5
Spolu	54988	54482			591	4847
%	100	99,1			1,1	8,9
M			6,93			
SD				2,138		

Z výsledkov v tabuľke je zrejme, že celkovo najnižšiu mieru pocitovaného šťastia na hodnotiacej škále (avšak už v pozitívnom poli škály) vykazujú respondenti z Turecka (na úrovni bodu 6 na škále), tesne po nich respondenti z Bulharska a Ukrajiny. Naopak, najviac šťastní sa cítia byť Dáni (medzi bodom 8 a 9 na škále) a občania ďalších severoeurópskych krajín – Fíni, Nóri, Švédí (okolo bodu 8). Zo stredoeurópskych krajín najvyššiu mieru šťastia vyjadrili Švajčiari (tesne pod bodom 8). Respondenti SR sa svojím priemerným hodnotením (medzi 6 a 7 bodom) radia medzi krajiny, ako sú: Česko, Estónsko, Grécko, Chorvátsko, Lotyšsko, Portugalsko. Celkovo na predmetnú otázku odpovedalo 99,1 % respondentov ($n = 54\,482$), percentuálne zastúpenie odpovedí na túto otázku bolo rovnako vysoké – viac ako 97 % v každej krajine. Zo všetkých odpovedajúcich respondentov (bez rozlíšenia krajiny) 1,1 % vyjadrilo názor, že sú mimoriadne nešťastní (označili bod 0 na škále), 8,9 % respondentov sa vyjadrilo, že sú mimoriadne šťastní (bod 10 na škále). Priemerne šťastných (stredný piaty bod škály) je 12,6 % respondentov (zo všetkých odpovedajúcich).

Slovenskí respondenti sa priemernou hodnotou výraznejšie nelíšia v hodnotení šťastia od celej výskumnej vzorky ($M = 6,62$), vo všeobecnosti sa cítia byť primerane šťastní.

Nakoľko vysoké smerodajné odchýlky jednotlivých krajín naznačili rozdiely nerovnosti v hodnotení, zamerali sme sa najskôr na odpovede týkajúce sa krajných (extrémnych) bodov na škále (mimoriadne nešťastný a mimoriadne šťastný), skúmajúc detailnejší pohľad hodnotenia respondentov podľa jednotlivých krajín. Zistili sme, že v súlade s celkovým najvyšším priemerom hodnotenia šťastia to boli respondenti z Dánska, u ktorých sme zaznamenali najvyššie percentuálne zastúpenie extrémne šťastných respondentov (20,4 % odpovedajúcich). Za najviac extrémne nešťastných respondentov sa označili respondenti z Turecka (6 %), potom nasledovali Bulhari (5,1 %) a Ukrajinci (3,2 %). Z ďalších krajín s vyšším zastúpením „mimoriadne šťastných“ respondentov môžeme prekvapujúco menovať Izrael (17,6 %), ktorého celková priemerná hodnota uvedeného ukazovateľa tomu veľmi nenasvedčovala. Nad 10 % extrémne pozitívnych odpovedí sme zaznamenali ešte u Nórov, Švajčiarov, Španielov, Švédov, Poliakov, Angličanov a Slovincov (v zostupnom poradí). Naopak, okrem už spomínaných Bulharov a Ukrajincov, s vyšším zastúpením extrémne negatívnych odpovedí (hoci v nižšej miere) sa stretávame u Maďarov, Rumunov a Rusov.

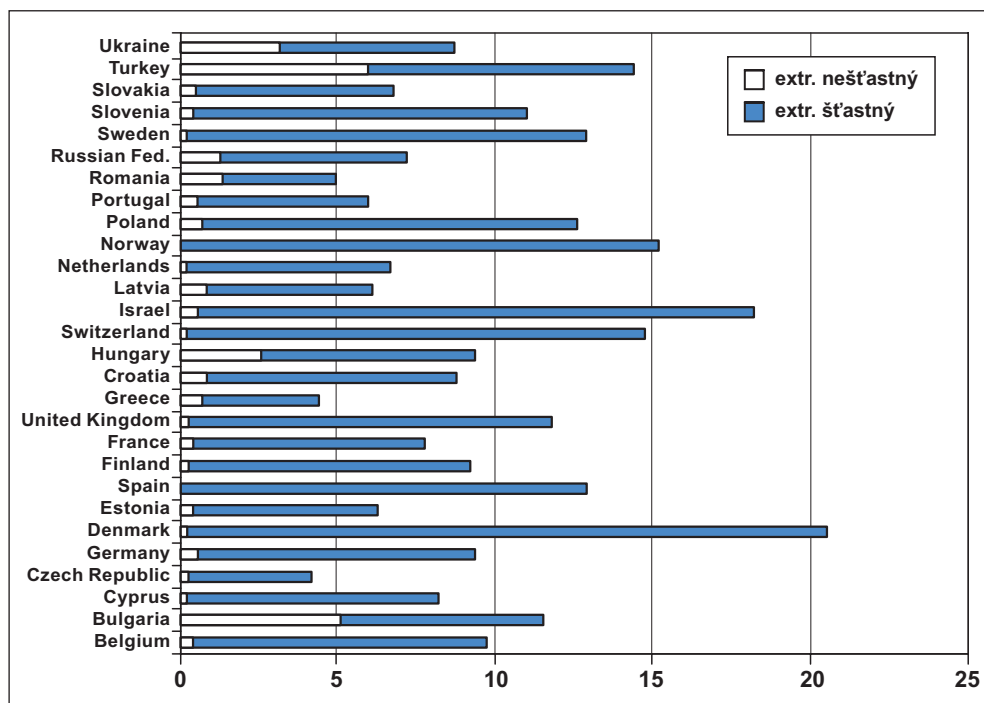
Slovenskí respondenti sa v 0,5 % -nom zastúpení vyjadrili, že sa cítia byť mimoriadne nešťastní a 6,3 % mimoriadne šťastní (volili extrémne body na škále). Súhrne na predmetnú otázku odpovedalo 98,3 % respondentov.

Pre lepšiu prehľadnosť porovnania extrémne volených bodov na škále v jednotlivých krajinách predkladáme graf č. 4.1.

Výskyt dvoch skupín respondentov voliacich extrémne body na škále je síce z pohľadu porovnania výsledkov jednotlivých krajín pomerne výstižný, naznačujúci vyhranené postoj respondentov tej-ktorej krajiny k predmetnej otázke, avšak vzhľadom na široké rozpätie škály (0 – 10 bodov) a rozptýl odpovedí (potvrdzujú to hodnoty SD) je zrejme, že uvedené „extrémne“ skupiny sú zastúpené nízkym počtom respondentov a ich význam nie je možné preceňovať.

Za obsažnejšie, z hľadiska kompaktnosti výskumnej vzorky, je možné považovať také rozdelenie respondentov, ktoré vypovedá o smerovaní, tendenciách predmetnej otázky a zároveň zahŕňa čo najviac odpovedajúcich. Vzhľadom na charakter použitej škály za také je možné považovať rozdelenie respondentov na tých, ktorí viac či menej negatívne, resp. po-

Graf č. 4.1 Aký ste šťastný? (údaje v %)

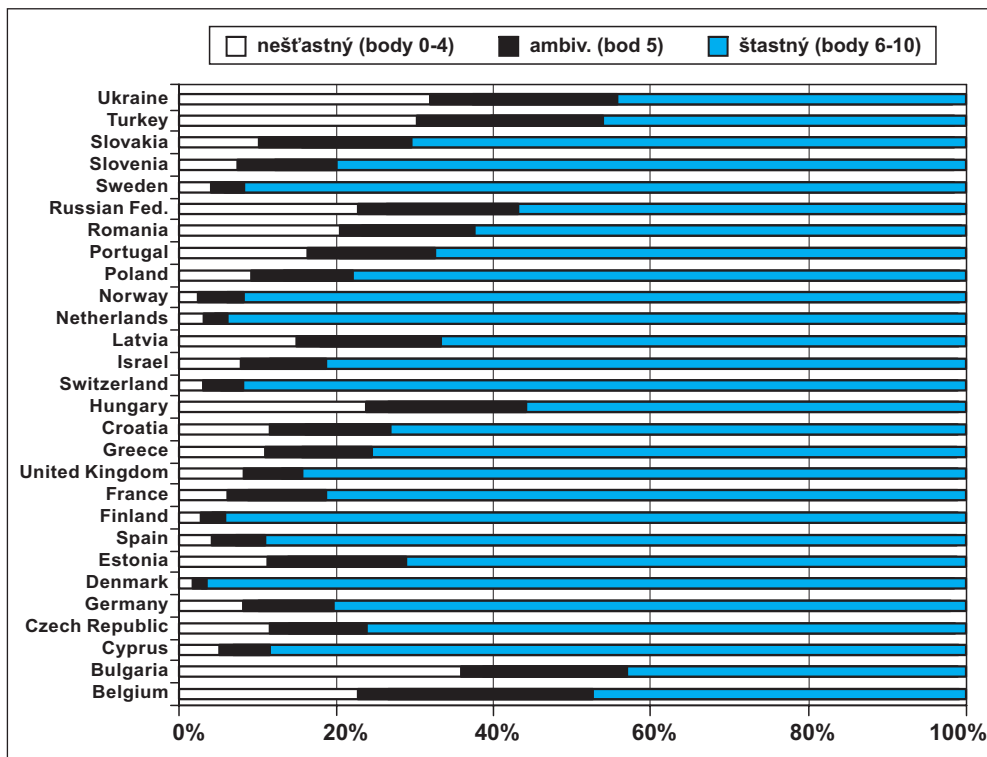

zitivne hodnotili svoj život z pohľadu percipovaného šťastia, a tých, ktorí volili neutrálny, ambivalentný postoj. K takému rozdeleniu sme pristúpili tak, že sme vytvorili tri pozície na škále, čo nám umožňovalo definovať tri, svojim charakterom odlišné skupiny respondentov v každej krajine. Prvá pozícia zlučovala negatívne hodnotiace odpovede (body 0 – 4 na škále) a vytvárala skupinu respondentov s negatívnym hodnotením, druhá pozícia zahŕňala odpovede neutrálneho, priemerného charakteru (bod 5) a vytvárala druhú skupinu respondentov s ambivalentným hodnotením a tretia pozícia zlučovala pozitívne hodnotiace odpovede (body 6 – 10) a vytvárala tretiu skupinu respondentov, s pozitívnym hodnotením.

Frekvenčná analýza, ktorej boli podrobené výsledky celého výskumného súboru, potvrdila, že celkovo negatívnych hodnotiacich stanovísk (0 – 4) bolo 12,2 %, neutrálnych stanovísk 12,6 % a tri štvrtiny celého súboru sa vyjadrili viac či menej pozitívne k predmetnej otázke (volili 6 – 10). Vo všeobecnosti respondenti najčastejšie volili ôsmy bod na škále (24,7 %). Na otázku odpovedalo 99,1 % respondentov z celého súboru.

Graf č. 4.2 názorne ilustruje tri pozície pociťovaného šťastia (negatívna/ambivalentná/ pozitívna pozícia) u respondentov v jednotlivých krajinách. Keďže percentuálny sumár tvoria všetky odpovede (valid %), z grafu je zreteľný aj pomer všetkých troch pozícií (troch skupín respondentov).

Graf č. 4.2 Tri pozície prežívania šťastia vyjadreného na škále 0 – 10 (údaje v %)

Z grafu je evidentné, že v jednotlivých krajinách prevažne prevláda skupina respondentov, ktorí volili body v pozitívnom poli škály, a to vo viac ako 70 %-nom zastúpení respondentov. U respondentov z ôsmich krajín: Portugalsko, Lotyšsko, Rumunsko, Maďarsko, Turecko, Ukrajina a Bulharsko je zastúpenie pozitívne smerovaných odpovedí v nižšom percentuálnom zastúpení. Ani v jednej krajine však nedominuje negatívne hodnotenie predmetnej otázky. S najnižším zastúpením pozitívneho stanoviska sa stretávame u respondentov z Turecka (takmer polovica respondentov) a s najvyšším zastúpením negatívneho stanoviska u bulharských respondentov (viac ako tretina respondentov). Po nich nasledujú ukrajinskí respondenti (31,8 %), potom tureckí respondenti (30,3 %). Viac ako pätina respondentov sa negatívne vyjadrila v Maďarsku (23,6 %), Ruskej federácii (22,7 %) a Rumunsku (20,3 %). Zaujímavosťou je, že práve v krajinách, v ktorých sa stretávame s výraznejším počtom negatívne smerovaných odpovedí, sa objavuje aj vyššie zastúpenie ambivalentných stanovísk (Ukrajina 24 %; Turecko 23,7 %; Bulharsko 20,9 %; Ruská federácia 20,5 %; Maďarsko 20,4 %). Skôr negatívny trend posudzovania šťastia spolu s nerozhodnou voľbou prikloniť sa k jednoznačnejšiemu stanovisku u respondentov týchto krajín naznačuje výraznejšiu nespokojnosť respondentov so svojím životom (ak uvážime, že ich tvoria celkovo až dve tretiny odpovedajúcich). U slovenských respondentov sa stretávame s pomerne

vysokým zastúpením pozitívneho hodnotenia (70,3 %), s desatinou negatívne hodnotiacich respondentov a takmer pätinou ambivalentných stanovísk. Celkovo by sme mohli uvažovať o tom, že takmer tretina respondentov vyjadruje istú mieru nespokojnosti (alebo aspoň nie spokojnosti) so svojím životom.

Súhrnne bolo do uvedenej trojstupňovej analýzy zapojených viac ako 97 % respondentov z každej krajiny.

V súvislosti s predmetnou otázkou nás zaujímalo, či existuje súvislosť medzi percepciou šťastia ako všeobecného fenoménu, rodom a vekom respondentov v celom výskumnom súbore, ale aj v jednotlivých krajinách.

Analýzam sme podrobili predovšetkým dve skupiny respondentov (z trojstupňového rozdelenia) – s negatívnym a pozitívnym hodnotením. Skupiny s ambivalentným stanoviskom sme nepovažovali v uvedených súvislostiach za relevantné.

Z analýz vyplynula výraznejšia tendencia miernej dominancie žien v odpovediach obidvoch posudzovaných skupín (ich nadpolovičná väčšina odpovedí negatívneho aj pozitívneho charakteru), keď u respondentov z 24 krajín (z celkových 28 zastúpených) sa tento jav prejavuje. Výnimku tvorí Belgicko, Cyprus, Nemecko a Nórsko, u ktorých sa stretávame so striedavým zastúpením obidvoch pohlaví pri zaradení do tej-ktorej skupiny (negatívne/pozitívne hodnotenie). V tomto zmysle sa testovanie signifikantnosti výsledkov týkalo výraznejších diferencií (v rámci celej výskumnej vzorky) od uvedenej tendencie. Z analýz jednoznačne vyplynulo, že len v piatich krajinách vznikli výraznejšie rozdiely oproti spomínanej tendencii. Sú to: Portugalsko ($p \leq 0,000$; $\chi^2 = 24,14$), Ukrajina ($p \leq 0,000$; $\chi^2 = 11,32$), Izrael ($p \leq 0,01$; $\chi^2 = 8,07$), Slovinsko ($p \leq 0,01$; $\chi^2 = 6,28$) a Estónsko ($p \leq 0,05$; $\chi^2 = 3,79$). Tieto rozdiely sa však netýkajú zmien postavenia pohlaví, len vyšších percentuálnych rozdielov zastúpenia žien a to výlučne v skupine respondentov s negatívnym hodnotením šťastia. Najvýraznejšie rozdiely sme zaznamenali u respondentov z Portugalska, kde až 71,5 % žien vykazovalo negatívne stanovisko, uvádzali, že sú viac či menej nešťastné. Nasleduje Ukrajina (66,5 %), Slovinsko (64,9 %) a Izrael (63,2 %).

V prípade skúmania súvislostí medzi vekom a pociťovaným šťastím sme s úmyslom postihnúť generačné hľadisko vytvorili (zlúčili) z pôvodných šiestich vekových kategórií tri vekové kategórie – mladšiu (15 – 34 rokov), strednú (35 – 54 rokov) a staršiu vekovú kategóriu (55 a viac rokov). Vo všeobecnosti z hľadiska veku pozorujeme v skupine respondentov s negatívnym hodnotením šťastia vzostupnú tendenciu odpovedí (od mladej cez strednú po staršiu vekovú kategóriu) a v skupine respondentov s pozitívnym hodnotením šťastia je z hľadiska veku skôr vyvážený stav, respondenti z každej vekovej kategórie sú približne v rovnakom percentuálnom zastúpení „šťastní“. Takúto tendenciu sme zaznamenali v prípade Belgicka, Nemecka, Dánska, Fínska, Francúzska, Švajčiarska, Holandska, Nórska a Švédska. Odklon od uvedenej tendencie (štatisticky významný) sa objavuje u respondentov ďalších krajín, v ktorých je to predovšetkým staršia generácia, ktorá sa vo výraznejšom počte zaradila do skupiny s negatívnym hodnotením svojho životného šťastia. V zostupnom poradí menujeme: Portugalsko (68,4 %), Cyprus (63,9 %), Bulharsko (63,4 %), Izrael (55,1 %), Slovinsko (54,6 %), Lotyšsko (54,5 %), Poľsko (54,2 %), Ukrajina (53 %), Španielsko, Estónsko, Chorvátsko, Rumunsko, Ruská federácia a aj Slovensko (nad 50 %). Percentuálne údaje sa týkajú podielu odpovedí v skupine respondentov s negatívnym hodnotením. So zaujímavou skutočnosťou sa stretávame u respondentov z Turecka, u ktorých je to pre-

važne mladšia veková kategória respondentov, ktorá sa zaradila približne v rovnakom percentuálnom zastúpení do oboch skupín (pozitívne aj negatívne orientovanej). Vo Veľkej Británii je to však stredná veková kategória respondentov, výraznejšie voliaci negatívne hodnotenie predmetnej otázky (takmer polovica). Spomenieme ešte Grécko, kde sme zistili rovnaké (pomerné vysoké) zastúpenie respondentov zo strednej a staršej vekovej kategórie (okolo 41 % v oboch) s prevládajúcim negatívnym stanoviskom posudzovania šťastia.

2.2 Sociálna interakcia (frekvencia sociálnych kontaktov, sociálne aktivity, sociálna opora)

Do metodiky výskumu boli zaradené ďalšie ukazovatele kvality života, ktoré môžeme kvalifikovať ako ukazovatele na meranie sociálnej interakcie. Radíme medzi ne tri otázky, ktoré sledovali: intenzitu sociálnych kontaktov, sociálne aktivity respondentov a otázku sociálnej opory. Je nesporné, že všetky tieto ukazovatele majú mimoriadny význam pri vytváraní kvality života jedinca a to v rodinnom i spoločenskom živote. Ich subjektívne hodnotenia napovedajú nielen o úrovni sociálnych vzťahov, ale naznačujú aj prípadné rezervy, resp. poukazujú na potrebu ich riešenia.

Znenie otázky na meranie frekvencie sociálnych kontaktov bolo nasledovné: *Ako často sa stretávate vo voľnom čase s priateľmi, príbuznými či kolegami z práce?* Obsahovala sedembodovú škálu, kde 1. variant znamenal absenciu stretávania (nikdy), 7. variant častú frekvenciu (každý deň).

Tabuľka č. 4.2 predkladá priemerné hodnotenia otázky frekvencie kontaktov podľa výpovedí respondentov jednotlivých krajín. Zároveň uvádza percentuálne hodnoty respondentov, ktorí volili najfrekventovanejší variant. Celkovo na predmetnú otázku odpovedalo viac ako 96 % respondentov zo všetkých zastúpených krajín.

Z tabuľky vyplýva, že priemerné hodnotenie pre celý výskumný súbor je 4,85, čo znamená, že respondenti potvrdili, že sa kontaktujú so svojimi známymi takmer raz za týždeň.

S najväčšou mierou sociálnych kontaktov sa podľa vyjadrenia respondentov stretávame v štyroch krajinách: Nórsku, Chorvátsku, Dánsku a Holandsku. Ich priemerné hodnoty naznačujú, že frekvencia sociálnych kontaktov v týchto krajinách je viac ako raz za týždeň. Naopak najnižšiu mieru sociálnych kontaktov sme zaznamenali u respondentov z Maďarska a Rumunska. Tá sa pohybuje na úrovni variantu – niekoľkokrát za mesiac.

Pomerné vysoký rozptyl odpovedí v celom súbore (SD 1,63), ale aj v jednotlivých krajinách však naznačuje nevyváženosť odpovedí a rôznu voľbu variantov.

Diferenciáciu odpovedí jasne potvrdzuje aj frekvenčná analýza realizovaná pre celý výskumný súbor. Z nej vyplynulo, že najčastejšie voleným variantom bol šiesty variant – potvrdenie sociálnych kontaktov niekoľkokrát za týždeň (26,3 %), až po ňom respondenti volili štvrtý variant – niekoľkokrát za mesiac. Navyše až 60 % respondentov z celého súboru volilo varianty 5, 6 a 7, čo naznačuje vysoký podiel tých, ktorí sa minimálne raz za týždeň kontaktujú so svojimi blízkymi a známymi. Do analýzy bolo zapojených 99,2 % respondentov celého súboru.

Tabuľka č. 4.2: Priemerné hodnotenia frekvencie sociálnych kontaktov u respondentov v jednotlivých krajinách a percentuálne zastúpenie extrémneho hodnotenia

Otázka C 2			
Krajina	M	SD	každý deň (%)
Belgium	5,16	1,44	16,3
Bulgaria	4,87	1,76	21,8
Cyprus	4,25	1,61	9,1
Czech Republic	4,74	1,53	11,0
Germany	4,71	1,41	8,3
Denmark	5,42	1,27	19,6
Estonia	4,54	1,67	15,9
Spain	5,35	1,52	26,1
Finland	5,09	1,38	13,6
France	5,22	1,43	19,5
United Kingdom	4,99	1,57	16,0
Greece	4,21	1,60	7,1
Croatia	5,45	1,53	30,9
Hungary	3,76	1,78	7,4
Switzerland	5,22	1,29	12,3
Israel	5,22	1,54	24,7
Latvia	4,69	1,61	14,4
Netherlands	5,42	1,26	17,3
Norway	5,48	1,34	24,6
Poland	4,28	1,61	9,2
Portugal	5,39	1,76	37,1
Romania	3,81	1,75	7,2
Russian Federation	4,38	1,76	12,4
Sweden	5,38	1,29	20,4
Slovenia	4,49	1,62	9,9
Slovakia	4,57	1,68	13,8
Turkey	4,67	1,73	15,5
Ukraine	4,52	1,66	13,1
M	4,85		
SD		1,63	

Pre ilustráciu tabuľka č. 4.2 približuje aj percentuálne zastúpenie respondentov, ktorí volili siedmy variant – spoločenský kontakt každý deň. Uvedený variant najviac volili Portugalci, po nich Chorváti. V najmenšom počte tento variant označili respondenti z troch krajín: Grécka, Rumunska a Maďarska.

Otázka zameraná na skúmanie miery participácie respondentov na spoločenských aktivitách bola formulovaná nasledovne: ***V porovnaní s Vašími rovesníkmi, asi ako často sa zapájate do spoločenských aktivít?*** Päťstupňová škála diferencovala frekvenciu aktivít tak, že postupovala od najnižšej frekvencie (1 – oveľa zriedkavejšie ako väčšina) po najvyššiu (5 – oveľa častejšie ako väčšina). Stredný variant bol vyváženým variantom (3 – asi tak isto ako väčšina). Pri analýzach uvedenej otázky musíme vziať do úvahy dve skutočnosti. Otázka bola všeobecne formulovaná a nekonkretizovala žiadne aktivity, nechala to na úvahu samotných respondentov, čo môže znamenať odlišný prístup k posudzovaniu uvedenej otázky v tej-ktorej krajine. Druhou skutočnosťou je, že išlo o autoreflexiu samotnými respondentmi, teda o hodnotenie vlastnej participácie na spoločenských aktivitách. Miera tohto hodnotenia tak môže byť výsledkom konfrontácie medzi vlastnými predstavami a realitou. Napriek týmto obmedzeniam sa domnievame, že získané dáta podávajú istý obraz spoločenskej aktivity v jednotlivých krajinách.

Použitá škála umožňovala zistiť priemerné hodnoty a tiež realizovať zoskupenie na troch úrovniach zvolených odpovedí vyjadrených percentuálne. Pritom prvá úroveň predstavovala veľmi nízku a nízku frekvenciu (spojenie variantu 1 a 2), druhá úroveň priemernú frekvenciu (variant 3) a tretia úroveň veľmi vysokú a vysokú frekvenciu (spojenie variantu 4 a 5).

Tabuľka č. 4.3 prezentuje obidve podoby realizovaných analýz. Na otázku odpovedalo vo väčšine krajín viac ako 94 % respondentov, okrem Rumunska (87,8 %), Cypru (90 %) a Ruskej federácie (91,2 %).

Z priemerných hodnôt sa dozvedáme, že sú to respondenti z Francúzska, ktorí podľa vlastného vyjadrenia participujú na spoločenských aktivitách asi tak isto často ako väčšina. Približne rovnakú frekvenciu udávajú respondenti severských krajín: Dáni, Nóri, Švédii. Z ostatných krajín sú k nim najbližšie Bulhari a Ukrajinci. Respondenti ďalších krajín (vrátane Slovenska) svoje aktivity hodnotili niekde medzi druhým a tretím variantom, teda skôr zriedkavejšie ako väčšina. Detailnejší pohľad do rozloženia odpovedí vnáša trojúrovňové zoskupenie respondentov.

Z analýz realizovaných globálne, pre celý výskumný súbor, sa dozvedáme, že prvý variant (oveľa zriedkavejšie ako väčšina) volilo 13,1 % respondentov, druhý variant (zriedkavejšie) 24,9 %, tretí variant (rovnako ako väčšina) takmer polovica respondentov (45,8 %), štvrtý variant (častejšie) 13,1 % a posledný variant (oveľa častejšie) len 3,1 % respondentov. Pri trojúrovňovom zoskupení respondentov je teda zrejmé, že viac ako tretina respondentov z celého súboru vykazuje najmenšiu a necelá pätina respondentov (16,2 %) najvyššiu mieru spoločenských aktivít. Skoro polovica respondentov z celého súboru potvrdila strednú mieru (rovnako ako väčšina) spoločenských aktivít. Do analýz bolo zahrnutých 97 % respondentov celého súboru.

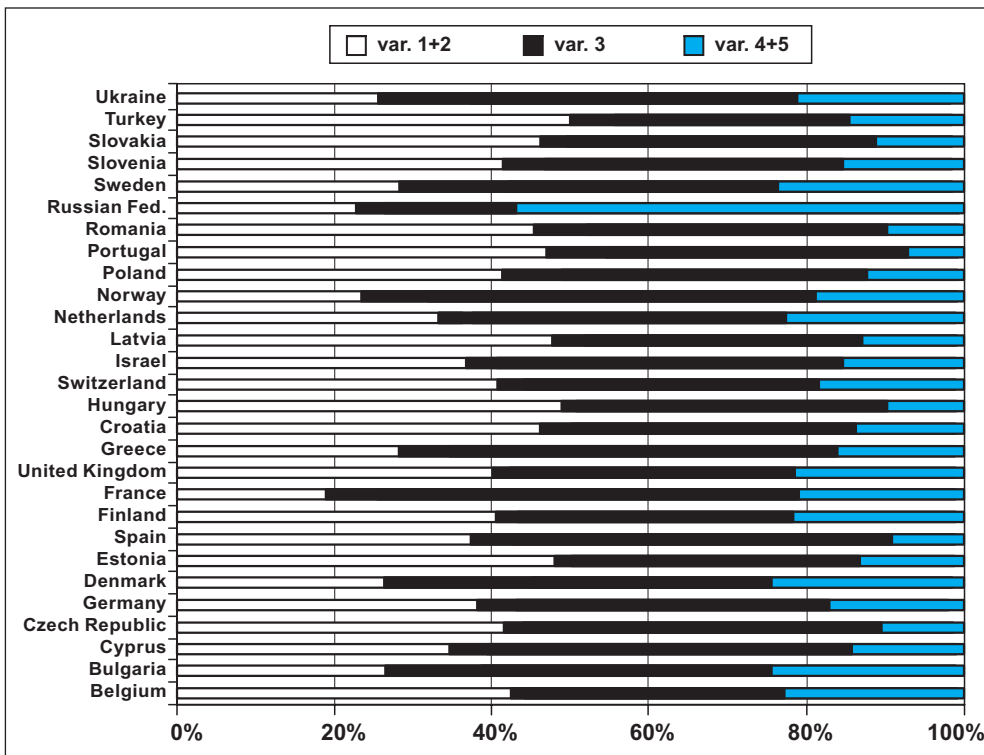
Tabuľka č. 4. 3: Priemerné hodnotenia participácie na spoločenských aktivitách u respondentov v jednotlivých krajinách a percentuálne zastúpenie troch pozícií na škále

Otázka C 4					
Krajina	M	SD	Var. 1+2	Var. 3	Var. 4+5
Belgium	2,71	1,07	42,4	34,7	22,9
Bulgaria	2,97	0,99	26,5	49	24,5
Cyprus	2,69	0,94	34,6	51,1	14,3
Czech Republic	2,52	0,95	41,6	48	10,4
Germany	2,72	0,89	38	44,8	17,2
Denmark	2,95	0,89	26,2	49,5	24,3
Estonia	2,48	1,01	48	38,9	13,1
Spain	2,62	0,85	37,2	53,6	9,2
Finland	2,76	1,01	40,4	37,8	21,8
France	3,03	0,81	19,1	59,9	21
United Kingdom	2,73	0,98	40	38,5	21,5
Greece	2,83	0,89	28,2	55,6	16,2
Croatia	2,49	1,03	46	40,4	13,6
Hungary	2,44	0,94	48,7	41,6	9,7
Switzerland	2,71	0,91	40,7	41,2	18,1
Israel	2,68	0,96	36,6	48,1	15,3
Latvia	2,49	0,99	47,7	39,4	12,9
Netherlands	2,85	0,94	33,2	44,2	22,6
Norway	2,94	0,78	23,3	58	18,7
Poland	2,57	0,91	41,2	46,4	12,4
Portugal	2,43	0,9	46,9	46,3	6,9
Romania	2,45	0,98	45,4	45	9,6
Russian Federation	2,59	0,97	39,8	47,4	12,8
Sweden	2,94	0,86	28,2	48,3	23,5
Slovenia	2,62	0,99	41,2	43,5	15,3
Slovakia	2,47	0,98	46,2	42,8	11
Turkey	2,47	1,05	49,9	35,7	14,4
Ukraine	2,92	0,93	25,6	53,3	21,1
M	2,68				
SD		0,96			

Trojúrovňové zoskupenie respondentov v rámci jednotlivých krajín prináša nasledovné výsledky:

V prvom zoskupení respondentov, teda najmenšiu mieru aktivity priznávajú Turci, tesne po nich Maďari (okolo polovice odpovedajúcich). Nad 45 % odpovedí nachádzame v prvom zoskupení ešte u Lotyšov, Portugalcov a Slovákov (46,2 %). Naopak, v treťom zoskupení respondentov, teda najvyššiu mieru aktivity vykazujú Bulhari, Dáni a Švédci (okolo štvrtiny odpovedajúcich). Zo slovenských respondentov sa tak vyjadrila len desatina respondentov. V druhom zoskupení, s priemernou úrovňou aktivít respondentov, dominuje Francúzsko a tesne po ňom Nórsko, čo je v súlade s celkovým priemerným hodnotením. Pre lepšie znázornenie výsledkov predkladáme výsledky troch zoskupení respondentov v jednotlivých krajinách aj v grafickej podobe na grafe č. 4.3.

Graf č. 4.3 Zapájanie sa do spoločenských aktivít

Pre každého človeka je nesporne dôležité mať pocit, že má niekoho nablízku, kto je jeho oporou, s kým sa môže porozprávať o osobných a dokonca aj intímnych veciach. Existencia sociálnej opory môže vo významnej miere ovplyvňovať posudzovanie kvality vlastného života. Z toho dôvodu bola v metodike aplikovaná otázka: *Máte niekoho, s kým môžete hovoriť o intímnych a osobných veciach?* Hoci v nej bola použitá dichotomická škála

(áno/nie), výrazné zastúpenie kladných odpovedí na predmetnú otázku nasvedčovalo, že sociálna opora neabsentuje u respondentov väčšiny krajín. Výnimkou sú opäť respondenti najmä Turecka (41 %) a Rumunska (30,8 %), ktorí pociťujú výraznejšie rezervy v uvedenej oblasti. Tabuľka č. 4.4 porovnáva percentuálne údaje z jednotlivých krajín. Na predmetnú otázku odpovedalo viac ako 95 % respondentov z každej krajiny.

2.3 Bezpečnosť (bezpečnostná situácia, skúsenosť s kriminalitou)

Problematika bezpečnosti bola špecifikovaná v podobe otázok zameraných na zistenie individuálnych skúseností s kriminalitou (2 otázky) a na skúmanie bezpečnostnej situácie vo všeobecnosti (2 otázky).

V súvislosti s individuálnou percepciou bezpečnosti u respondentov bola snaha objasniť, či za posledných päť rokov bol respondent alebo niekto z jeho domácnosti obeťou násillia (fyzického útoku) alebo vlámania. Na otázku odpovedalo viac ako 99 % respondentov z 26 zúčastnených krajín. V dvoch krajinách to bolo menej: Ruská federácia sa zapojila v 98 %-nom zastúpení a Rumunsko v 96,6 %-nom zastúpení respondentov.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že väčšina (okolo troch štvrtín) respondentov v každej krajine odpovedala, že ani oni, ani ich blízki neboli obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov. Súhlasné stanovisko s predmetnou otázkou, teda že sa stali obeťou vlámania alebo fyzického útoku, vyjadrila asi pätina respondentov len v ôsmich krajinách. Menujeme ich vo vzostupnom poradí: Nórsko – 20,2 %, Dánsko – 22,9 %, Belgicko – 24,1 %, Švédsko – 24,2 %, Veľká Británia – 24,3 %, Francúzsko – 24,9 %, Estónsko – 25,2 %, Fínsko – 27,4 %. S menšou mierou skúseností s vlámaním a fyzickým útokom sa stretávame u respondentov z piatich krajín: Cypru, Chorvátska, Nemecka, Slovenska a Turecka. V týchto krajinách menej ako desatina respondentov potvrdila takúto negatívnu skúsenosť, pričom u respondentov z prvých dvoch menovaných krajín – Cypru a Chorvátska sa stretávame s najmenším výskytom negatívnych skúseností s kriminalitou, z čoho sa dá usudzovať, že samotní respondenti sa v týchto krajinách cítia byť najbezpečnejšie.

Viac o bezpečnostnej situácii sme sa mohli dozvedieť z odpovedí na otázku: *Ako bezpečne sa cítite/alebo ste sa cítili prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?* Štvorbodová poradová škála stanovila varianty: 1 – vždy alebo skoro vždy, 2 – niekedy, 3 – len málokedy, 4 – nikdy. Tabuľka č. 4.5 predkladá celkové priemerné hodnoty za jednotlivé krajiny a zároveň uvádza percentuálne zastúpenie respondentov odpovedajúcich na dva krajné varianty: prvý (vždy) a posledný variant (nikdy). Na predmetnú otázku odpovedalo 98,5 % celého výskumného súboru. Opätovne sme realizovali dva typy analýz, čo nám umožňovala použitá škála. Celková priemerná hodnota (za celý súbor) má hodnotu $M = 2,10$ a $SD = 0,815$. Za celý výskumný súbor teda môžeme konštatovať, že respondenti sa vo všeobecnosti cítia bezpečne pri prechádzkach po zotmení v mieste svojho bydliska. Z výsledkov frekvenčnej analýzy vyplývajú detailnejšie výsledky. Zisťujeme, že respondenti sa približne v rovnakej miere cítia veľmi bezpečne (23,5 %) ako nie bezpečne (22,5 %). Primeranú bezpečnosť volila takmer polovica respondentov a so spochybnením svojej bezpečnosti sme sa stretli len u 5,3 % respondentov z celého výskumného súboru. Celkovo teda

Tabuľka č. 4.4: Percentuálne zastúpenie odpovedí respondentov v jednotlivých krajinách na existenciu sociálnej opory

Otázka C 3		
Krajina	áno	nie
Belgium	87,5	12,5
Bulgaria	88,5	11,5
Cyprus	88,9	11,1
Czech Republic	80,9	19,1
Germany	94,5	5,5
Denmark	92,9	7,1
Estonia	85,4	14,6
Spain	94,6	5,4
Finland	92,4	7,6
France	88,0	12
United Kingdom	91,8	8,2
Greece	91,8	8,2
Croatia	89,3	10,7
Hungary	92,9	7,1
Switzerland	95,4	4,6
Israel	81,6	18,4
Latvia	82,8	17,2
Netherlands	92,2	7,8
Norway	92,7	7,3
Poland	88,7	11,3
Portugal	86,3	13,7
Romania	69,2	30,8
Russian Federation	91,0	9,0
Sweden	92,4	7,6
Slovenia	91,6	8,4
Slovakia	87,4	12,6
Turkey	59,0	41,0
Ukraine	85,4	14,6

Tabuľka č. 4.5: Priemerné hodnotenia vnímania bezpečnostnej situácie v mieste svojho trvalého bydliska u respondentov v jednotlivých krajinách a percentuálne vyjadrenie extrémnych hodnotení

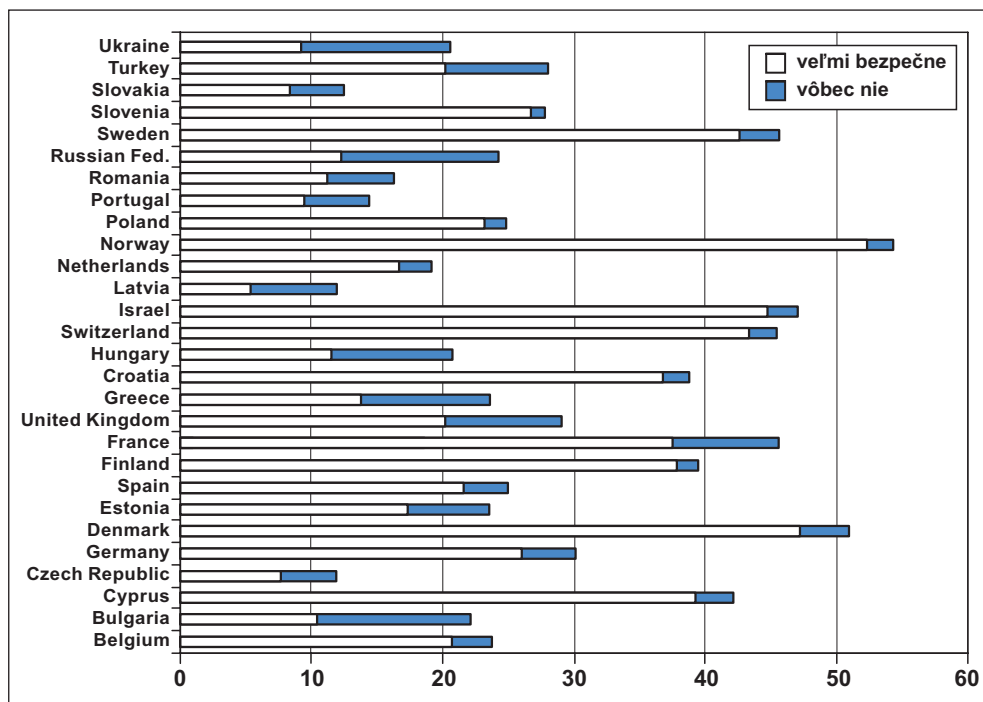
Otázka C 6				
Krajina	M	SD	Var. 1 (%)	Var. 4 (%)
Belgium	2,00	0,69	20,7	3,0
Bulgaria	2,51	0,83	10,5	11,7
Cyprus	1,83	0,79	39,2	2,9
Czech Republic	2,23	0,65	7,7	4,3
Germany	2,00	0,77	26,0	4,1
Denmark	1,72	0,81	47,1	3,7
Estonia	2,24	0,81	17,4	6,2
Spain	2,04	0,73	21,7	3,2
Finland	1,75	0,68	37,8	1,6
France	1,94	0,92	37,5	8,1
United Kingdom	2,23	2,23	20,2	8,8
Greece	2,38	0,84	13,9	9,6
Croatia	1,79	0,72	36,8	1,9
Hungary	2,31	0,79	11,7	9,0
Switzerland	1,75	0,77	43,3	2,1
Israel	1,73	0,76	44,7	2,3
Latvia	2,54	0,70	5,4	6,6
Netherlands	2,05	0,65	16,8	2,4
Norway	1,60	0,72	52,2	2,0
Poland	1,99	0,69	23,2	1,6
Portugal	2,28	0,70	9,5	4,9
Romania	2,24	0,71	11,3	5,0
Russian Federation	2,42	0,85	12,4	11,9
Sweden	1,75	0,77	42,6	2,9
Slovenia	1,86	0,63	26,7	1,1
Slovakia	2,24	0,67	8,5	4,0
Turkey	2,22	0,85	20,2	7,7
Ukraine	2,59	0,81	9,4	11,1

môžeme konštatovať, že takmer tri štvrtiny respondentov celého súboru potvrdili vysokú alebo primeranú vlastnú bezpečnosť.

Výsledky realizovaných analýz týkajúcich sa jednotlivých krajín predkladáme v tabuľke č. 4.5. Na otázku odpovedalo nad 97 % respondentov z prevažnej väčšiny zúčastnených krajín. O niečo nižšie percentuálne zastúpenie respondentov sme zaznamenali len u rumunských (93,7 %) a ukrajinských respondentov (94 %).

Z tabuľky je zrejmé, že celková priemerná hodnota (za všetkých respondentov) je $M = 2,10$ a $SD = 0,815$. Za celý výskumný súbor teda môžeme konštatovať, že respondenti sa vo všeobecnosti cítia bezpečne pri prechádzkach po zotmení v mieste svojho bydliska. Ak sa však pozrieme na priemerné hodnoty v jednotlivých krajinách, zistíme, že respondenti 11 krajín prevažne zo severných a niektorých stredných oblastí Európy sa cítia byť vo väčšej miere bezpeční (priemerná hodnota pod 2,0) ako z ďalších 17 krajín prevažne stredo-východných a južných oblastí Európy. Slovensko sa s priemernou hodnotou 2,24 nachádza v tej druhej skupine krajín, hoci z detailnejšej analýzy vyplynulo, že v najväčšom zastúpení volili druhý variant (56,8 %), čo znamená, že väčšina slovenských respondentov sa cíti byť po zotmení v mieste svojho bydliska v bezpečí. Rozdiely v hodnotení respondentov podľa jednotlivých krajín je možné zreteľnejšie vidieť z distribúcie odpovedí na prvý (veľmi bezpečne) a posledný variant (vôbec nie bezpečne) predmetnej otázky. V mieste svojho bydlis-

Graf č. 4.4 Ako bezpečne sa cítite prechádzať sa v mieste bydliska po zotmení? (%)

ka sa cítia veľmi bezpečne predovšetkým Nóri, ktorí tak odpovedali vo viac ako polovičnom zastúpení. Nasledujú Dáni, Izraelčania, Švajčiari a Švédi, ktorí takéto stanovisko zastávajú vo viac ako 40 %-nom zastúpení. Naopak, variant vypovedajúci o minimálnej bezpečnosti najviac označili ruskí, bulharskí a ukrajinskí respondenti (viac ako desatina respondentov). Na grafe č. 4.4 je zreteľne vidieť pomer dvoch krajných odpovedí respondentov podľa jednotlivých krajín.

Na skúmanie individuálnych skúseností s kriminalitou boli použité dve otázky: ***Ako často, ak vôbec, máte obavy z toho, že váš dom/byt bude vykradnutý? Ako často, ak vôbec, sa obávate toho, že sa stanete obeťou násilného trestného činu?*** Obidve otázky aplikovali štvorbodovú škálu, kde 1 – vždy alebo skoro vždy, 2 – niekedy, 3 – málokedy, 4 – nikdy.

Z analýz vyplynulo, že priemerná hodnota za celý výskumný súbor mala v prípade prvej otázky hodnotu $M = 3,03$; $SD = 0,925$, v prípade druhej otázky $M = 3,22$; $SD = 0,843$. Celkovo to naznačuje, že respondenti majú väčšie obavy skôr z vlámania do svojho domu ako z toho, že budú obeťou násilného trestného činu. Potvrdzujú to aj výsledky frekvenčnej analýzy celého výskumného súboru, z ktorej vyplynulo, že permanentné obavy z vlámania (1. variant) má 6,1 % respondentov oproti 3,4 % respondentov v prípade násilia. Aj sporadické vlámanie (2. variant) pripúšťa viac respondentov, 22,6 % oproti 17 %. Približne v rovnakom percentuálnom zastúpení respondenti pripúšťajú možnosť občasného vlámania, resp. násilného činu (3. variant; 32,6 % oproti 34,3 %). Diferencie nachádzame pri vylúčení akéhokoľvek vlámania či trestného činu, keď vlámanie celkovo vylučuje 38,4 % respondentov, ale násilný trestný čin až takmer polovica respondentov (45,3 %). Na obidve otázky odpovedalo vysoké percento respondentov z celého súboru (nad 98 %).

Tabuľka č. 4.6 predkladá údaje získané z prvej otázky (otázka vlámania) v podobe priemerných hodnôt za jednotlivé krajiny a zároveň uvádza percentuálne zastúpenie odpovedí respondentov na dve krajné možnosti. Tie umožňujú hlbší pohľad do štruktúry odpovedí respondentov. Na otázku ohľadom obáv z krádeže domu/bytu odpovedalo viac ako 97 % respondentov z 25 zúčastnených krajín. S nižším percentuálnym zastúpením odpovedí sa stretávame u respondentov Ruskej federácie (95,8 %), Rumunska (93,5 %) a Ukrajiny (93,1 %).

Z porovnania priemerných hodnôt jednotlivých krajín vidíme isté diferencie v názoroch respondentov na predmetnú problematiku. Kým napr. respondenti z Grécka v priemere najviac pripúšťajú uvedenú kriminálnu činnosť ($M = 2,53$), respondenti z Chorvátska ($M = 3,57$) a Nórska ($M = 3,47$) sa prikláňajú k veľmi ojedinelým prípadom vlámania do svojho domu/bytu. Diferencie v názoroch sú ešte zreteľnejšie v odpovediach na dve krajné možnosti, ktoré maximálne pripúšťajú alebo vylučujú vlámanie. Tabuľka č. 4.7 prezentuje priemery aj frekvencie týkajúce sa otázky zameranej na násilnú trestnú činnosť.

Tabuľka č. 4.6: Priemerné hodnotenia obáv z trestnej činnosti vlámania u respondentov v jednotlivých krajinách a percentuálne vyjadrenie extrémnych hodnotení

Otázka C 7				
Krajina	M	SD	1. var. (%)	4. var. (%)
Belgium	2,88	0,93	5,7	32,1
Bulgaria	2,64	1,08	18,6	28,2
Cyprus	3,09	0,93	4,6	43,5
Czech Republic	3,26	0,69	1,4	38,6
Germany	3,19	0,83	2,5	43,8
Denmark	3,13	0,87	4,5	40,8
Estonia	2,86	0,87	5,4	26,9
Spain	2,96	0,96	6,3	37,6
Finland	3,08	0,78	1,3	33,8
France	2,83	0,95	7,0	30,5
United Kingdom	2,87	0,93	8,2	29,6
Greece	2,53	0,98	14,4	21,8
Croatia	3,57	0,71	1,6	68,8
Hungary	3,04	0,88	6,6	35,0
Switzerland	3,36	0,82	1,5	56,1
Israel	3,10	0,98	8,3	46,3
Latvia	2,82	0,91	7,4	27,3
Netherlands	3,14	0,89	3,7	44,0
Norway	3,47	0,65	0,5	55,3
Poland	3,29	0,73	3,2	42,1
Portugal	2,83	0,96	9,5	29,8
Romania	3,14	0,98	5,5	50,6
Russian Federation	3,07	0,84	5,9	33,8
Sweden	3,09	0,83	2,5	37,9
Slovenia	3,27	0,74	2,6	42,0
Slovakia	2,86	0,92	6,1	30,4
Turkey	3,02	1,13	12,0	52,7
Ukraine	3,00	0,82	5,1	28,5

Tabuľka č. 4.7: Priemerné hodnotenia obáv z násilnej trestnej činnosti u respondentov v jednotlivých krajinách a percentuálne vyjadrenie extrémnych hodnotení

Otázka C 9				
Krajina	M	SD	1. var. (%)	4. var. (%)
Belgium	3,14	0,88	3,0	43,5
Bulgaria	2,75	1,02	13,5	28,8
Cyprus	3,54	0,73	1,1	67,7
Czech Republic	3,40	0,65	0,8	48,3
Germany	3,35	0,76	1,6	51,1
Denmark	3,42	0,70	1,1	53,0
Estonia	3,08	0,81	2,0	35,3
Spain	3,12	0,87	3,9	40,9
Finland	3,16	0,73	1,0	35,4
France	3,03	0,88	3,9	37,0
United Kingdom	3,12	0,86	4,4	39,5
Greece	2,87	0,96	7,0	34,4
Croatia	3,69	0,61	0,7	75,9
Hungary	3,31	0,76	2,5	46,8
Switzerland	3,42	0,76	1,0	57,8
Israel	3,34	0,85	3,5	55,3
Latvia	3,19	0,70	2,1	33,6
Netherlands	3,41	0,75	0,9	56,6
Norway	3,47	0,64	0,6	55,4
Poland	3,34	0,67	2,0	43,7
Portugal	3,08	0,94	5,9	43,3
Romania	3,18	0,95	4,8	51,5
Russian Federation	3,11	0,78	4,2	32,8
Sweden	3,18	0,79	2,0	39,5
Slovenia	3,49	0,61	0,6	55,4
Slovakia	2,96	0,89	4,1	34,3
Turkey	3,27	1,02	6,3	63,5
Ukraine	3,10	0,72	2,8	29,1

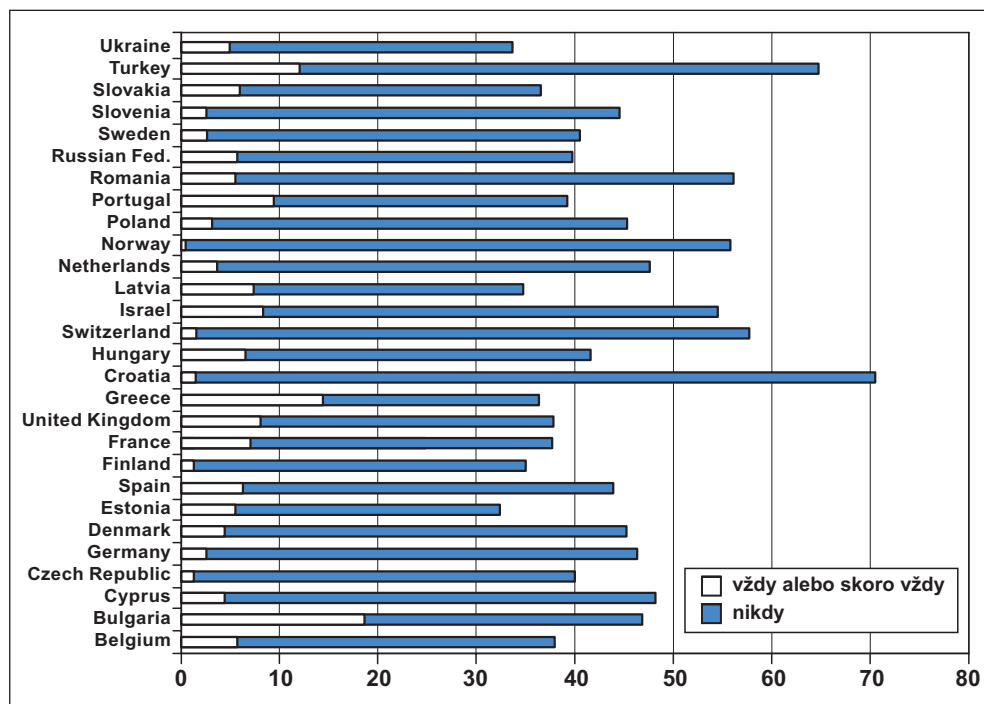
Z tabuľky je zrejmé, že sú to opäťovne Chorváti, ktorí sú najviac optimistickí v prípade potenciálnych skúseností s násilným trestným činom ($M = 3,69$). K nim sa názorovo najviac približujú respondenti z Cypru. Je zaujímavé, že respondenti len troch krajín skúsenosť s násilnou trestnou činnosťou vo všeobecnosti viac pripúšťajú (ich priemerné hodnoty sú na úrovni menej ako 3): Bulharsko, Grécko a Slovensko.

Z analýzy krajných odpovedí na možnosť násilného trestného činu (vždy, nikdy) vyplynulo, že prvú možnosť, ktorá avizuje stále obavy, volilo najviac respondentov z Bulharska (13,5 %). Naopak, najmenej obavy majú a usudzujú, že nikdy sa nestanú obeťou násilného trestného činu respondenti z Chorvátska (v súlade s najvyššou priemernou hodnotou). Celkovo tento názor potvrdili až tri štvrtiny Chorvátov, ktorí sa vyjadrili k predmetnej otázke.

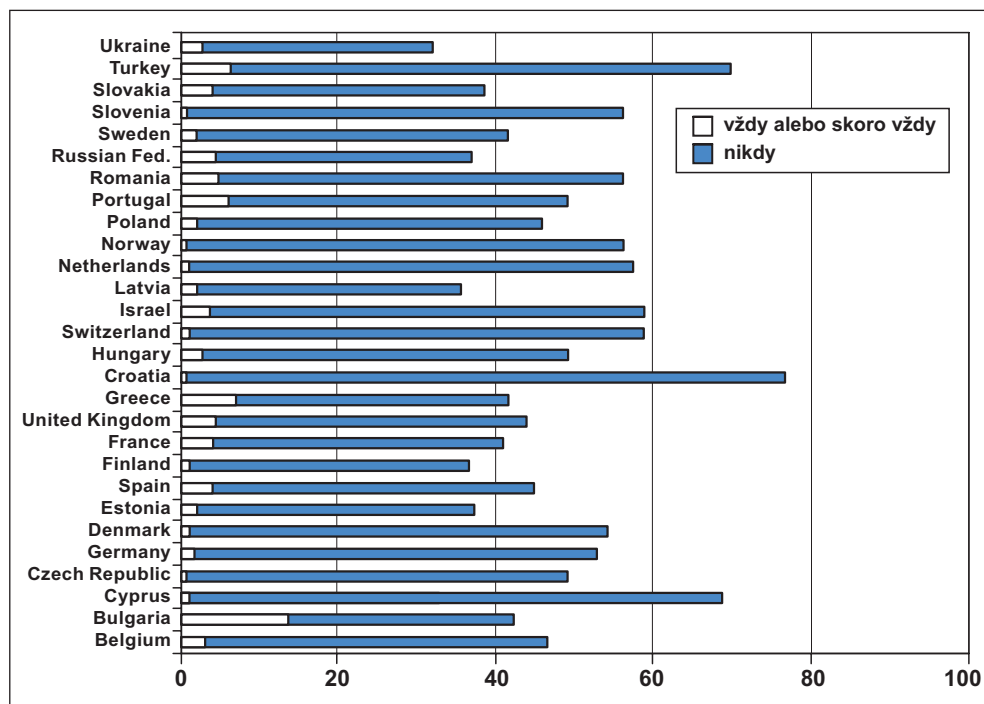
Čo sa týka slovenských respondentov, ich distribúcia odpovedí na obidve otázky sa výraznejšie nelíši. V prípade obáv z vlámania aj z násilného trestného činu približne v rovnakom percentuálnom zastúpení (okolo 30 %) volili druhú, tretiu a štvrtú možnosť. Svedčí to o ich názorovej rôznorodosti v uvedených oblastiach bezpečnosti.

Pre lepšiu prehľadnosť výsledkov týkajúcich sa voľby krajných, protikladných možností na otázku bezpečnosti uvádzame graf č. 4.5 a graf č. 4.6. Z grafov vyčítame podiel odpovedí na uvedené možnosti.

Graf č. 4.5 Ako často máte obavy, že Váš byt bude vykradnutý? (údaje v %)

Graf č. 4.6 Ako často sa obávajú, že sa stanete obeťou násilného trestného činu? (údaje v %)

2.4 Zdravie (zdravotný stav a jeho obmedzenia)

Problematika zdravého spôsobu života a zdravotnej starostlivosti o občana je v centre pozornosti každej spoločnosti. Uspokojivý zdravotný stav obyvateľstva vo všeobecnosti dáva predpoklady na optimálny rozvoj spoločnosti. Na strane druhej zdravotný stav jednotlivca predurčuje kvalitu jeho života, je pre neho zárukou výkonnosti, ale aj životnej spokojnosti. Skutočnosť, že ide o obojstranný záujem – záujem spoločnosti o zdravie občana, ale aj samotného občana a jeho prístup a starostlivosť o svoje zdravie – je nepopierateľná vzhľadom na prospešnosť obidvoch strán. Zdravotný stav obyvateľstva jednotlivých krajín je pod drobnohľadom mnohých svetových zdravotníckych spoločností (napr. WHO, The WHOQOL-group) a podľa vytvorených objektívnych indexov ako ukazovateľov zdravia (aj iných indexov) sa jednotlivé krajiny zadeľujú k vyspelým či menej vyspelým krajinám. Odborníci však apelujú na to, že je potrebné vziať do úvahy aj subjektívne ukazovatele zdravia. Medzi ne je možné zaradiť subjektívne hodnotenie zdravotného stavu jedinca ako prejav spätnej väzby, ktorá vypovedá o spokojnosti/nespokojnosti, rezervách a požiadavkách v uvedenej oblasti.

V metodike výskumu ESS boli aplikované dva ukazovatele subjektívneho hodnotenia zdravia v podobe otázok: *Aký je váš celkový zdravotný stav? Ste obmedzený vo svojich každodenných aktivitách akýmkoľvek spôsobom dlhodobou chorobou alebo postihnutím,*

neduhom alebo problémom s duševným zdravím? V rámci prvej otázky respondenti volili medzi piatimi variantmi: 1 – veľmi dobrý stav, 2 – dobrý stav, 3 – priemerný stav, 4 – zlý stav, 5 – veľmi zlý stav. Druhá otázka mala tri možnosti, ktoré umožňovali voľbu medzi veľkými obmedzeniami (1), čiastočnými obmedzeniami (2) a žiadnymi obmedzeniami.

Z výsledkov týkajúcich sa celého výskumného súboru vyplynulo, že veľmi dobrý stav označila pätina všetkých odpovedajúcich respondentov (21 %), dobrý stav deklarovalo 40,5 % respondentov, priemerne svoj zdravotný stav ohodnotilo 28,4 % respondentov, za zlý a za veľmi zlý svoj zdravotný stav považuje desatina respondentov (spolu 10,2 %). Celková priemerná hodnota je na úrovni $M = 2,30$; $SD = 0,949$, teda niekde medzi dobrým a priemerným zdravotným stavom. K predmetnej otázke sa vyjadřila takmer celá výskumná vzorka (99,9 % respondentov).

Porovnávajúc výsledky v jednotlivých krajinách, môžeme vo všeobecnosti konštatovať, že priemerné hodnoty siedmich krajín sa nachádzajú pod úrovňou druhého bodu, čo znamená, že zdravotný stav obyvateľstva týchto krajín (podľa ich vlastného vyjadrenia) je celkovo dobrý. Z tabuľky č. 4.8 je zrejmé, že ide o krajiny: Cyprus, Dánsko, Grécko, Švajčiarsko, Izrael, Nórsko a Švédsko, pričom najnižšiu priemernú hodnotu majú respondenti z Grécka ($M = 1,74$). Naopak, s najvyššou priemernou hodnotou sa stretávame u respondentov z Ukrajiny ($M = 2,96$), čo vo všeobecnosti charakterizuje „priemerný“ zdravotný stav. Slovenskí respondenti sa umiestnili približne na úrovni priemeru celej výskumnej vzorky, teda výraznejšie nevybočujú z celkovo zistenej priemernej hodnoty (medzi dobrým a priemerným hodnotením zdravotného stavu).

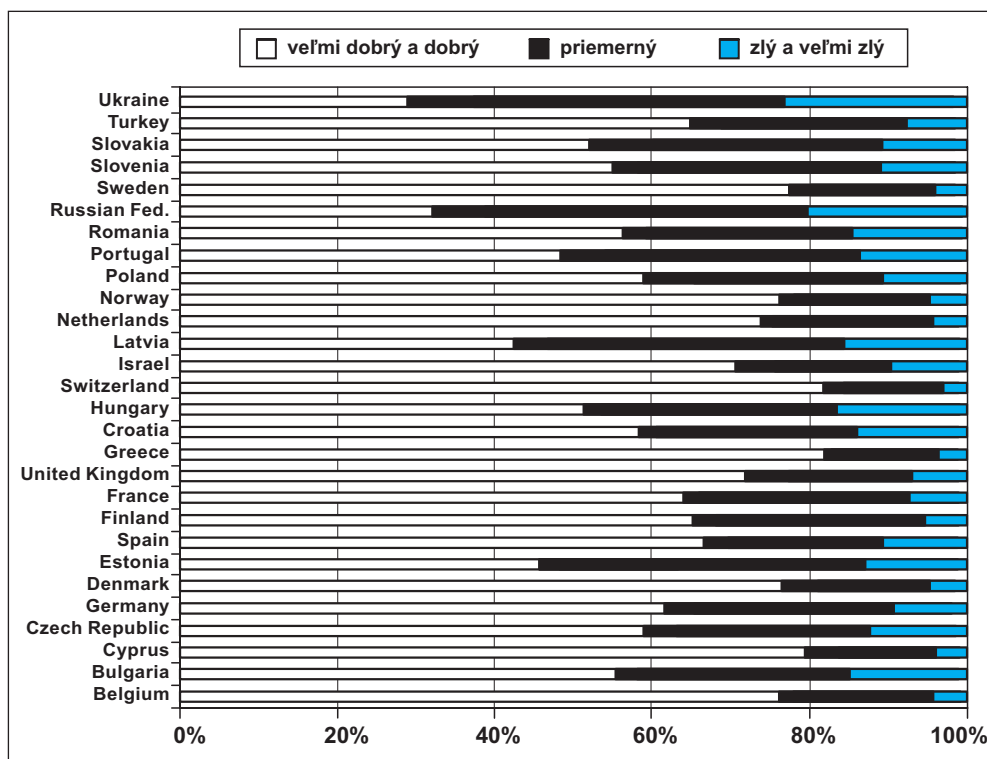
V ďalšej časti tabuľky nájdeme aj percentuálne údaje troch skupín respondentov v rámci každej krajiny, v prvej sú tí, ktorí volili možnosti pozitívneho hodnotenia svojho zdravotného stavu (zlúčenie možností 1+2), druhá skupina, ktorá svoj zdravotný stav označila za priemerný (možnosť 3) a tretia skupina, ktorá negatívne hodnotila svoj zdravotný stav, teda avizovala zlý alebo veľmi zlý zdravotný stav (zlúčenie 4+5). Dáta jasne vypovedajú o tom, že respondenti troch krajín: Cypru, Grécka a Švajčiarska dominujú v prvej nami vytvorenej skupine, keď až v 80 %-nom zastúpení volili prvé dve možnosti. Do tejto skupiny, z hľadiska prevažujúceho percentuálneho podielu odpovedí oproti ostatným skupinám, resp. pozíciám odpovedí patria aj respondenti ostatných zainteresovaných krajín, avšak s nižším percentuálnym podielom odpovedí. Napr. v prípade slovenských respondentov viac ako polovica považuje svoj zdravotný stav za veľmi dobrý alebo dobrý. Výnimku tvoria respondenti dvoch krajín: Ruskej federácie a Ukrajiny, ktorí sa z uvedeného pohľadu zaradili do druhej skupiny. V ich odpovediach takmer v polovičnom zastúpení prevláda voľba tretej možnosti, vyjadřujúcej priemerný zdravotný stav. Navyše, respondenti práve z týchto dvoch krajín v najväčšom podiele (oproti ostatným krajinám) označili svoj zdravotný stav za zlý alebo veľmi zlý (v obochvoch krajinách okolo pätiny respondentov).

Percentuálne podiely vytvorených troch skupín na základe voľby príslušných možností predmetnej otázky je možné zreteľne postrehnúť na grafe č. 4.7. Pre úplnosť dodávame, že na predmetnú otázku odpovedalo nad 99 % respondentov každej zúčastnenej krajiny.

Tabuľka č. 4.8: Priemerné hodnotenia celkového zdravotného stavu u respondentov v jednotlivých krajinách a percentuálne vyjadrenie pozitívneho (1+2), priemerného (3) a negatívneho hodnotenia svojho zdravotného stavu (4+5)

Otázka C15					
Krajina	M	SD	1+2	3	4+5
Belgium	2,06	0,79	76,0	19,7	4,3
Bulgaria	2,46	0,99	55,2	30,0	14,8
Cyprus	1,75	0,91	79,6	16,3	4,1
Czech Republic	2,34	0,98	59,0	28,7	12,3
Germany	2,34	0,88	61,5	29,2	9,3
Denmark	1,92	0,89	76,6	18,8	4,6
Estonia	2,60	0,88	45,8	41,4	12,8
Spain	2,22	0,94	66,7	22,7	10,6
Finland	2,20	0,83	65,3	29,5	5,2
France	2,24	0,89	63,9	28,7	7,4
United Kingdom	2,07	0,93	71,8	21,3	6,9
Greece	1,74	0,87	81,9	14,4	3,7
Croatia	2,31	1,08	58,3	27,9	13,8
Hungary	2,56	0,99	51,2	32,4	16,4
Switzerland	1,87	0,79	81,9	15,1	3,0
Israel	1,99	1,06	70,6	19,7	9,7
Latvia	2,69	0,85	42,5	41,9	15,6
Netherlands	2,16	0,73	73,7	22,1	4,2
Norway	1,96	0,85	76,1	19,2	4,7
Poland	2,38	0,93	59,1	30,4	10,5
Portugal	2,60	0,91	47,9	37,6	13,5
Romania	2,48	0,95	56,2	29,3	14,5
Russian Federation	2,88	0,85	32,1	47,8	20,1
Sweden	1,97	0,83	77,6	18,4	4,0
Slovenia	2,44	0,89	55,0	34,2	10,8
Slovakia	2,47	0,89	51,9	37,4	10,7
Turkey	2,32	0,79	64,8	27,7	7,5
Ukraine	2,96	0,87	28,8	48,1	23,1

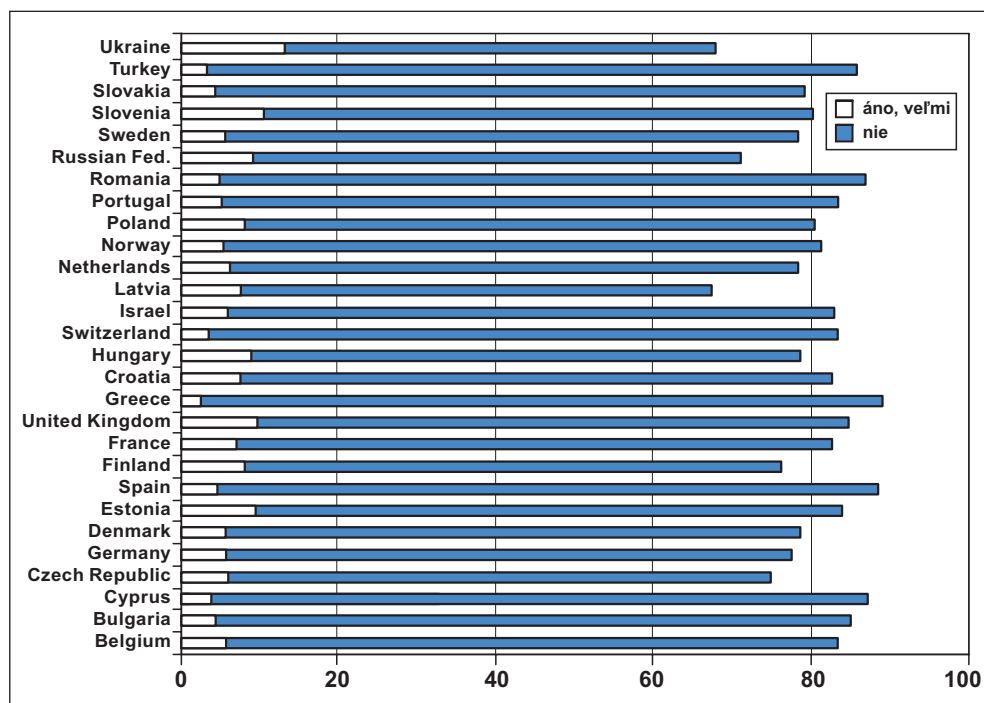
Graf č. 4.7 Aký je Váš celkový zdravotný stav? (údaje v %)

Čo sa týka otázky smerovanej na zistenie obmedzení každodenných aktivít vzhľadom na zdravotný stav, môžeme konštatovať, že takmer tri štvrtiny respondentov celého výskumného súboru sa vyjadrili, že nemajú žiadne obmedzenia takého charakteru, necelá pätina ich má do istej miery a len 6,4 % potvrdilo existenciu týchto obmedzení. Na otázku odpovedalo 99,4 % všetkých respondentov.

Porovnanie výsledkov podľa jednotlivých krajín predkladáme prostredníctvom grafu č. 4.8, do ktorého sme zaradili údaje protikladných odpovedí. Výraznejšie obmedzenia každodenných aktivít z dôvodu nepriaznivého zdravotného stavu môžeme postrehnúť u respondentov z Ukrajiny a Slovinska (okolo desatiny odpovedajúcich). Tesne pod 10 %-nou hladinou pozitívnych odpovedí sa umiestnili aj respondenti z Estónska, Veľkej Británie a Ruskej federácie. Na druhej strane vysoké percentuálne zastúpenia negatívnych hodnotení u respondentov (nemajú žiadne obmedzenia) naznačuje, že zdravotný stav nevytvára výraznejšie obmedzenia realizovať každodenné aktivity u respondentov ani v jednej zo zúčastnených krajín. Na predmetnú otázku odpovedalo okolo 99 % respondentov z väčšiny krajín, okrem Rumunska (97,3 %) a Ruskej federácie (97,1 %).

Graf č. 4.8 Obmedzenie každodenných aktivít (údaje v %)

2.5 Sumarizácia a záver

Na objasnenie toho, ako občania jednotlivých krajín vnímajú a posudzujú svoj život, sme vybrali celkovo štyri indikátory kvality života, ktoré boli použité v metodike 4. kola ESS. Boli zamerané na skúmanie všeobecného blaha (prežívané šťastie), na problematiku sociálnych interakcií (intenzita sociálnych kontaktov, sociálna opora, sociálne aktivity), na bezpečnosť (bezpečnostná situácia, skúsenosť s kriminalitou) a zdravie (zdravotný stav, obmedzenia). Z obsahového hľadiska sme sa teda sústredili na štyri tematické okruhy, ktorých ukazovatele sme sledovali samostatne, analyzujúc výsledky celého výskumného súboru a porovnávajúc ich podľa hodnotenia respondentov v jednotlivých krajinách. Najväčšiu pozornosť sme pritom venovali analýzam týkajúcich sa miery pociťovaného životného šťastia, ako výskumnej premennej všeobecne charakterizujúcej subjektívnu kvalitu života, v ktorej sa nepriamo odrážajú ďalšie indikátory (faktory) kvality života. Potvrdili to aj detailnejšie analýzy skúmania súvislostí medzi pociťovaním životného šťastia a ďalšími vybranými ukazovateľmi subjektívnej kvality života. Z nich vyplynulo, že čím väčšia je miera pociťo-

vaného životného šťastia u jednotlivca, tým vyššia je jeho intenzita sociálnych kontaktov, participácia na spoločenskom živote, miera sociálnej opory, vnímanie bezpečnosti a nakoniec aj pozitívnejšie hodnotenie zdravotného stavu. Zaujímavé sú aj súvislosti s niektorými sociálno-demografickými znakmi.

Sumarizáciu výsledkov realizujeme v súlade s interpretačnou líniou prezentovaných ukazovateľov tak, ako ich uvádzame v texte.

1. Ukazovateľ zisťujúci všeobecné blaho, prežívanie šťastia sme považovali za primárny ukazovateľ subjektívnej pohody, keďže zistenie miery pociťovaného šťastia je možné nepriamo považovať za mieru spokojnosti s celkovým životom jednotlivca na súkromnej aj spoločenskej úrovni. Celková priemerná hodnota pociťovaného šťastia pre celý výskumný súbor naznačila relatívne vysoké pozitívne hodnotenie, na úrovni nadpriemerne pociťovaného šťastia vyjadrenej na príslušnej škále.

Z porovnania výsledkov priemerov jednotlivých krajín vyplynulo, že celkovo najnižšiu mieru pociťovaného šťastia na hodnotiacej škále (hoci v pozitívnom poli škály) vyjadrili respondenti z Turecka, tesne po nich respondenti z Bulharska a Ukrajiny. Naopak, najviac šťastní sa cítia byť Dáni a občania ďalších severoeurópskych krajín – Fíni, Nóri, Švédi. Slovenskí respondenti sa priemernou hodnotou výraznejšie nelíšia v hodnotení šťastia od celej výskumnej vzorky.

Diferenciácia respondentov na extrémne šťastných a extrémne nešťastných (vlastným zaradením na škále) potvrdila súlad s priemermi hodnotenia šťastia jednotlivých krajín, keď to boli respondenti z Dánska s najvyšším percentuálnym zastúpením extrémne šťastných respondentov a respondenti z Turecka, Bulharska a Ukrajiny (v zostupnom poradí), ktorí sa v najvyššom počte označili za extrémne nešťastných. Slovenskí respondenti uvedené krajné body hodnotenia šťastia volili v nevýraznom počte.

Po vytvorení troch pozícií na škále pociťovaného šťastia (negatívne, ambivalentné a pozitívne vyjadrenia) výsledky celého výskumného súboru potvrdili, že tri štvrtiny respondentov volili pozitívne vyjadrenie šťastia. Negatívne a neutrálne vyjadrenia mali takmer rovnaké zastúpenie respondentov (okolo desatiny respondentov).

Celkovo v 20-tich krajinách (vrátane Slovenska) prevláda skupina respondentov, ktorí volili body v pozitívnom poli škály, a to vo viac ako 70 %-nom zastúpení respondentov. V ôsmich krajinách (Portugalsko, Lotyšsko, Rumunsko, Maďarsko, Turecko, Ukrajina a Bulharsko) je uvedené percento pozitívnych odpovedí nižšie. Ani v jednej krajine nedominuje negatívne hodnotenie predmetnej otázky. S najnižším zastúpením pozitívnych vyjadrení sa stretávame u respondentov z Turecka a s najvyšším zastúpením negatívnych vyjadrení u bulharských respondentov.

Z analýz skúmania súvislostí medzi percepciou šťastia a pohlavím respondentov v jednotlivých krajinách vyplynula výraznejšia tendencia miernej dominance žien v negatívne aj pozitívne orientovaných odpovediach. Prejavilo sa to u respondentov z 24 zúčastnených krajín. U respondentov štyroch krajín (Belgicka, Cypru, Nemecka a Nórska) sa stretávame so striedavým zastúpením obidvoch pohlaví pri zaradení do tej-ktorej skupiny (pozície).

Z hľadiska veku (troch vekových kategórií) pozorujeme v skupine respondentov s negatívnym hodnotením šťastia vzostupnú tendenciu odpovedí (od mladej cez strednú po staršiu kategóriu) a v skupine respondentov s pozitívnym hodnotením šťastia je z hľadiska veku

skôr vyvážený stav, respondenti z každej vekovej kategórie sú približne v rovnakom percentuálnom zastúpení „šťastní“. Na Slovensku je to predovšetkým staršia generácia, ktorá sa vo výraznejšom počte zaradila do skupiny s negatívnym hodnotením svojho životného šťastia.

2. Celkové priemerné hodnotenie frekvencie sociálnych kontaktov vypočítané pre celý výskumný súbor potvrdilo kontakty s príbuznými, známymi, priateľmi takmer raz za týždeň. S najväčšou mierou sociálnych kontaktov sme sa stretli u respondentov v Nórsku, Chorvátsku, Dánsku a Holandsku (viac ako raz za týždeň). Naopak najnižšiu mieru sociálnych kontaktov sme zaznamenali u respondentov z Maďarska a Rumunska (niekoľkokrát za mesiac). Každodenný spoločenský kontakt v najvyššej miere potvrdili Portugalci, po nich Chorváti. V najmenšom počte tento variant označili respondenti z troch krajín: Grécka, Rumunska a Maďarska.

Čo sa týka miery participácie respondentov na spoločenských aktivitách, takmer polovica respondentov z celého výskumného súboru potvrdila strednú mieru participácie (rovnako ako väčšina). Pri trojúrovňovom zoskupení respondentov v jednotlivých krajinách (nízka/priemerná/vysoká frekvencia spoločenských aktivít) najmenšiu mieru spoločenskej aktivity priznávajú Turci, tesne po nich Maďari, najvyššiu mieru spoločenskej aktivity vykazujú Bulhari, Dáni a Švédi. Zo slovenských respondentov sa tak vyjadrila len desatina respondentov.

Z výsledkov skúmania otázky sociálnej opory vo všeobecnosti vyplynulo, že neabsentuje u respondentov väčšiny krajín a tento jav potvrdilo viac ako 80 % respondentov z 26 krajín. S nižším výskytom sociálnej opory sa stretávame u respondentov z Turecka a Rumunska.

3. V súvislosti s individuálnou percepciou bezpečnosti u respondentov vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že väčšina (asi tri štvrtiny alebo viac ako tri štvrtiny respondentov v každej krajine) respondentov ani ich blízkych nebola obeťou násillia za posledných 5 rokov. Súhlasné stanovisko s predmetnou otázkou, teda že majú skúsenosti s vlámaním a fyzickým násillím, vyjadrila asi pätina respondentov len v ôsmich krajinách (vo vzostupnom poradí: Nórsko, Dánsko, Belgicko, Švédsko, Veľká Británia, Francúzsko, Estónsko, Fínsko).

V otázke bezpečnosti pri prechádzkach po zotmení v mieste svojho bydliska môžeme zo získaných výskumných zistení konštatovať, že respondenti celého výskumného súboru sa približne v rovnakej miere cítia byť veľmi bezpečne ako nie bezpečne (takmer štvrtina respondentov v oboch prípadoch). Z toho je zrejmé, že primeraný pocit bezpečnosti zvolila takmer polovica respondentov. Súhrne teda môžeme konštatovať, že takmer tri štvrtiny respondentov celého súboru potvrdili vysokú alebo primeranú vlastnú bezpečnosť v uvedenom prípade. Slovenskí respondenti sa v nadpolovičnej väčšine vyjadrili, že sa cítia byť po zotmení v mieste svojho bydliska v bezpečí.

Pri objasnení individuálnych skúseností s kriminalitou, konkrétne skúmaním obáv z vykradnutia svojho domu/bytu a obáv z násillného trestného činu sa zistilo, že respondenti celého výskumného súboru majú vo všeobecnosti väčšie obavy skôr z vlámania do svojho domu ako z toho, že budú obeťou násillného trestného činu. Hoci približne v rovnakom percentuálnom zastúpení (takmer tretina respondentov) respondenti pripúšťajú možnosť občasného vlámania aj násillného činu, vlámanie celkovo vylučuje menší počet respondentov (asi tretina respondentov) ako násillný trestný čin (takmer polovica).

V prípade jednotlivých krajín sa zistilo, že napr. respondenti z Grécka v priemere najviac pripúšťajú uvedenú kriminálnu činnosť a respondenti z Chorvátska a Nórska sa prikláňajú skôr k veľmi ojedinelým prípadom vlámania do svojho domu/bytu. Z detailnejších analýz vyplynulo, že stále obavy z násilného trestného činu (vždy) má najviac respondentov z Bulharska, naopak, najmenej obavy majú a usudzujú, že nikdy sa nestanú obeťou násilného trestného činu respondenti z Chorvátska. Distribúcia odpovedí slovenských respondentov na predmetné otázky sa výraznejšie nelíšila a vo všeobecnosti pripúšťali skôr ojedinelé, zriedkavé obavy z uvedených trestných činov.

4. Z výsledkov týkajúcich sa otázok zdravia môžeme konštatovať, že viac ako 60 % respondentov z celého výskumného súboru potvrdilo veľmi dobrý alebo dobrý zdravotný stav. Naopak, za zlý a veľmi zlý svoj zdravotný stav považuje len desatina respondentov.

Údaje troch skupín respondentov (dobrý/priemerný/zlý zdravotný stav) v rámci každej krajiny jasne vypovedajú o tom, že respondenti troch krajín: Cypru, Grécka a Švajčiarska dominujú v prvej skupine respondentov s dobrým zdravím. Do tejto skupiny sa radí aj Slovensko, hoci s nižším percentuálnym podielom odpovedí respondentov, ktorí svoj zdravotný stav hodnotili pozitívne (viac ako polovica). Respondenti dvoch krajín: Ruskej federácie a Ukrajiny v najväčšom počte oproti respondentom ostatných krajín svoj zdravotný stav ohodnotili negatívne.

V otázke skúmania obmedzení každodenných aktivít vzhľadom na zdravotný stav respondentov môžeme konštatovať, že takmer tri štvrtiny respondentov celého výskumného súboru sa vyjadrili, že nemajú žiadne obmedzenia takého charakteru. Výraznejšie obmedzenia každodenných aktivít z dôvodu nepriaznivého zdravotného stavu môžeme postrehnúť len u desatiny respondentov z Ukrajiny a Slovinska.

Na záver je potrebné zdôrazniť, že problematika kvality života je tak multidimenzionálny sociálny konštrukt, že obsiahnuť ho v plnom rozsahu je nemožné. Navyše, vzhľadom na rôzne prístupy k jej skúmaniu (medicínske, environmentálne, sociologické, psychologické atď.) si nesporne vyžaduje integračné prístupy.

V úvode sme konštatovali, že za jeden z dôležitých faktorov kvality života je možné považovať subjektívnu pohodu ako vyjadrenie miery životnej spokojnosti a nespokojnosti, vyjadrenie pocitu životného šťastia. Musíme však dodať, že na determinácii subjektívnej pohody sa podieľajú vonkajšie aj vnútorné činitele, ktoré sa viažu na štruktúru osobnosti. Ľudia vypovedajú o tom, čo prežívajú, čo cítia, sú schopní sebaanalýzy. Keďže však ide o subjektívne výpovede, rôznorodosť pojmov slúžiacich na opis vlastného rozpoloženia je veľká. Z uvedeného aspektu môžeme nami predloženú prezentáciu výsledkov skúmania vybraných indikátorov subjektívnej kvality života považovať len za snahu o určitý vklad do uvedenej problematiky. Našou snahou bolo naznačiť niektoré skutočnosti, ktoré vyplynuli z vnímania a posudzovania svojho života samotnými účastníkmi výskumu. Prezentácia výsledkov z medzinárodného hľadiska, porovnávajúc výsledky jednotlivých krajín, prináša ďalší zaujímavý pohľad na otázku kvality života.

Jedným zo stabilných modulov projektu ESS je škála ľudských hodnôt S. H. Schwartz (2003), ktorá je založená na autorovej teórii hodnôt (1992, 1994). Uvedená teória patrí medzi najprepracovanejšie koncepcie súčasnej psychológie hodnôt a zároveň reflektuje medzikultúrne špecifiká v hodnotových orientáciách. Skúmanie hodnôt, resp. hodnotových orientácií nadväzuje na intenzívny výskum postojov a správania jednotlivcov, skupín, inštitúcií ako aj kultúr. Hodnoty v tomto kontexte predstavujú relatívne stabilné charakteristiky vo forme presvedčení, abstraktných, transsituačných cieľov, motivačných konštruktov, štandardov a kritérií. Na individuálnej úrovni hodnoty ovplyvňujú správanie, variujú podľa dôležitosti, čím vytvárajú špecifické zoskupenia. Aj napriek tomu, že má výskum hodnôt v spoločenských vedách pomerne dlhú tradíciu, doposiaľ v tejto oblasti nejestvuje konsenzus. Ako uvádza V. Poliach (2007), súvisí to najmä s transdisciplinárťou výskumu hodnôt, neexistenciou všeobecne uznávanej teórie hodnôt ako aj terminologickou nejasnosťou v tejto oblasti.

Schwartzova teória hodnôt vychádza z nasledujúcich predpokladov. Hodnoty sú presvedčenia – sú to presvedčenia spojené neoddeliteľne s emóciami a nie objektívne, „chladné“ myšlienky. Keď sú hodnoty aktivované, či už sú nami uvedomované alebo nie, vyvolávajú pozitívne alebo negatívne pocity. U tých ľudí, pre ktorých je nezávislosť dôležitá hodnota, nastáva stav negatívneho napätia v momente, keď je ich sloboda ohrozená. Sú nahnevani alebo zúfalí, keď sú bezmocní v snahe túto svoju nezávislosť ochrániť, ale sú spokojní a veselí, ak ich nezávislosť ostáva napriek mnohým ohrozeniam zachovaná.

Hodnoty sú stimulujúce konštrukty – týkajú sa želaných cieľov, ktoré sa ľudia snažia dosiahnuť. Napríklad spravodlivosť je želaný cieľ pre väčšinu ľudí z väčšiny spoločností, tak isto ako zdravie, ochota a úspech. A taktiež spravodlivosť, zdravie, ochota a úspech sú všetko hodnoty. Hodnoty, ktoré sú dôležité pre osobu, podnecujú zodpovedajúce konanie/a.

Hodnoty svojim rozsahom presahujú špecifické akcie a situácie. Sú to abstraktné ciele – poslušnosť a čestnosť sú napríklad hodnoty, ktoré sú dôležité v práci alebo v škole, pri športe alebo obchode, s rodinou, kamarátmi alebo cudzími. Abstraktná povaha hodnôt ich dostatočne odlišuje od iných konceptov, ako sú normy a postoje, ktoré sa zvyčajne týkajú špecifických činností, objektov alebo situácií.

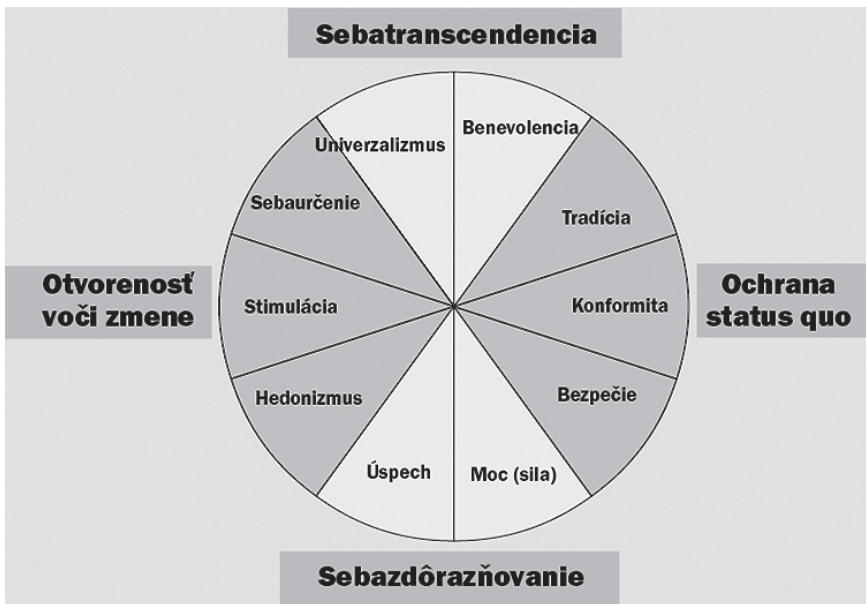
Hodnoty sú vodiacim princípom pri výbere alebo ohodnotení (ocenení) činností, plánov, ľudí a udalostí – to znamená, že hodnoty nám slúžia ako štandardy alebo kritériá. Zvažujeme, či činnosti, plány, ľudia a udalosti sú dobré alebo zlé, oprávnené alebo neoprávnené, stojace za snažením alebo odmietnutím v závislosti od toho, či uľahčujú alebo sťažujú dosiahnutie hodnôt. Dopad našich hodnôt na naše každodenné rozhodnutia je zriedkakedy vedomý. Uvedomujeme si ich vtedy, keď činnosti alebo úsudky, o ktorých premýšľame, majú konfliktné dôsledky na iné hodnoty, ktoré považujeme za dôležité.

Hodnoty sú zoradené podľa vzájomnej dôležitosti jedna za druhou – ľudské hodnoty si utvárajú prikázaný systém prednostných hodnôt, ktoré ich následne charakterizujú ako in-

dividuality. Prisudzujú väčšiu dôležitosť spravodlivosti alebo úspechu, originalite alebo tradícii, materiálnemu bohatstvu alebo spiritualite? Tento hierarchický znak hodnôt ich takisto odlišuje od noriem a postojov.

Základnou vlastnosťou hodnôt je ich motivačný charakter, ktorý jednotlivé hodnoty navzájom odlišuje a zameriava na rozličné ciele. Schwartz vytvoril kruhový model, ktorý reprezentuje 10 rozličných hodnotových orientácií. Kruhový model navyše vyjadruje vzájomné vzťahy medzi jednotlivými hodnotovými orientáciami. Podobné hodnoty sa nachádzajú vedľa seba a naopak, protikladné hodnoty sú od seba vzdialené, ako to dokumentuje obr. č. 1:

Obr. č. 1: Kruhový model hodnôt S. H. Schwartz

Jednotlivé hodnotové orientácie navyše vytvárajú bipolárne hodnotové dimenzie: otvorenosť voči zmene – ochrana status quo, sebatranscendencia – sebazdôrazňovanie. Prvý pól konštituuju hodnoty univerzalizmus a benevolencia, ktoré podnecujú transcenciu osobných záujmov, transcenciu jedinca k niečomu nadindividuálnemu (iní ľudia, príroda, vesmír). V opozícii k nim stoja hodnoty moc a úspech, ktoré podnecujú sebazdôrazňujúce ciele. Hodnoty univerzalizmus a benevolencia odzrkadľujú kooperatívne sociálne vzťahy, kým hodnoty moc a úspech predpokladajú kompetitívne vzťahy medzi ľuďmi. Na druhej dimenzii stoja proti sebe hodnoty konformita, tradícia a bezpečie, ktoré sa vzťahujú k pólu „ochrana status quo“ (conservation), a hodnoty sebaurčenie a stimulácia, patriace k pólu „otvorenosť voči zmene“ (openess to change). Póly tejto dimenzie predstavujú odlišný pohľad na príťažlivosť či prijateľnosť zmeny a na neistotu v materiálnych, sociálnych

a intelektuálnych oblastiach života. Desiata hodnota – hedonizmus v sebe zahŕňa smerovanie aj k sebazdôrazňovaniu, aj k otvorenosti voči zmene. Hodnotový systém tak vyjadruje motivačné kontinuum pomocou hodnotových typov, ktoré podľa svojej polohy reprezentujú vzájomné dynamické vzťahy.

Tabuľka č. 1: Účastníci výskumu ESS 4. kolo v jednotlivých krajinách

Country	Count	Filter
Belgium	1760	1704
Bulgaria	2230	2094
Cyprus	1215	1166
Czech Republic	2018	1951
Germany	2751	2697
Denmark	1610	1554
Estonia	1661	1618
Spain	2576	2520
Finland	2195	1898
France	2073	2027
United Kingdom	2352	2230
Greece	2072	1980
Croatia	1484	1345
Hungary	1544	1388
Switzerland	1819	1764
Israel	2490	2095
Latvia	1980	1930
Netherlands	1778	1693
Norway	1549	1374
Poland	1619	1544
Portugal	2367	2220
Romania	2146	1935
Russian Federation	2512	2405
Sweden	1830	1539
Slovenia	1286	1172
Slovakia	1810	1761
Turkey	2416	1846
Ukraine	1845	1712
Total	54 988	51 162

Hodnotová orientácia bola zisťovaná pomocou modifikovanej verzie metodiky Portrait Values Questionnaire, pozostávajúcej z 21 položiek. Každá z položiek reprezentuje ciele, ašpirácie, resp. želania, korešpondujúce so základnými hodnotami, ako napr.: „Vyhľadáva každú príležitosť, aby sa zabavil. Je preňho dôležité robiť veci, ktoré mu spôsobujú potešenie,“ ktorá reprezentuje hodnotu hedonizmus. Deväť hodnotových typov reprezentujú dve položky a jeden typ – univerzalizmus, tri položky. Jednotlivé položky popisujú rozličné osoby a respondent/ka na 6-bodovej škále vyjadruje mieru podobnosti s touto osobou. Schwartz (2003) uvádza, že spôsob porovnávania konkrétneho popisu človeka (portrétu) s participantom dáva väčšiu príležitosť na získanie validnej odpovede ako v prípade, že by sa respondent porovnával s jednotlivými popismi. V druhom prípade vstupuje do komparácie veľké množstvo vlastných charakteristík, ktoré ak respondent v popise nenájde, neakceptuje daný popis.

V súvislosti s odporúčaniami Schwartz (2003) boli z analýz vylúčení respondenti, ktorí neodpovedali na 5 a viac položiek metodiky a zároveň tí, ktorí odpovedali na 16 a viac položiek rovnako, teda neboli schopní diskriminovať logicky protikladné položky. Počty respondentov, ktorí splnili tieto kritériá, uvádzame v treťom stĺpci tabuľky č. 1.

Základné psychometrické ukazovatele metodiky Portrait Values Questionnaire sme overovali na integrovanom súbore dát projektu ESS z rokov 2000 – 2006 a zvlášť na slovenskom integrovanom súbore dát projektu ESS z rokov 2002 – 2008. Pre účely overenia reliability jednotlivých položiek metodiky vo vzťahu k desiatim hodnotovým typom uvádzame intervaly vnútornej konzistencie v tabuľke č. 2. Reliabilita hodnotových dimenzií je uvedená v tabuľke č. 3.

Tabuľka č. 2: Reliabilita hodnotových typov metodiky PVQ

Hodnotové typy	Cronbach α EÚ	Cronbach α SK
Moc	0,412 - 0,436	0,486 – 0,559
Úspech	0,687 – 0,693	0,676 – 0,751
Hedonizmus	0,669 – 0,696	0,701 – 0,749
Stimulácia	0,618 – 0,636	0,556 – 0,628
Sebaurčenie	0,435 – 0,495	0,484 – 0,592
Univerzalizmus	0,583 – 0,590	0,537 – 0,587
Benevolencia	0,559 – 0,597	0,555 – 0,660
Tradícia	0,337 – 0,397	0,371 – 0,500
Konformita	0,543 – 0,577	0,491 – 0,503
Bezpečie	0,603 – 0,630	0,539 – 0,655

Analýza vnútornej konzistencie na úrovni hodnotových typov dokumentuje podobné výsledky v oboch vzorkách, slovenskej i európskej. Úroveň vnútornej konzistencie však iba v niektorých prípadoch dosahuje všeobecne akceptované kritérium škály 0,7. Aj v tomto prípade platí, že hladina vnútornej konzistencie by nemala klesnúť pod úroveň 0,4. Ak však

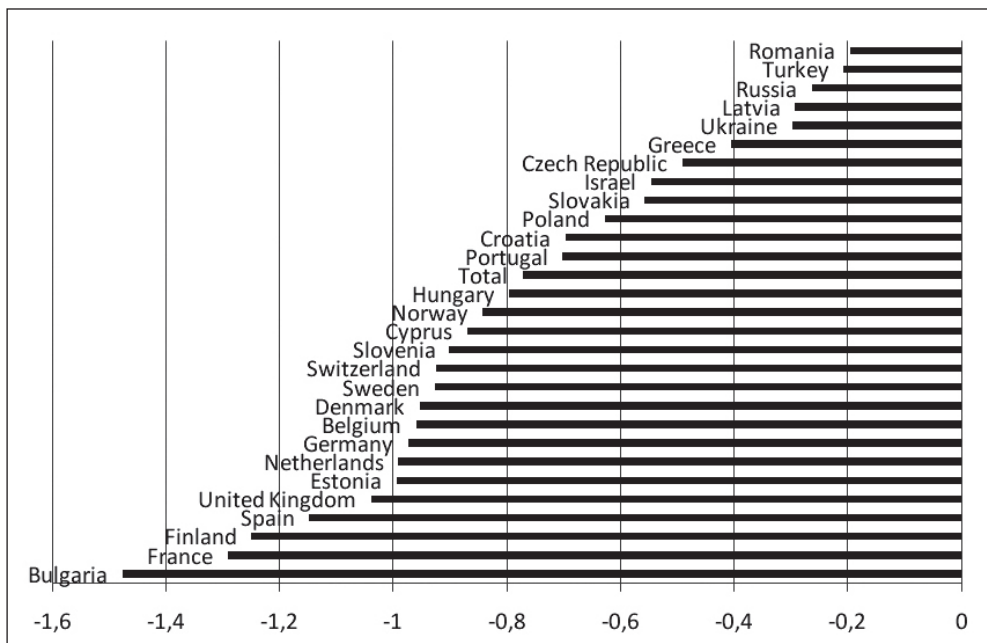
Tabuľka č. 3: Reliabilita hodnotových dimenzií metodiky PVQ

Hodnotové dimenzie	Cronbach α EÚ	Cronbach α SK
Otvorenosť voči zmene	0,754 – 0,763	0,773 – 0,828
Ochrana status quo	0,715 – 0,737	0,687 – 0,711
Sebatranscendencia	0,698 – 0,722	0,685 – 0,737
Sebazdôrazňovanie	0,713 – 0,717	0,744 – 0,788

zohľadníme nízky počet položiek a obsahovú heterogénnosť jednotlivých hodnotových typov, ich reliabilita je uspokojivá. Na úrovni hodnotových dimenzií bola preukázaná dostatočná úroveň reliability v oboch súboroch.

Hodnotové typy v európskom kontexte

Jednotlivé hodnotové typy sme následne analyzovali v európskom kontexte. Analýzou jednotlivých hodnotových typov v rozličných krajinách sa v našich podmienkach zaoberali Ištvániková a Čižmárik (2005). V záujme zohľadnenia individuálnych rozdielov pri používaní ratingových škál vytvoril Schwartz (2003) centrované skóre hodnôt. Vychádzal pritom zo zistení, že individua ako aj kultúry sa líšia v používaní odpovedových škál, čo vedie k potenciálnym skresleniam výsledkov. V tejto súvislosti vytvoril systém, ktorý zohľadňuje individuálne hodnotenia každého účastníka. Na základe výpočtu priemernej hodnoty

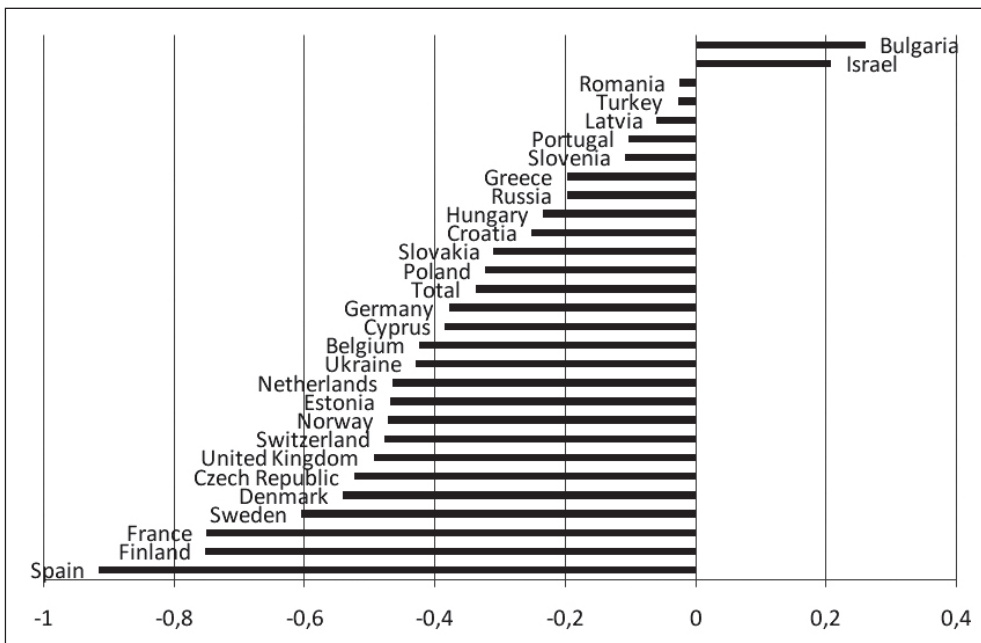
Graf č. 1: Centrované skóre hodnotového typu *moc* (dáta sú zoradené zostupne)

všetkých položiek dotazníka u každého respondenta vznikne priemerné hodnotenie. V nasledujúcom kroku sa od každého hodnotového typu odráta uvedené priemerné hodnotenie, čím vznikne pre každý hodnotový typ tzv. centrovane skóre, t. j. odchýlka od priemerného hodnotenia. Čím je odchýlka väčšia, tým je hodnotový typ pre individuum významnejší. Odchýlky v pozitívnom smere vyjadrujú pozitívny význam konkrétneho hodnotového typu pre individuum, naopak negatívne odchýlky znamenajú odmietanie určitého hodnotového typu. V tejto časti analyzujeme medzinárodnú komparáciu jednotlivých hodnotových typov metodiky PVQ pomocou uvedeného centrovaneho skóre.

Hodnotové typy *moc* a *úspech* vytvárajú dimenziu *sebazdôrazňovanie*. Hodnotový typ *moc* (sila) je charakterizovaný hodnotami ako autorita a bohatstvo, čím reprezentuje individualistické hodnoty smerujúce k presadzovaniu seba. Z analyzovaného grafu č. 1 je zrejmé, že respondenti vo všetkých krajinách nepovažovali hodnotový typ *moc* za významný. Líšili sa však v intenzite svojich hodnotení. Hodnotový typ *moc* najmenej odmietali respondenti z Rumunska, Turecka a z Ruska. Naopak respondenti v Bulharsku, Francúzsku a Fínsku ho odmietali rezolútne. Slovenskí respondenti odmietali hodnoty individuálneho sebaapresadzovania v relatívne menšej miere.

Ďalším hodnotovým typom, ktorý reprezentuje dimenziu *sebazdôrazňovania*, je *úspech*. Reprezentujú ho ambicióznosť, vplyv, inteligencia a individuálne schopnosti. Výsledky medzinárodného porovnania v hodnotovom type úspech uvádzame v grafe č. 2. Obdobne ako v predchádzajúcom kole projektu ESS, mali výsledky v tomto hodnotovom type rozdielnu distribúciu. Respondenti z Bulharska a z Izraela ako jediní preferovali hodnotový typ

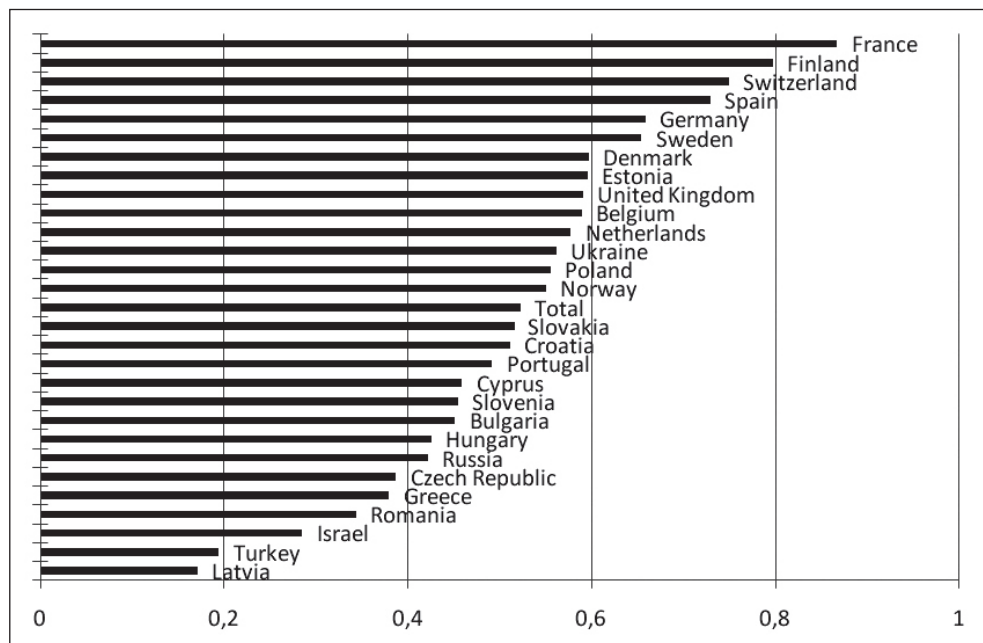
Graf č. 2: Centrovane skóre hodnotového typu *úspech* (dáta sú zoradené zostupne)

úspech. V ostatných krajinách absentoval význam *úspechu* ako preferovanej hodnoty. Najmenší význam predstavoval hodnotový typ úspech pre respondentov vo Francúzsku, Fínsku a Španielsku. Účastníci výskumu zo Slovenska, podobne ako pri hodnotení moci, hodnotový typ *úspech* odmietali, avšak nie výrazne.

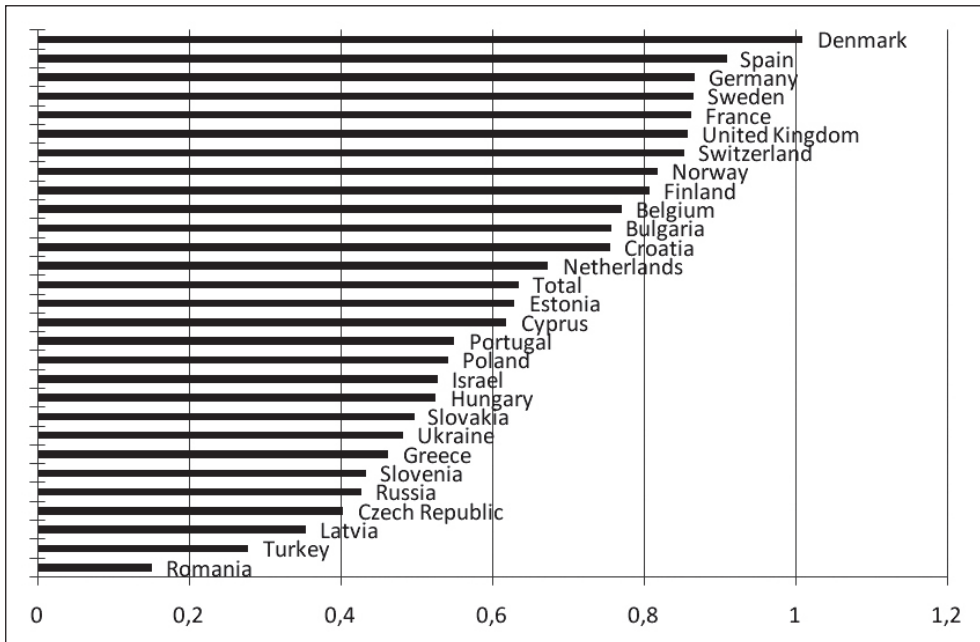
Opakom hodnotovej dimenzie *sebazdôrazňovania* je dimenzia *sebatranscendencia*. Tvoria ju hodnotové typy *univerzalizmus* a *benevolencia*. Pre hodnotový typ *univerzalizmus* sú charakteristické hodnoty sociálna spravodlivosť, múdrosť a rovnosť. Centrované skóre hodnotového typu *univerzalizmus* reprezentuje graf č. 3. Ako vyplýva z komparácie hodnotení, vo všetkých zúčastnených krajinách bol *univerzalizmus* preferovaným hodnotovým typom. *Univerzalizmus* bol najviac preferovaný vo Francúzsku a Fínsku, naopak najmenej v Turecku a Lotyšsku. Hodnotenia slovenských respondentov zodpovedali priemeru hodnotení všetkých respondentov.

Graf č. 3: Centrované skóre hodnotového typu *univerzalizmus* (dáta sú zoradené zostupne)

Pre hodnotový typ *benevolencia* sú typické hodnoty zodpovednosť, láskavosť a lojalita. V kruhovom modeli sa *benevolencia* nachádza medzi hodnotovými typmi *univerzalizmus* a *tradícia*. Pre tento hodnotový typ je typická orientácia na iných, pretrvávanie v sociálnych interakciách s cieľom pomáhať. Z výsledkov grafu č. 4 je zrejmé, že obdobne ako v hodnotovom type *univerzalizmus*, aj v tomto prípade bol hodnotový typ *benevolencia* preferovaný vo všetkých krajinách. Výraznú preferenciu uvedeného hodnotového typu sme zaznamenali

Graf č. 4: Centrované skóre hodnotového typu *benevolencia* (dáta sú zoradené zostupne)

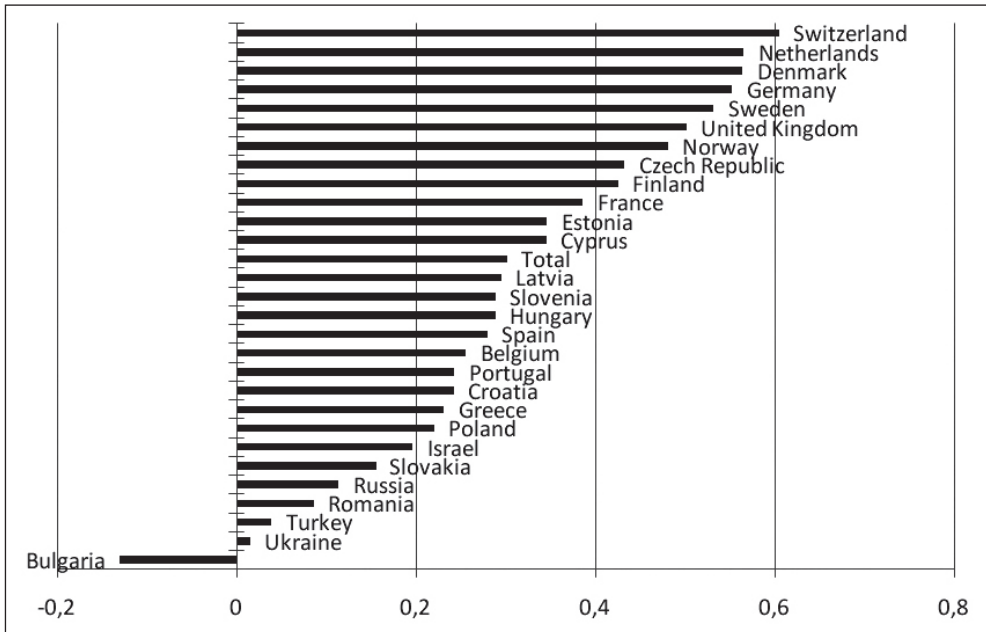

v Dánsku. Relatívne nízke preferencie sme identifikovali v Lotyšsku, Turecku a Rumunsku. Z výsledkov je tiež zrejmä podobnosť výsledkov hodnotových typov univerzalizmus a benevolencia. Slovení respondenti preferovali hodnotový typ *benevolencia* v porovnaní s ostatnými krajinami menej.

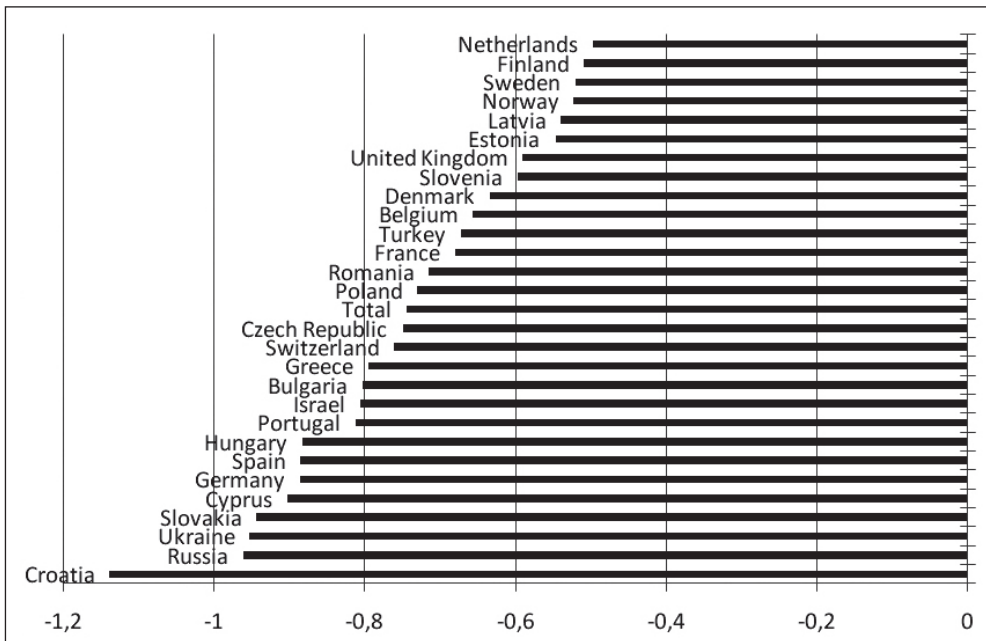
Hodnotovú dimenziu *otvorenosť voči zmene* tvoria hodnotové typy sebaurčenie, stimulácia a hedonizmus. Hodnotový typ *sebaurčenie* je charakterizovaný hodnotami ako nezávislosť, kreativita a bádanie. Pre ľudí, ktorí preferujú hodnotový typ sebaurčenie, je typická sloboda v myslení, výber vykonávaných aktivít a hľadanie netradičných riešení. Výsledky medzinárodnej komparácie hodnotového typu sebaurčenie uvádzame v grafe č. 5. Z výsledkov vyplýva, že hodnotový typ sebaurčenie preferujú respondenti vo všetkých zúčastnených krajinách, najviac však v Dánsku, Švajčiarsku a Holandsku. Aj respondenti zo Slovenska preferovali hodnotový typ sebaurčenie, avšak v menšej miere. Zaujímavým zistením je odmietnutie hodnotového typu sebaurčenie u respondentov z Bulharska.

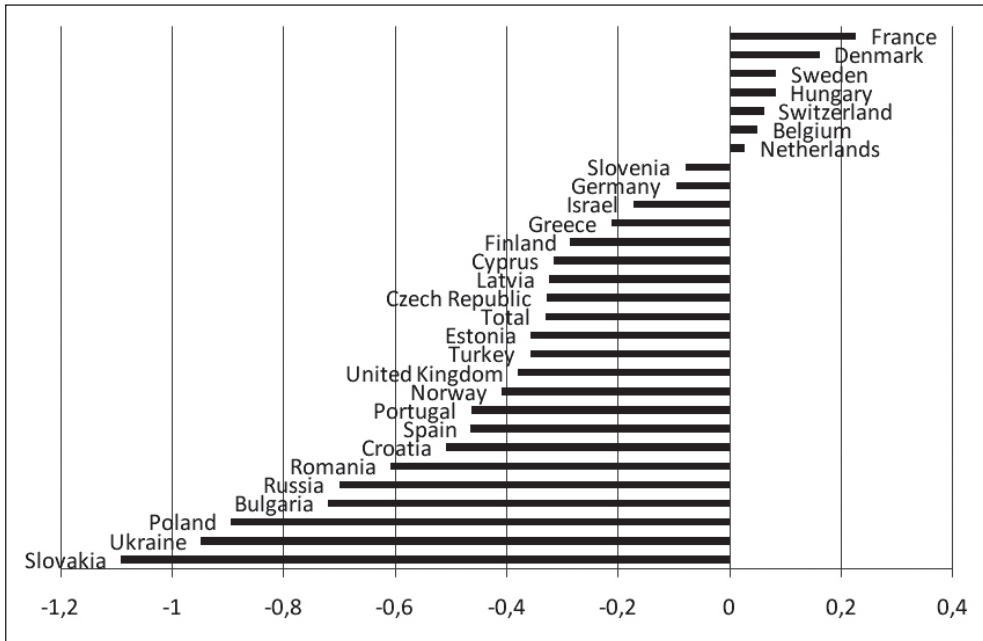
Druhým hodnotovým typom dimenzie *otvorenosť voči zmene* je *stimulácia*. Pre hodnotový typ stimulácia je charakteristické vyhľadávanie vzrušenia, entuziazmus a odvaha. Pre jedincov, ktorí preferujú stimuláciu, sú typické výzvy v živote, stanovovanie si nových cieľov a premenlivosť v správaní. Z výsledkov v grafe č. 6 vyplýva zhoda v hodnotení *stimulácie* pre všetkých respondentov projektu ESS. Najmenej významná bola stimulácia pre respondentov z Chorvátska. Podobne aj slovenskí respondenti výrazne odmietali hodnotový typ stimulácia. Stimuláciu najmenej odmietali respondenti Holandska a severských krajín.

Graf č. 5: Centrované skóre hodnotového typu *sebaurčenie* (dáta sú zoradené zostupne)

Graf č. 6: Centrované skóre hodnotového typu *stimulácia* (dáta sú zoradené zostupne)

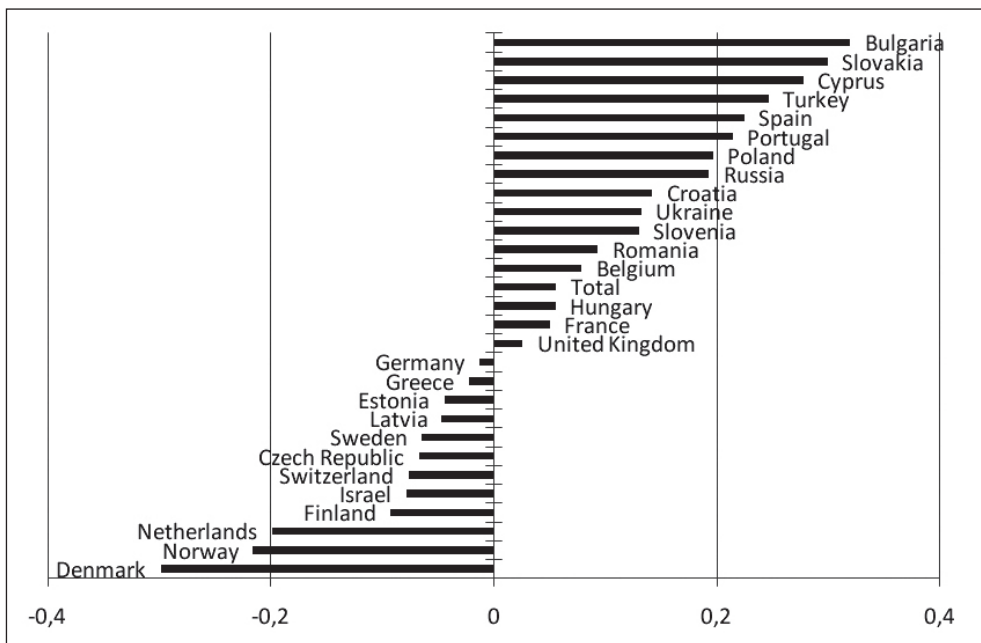

Graf č. 7: Centrované skóre hodnotového typu *hedonizmus* (dáta sú zoradené zostupne)

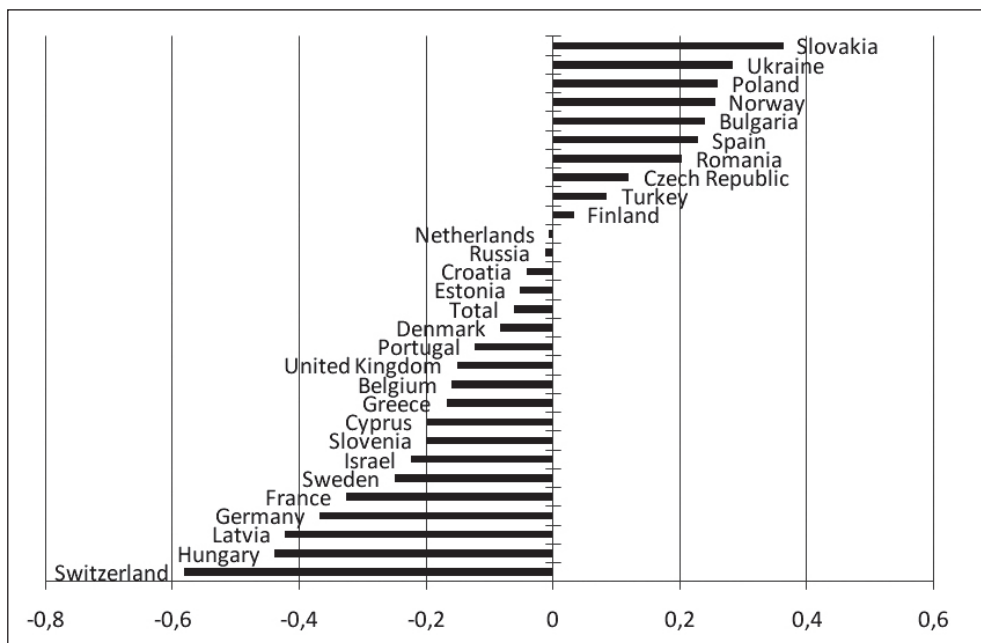
Hedonizmus sa vyznačuje zmyslovou príjemnosťou a vyhľadávaním potešenia. Orientácia na hedonizmus motivuje užívať si život a mať sa dobre. V hodnotovom type hedonizmus sme zaznamenali rozdiely v preferenciách respondentov z jednotlivých krajín (graf č. 7). Respondenti z Francúzska, Maďarska a ďalších krajín vyjadrili pozitívny vzťah k hedonizmu. Naopak, respondenti z Poľska, Ukrajiny ako aj zo Slovenska vyjadrili negatívny postoj k hedonizmu. Slovenskí respondenti vykazovali najvyššiu mieru odmietnutia hodnotového typu *hedonizmus* spomedzi všetkých krajín.

Hodnotovú dimenziu ochrana *status quo* reprezentujú tri hodnotové typy – *tradicia*, *konformita* a *bezpečnosť*. *Tradicia* tvoria hodnoty ako oddanosť, pokora a rešpektovanie zvyklostí. *Tradicia* predstavuje subordináciu k uznávaným ideám, ale aj inklináciu k náboženstvu. Aj v tomto prípade sme zaznamenali rozdielne hodnotenia v jednotlivých krajinách (graf č. 8). V tradične religióznych krajinách ako Bulharsko, Cyprus a Portugalsko inklinovali respondenti k hodnotovému typu *tradicia*. Podobne aj respondenti zo Slovenska vykazovali vysokú preferenciu tohto hodnotového typu. Odmietanie hodnotového typu *tradicia* sme identifikovali v tradične liberálnych krajinách ako Dánsko, Nórsko a Holandsko.

Graf č. 8: Centrované skóre hodnotového typu *tradícia* (dáta sú zoradené zostupne)

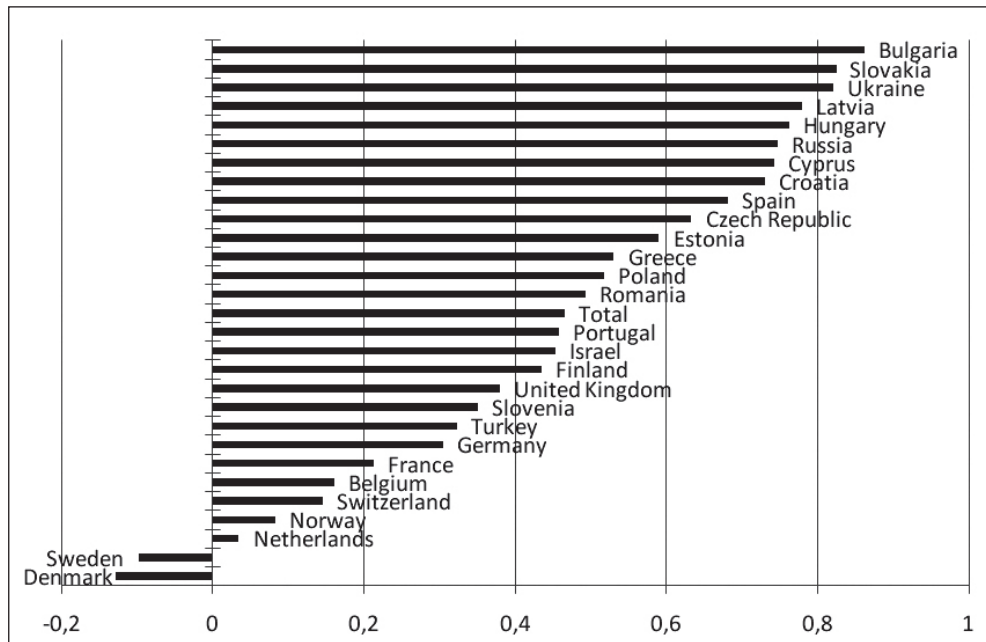

Graf č. 9: Centrované skóre hodnotového typu *konformita* (dáta sú zoradené zostupne)

Hodnotový typ *konformita* charakterizujú hodnoty poslušnosť, sebadisciplína a úcta. Súvisí viac s kultúrou jednotlivých spoločností ako s náboženstvom. Na rozdiel od predchádzajúceho hodnotového typu ide o subordináciu ku konkrétnym ľuďom. Z výsledkov (graf č. 9) vyplýva odlišná distribúcia v porovnaní s predchádzajúcim hodnotovým typom. Odmietanie konformity je typické pre respondentov zo Švajčiarska, Maďarska a Lotyšska. Respondenti zo Slovenska, Poľska a Ukrajiny prejavili najväčšiu mieru identifikácie s hodnotovým typom *konformita*.

Graf č. 10: Centrované skóre hodnotového typu *bezpečnosť* (dáta sú zoradené zostupne)

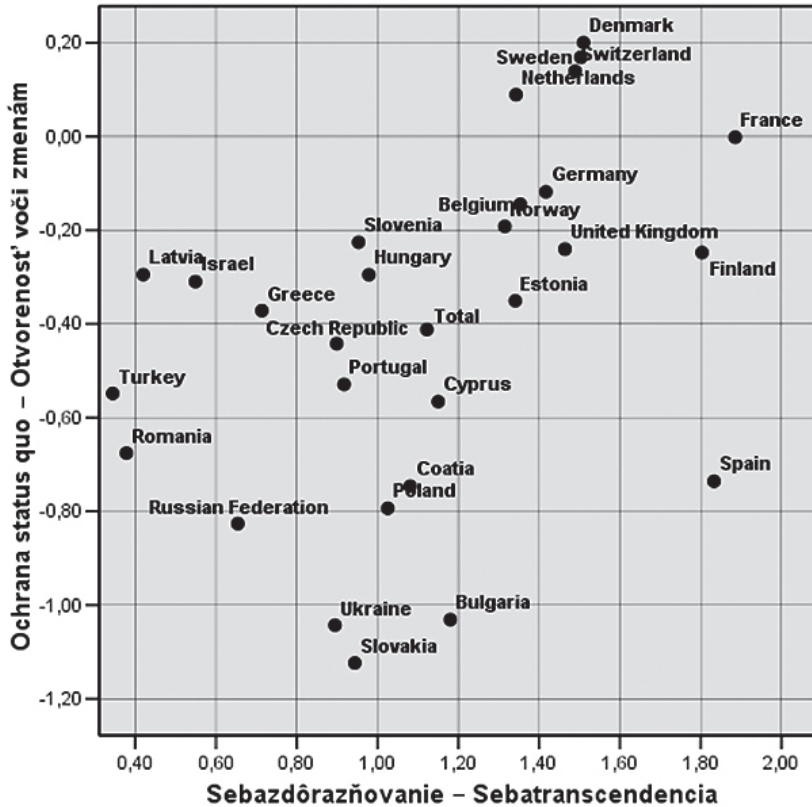

Pre hodnotový typ *bezpečnosť* je typická istota, harmónia a stabilita vzťahov. Hodnotový typ *bezpečnosť* bol najviac preferovaný v Bulharsku, na Slovensku a na Ukrajine a najmenej v Dánsku a Švédsku.

Hodnotové dimenzie v európskom kontexte

Medzinárodný komparatívny výskum – Európska sociálna sonda poskytuje možnosť porovnať údaje získané rovnakým spôsobom zberu, v rovnakom čase a rovnakou metódou v rozličných krajinách Európy. Pre účely komparácie hodnotových dimenzií respondentov všetkých zúčastnených krajín sme zvolili dvojdimenzionálny graf zobrazujúci hodnotové dimenzie ako bipolárne konštrukty s hodnotami od -5 po +5. Takýto spôsob umožňuje zohľadniť celkové hodnotové preferencie účastníkov výskumu a zároveň graficky zobrazit

Graf č. 11: Priemerné preferencie hodnotových dimenzií v jednotlivých krajinách ESS 2008

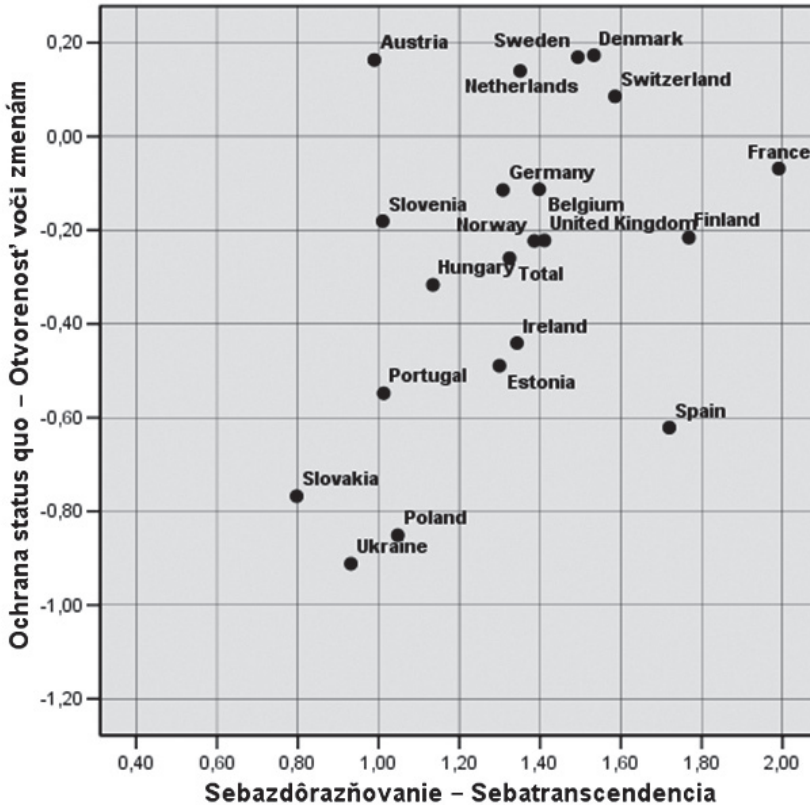

umiestnenie jednotlivých krajín v Schwartzovom modeli hodnôt. Grafy č. 11 a č. 12 vyjadrujú hodnotové preferencie v jednotlivých krajinách v roku 2008 a 2006.

Distribúcia výsledkov priniesla niekoľko zaujímavých zistení. Potvrdili sa rozdiely v hodnotových preferenciách najmä v dimenzii *otvorenosť voči zmene – ochrana status quo*. Z oboch grafov je zrejmé, že respondenti z väčšiny krajín vykazovali viac konzervatívne hodnoty, ale zaznamenali sme aj preferenciu liberálnych hodnôt v príslušných krajinách. Konzervatívne hodnoty preferovali najmä respondenti z Poľska, Ukrajiny, Bulharska a Slovenska, ktoré v rámci Európy patria k religióznejším krajinám. Naopak, liberálnejšie hodnoty preferovali respondenti zo severu Európy, z Holandska a Švajčiarska.

V dimenzii *sebzdôrazňovanie – sebatranscendencia* všetci respondenti preferovali hodnoty zamerané viac na iných ako na seba, líšili sa však v miere tejto dimenzie.

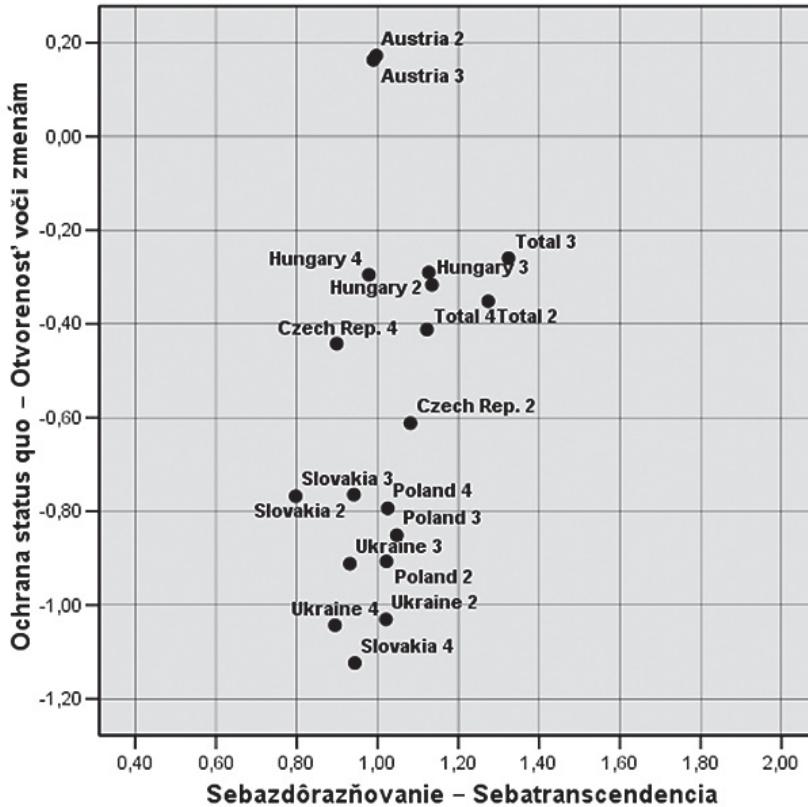
Graf č. 12: Priemerné preferencie hodnotových dimenzií v jednotlivých krajinách ESS 2006

Za účelom prehľadnejšieho porovnania hodnotových preferencií v čase sme výber krajín zúžili na Slovensko a okolité krajiny (graf č. 13) v rozmedzí rokov 2004 (R2) – 2006 (R3) – 2008 (R4). Z výsledkov je zrejماً relatívna stabilita hodnotových preferencií v čase, zisťovaná na odlišných vzorkách respondentov v rámci jednotlivých krajín ako aj v rámci celého skúmaného súboru.

V Rakúsku, Maďarsku, Poľsku a na Ukrajine sa hodnotové preferencie medzi jednotlivými kolami projektu ESS líšili len minimálne, naopak v Českej republike a na Slovensku sme zaznamenali mierne odlišnosti vo výsledkoch v smere väčšej preferencie hodnôt odolávajúcich zmenám.

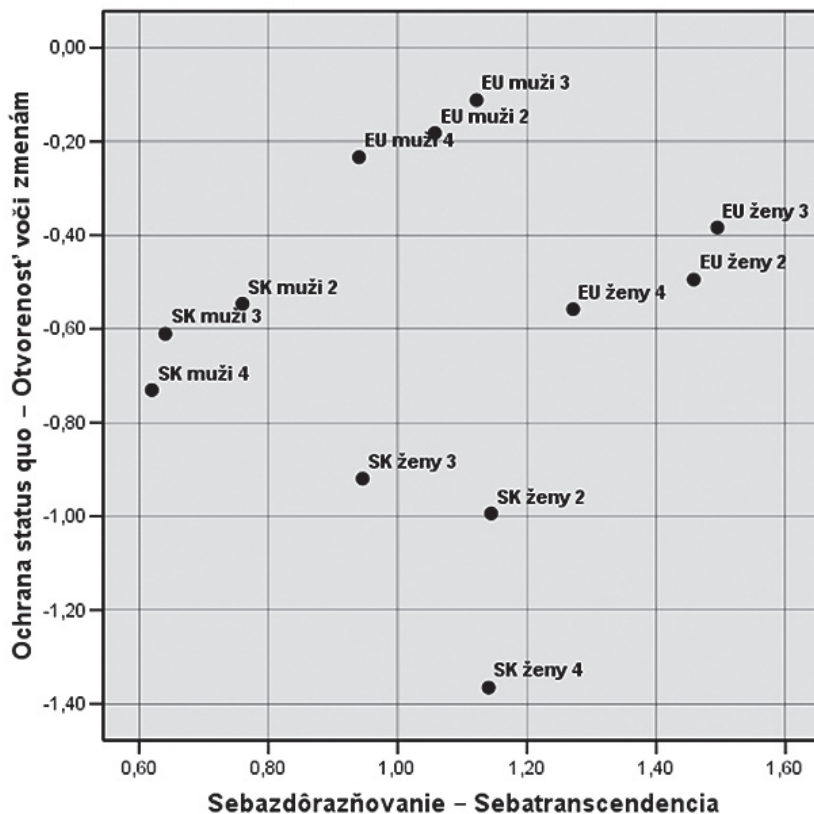
Graf č. 13: Priemerné preferencie hodnotových dimenzií v jednotlivých krajinách ESS 2004 (R2) – 2006 (R3) – 2008 (R4)

Hodnotové dimenzie a rod

Ako uvádzajú Schwartz a Rubel (2005) na základe svojich zistení, ženy a muži sa v hodnotových preferenciách líšia, avšak zistené rozdiely nie sú konzistentné vo všetkých kultúrach. Z ich zistení vyplýva, že muži signifikantne viac preferujú moc, sebaurčenie, stimuláciu a hedonizmus. Ženy naopak preferujú univerzalizmus, benevolenciu, konformitu a bezpečnosť. V nadväznosti na zistenia Čižmárika a Ištvánikovej (2006), ktorí identifikovali rozdiely na základe rodu v hodnotovom type konformita, preferovanom ženami, a hodnotových typoch úspech a sebaurčenie, ktoré preferovali muži, sme analyzovali preferencie na úrovni hodnotových dimenzií. Výsledky slovenských respondentov mali obdobnú štruktúru ako výsledky ostatných účastníkov výskumu. Ženy vo väčšej miere preferovali hodnoty zachovávajúce status quo a orientáciu na iných. Muži naopak preferovali hodnoty sebazdôrazňovania a otvorenosti voči zmenám. Slovenské výsledky navyše vykazovali v porovnaní s európskym priemerom väčšiu mieru konzervativizmu a sebazdôrazňovania.

Graf č. 14: Priemerné preferencie hodnotových dimenzií mužov a žien na Slovensku a v Európe ESS 2004 (R2) – 2006 (R3) – 2008 (R4)

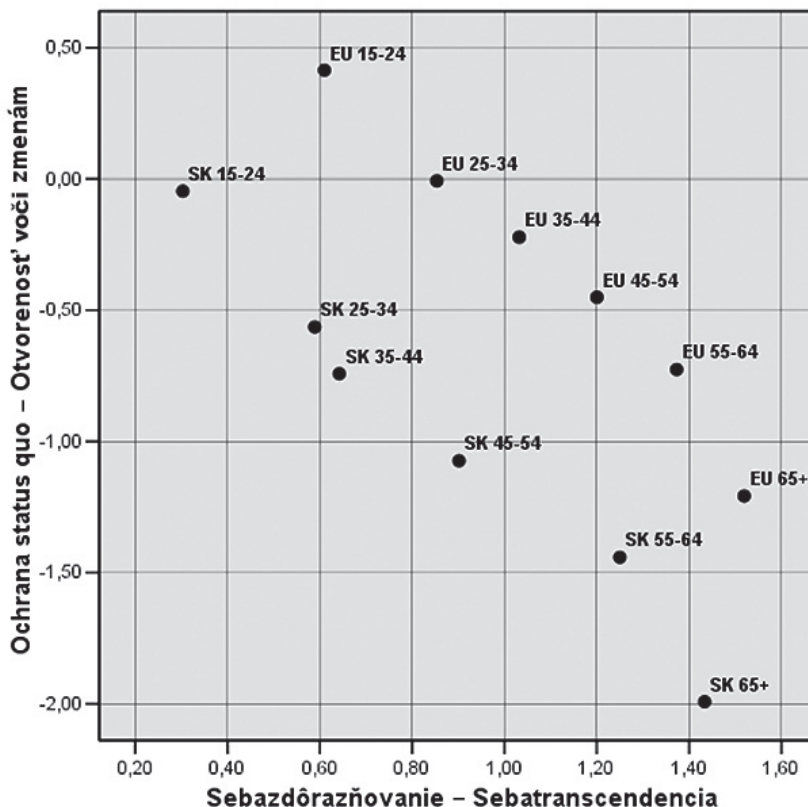

Komparácia získaných výsledkov z troch kôl projektu ESS (2004 – 2008) potvrdila stabilitu hodnotových preferencií vo všetkých sledovaných kategóriách s výnimkou slovenských žien, ktoré vo väčšej miere preferovali konzervatívne hodnoty.

Hodnotové dimenzie a vek

V súvislosti s hodnotami a vekom je pozornosť výskumníkov zameraná na tri oblasti. Prvou je výskum kohort a s nimi spojených životných udalostí (studená vojna, ekonomická a politická transformácia). Ďalšou sú hodnoty v súvislosti s fyzickým starnutím (zhoršujúci sa zdravotný stav) a tretiu skupinu tvoria hodnoty a životné udalosti (rodičovstvo, starorodičovstvo, odchod do dôchodku). Vo všeobecnosti sa konštatuje, že so zvyšujúcim sa vekom sú ľudia čoraz viac zakotvení v sociálnych vzťahoch a vyhýbajú sa väčším zmenám. Majú teda väčší sklon k orientácii na iných a ku konzervativizmu. Mladí ľudia sú otvorení novým výzvam a zmeny chápu ako súčasť svojho života.

Graf č. 15: Priemerné preferencie hodnotových dimenzií podľa veku na Slovensku a v Európe ESS 2008

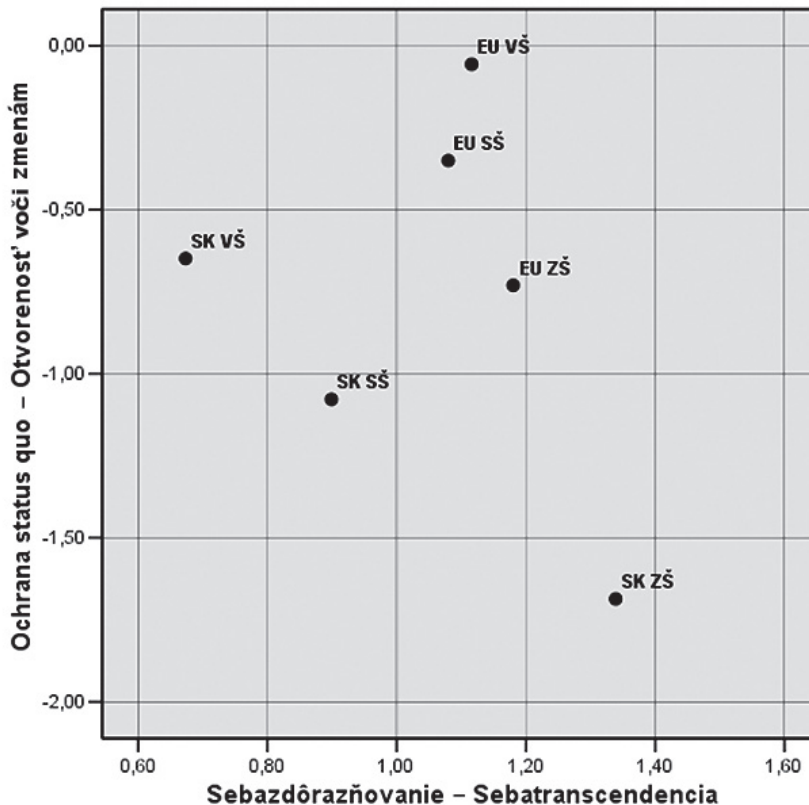
Aj výsledky ESS tento predpoklad potvrdili. V oboch porovnávaných súboroch mladšie vekové skupiny preferovali otvorenosť voči zmenám a väčšiu orientáciu na svoje záujmy. Starší účastníci naopak prejavovali zvýšenú orientáciu na iných a odolnosť voči zmenám.

Aj v tomto prípade sme registrovali rozdiely v priemeroch slovenských a ostatných respondentov v smere väčšieho konzervativizmu a sebazdôrazňovania u všetkých vekových skupín na Slovensku.

Vzdelanie a hodnotové dimenzie

Ako uvádza Schwartz (2003), vzdelanie stimuluje intelektuálny rozhľad a otvorenosť voči novým aktivitám a ideám. Vzdelanie zároveň podporuje flexibilitu, stimuláciu ako aj hodnoty súvisiace so sebazdôrazňovaním. Schwartz podobne eviduje negatívne korelácie medzi dosiahnutou úrovňou vzdelania a hodnotovými typmi konformita a tradícia.

Graf č. 16: Priemerné preferencie hodnotových dimenzií podľa úrovne vzdelania na Slovensku a v Európe

Výskum ESS priniesol v tejto súvislosti zmiešané výsledky. Analýza výsledkov slovenských respondentov potvrdila rozdiely medzi skupinami podľa úrovne dosiahnutého vzdelania na hodnotovej dimenzii ochrana status quo – otvorenosť voči zmenám ako aj na dimenzii sebazdôrazňovanie – sebatranscendencia. Skupina respondentov s VŠ vzdelaním viac preferovala hodnoty sebaapredania a otvorenosti, naopak respondenti so základným vzdelaním inklinovali k hodnotám zameraných na iných a ku konzervativizmu. V skupine respondentov z ostatných európskych krajín sme rozdiely medzi skupinami zaznamenali len na hodnotovej dimenzii odolnosť – otvorenosť voči zmenám. Aj v tomto prípade sa potvrdila tendencia k otvorenosti v skupine respondentov s vysokoškolským vzdelaním.

Záver

Koncepcie výskumu hodnôt sa dlhodobo usilujú spojiť interdisciplinárne snahy o skúmanie ľudského správania. Avšak až výskum na veľkých súboroch respondentov poskytuje ucelený pohľad na tak heterogénnu problematiku.

Zo zistení prezentovaných v tejto kapitole vyplýva viacero záverov. Psychometrické ukazovatele metodiky Portrait Value Survey, ktorá bola vo výskume ESS použitá, dosahovali štandardnú úroveň. Zároveň boli overené hodnoty vnútornej konzistencie hodnotových dimenzií, ktoré boli neskôr analyzované. Pilotná štúdia k projektu ESS (Schwartz, 2003) uvádza relatívne nižšie hodnoty vnútornej konzistencie jednotlivých hodnotových typov, čo je podľa autora podmienené počtom respondentov ako aj minimálnym počtom heterogénnych položiek hodnotových škál. Autor zároveň uvádza uspokojivú úroveň test-retestovej reliability vo viacerých výskumných súboroch.

Platnosť Schwartzovho modelu hodnôt je možné identifikovať na úrovni hodnotových typov ako aj hodnotových dimenzií. Hodnotové typy a dimenzie priamo reflektujú kultúrne špecifiká jednotlivých kultúr resp. národov. Výsledky potvrdili preferenciu konzervatívnych hodnotových typov v krajinách s vyššou mierou religiozity, naopak liberálne hodnotové typy v sekulárnych krajinách. Sebazdôrazňujúce hodnoty je možné identifikovať v krajinách s transformovaným hospodárstvom, sebaapresahujúce hodnotové typy zas v ekonomicke vyspelých krajinách.

Validitu metodiky PVQ možno overovať aj analýzou súvislostí hodnotových dimenzií s inými premennými. V tejto spojitosti sa potvrdili predpokladané vzťahy medzi rodom a hodnotovými dimenziami. Muži vykazovali väčšiu autonómiu a väčšiu mieru liberalizmu ako ženy. V súvisí s rastúcim vekom bola identifikovaná orientácia na iných a ochrana status quo. V oboch prípadoch slovenské výsledky kopírovali európske. Vzťahy vzdelania a hodnotových dimenzií priniesli zmiešané výsledky.

Celková hodnotová orientácia Slovákov v porovnaní s inými európskymi krajinami smeruje k zachovaniu status quo s nižšou mierou sebatranscendencie. Komparácia doposiaľ uskutočnených kôl projektu ESS priniesla relatívnu zhodu výsledkov a nepriamo tak potvrdzuje stabilitu hodnotových preferencií Európanov.

VI.

MLADÍ VERZUS STARÍ? VEK A VEKOVÁ DISKRIMINÁCIA V OTÁZKACH ROTUJÚCEHO MODULU ESS

Denisa Fedáková

Vek je kritériom, ktoré rozhoduje o mnohých možnostiach či obmedzeniach v živote jednotlivca. Dovršenie istého veku je hranicou v otázkach trestnej zodpovednosti, konzumácie alkoholu, účasti vo voľbách, odchodu do dôchodku alebo participácie na prieskume.

Vek, rod, prípadne národnosť patria medzi primárne vnímané znaky, na základe ktorých sa ľudia navzájom kategorizujú, porovnávajú. Vek tak slúži ako základný indikátor schopností, kompetencií, zručností, skúseností, ba dokonca i zdravotného stavu.

Diskriminácia súvisiaca s vekom sa vzťahuje na konkrétne vekové úrovne, špecifické vekové rozpätia, ale aj na bežne používané pojmy „mladý/í“ a „starý/í“.

Jedným z dôvodov, prečo sa otázke vekovej diskriminácie či veku vôbec venuje pozornosť aj v rotujúcom module 4. kola Európskej sociálnej sondy, je fakt, že priemerný vek Európanov narastá a Európa starne. Podľa odhadov Eurostatu bude v Európe v roku 2060 podiel obyvateľov starších ako 65 rokov 29 % (podľa EUROSTAT: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-072/EN/KS-SF-08-072-EN.PDF).

Za pozitívum možno považovať jeho zameranie na problematiku starnutia a diskrimináciu súvisiacu s vekom, pretože viacerí autori (Nelson, 2002; Barrow a Smith, 1979) sa zhodujú v tom, že táto forma diskriminácie je sledovaná podstatne menej ako diskriminácia na základe rodu alebo etnickej príslušnosti.

Hlavným cieľom modulu je analýza otázok súvisiacich s vekovou diskrimináciou a s medzigeneračnými vzťahmi.

Pojem „ageism“ (veková diskriminácia) uviedol v roku 1969 Robert N. Butler (vtedajší riaditeľ národného inštitútu starnutia v USA) a definoval ho ako zaujaté postoje k starým ľuďom, sprevádzané diskriminačnými postupmi a inštitucionálnou politikou, ktoré prehlbujú stereotypy o starých ľuďoch. Vo všeobecnosti je však pojem chápaný ako predsudky alebo diskriminácia súvisiaca s akýmkoľvek vekom.

Metóda

Vzorku analyzovaného súboru tvoria respondenti 28 participujúcich krajín vo veku 15 – 97 rokov, v počte N=53 216. Dáta pochádzajú z tretieho zverejnenia dát 4. kola ESS (marec 2010).

Premenná *vekové kategórie* pozostáva zo šiestich podskupín, ktoré sú stanovené nasledovne:

veková kategória 1: 15 – 24 rokov,

veková kategória 2: 25 – 34 rokov,

veková kategória 3: 35 – 44 rokov,

veková kategória 4: 45 – 55 rokov,

veková kategória 5: 55 – 64 rokov,

veková kategória 6: 65 rokov a viac.

1. Veková kategorizácia a spolupatričnosť s vekovou skupinou

Jedným zo silných prediktorov predsudkov v medziskupinovom kontexte je miera, do akej ľudia zaraďujú samých seba ako patriacich do skupiny a miera, do akej sa pozitívne identifikujú s touto skupinou. Vek je v tomto prípade veľmi zaujímavou premennou, pretože existuje veľa rozličných vekových hraníc pre kategórie „starý“ a „mladý“.

Vekové stereotypy tak môže jednotlivec aplikovať priamo na seba, pričom takáto seba-stereotypizácia obmedzuje vlastné možnosti jednotlivca na základe vekovo-diskriminačných predpokladov.

V tabuľke č. 1 uvádzame priemerné hodnoty veku, ktorý respondenti v jednotlivých krajinách uviedli ako vek určujúci hranicu mladosti a staroby.

Vek, ktorý možno označiť ako hranicu ukončenia mladosti, uvádzali respondenti rôzne. Respondenti z Nórska, Švédska, Fínska a Portugalska uviedli v priemere vek, v akom ľudia prestanú byť popisovaní ako mladí, nižší ako 35 rokov. S dosť odlišným pohľadom na túto otázku sa stretávame u respondentov z Cypru a Grécka, ktorí v priemere uvádzajú vek vyšší ako 51 rokov ako hraničný, kedy ľudia prestanú byť popisovaní ako mladí. Pri určovaní začiatku staroby boli respondenti v odpovediach jednotnejší a rozptyl priemerných hodnôt uvádzaného veku sa pohybuje v intervale od 54,5 rokov (respondenti z Turecka) po 66,3 rokov (respondenti z Cypru).

Iný pohľad na otázky *V akom veku ľudia prestanú byť opisovaní ako mladí?* a *V akom veku ľudia začnú byť opisovaní ako starí?* prináša analýza dát na základe výpovedí respondentov rôznych vekových kategórií. Na základe výsledkov, ktoré prezentuje graf č. 1, možno konštatovať, že respondenti vekových kategórií 1 a 2 majú tendenciu posúvať hranice ukončenia mladosti ako aj nástupu staroby smerom nadol, teda k nižšiemu veku, a naopak, respondenti vekových kategórií 5 a 6 obe hranice posúvajú smerom nahor a uvádzajú vyšší vek.

Autori rotujúceho modulu o vekovej diskriminácii uvádzajú, že zistili významné rozdiely v definovaní vekovej kategórie „starý“ mužmi a ženami (Abrams, Lima, Coudin, 2008).

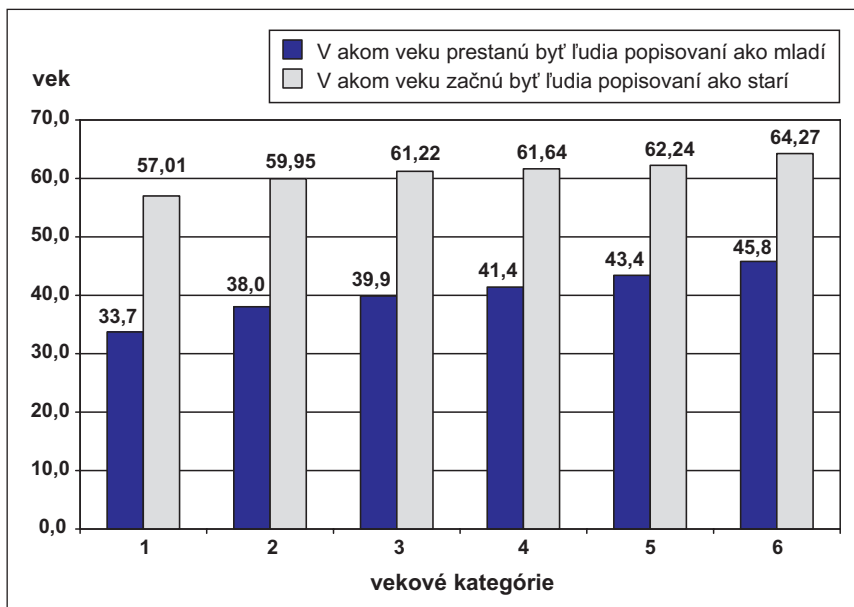
Rozdiely v premennej rod sme analyzovali aj my, s tým, že nás zaujímalo stanovenie priemernej vekovej hranice pre označenie „starý“ aj „mladý“ v rámci sledovaných vekových kategórií (graf č. 2 a graf č. 3).

V prípade určovania oboch vekových hraníc sa vo všetkých vekových kategóriách potvrdili štatisticky významné rozdiely ($p < 0,000$) medzi mužmi a ženami. Vo všetkých prípadoch sú to ženy, ktoré uvádzajú vyšší vek, či už pri ukončení mladosti, alebo pri nástupe staroby.

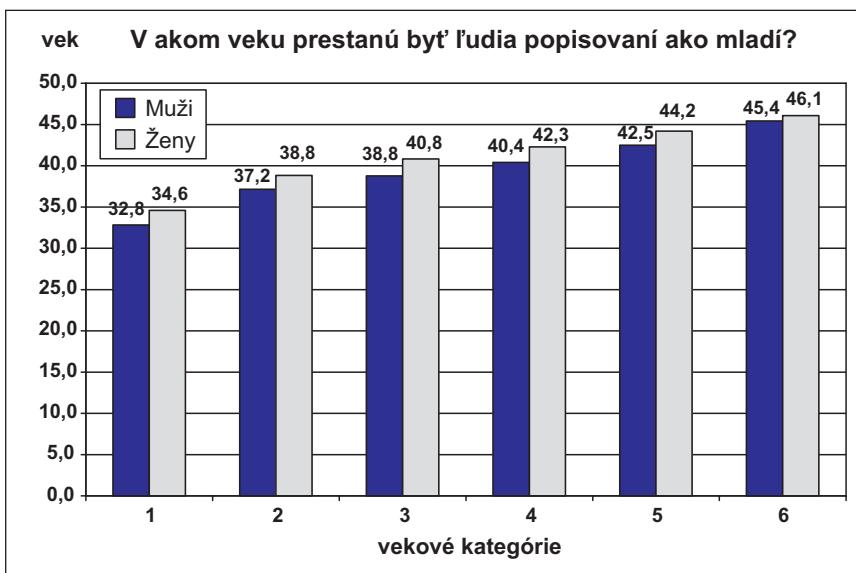
Tabuľka č. 1: Priemerný vek ukončenia mladosti a nástupu staroby podľa respondentov participujúcich krajín 4. kola ESS

Krajina	N	V akom veku prestanú byť ľudia popisovaní ako mladí		V akom veku začnú byť ľudia popisovaní ako starí	
		Mean	SD	Mean	SD
Belgium	1711	43,5	14,1	61,5	10,3
Bulgaria	1903	43,5	9,6	62,4	8,1
Cyprus	900	51,5	9,7	66,3	5,9
Czech Republic	1634	40,6	10,2	59,9	8,6
Germany	2603	43,1	10,6	60,3	9,6
Denmark	1549	38,5	11,0	62,9	8,5
Estonia	1304	39,5	11,3	60,0	9,2
Spain	1949	42,2	14,0	60,1	12,6
Finland	2126	34,8	11,1	60,3	9,5
France	1904	39,9	13,8	61,1	10,6
United Kingdom	2225	35,7	11,9	58,4	10,6
Greece	1658	51,7	11,5	66,1	6,2
Croatia	1169	39,4	10,3	59,7	8,8
Hungary	1452	39,1	12,2	61,0	7,8
Switzerland	1615	41,4	12,3	63,1	9,1
Israel	1986	43,3	12,4	63,2	8,7
Latvia	1351	43,9	11,2	61,4	8,7
Netherlands	1676	40,8	12,4	61,1	9,8
Norway	1527	33,7	9,6	61,2	9,2
Poland	1469	41,6	10,1	62,2	8,6
Portugal	1637	34,7	11,4	63,9	7,0
Romania	1776	47,1	10,0	61,2	8,2
Russian Federation	1789	38,1	9,2	62,5	7,9
Sweden	1663	34,2	11,0	60,7	9,9
Slovenia	1109	43,9	12,0	61,3	8,8
Slovakia	1354	43,3	10,4	60,6	8,4
Turkey	1807	35,4	8,6	54,5	9,7
Ukraine	1506	44,3	10,4	62,3	8,0

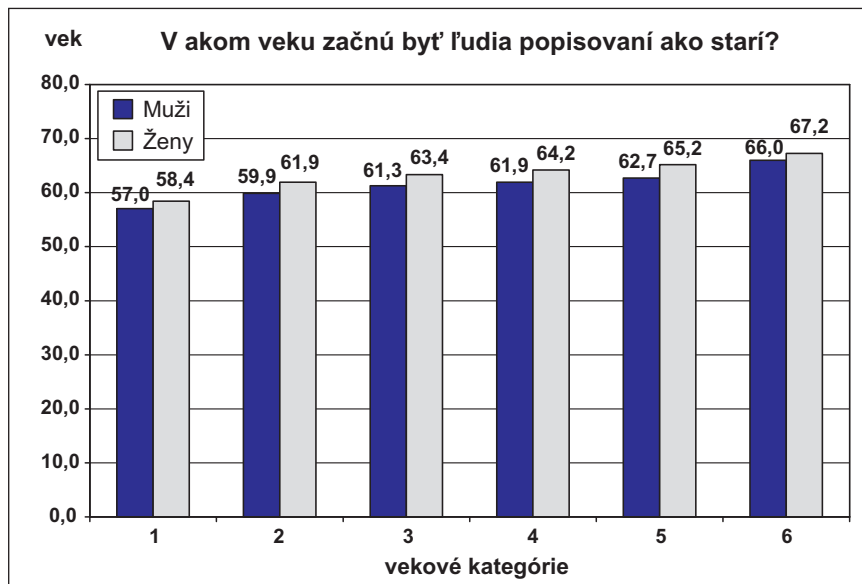
Graf č. 1: Rozdiely medzi vekovými kategóriami v určovaní veku ukončenia mladosti a nástupu staroby

Graf č. 2: Rodové rozdiely vo vekových kategóriách pri určovaní veku ukončenia mladosti

Graf č. 3: Rodové rozdiely vo vekových kategóriách pri určovaní veku začiatku staroby

V súvislosti s vekovými stereotypmi zohráva dôležitú úlohu aj vnímanie miery súdržnosti s vlastnou vekovou skupinou. Respondenti v tomto prípade odpovedali na otázku: *Máte silný alebo slabý zmysel pre spolupatričnosť s vašou vekovou skupinou?* na 11-bodovej škále (0 – veľmi slabý zmysel pre spolupatričnosť, 10 – veľmi silný zmysel pre spolupatričnosť).

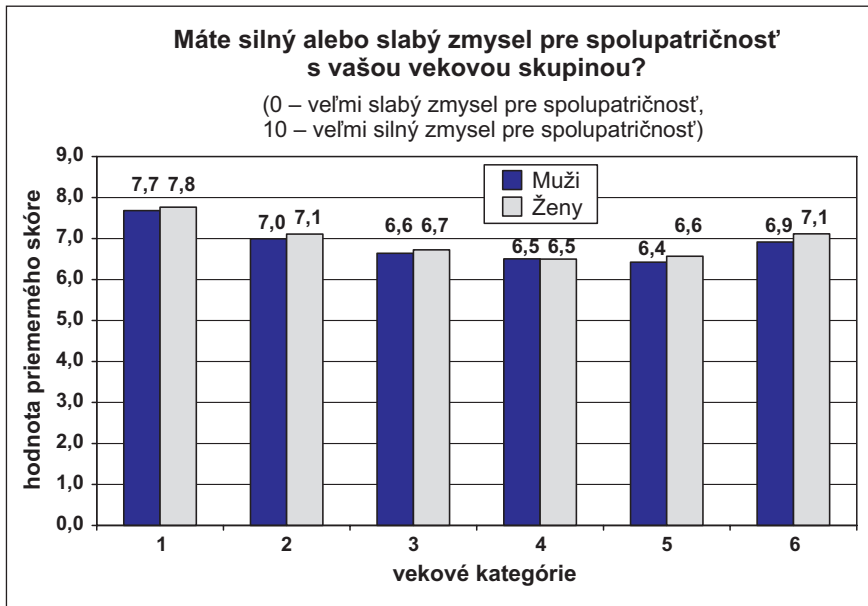
Spomedzi všetkých respondentov to boli práve respondenti vekovej kategórie 1 (15 – 24 rokov), ktorí preukázali v odpovediach najsilnejší zmysel pre spolupatričnosť s vlastnou vekovou skupinou (pozri tabuľku č. 2). Zistenia potvrdzujú, že pre jednotlivcov vo veku 15 – 24 rokov v procese socializácie je mimoriadne dôležité patriť do skupiny rovesníkov a držať spolu.

Tabuľka č. 2: Zmysel pre spolupatričnosť s vlastnou vekovou skupinou v jednotlivých vekových kategóriách

vek. kategória	N	Mean	SD
1 (15 – 24-roční)	6683	7,72	2,32
2 (25 – 34-roční)	8248	7,05	2,32
3 (35 – 44-roční)	8765	6,68	2,32
4 (45 – 54-roční)	8657	6,50	2,30
5 (55 – 64-roční)	8202	6,50	2,27
6 (65 a viacroční)	10551	7,03	2,26

Pri analyzovaní rodových rozdielov sa potvrdili štatisticky významné rozdiely v zmysle pre spolupatričnosť vo vekových kategóriách 5 (55 – 64 rokov) a 6 (65 a viac rokov), s tým, že v oboch prípadoch vyššie skórovali ženy, čo indikuje ich silnejší zmysel pre spolupatričnosť v porovnaní s mužmi.

Graf č. 4: Rodové rozdiely v rámci vekových kategórií v zmysle pre spolupatričnosť s vekovou skupinou

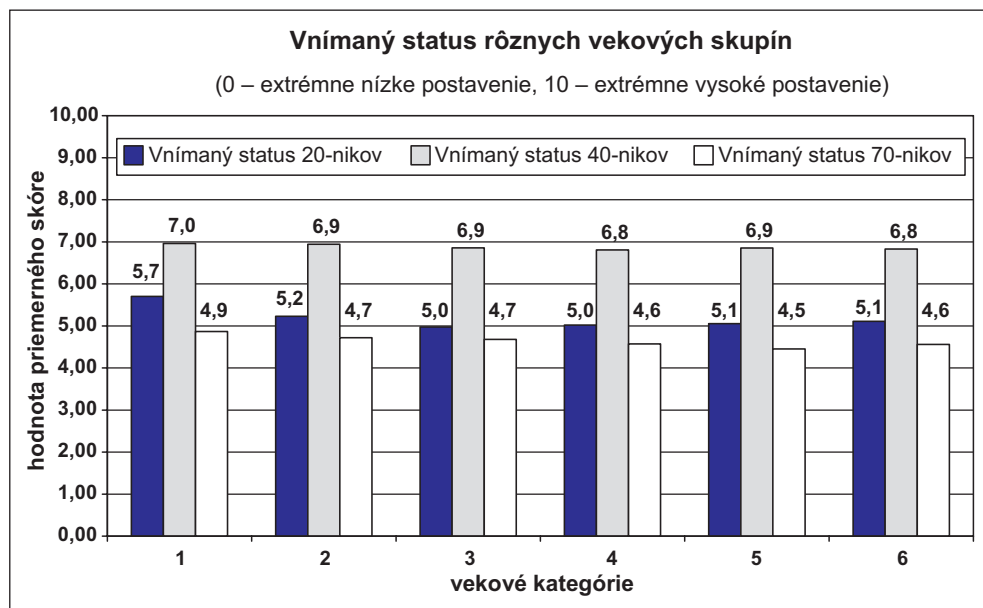
2. Vnímaný status, vplyv a prínos

Abrams a Hogg (1999) uvádzajú, že ľudia zahrňujú skupinové členstvo do svojich self konceptov, a tak porovnanie medzi skupinami výrazne odráža pocity vlastného sebaocenenia. Čím viac sa ľudia identifikujú s konkrétnou sociálnou skupinou, tým je pravdepodobnejšie, že budú brániť jej status, hodnoty a záujmy, a tým väčšmi budú chcieť, aby bola „ich“ skupina vnímaná ako pozitívnejšia a odlišná od ostatných skupín.

Graf č. 5 znázorňuje hodnoty priemerného skóre odpovedí respondentov jednotlivých vekových kategórií na otázku *Čo si myslíte, ako väčšina ľudí (vo vašej krajine) vníma postavenie 20-nikov, 40-nikov a ľudí po 70-ke?* Respondenti odpovedali na 11-bodovej škále, kde 0 znamená „veľmi nízke postavenie“ a 10 znamená „veľmi vysoké postavenie“.

Ako je možné vidieť z grafu č. 5, respondenti všetkých vekových kategórií zhodne uviedli, že najvyšší status dosahujú 40-nici, podstatne nižší 20-nici a najnižší ľudia po 70-ke. Z grafu však možno vidieť aj to, že respondenti vekovej kategórie 1 (15 – 24-roční), ktorí, ako ukázali predchádzajúce výsledky, majú silný zmysel pre spolupatričnosť so svo-

Graf č. 5: Vnímanie statusu rôznych vekových skupín v rámci vekových kategórií

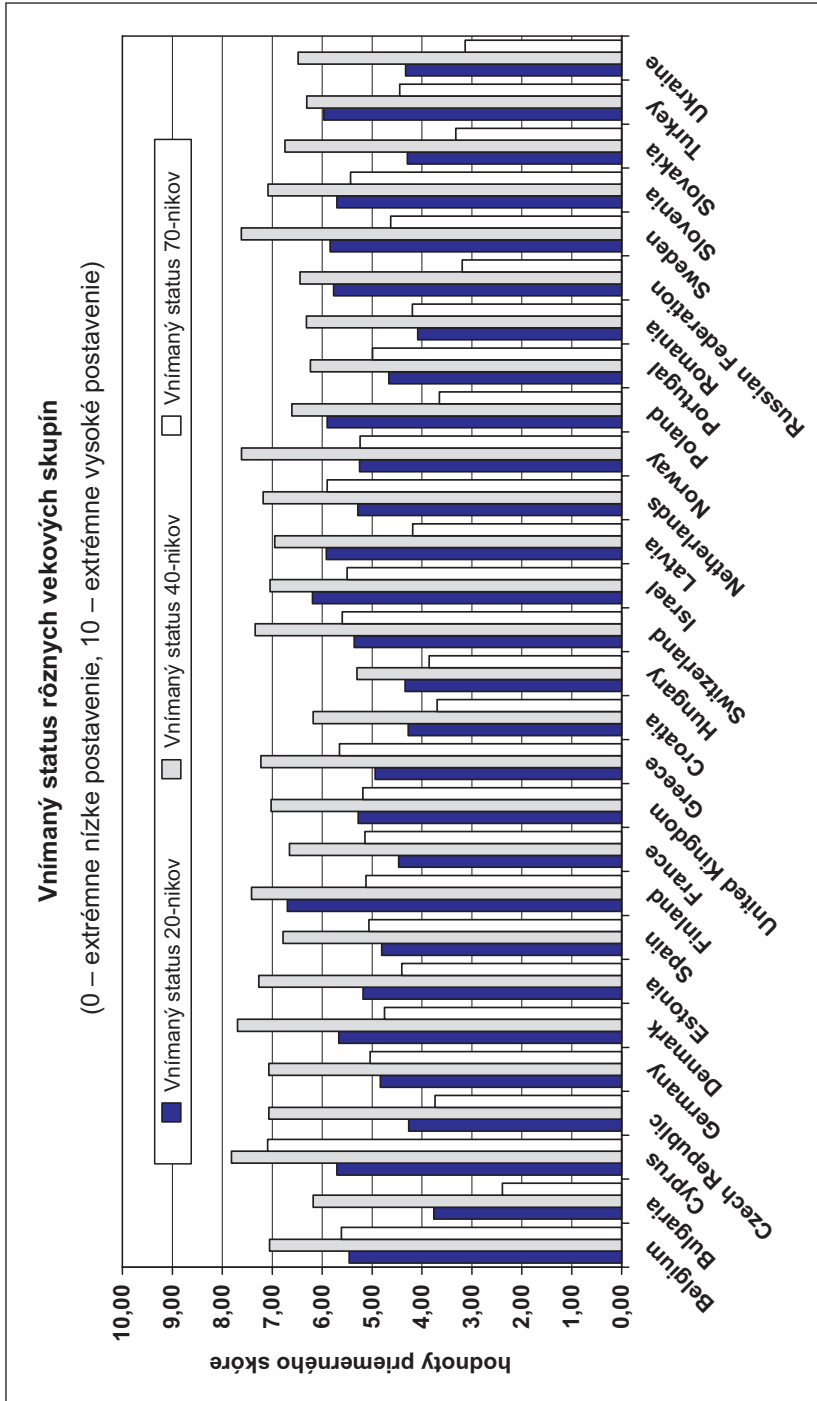

jou vekovou skupinou, vnímajú status rovesníkov (20-nikov) v porovnaní s respondentmi ostatných vekových kategórií oveľa pozitívnejšie (čo je v súlade s princípmi teórie sociálnej identity).

Pri porovnaní odlišností medzi krajinami (graf č. 6) možno poukázať na jednotne najvyššie vnímaný status 40-nikov, čo platí pre výsledky všetkých krajín zahrnutých do analýzy. V Bulharsku, Fínsku, Rusku a Turecku je podstatne pozitívnejšie hodnotenie statusu 20-nikov ako 70-nikov. Naopak, najmä na Cypre, ale aj v iných krajinách, hodnotili respondenti status 70-nikov vyššie ako status 20-nikov. Celkovo však v zúčastnených krajinách prevláda pozitívnejšie hodnotenie statusu 20-nikov v porovnaní so 70-nikmi (hodnoty priemerného skóre pre všetky krajiny sú uvedené v tabuľke č. 3).

Ak by sme sa pozreli na najvyššie hodnoty priemerného skóre pre hodnotenie statusu 20-nikov, tak tie uviedli respondenti z Fínska ($M = 6,7$) a Izraela ($M = 6,2$). Najnižšie hodnotený status 20-nikov uvádzajú respondenti z Bulharska ($M = 3,77$). Najvyššie hodnoty priemerného skóre pre posúdenie statusu 40-nikov uvádzali respondenti z Cypru ($M = 7,81$), Dánska ($M = 7,69$), Nórska ($M = 7,62$) a Švédsko ($M = 7,62$). Najnižšie hodnoty priemerného skóre pre posúdenie statusu 40-nikov boli zaznamenané v Maďarsku ($M = 5,31$). Status 70-nikov bol najvyššie posudzovaný na Cypre ($M = 7,09$) a najnižšie hodnoty pri posudzovaní statusu 70-nikov uvádzali respondenti z Bulharska ($M = 2,39$), Ukrajiny ($M = 3,13$) a Ruska ($M = 3,19$).

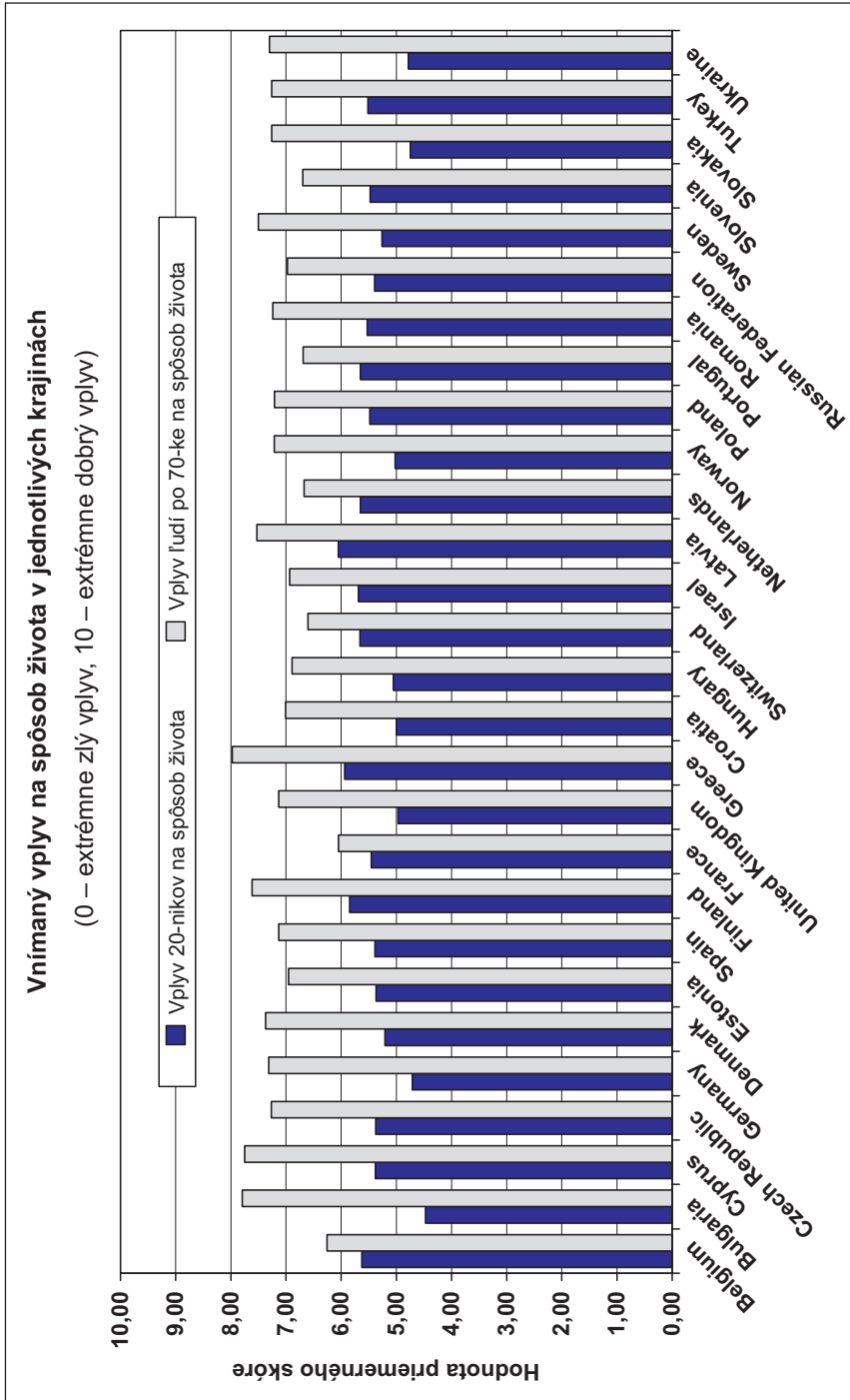
Graf č. 6: Vnímanie statusu 20-níkov, 40-níkov a 70-níkov v jednotlivých krajinách

Tabuľka č. 3: Vnímaný status 20-níkov, 40-níkov a 70-níkov podľa respondentov participujúcich krajín 4. kola ESS

Krajina	N	Vnímaný status 20-níkov		Vnímaný status 40-níkov		Vnímaný status 70-níkov	
		Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD
Belgium	1737	5,46	1,72	7,05	1,32	5,61	1,95
Bulgaria	1948	3,77	2,06	6,18	1,98	2,39	1,93
Cyprus	1184	5,71	2,49	7,81	1,60	7,09	2,24
Czech Republic	1962	4,27	2,17	7,07	1,79	3,74	2,40
Germany	2655	4,83	1,95	7,07	1,56	5,04	2,21
Denmark	1574	5,66	2,04	7,69	1,31	4,75	2,10
Estonia	1591	5,18	2,11	7,27	1,64	4,41	2,38
Spain	2333	4,81	2,03	6,78	1,39	5,06	1,86
Finland	2161	6,70	1,70	7,41	1,36	5,12	1,95
France	2034	4,47	1,57	6,65	1,37	5,14	1,95
United Kingdom	2281	5,28	1,83	7,02	1,40	5,19	2,31
Greece	1956	4,94	2,14	7,23	1,85	5,65	2,27
Croatia	1384	4,27	2,46	6,18	2,16	3,70	2,43
Hungary	1485	4,34	2,22	5,31	2,14	3,86	2,55
Switzerland	1751	5,36	1,81	7,34	1,34	5,60	1,94
Israel	2283	6,20	2,12	7,04	1,63	5,50	2,29
Latvia	1921	5,91	2,23	6,95	1,90	4,19	2,57
Netherlands	1735	5,29	1,77	7,18	1,25	5,90	1,86
Norway	1528	5,25	1,72	7,62	1,27	5,24	1,85
Poland	1551	5,90	2,06	6,61	1,75	3,65	2,23
Portugal	2122	4,67	1,79	6,24	1,54	4,99	2,19
Romania	1931	4,08	2,59	6,31	2,22	4,19	2,55
Russian Federation	2334	5,77	2,13	6,44	1,97	3,19	2,43
Sweden	1759	5,84	1,84	7,62	1,31	4,63	1,92
Slovenia	1248	5,70	1,99	7,08	1,64	5,43	2,36
Slovakia	1748	4,29	2,23	6,74	1,81	3,32	2,13
Turkey	2234	5,97	2,70	6,31	2,14	4,45	2,86
Ukraine	1708	4,32	2,71	6,48	2,18	3,13	2,67

Graf č. 7: Vnímanie vplyvu 20-nikov a ľudí po 70-ke na spôsob života v jednotlivých krajinách

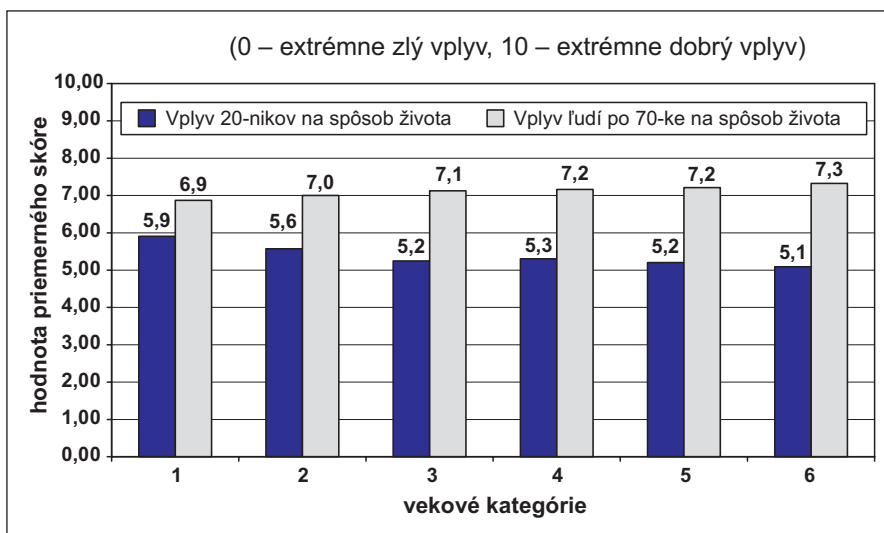

Posudzovania vybraných vekových skupín sa týkali aj ďalšie položky rotujúceho modulu, zisťujúce posúdenie vplyvu 20-nikov a 70-nikov na spôsob života (graf č. 7). Vo všetkých krajinách respondenti jednotne uvádzali pozitívnejší vplyv 70-nikov na spôsob života. Najvyššie hodnoty priemerného skóre a teda najpozitívnejšie hodnotený vplyv 70-nikov na spôsob života uvádzali respondenti z Grécka ($M = 7,97$), Bulharska ($M = 7,79$) a Cypru ($M = 7,75$) (tabuľka č. 4). Ani v jednom prípade hodnota priemerného skóre pri posudzovaní vplyvu ľudí po 70-ke na spôsob života nenadobudla hodnotu nižšiu ako 6, čo na 11-bodovej škále svedčí o tom, že respondenti hodnotili vplyv 70-nikov na spôsob života prevažne ako dobrý alebo extrémne dobrý.

V prípade hodnotenia vplyvu 20-nikov na spôsob života boli najvyššie hodnoty priemerného skóre zaznamenané pri odpovediach respondentov z Lotyšska ($M = 6,05$) a Grécka ($M = 5,94$). Najmenej pozitívny vplyv 20-nikov na spôsob života uvádzali respondenti z Bulharska ($M = 4,47$), Nemecka ($M = 4,71$) a Slovenska ($M = 4,75$).

Aj v prípade posudzovania vplyvu 20-nikov a 70-nikov na spôsob života uvádzali respondenti všetkých vekových kategórií pozitívnejší vplyv 70-nikov (graf č. 8). Pričom platil trend, že s narastajúcim vekom stúpala aj hodnota priemerného skóre odpovedí respondentov o vplyve 70-nikov, čo znamená, že čím starší respondenti, tým pozitívnejšie posúdenie vplyvu 70-nikov a negatívnejšie posúdenie vplyvu 20-nikov.

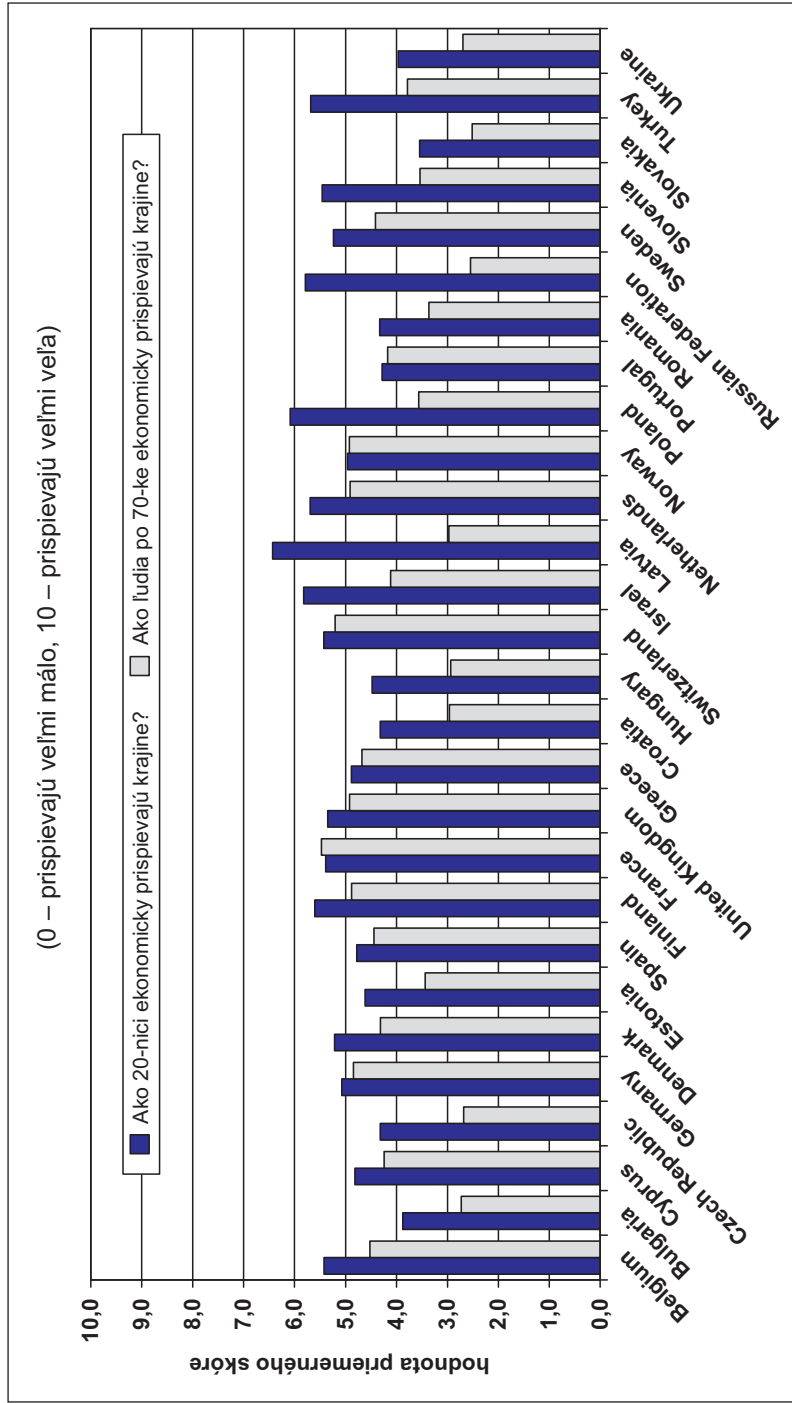
Graf č. 8: Vnímanie vplyvu 20-nikov a ľudí po 70-ke na spôsob života respondentmi rôznych vekových kategórií v jednotlivých krajinách

Tabuľka č. 4: Vplyv 20-nikov a Ľudí po 70-ke na spôsob života podľa respondentov participujúcich krajin 4. kola ESS

Krajina	N	Vplyv 20-nikov na spôsob života		Vplyv Ľudí po 70-ke na spôsob života	
		Mean	SD	Mean	SD
Belgium	1732	5,62	1,53	6,26	1,57
Bulgaria	1642	4,47	2,18	7,79	2,02
Cyprus	1143	5,38	2,46	7,75	1,77
Czech Republic	1879	5,37	1,99	7,27	1,82
Germany	2630	4,71	1,70	7,31	1,73
Denmark	1544	5,21	1,78	7,37	1,63
Estonia	1542	5,37	1,74	6,95	1,80
Spain	2339	5,39	1,85	7,13	1,63
Finland	2138	5,84	1,70	7,62	1,50
France	2044	5,45	1,65	6,05	1,71
United Kingdom	2288	4,97	1,72	7,13	1,75
Greece	1951	5,94	2,11	7,97	1,84
Croatia	1294	5,00	2,12	7,01	2,09
Hungary	1409	5,05	2,00	6,89	2,10
Switzerland	1748	5,66	1,65	6,60	1,61
Israel	2261	5,69	2,18	6,93	1,92
Latvia	1913	6,05	1,99	7,52	1,98
Netherlands	1747	5,65	1,54	6,67	1,43
Norway	1531	5,02	1,57	7,21	1,58
Poland	1518	5,48	1,88	7,21	1,93
Portugal	2079	5,65	1,87	6,69	2,00
Romania	1891	5,53	2,44	7,24	2,14
Russian Federation	2209	5,39	2,14	6,97	2,16
Sweden	1753	5,26	1,65	7,50	1,56
Slovenia	1221	5,48	1,90	6,70	1,99
Slovakia	1526	4,75	1,80	7,26	1,83
Turkey	2247	5,51	2,36	7,26	2,30
Ukraine	1691	4,78	2,23	7,30	2,20

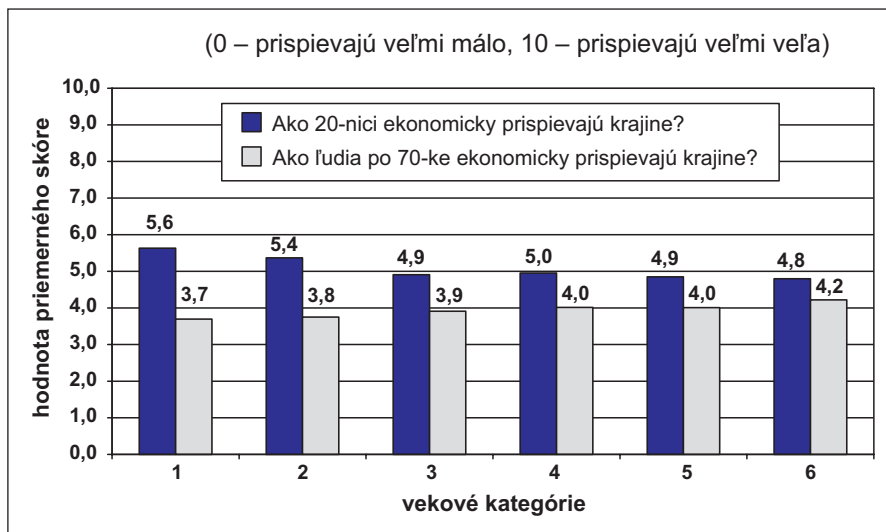
Graf č. 9: Vnímanie ekonomického prínosu 20-níkov a ľudí po 70-ke respondentmi v jednotlivých krajinách

Pri posudzovaní ekonomického prínosu 20-nikov a ľudí po 70-ke sa respondenti zúčastnených krajinách skôr prikláňali k výraznejšiemu prínosu 20-nikov. Najvyššie hodnoty priemerného skóre v prospech prínosu 20-nikov sme zistili u respondentov z Lotyšska ($M = 6,43$) a Poľska ($M = 6,09$). Najnižší ekonomický prínos 20-nikov uvádzali respondenti zo Slovenska ($M = 3,54$) a Bulharska ($M = 3,87$). Najvýraznejší ekonomický prínos pripisujú ľuďom po 70-ke respondenti vo Francúzsku ($M = 5,47$) a vo Švajčiarsku ($M = 5,21$) a, podľa výpovedí respondentov, najmenej ekonomicky prispievajú ľudia po 70-ke na Slovensku ($M = 2,52$), v Rusku ($M = 2,54$), Českej republike ($M = 2,68$) a v Bulharsku ($M = 2,73$).

Posudzovanie ekonomického prínosu respondentmi rôznych vekových kategórií potvrdilo silnú mieru spolupatričnosti k vlastnej vekovej skupine respondentov vekovej kategórie 1 (15 – 24-ročných) vysokým prideleným skóre. Svoju podporu (možno i obranu) vlastnej vekovej skupine vyjadrili v odpovediach, keď uvádzali značný ekonomický prínos 20-nikov. Celkovo respondenti všetkých vekových kategórií uviedli výraznejší ekonomický prínos 20-nikov v porovnaní s ekonomickým prínosom ľudí po 70-ke (graf č. 10).

Graf č. 10: Vnímanie ekonomického prínosu 20-nikov a ľudí po 70-ke respondentmi rôznych vekových kategórií v celom súbore

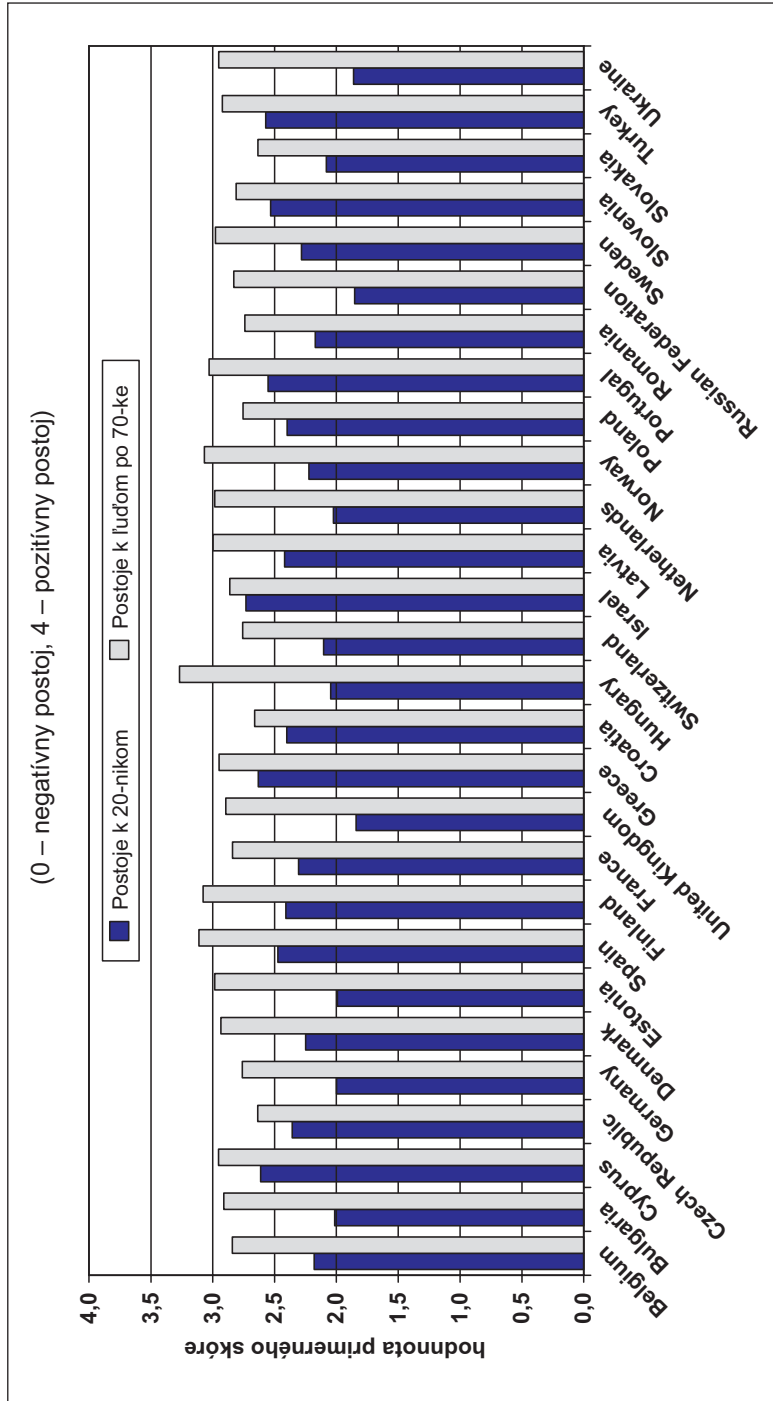

3. Stereotypy, predsudky a emócie s nimi spojené

O stereotypoch a predsudkoch existuje množstvo literatúry (Schneider, 2004; Nelson, 2002). Proces starnutia je unikátnym zhlukom faktorov pre štúdium predsudkov a stereotypov. Nasledujúce analýzy dát ESS sa týkajú práve predsudkov, stereotypov a emócií, ktoré ich sprevádzajú.

Autori otázok rotujúceho modulu pri ich konštrukcii vychádzali zo zistení štúdií, že ľudia sú terčmi predsudkov, pretože sú buď mladí, alebo starí. V prospech zisťovania prítom-

Graf č. 11: Postoje k 20-nikom a k ľuďom po 70-ke v jednotlivých krajinách

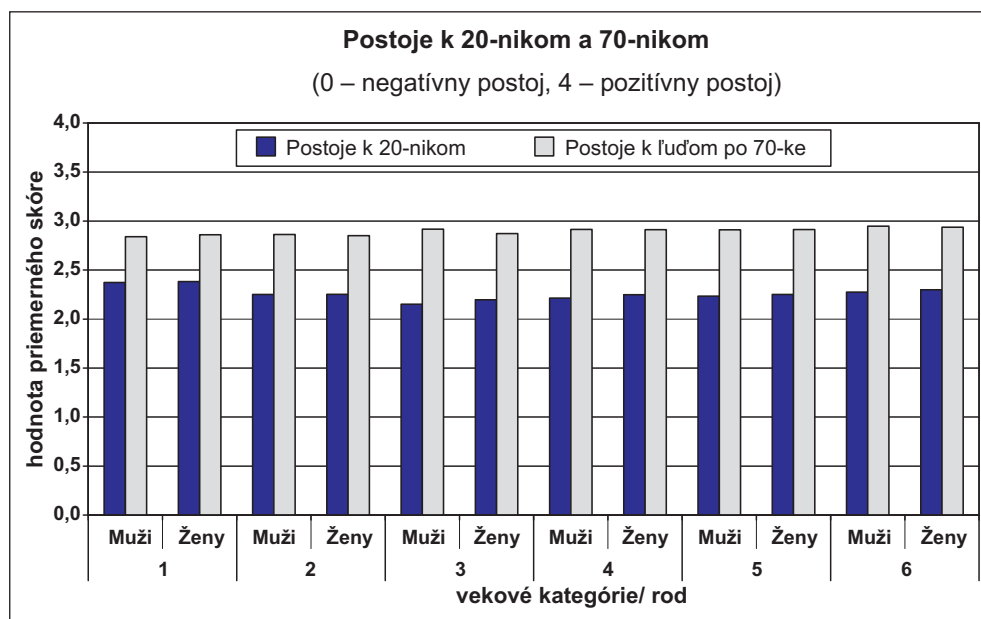

nosti vekovej diskriminácie svedčia zistenia Nelsona (2002), ktorý tvrdí, že v porovnaní s inými formami diskriminácie, pri predsudkoch súvisiacich s vekom sú ľudia menej opatrní a náchylnejší k priamemu vyjadreniu.

Postoje v prípade našej analýzy boli zisťované prostredníctvom „škály postojov“, ktorú tvorili 4 otázky súvisiace s postojmi a predsudkami k 20-nikom, resp. ľuďom po 70-ke. Reliabilita škály postojov k 20-nikom má hodnotu $\alpha = 0,834$ a reliabilita škály postojov k ľuďom po 70-ke má hodnotu $\alpha = 0,739$ (Výrost, 2010, nepublikované).

Z grafu č. 11 vidieť, že pozitívnejší postoj uvádzali respondenti všetkých participujúcich krajín k ľuďom po 70-ke. Najpozitívnejšie postoje k ľuďom po 70-ke mali respondenti z Maďarska a Španielska. Najpozitívnejšie postoje k 20-nikom boli zaznamenané v Izraeli, v Grécku a na Cypre. Zistenia ďalej poukazujú na to, že najmenší rozdiel v miere postojov k 20-nikom a ľuďom po 70-ke bol zaznamenaný v Izraeli a najvýraznejší rozdiel v postojoch k 20-nikom a ľuďom po 70-ke potvrdili analýzy v odpovediach maďarských respondentov.

Graf č. 12: Postoje respondentov rôznych vekových kategórií k 20-nikom a k ľuďom po 70-ke

V ďalšej analýze sme zisťovali rozdiely v miere postojov k 20-nikom a 70-nikom medzi mužmi a ženami rôznych vekových kategórií. Výsledky v tabuľke č. 5 poukazujú na prítomnosť signifikantných rodových rozdielov v miere postojov k 20-nikom. Hodnoty priemernejšieho skóre miery postojov k 20-nikom respondentiek vekových kategórií 3 (35 – 44 rokov) a 4 (45 – 54 rokov) sú signifikantne vyššie (pozitívnejší postoj) ako hodnoty skóre mužov.

Možno len predpokladať, že pozitívnejší postoj 35 – 54-ročných žien k 20-nikom ovplyvňuje skutočnosť, že samé majú deti približne v takom veku a ich hodnotenie je emocionálne (matersky) podfarbené.

Tabuľka č. 5: Rozdiely vo vyjadrovaní postojov k 20-nikom medzi mužmi a ženami

Vek. kat.	N		Mean		SD		SE		t	p
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy		
1	3219	3384	2,37	2,38	0,84	0,857	0,01	0,01	-0,526	0,599
2	3935	4367	2,25	2,25	0,86	0,84	0,01	0,01	-0,097	0,922
3	4111	4834	2,15	2,20	0,82	0,84	0,01	0,01	-2,541	0,011
4	4069	4760	2,21	2,25	0,80	0,83	0,01	0,01	-2,039	0,041
5	3797	4495	2,23	2,25	0,81	0,83	0,01	0,01	-0,948	0,343
6	4353	5958	2,28	2,30	0,81	0,86	0,01	0,01	-1,392	0,164

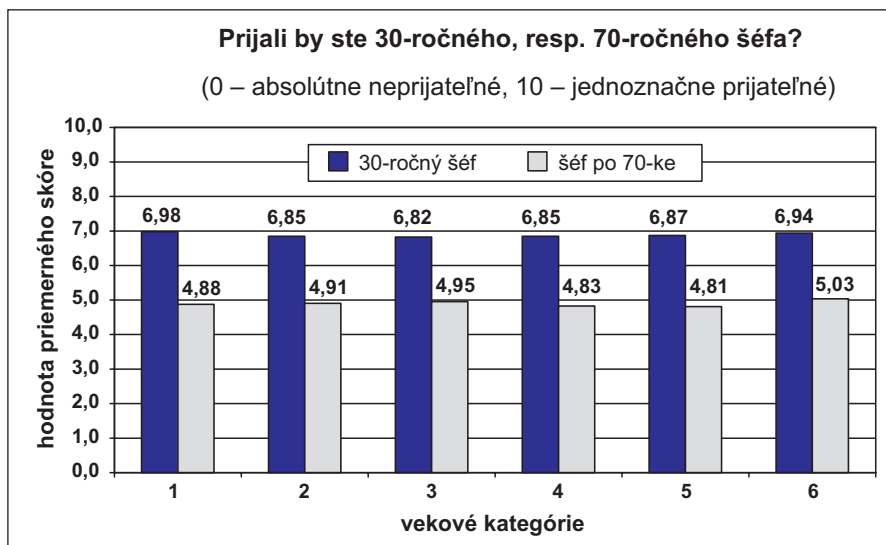
Rozdiely medzi mužmi a ženami rôznych vekových kategórií vo vyjadrovaní postojov k ľuďom po 70-ke sa potvrdili ako významné len v prípade odpovedí respondentov vekovej kategórie 3 (35 – 44 rokov), pričom pozitívnejší postoj k 70-nikom vyjadrovali viac muži. Tu sa môžeme domnievať, že toto hodnotenie je ovplyvnené emocionálnymi väzbami k 70-nikom, čo by mohli byť ľudia vo veku rodičov respondentov tejto vekovej kategórie.

Tabuľka č. 6: Rozdiely vo vyjadrovaní postojov k ľuďom po 70-ke medzi mužmi a ženami

Vek. kat.	N		Mean		SD		SE		t	p
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy		
1	3231	3397	2,84	2,86	0,70	0,71	0,01	0,01	-1,079	0,280
2	3940	4422	2,86	2,85	0,72	0,71	0,01	0,01	0,686	0,493
3	4143	4868	2,92	2,87	0,68	0,71	0,01	0,01	3,034	0,002
4	4122	4831	2,92	2,91	0,68	0,70	0,01	0,01	0,212	0,832
5	3841	4573	2,91	2,91	0,68	0,70	0,01	0,01	-0,297	0,766
6	4512	6242	2,95	2,94	0,71	0,73	0,01	0,01	0,863	0,388

Ďalšie analyzované otázky zisťovali predsudky voči rozdielnym vekovým skupinám na situácii z pracovného prostredia. Respondenti mali vyjadriť svoj postoj k možnosti, že by sa ich šéfom stala osoba, ktorá má 30 rokov, resp. 70 rokov. Respondentom všetkých vekových kategórií sa možnosť, v ktorej by im prideliť 30-ročného šéfa, javila jednoznačnejšie prijateľnejšia v porovnaní s pridelením šéfa, ktorý má 70 rokov. Odpovede respondentov všetkých vekových kategórií v jednotlivých otázkach boli veľmi jednotné (graf č. 13).

Graf č. 13: Akceptovanie možnosti, že nadriadený by bol 30-ročný, resp. po 70-ke respondentmi rôznych vekových kategórií

Nasledujúce štyri grafy prinášajú zobrazenie odpovedí respondentov, nakoľko pravdepodobné je pre nich prežívanie daných emócií (závisť, ľútosť, obdiv, pohrdanie) pri vnímaní 20-níkov a ľudí po 70-ke.

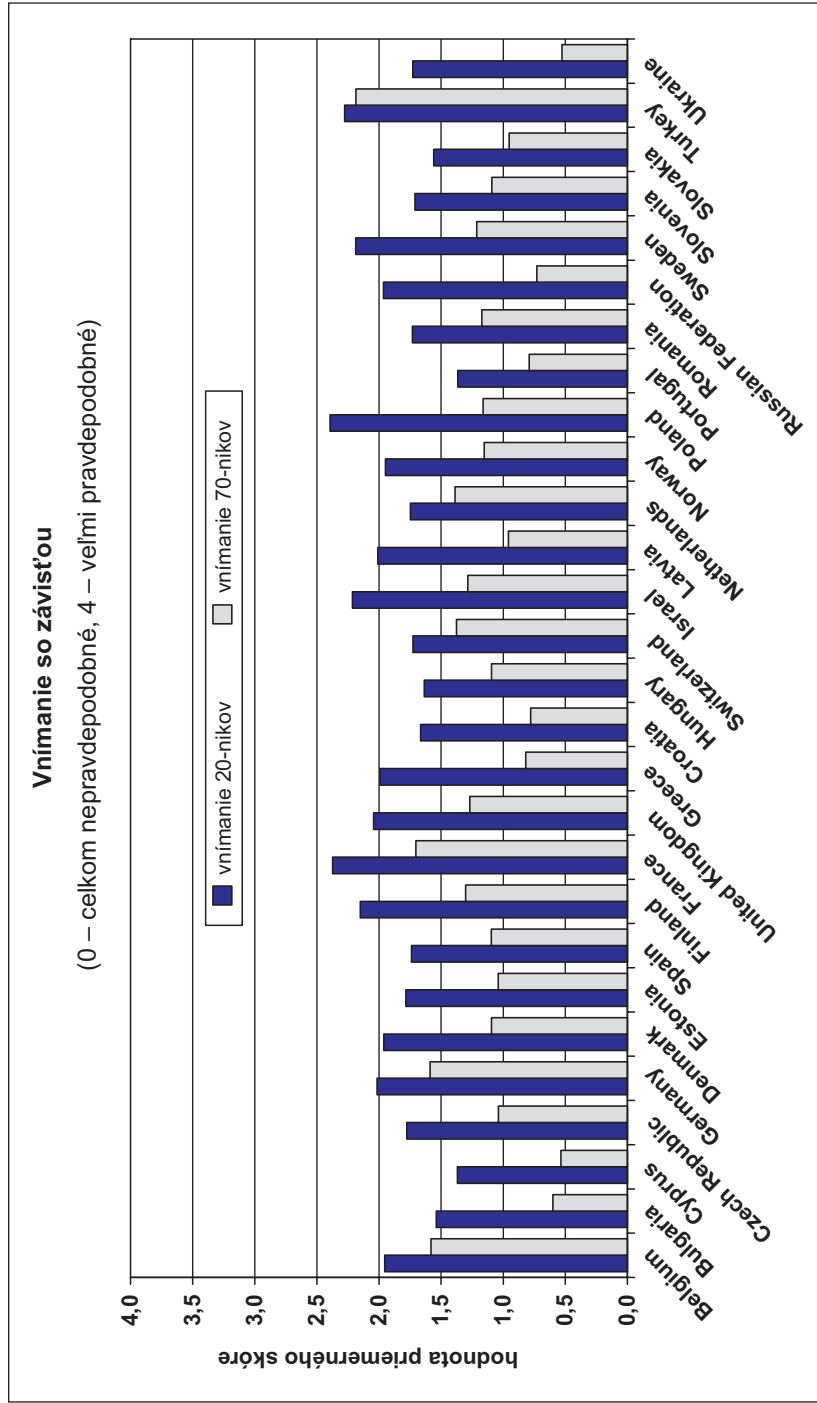
Závisť sa v odpovediach respondentov všetkých krajín spája predovšetkým s vnímaním 20-níkov. Najvyššiu mieru prítomnosti závisťi pri vnímaní 20-níkov uviedli respondenti z Poľska a Francúzska. Najvyššia miera prítomnosti závisťi pri vnímaní ľudí po 70-ke bola zaznamenaná v odpovediach tureckých respondentov (graf č. 14).

Ľútosť je jednoznačne uvádzaná respondentmi v súvislosti s vnímaním 70-níkov. Najvyššiu mieru ľútosťi pri vnímaní 70-níkov uvádzali respondenti z Ukrajiny, Ruska a Lotyšska. Najvyššiu mieru ľútosťi pri vnímaní 20-níkov uvádzali maďarskí respondenti (graf č. 15).

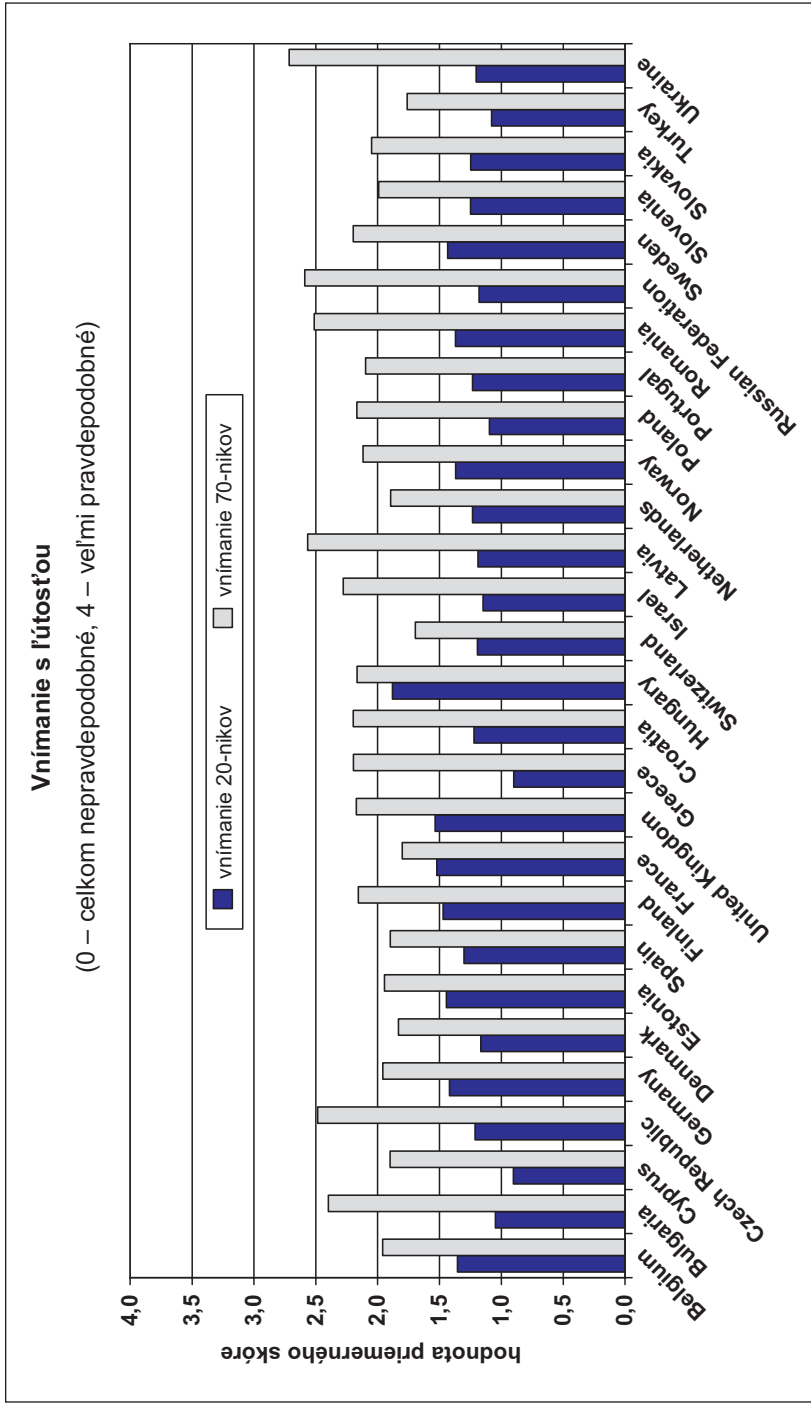
Prítomnosť pocitov obdivu pri vnímaní 20-níkov a 70-níkov už nie je taká jednoznačná ako pri pocitoch závisťi a ľútosťi. Najvyššiu mieru obdivu pri vnímaní 70-níkov uvádzali respondenti z Rumunska, Portugalska a Španielska. Najnižšiu mieru prítomnosti pocitov obdivu pri vnímaní 70-níkov vyjadrovali ukrajinskí respondenti. Najvyššie hodnoty priemerného skóre pre prítomnosť pocitov obdivu pri vnímaní 20-níkov boli zaznamenané v Turecku, Poľsku a Grécku. Najnižšiu pravdepodobnosť prítomnosti obdivu pri vnímaní 20-níkov uviedli respondenti z Maďarska (graf č. 16).

Pocity pohrdania sa pri vnímaní oboch vekových skupín vyskytovali v podstatne nižšej miere v porovnaní s ostatnými zisťovanými emóciami. Najvyššiu pravdepodobnosť prítomnosti pohrdania pri vnímaní 20-níkov uvádzali respondenti z Veľkej Británie a Nemecka. Najvyššiu pravdepodobnosť prítomnosti pohrdania pri vnímaní 70-níkov uvádzali respondenti z Nemecka, Českej republiky a Veľkej Británie (graf č. 17).

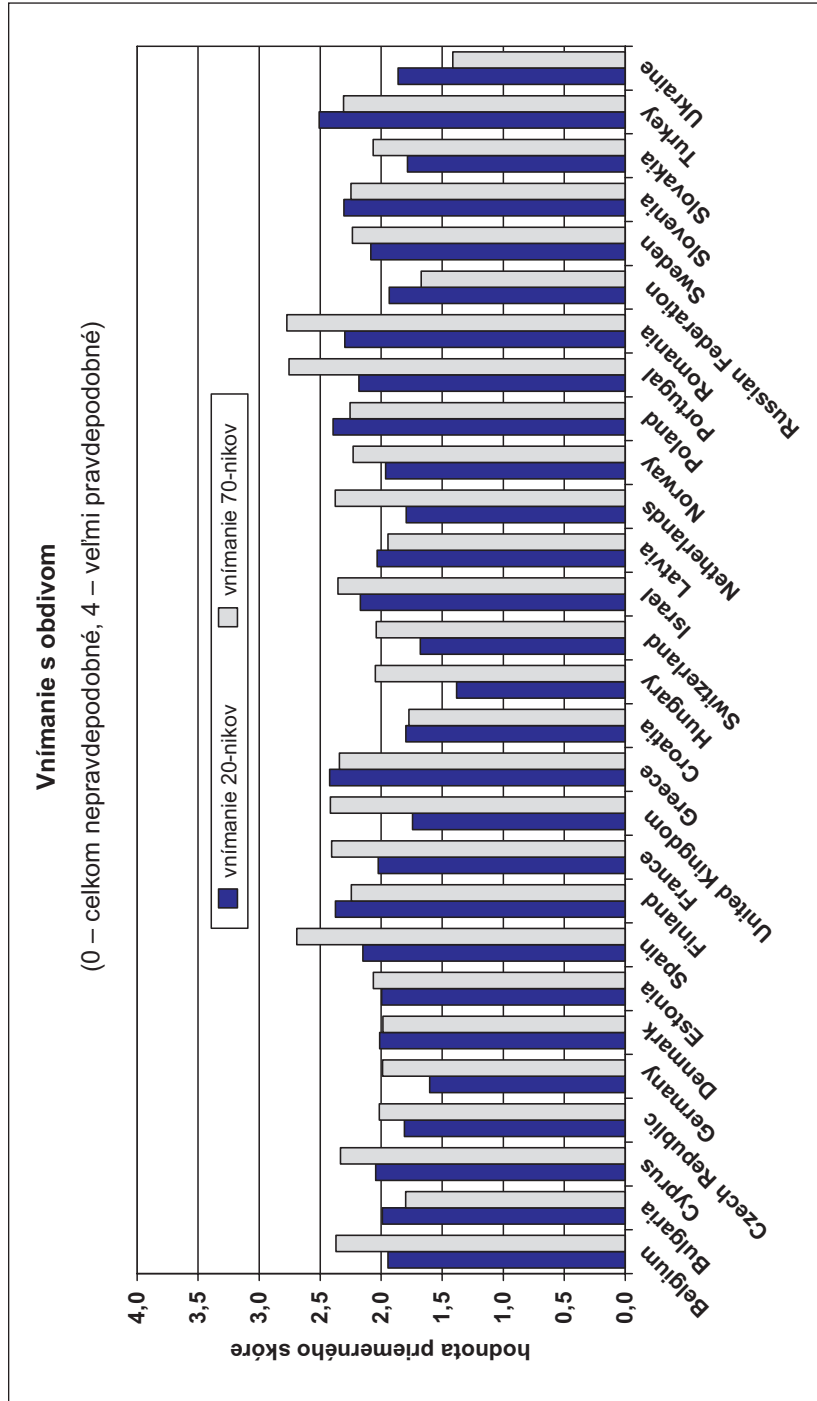
Graf č. 14: Prítomnosť závislosti pri vnímaní 20-níkov a 70-níkov v jednotlivých krajinách

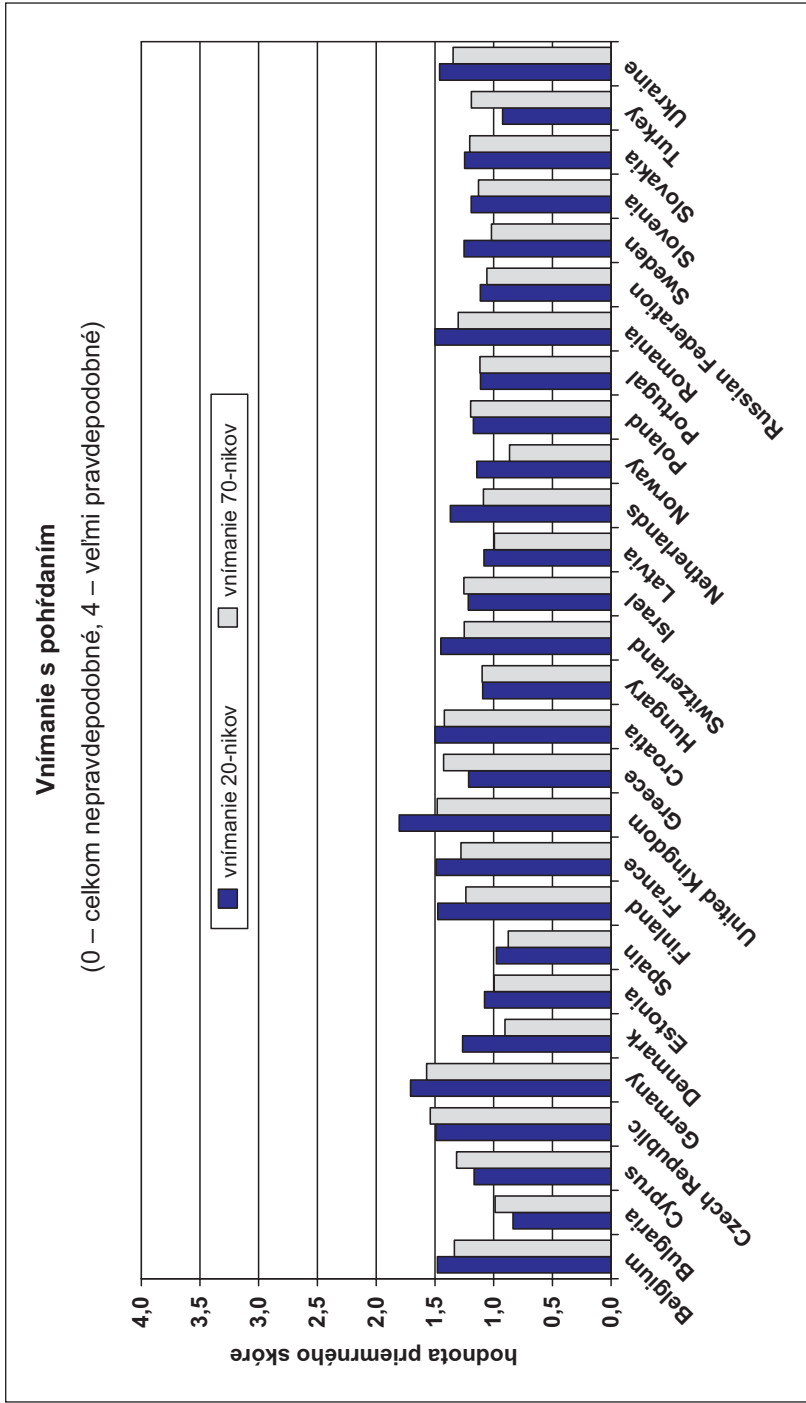
Graf č. 15: Prítomnosť ľútosti pri vnímaní 20-níkov a 70-níkov v jednotlivých krajinách

Graf č. 16: Prítomnosť obdivu pri vnímaní 20-níkov a 70-níkov v jednotlivých krajinách

Graf č. 17: Prítomnosť pohrdania pri vnímaní 20-níkov a 70-níkov v jednotlivých krajinách

4. Skúsenosti s diskrimináciou a jej závažnosť

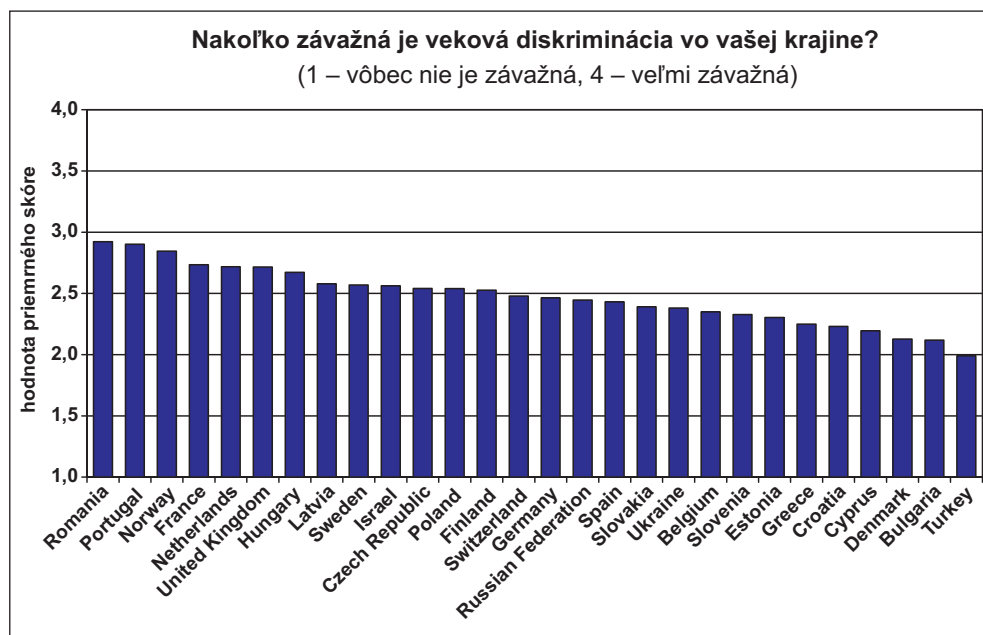
Pri posudzovaní diskriminácie je podstatné poznať aj vlastné (osobné) skúsenosti ľudí. V rotujúcom module sa pre tento prípad použili priame otázky o diskriminácii, aby sa predišlo zámene diskriminácie a stereotypov.

Respondenti odpovedali na otázky súvisiace s ich konkrétnou skúsenosťou s diskrimináciou na základe veku, rodu a etnického pôvodu.

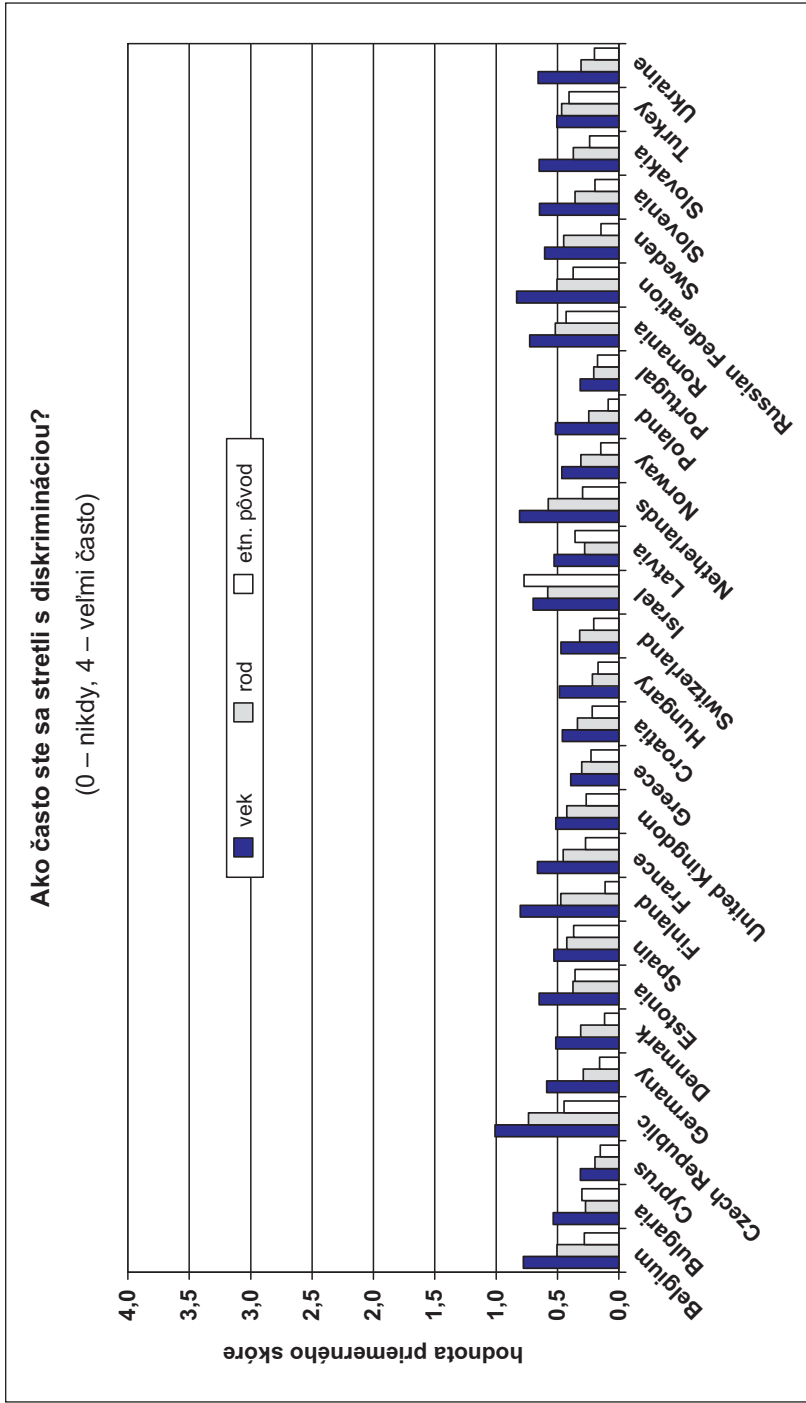
Najčastejšiu skúsenosť s diskrimináciou na základe veku uvádzali respondenti z Českej republiky a Ruska. Rod ako najčastejší dôvod diskriminácie uvádzali respondenti z Českej republiky, Izraela a Holandska. Skúsenosť s diskrimináciou na základe etnického pôvodu mali najčastejšie respondenti z Izraela (graf č. 19).

Ďalšia analyzovaná otázka sa týkala vekovej diskriminácie, konkrétne jej závažnosti v danej krajine. Najvyššia miera vnímanej závažnosti vekovej diskriminácie v krajine bola zaznamenaná v Rumunsku, Portugalsku a Nórsku. Ako najmenej závažnú vnímajú vekovú diskrimináciu respondenti v Turecku (graf č. 18).

Graf č. 18: Vnímanie závažnosti vekovej diskriminácie respondentmi v jednotlivých krajinách

Graf č. 19: Skúsenosť respondentov s diskrimináciou z dôvodu veku, rodu a etnického pôvodu v jednotlivých krajinách

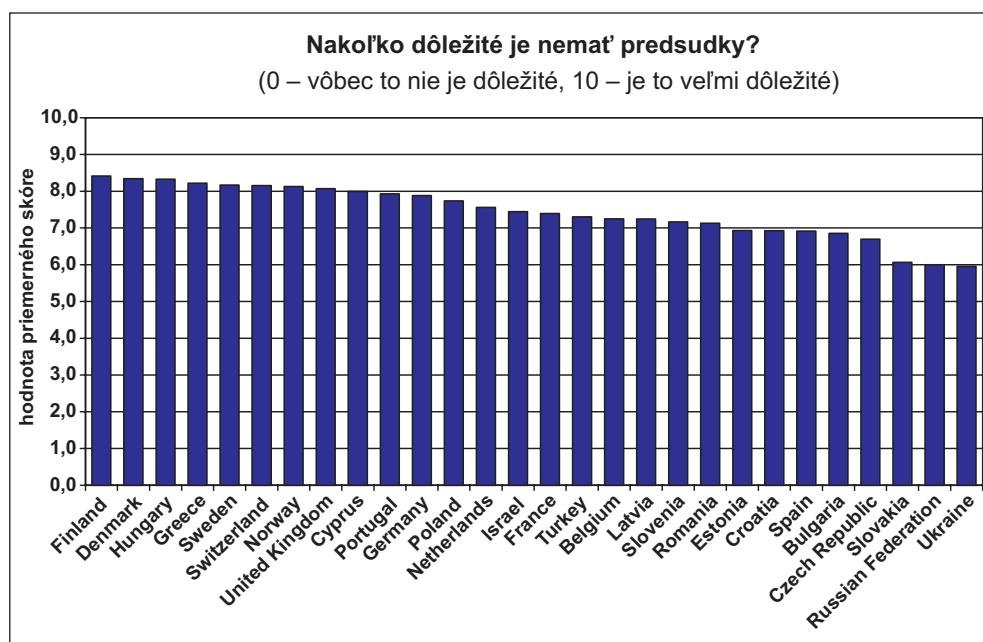
5. Predsudky: áno či nie?

Uvedomovaniu si závažnosti predsudkov bolo venovaných niekoľko otázok v závere analyzovaného rotujúceho modulu.

Respondenti odpovedali na otázku *Nakoľko je podľa vás dôležité nemať predsudky?*

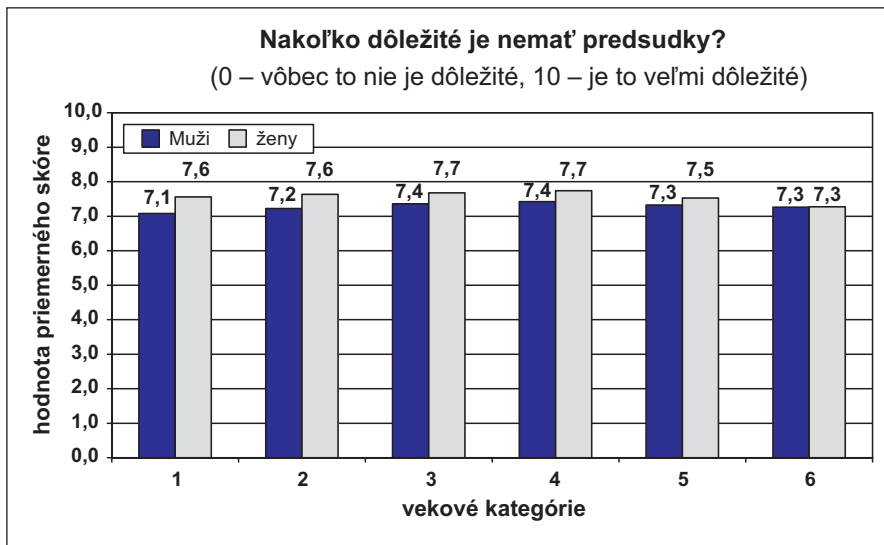
Z grafu č. 20 je zrejmé, že respondenti si celkovo uvedomujú, aké je dôležité nemať predsudky. Byť bez predsudkov je dôležité predovšetkým pre respondentov z Fínska, Dánska a Maďarska. Najnižšiu mieru dôležitosti spomedzi respondentov participujúcich krajín uvádzali slovenskí, ruskí a ukrajinskí respondenti.

Graf č. 20: Vnímanie dôležitosti byť bez predsudkov respondentmi v jednotlivých krajinách

Pri sledovaní rozdielov v odpovediach na otázku o tom, nakoľko je dôležité nemať predsudky, medzi mužmi a ženami rôznych vekových kategórií sa potvrdili štatisticky významné rozdiely ($p < 0,001$) vo všetkých vekových kategóriách s výnimkou vekovej kategórie 6 (65 rokov a viac). Ženy vyjadrovali vo väčšej miere, že je dôležité byť nezaujatý a bez predsudkov (graf č. 21).

Graf č. 21: Vnímanie dôležitosti byť bez predsudkov respondentmi rôznych vekových kategórií

6. Záver

Výsledky jednotlivých analýz poukazujú na podstatné medzikultúrne odlišnosti vo vnímaní veku, vybraných vekových skupín, stereotypov i v skúsenostiach s diskrimináciou.

Iný vek je hranicou ukončenia mladosti v severských krajinách a iný na Cypre a v Grécku. Rozdielne vnímajú respondenti aj vek nástupu staroby.

Ak by sme sa zamerali na rodové rozdiely, môžeme konštatovať, že v súvislosti s posudzovaním veku majú ženy tendenciu celkovo predlžovať vek ukončenia mladosti ako aj odďaľovať vek nástupu staroby. Ženy majú tendenciu zaujímať k 20-nikom pozitívnejší postoj ako muži a muži, naopak, majú tendenciu zaujímať pozitívnejší postoj k ľuďom po 70-ke. V globále sú to ale ženy, pre ktoré je väčšmi dôležité nemať predsudky.

Výsledky ďalej potvrdili všeobecnú tendenciu respondentov jednotlivých vekových kategórií vo svojich výpovediach podporovať, prípadne hájiť záujmy vlastnej vekovej kategórie pred ostatnými.

Prezentované zistenia poukazujú na odlišnosti vo vnímaní ľudí rôzneho veku. Na základe výsledkov je ale ťažké hovoriť, či majú ľudia pozitívnejší postoj k 20-nikom alebo 70-nikom, pretože ich odpovede sa v závislosti od predmetu otázky rôznia (vplyv na spôsob života, ekonomický prínos, pozícia šéfa). Rozdiely v posudzovaní oboch vekových skupín sa rôznia ako na úrovni krajín, tak na úrovni vekových kategórií a potvrdzujú fakt, že 20-nikov a 70-nikov ľudia vnímajú ako dve odlišné skupiny.

Domnievame sa, že pri búraní vekových stereotypov by veľkú úlohu mohli zohrať osobné skúsenosti, kontakty, stretnutia a zážitky s ľuďmi rôznych vekových kategórií v rozličných situáciách, diskusiách a vzťahoch. Pozitívne skúsenosti jednotlivcov (napr. priateľ-

stvá) medzi vekovými skupinami by mohli viesť k pozitívnym postojom a odstraňovaniu stereotypov medzi skupinami.

Porozumenie obsahu stereotypov pre určitý vek poskytuje priamy náhľad do pravdepodobných odlišností v možnostiach, aké budú týmto vekovým skupinám ponúknuté.

Na základe potvrdenia rozdielov vo výpovediach respondentov z jednotlivých krajín možno uvedené zistenia vnímať ako potvrdenie vplyvu kultúrnych noriem, ktoré podmieňujú to, ako sú vnímaní mladí a starí ľudia, ba i to, kto je považovaný za mladého a kto za starého.

VII.

POSTOJE K SOCIÁLNEJ STAROSTLIVOSTI

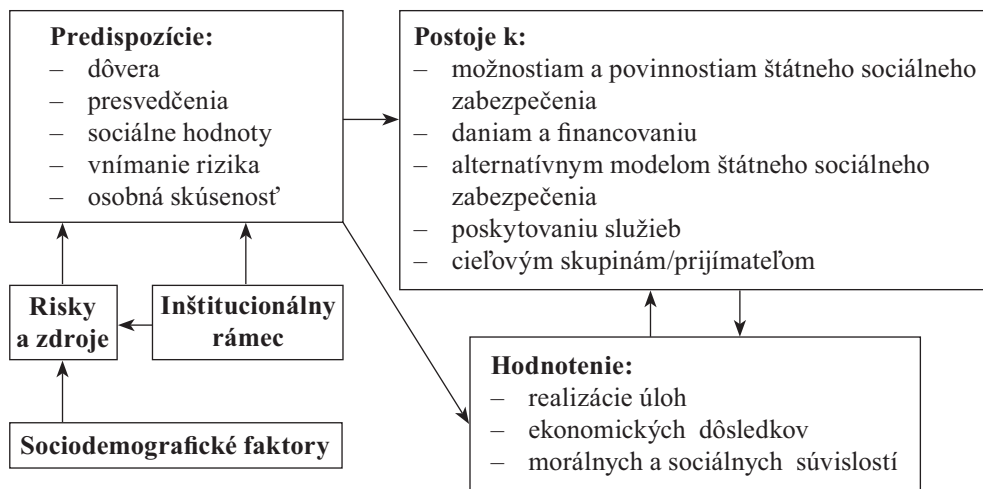
Jozef Výrost

Európska únia prijatím Lisabonskej zmluvy, ktorá vstúpila do platnosti 1. decembra 2009, predstavila ďalšiu perspektívu spoločného fungovania členských krajín. Tak doterajšie zovšeobecnené skúsenosti fungovania EÚ, ktoré napokon viedli k potrebe prijatia novej podoby zmluvy členských krajín, ako i samotný priebeh procesu schvaľovania tejto zmluvy v konečnom dôsledku ukázali, v akom stave sa v skutočnosti proces integrácie EÚ nachádza. Fakt, že prvé kroky uvedenia Lisabonskej zmluvy do života sa uskutočnili v čase prehlbujúcej sa ekonomickej krízy, ešte viac upriamil pozornosť obyvateľov členských krajín na sociálne otázky.

Vedecká rada projektu ESS, ktorá hrala kľúčovú úlohu pri výbere rotujúcich modulov pre 4. kolo, včas rozpoznala potrebu skúmať postoje obyvateľov európskych krajín k sociálnej starostlivosti a zaradila návrh s názvom *Postoje k sociálnej starostlivosti¹ v meniacej sa*

Obrázok č. 7.1: Konceptuálny rámec modulu

(zdroj: Round 4 rotating modules, <http://www.europeansocialsurvey.org>)

1 Slovenskými ekvivalentmi pre anglický pojem *welfare* sú výrazy ako blahobyt, prosperita či sociálne zabezpečenie. Pre zachytenie celého spektra aspektov spadajúcich pod pojem *welfare* sa nám v tejto súvislosti javí vhodnejšie používať slovné spojenie sociálna starostlivosť, ktoré v širšom zábere vystihuje celkový obsah anglického pojmu v zameraní tohto rotujúceho modulu.

Európe do dotazníka. Uvedený návrh vypracoval medzinárodný tím pod vedením Stefana Svallforsa v zložení Wim van Oorschot, Peter Taylor-Gooby, Christian Staerklé, Jørgen Goul Andersen, John Hills, Tom Sefton a Steffen Mau.

V definitívnej podobe v dotazníku ESS pre 4. kolo tento rotujúci modul reprezentuje 50 otázok, ktoré boli projektované a operacionalizované ako deskriptory nasledovných konceptuálnych jednotiek (autori odporúčajú sledovať model na obrázku v smere hodinových ručičiek so začiatkom pri sociodemografických faktoroch):

Pri analýze v 4. kole ESS získaných dát sme teda, v súlade s modelom, mali niekoľko možností, ako postupovať. Po úvahe sme sa rozhodli ilustrovať výsledky cez optiku **postojov** respondentov k sociálnemu štátu. Tento krok, podľa nášho názoru, logicky nadväzuje na snahu popísať základné charakteristiky sociálneho štátu (Rothstein, 1998) a jeho existujúce podoby (Esping-Andersen, 1990, 1999).

Podľa Bo Rothsteina existujú dve cesty konštituovania a organizácie sociálneho štátu. V rámci prvej z nich je základnou úlohou štátu alokácia zdrojov tým, ktorí sú na pomoc najviac odkázaní. Tento cieľ predpokladá vysokú mieru kontroly osôb, na ktoré sa môže pomoc uplatniť – je potrebný rozsiahly byrokratický aparát, ktorý sa buduje v záujme efektívneho rozpoznania stavu núdze a v snahe zabrániť podvádzaniu. Druhou cestou je distribúcia pomoci štátu všetkým, ktorí splnili ľahko rozpoznateľné kritérium (majú deti, bola im poskytnutá lekárska starostlivosť a pod.). V tomto prípade sa minimalizujú náklady na byrokratický aparát, a prakticky každý občan získava z týchto zdrojov „aspoň niečo“.

Od 90. rokov existuje známa typológia sociálneho štátu (*welfare state typology*), ktorú v roku 1990 a neskôr v roku 1999 prezentoval Gøsta Esping-Andersen. Rozlišovala tri reálne existujúce podoby sociálneho štátu: konzervatívny (korporativistický), sociálnodemokratický a liberálny. Kľúčom pre rozlíšenie uvedených typov sú pojmy dekomodifikácia (decommodification) a stratifikácia. Podľa Esping-Andersona (1990, 21-22) sa „*dekomodifikácia vyskytuje vtedy, keď poskytovaná služba sa považuje za právnu záležitosť a keď si osoba môže udržať živobytie bez toho, aby sa musela spoliehať na trh*“. Stratifikácia zodpovedá miere redistribúcie vyjadrenej úrovňou univerzálnosti solidarity, poskytovanej štátom.

Sociálny štát liberálneho typu charakterizuje asistencia štátu pri zisťovaní odkázanosti a súčasne malý podiel univerzálnych (nízka dekomodifikácia) príspevkov, resp. sociálneho poistenia. Benefity slúžia najmä osobám s nízkymi príjmami a na nich závislým rodinným príslušníkom. Miera redistribúcie príjmov štátom je malá, príspevky od štátu sú nízke a majú za cieľ motivovať jednotlivca k snahe uplatniť sa na pracovnom trhu.

Sociálny štát konzervatívneho (korporativistického) typu charakterizuje nízka úroveň dekomodifikácie. Priamy vplyv štátu sa obmedzuje na poskytovanie príspevkov na výživu, v nadväznosti na zamestnanecký status. Úloha štátu spočíva v podpore existujúcich inštitúcií fungujúcich na princípoch solidarity (napr. rodina, charitatívne organizácie). Z uplatňovania princípu subsidiarity vyplýva, že štát zasahuje iba vtedy, keď potenciál rodiny poskytovať služby zabezpečujúce základné potreby svojim členom sa vyčerpal.

Sociálny štát sociálnodemokratického typu charakterizuje vysoká úroveň dekomodifikácie. Benefity sú univerzálne a nie sú závislé na individuálnych charakteristikách alebo prístupe ich nositeľa. Preto aj systém sociálneho poistenia je univerzálny a rovnovážny stav sa udržuje v procese sociálneho dialógu a dohody medzi sociálnymi partnermi.

Castles a Mitchell (1993) doplnili túto typológiu o **radikálny typ**. Popisujú ho ako systém, ktorý kombinuje nízke dane a malé sociálne výdavky. V priebehu uplynulého obdobia viaceró autorov prezentovalo názor o potrebe doplnenia 4. typu, pravda, s rôznym názvom a obsahom (napr. „juhoeurópsky či stredomorský“, Bonoli, 1997, „východoázijský či konfuciánsky“, Kwon, 1997). Často sú tu zaraďované krajiny bez tradícií v sociálnej politike, posttotalitné režimy a pod.

V posledných 20. rokoch bolo publikovaných viaceró prác, ktoré aplikovali uvedenú typológiu v empirických štúdiách (napr. Esping-Andersen, Regini, 1999; Goodin et al., 1999; Hubert, Stephens, 2001) s viac-menej plauzibilným výsledkom.

7.1 Typológia postojov k sociálnej starostlivosti

Vo vzťahu k dátam ESS nás zaujímala odpoveď na otázku, či a v akej miere možno postihnúť preferenciu uvedených typov sociálneho štátu na úrovni postojov jednotlivca. Vychádzať sme pritom museli z možností, ktoré nám ponúkal obsah rotujúceho modulu ESS. Vedúci autor tímu, ktorý tento rotujúci modul vytvoril – S. Swallfors, túto myšlienku už uplatnil pri analýze dát ISSP (International Social Survey Programme), pričom pre určenie štyroch postojových typov preferencie sociálneho štátu použil dva základné parametre: postoje k redistribúcii zdrojov a postoje k príjmom (Swallfors, 1997).

Popísané typológie (sociálneho štátu a postojov k sociálnemu štátu) nás inšpirovali k vytvoreniu typológie postojov k sociálnej starostlivosti, postavenej na dátach ESS. Pre zaradenie jednotlivca do typológie postojov k sociálnej starostlivosti je určujúce jeho skóre na škálach sociálnej diferenciacie a sociálnej solidarity, skonštruovaných z položiek rotujúceho modulu 4. kola ESS *Postoje k sociálnej starostlivosti v meniacej sa Európe*.

Škála sociálnej diferenciacie:

Škála reprezentujúca sociálnu diferenciaciu pozostávala zo 7 položiek; uvádzame príklady položiek: „Sociálne dávky a služby na Slovensku kladú veľkú záťaž na slovenskú ekonomiku“, „Sociálne dávky a služby na Slovensku robia ľudí lenivými“, „Mnoho nezamestnaných sa v skutočnosti nepokúša nájsť si prácu“.

Odpoveďová škála: 1 – rozhodne súhlasím, 5 – rozhodne nesúhlasím (súčet položiek D21, D25, D27, D28, D40, D42, D44 z dotazníka pre 4. kolo ESS), Cronbach $\alpha = 0,755$.

Škála sociálnej solidarity:

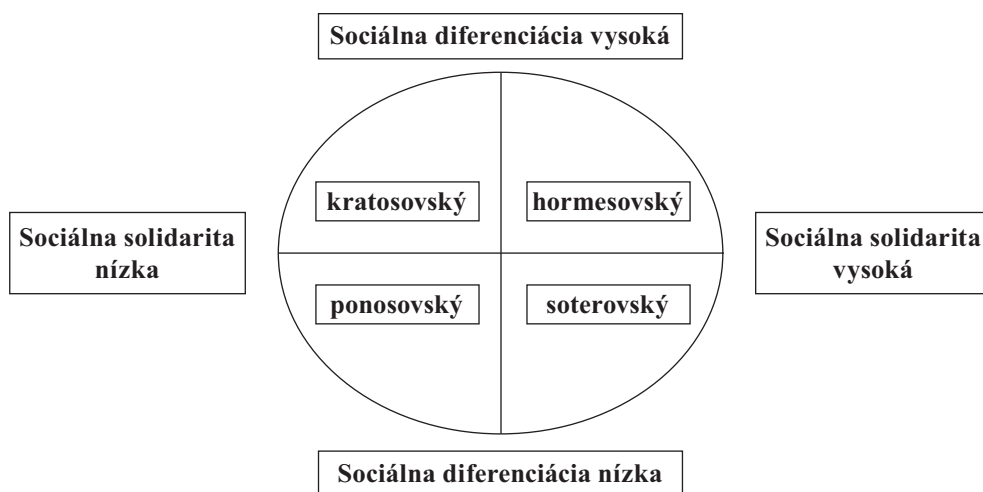
Škála reprezentujúca sociálnu solidaritu pozostávala z 3 položiek: „Sociálne dávky a služby na Slovensku uľahčujú ľuďom zosúladiť si pracovný a rodinný život“, „Sociálne dávky a služby na Slovensku vedú k rovnocennejšej spoločnosti“, „Sociálne dávky a služby na Slovensku zabraňujú šíreniu chudoby“.

Odpoveďová škála: 1 – rozhodne súhlasím, 5 – rozhodne nesúhlasím (súčet položiek D22, D23, D26), Cronbach $\alpha = 0,729$.

Nízka interkorelácia škál sociálnej diferenciacie a sociálnej solidarity ($r = 0,032$) poskytla možnosť vytvoriť model štyroch postojových typov. Prienik priemeru škály sociálnej diferenciacie a škály sociálnej solidarity tak rozdeľuje súbor respondentov na 4 skupiny, priradené k štyrom postojovým typom. Pomenovanie jednotlivých postojových typov je doplnené, pre lepšiu ilustráciu a hlbší pohľad, a súčasne pre väčšie zdôraznenie personálno-hodnotovej než politickej roviny skúmaných postojov prirovnaním k postavám gréckej mytológie:

1. **Typ hormonesovský – konzervatívny** (podľa **Hormes**, grécky boh úsilia, nadšenia)
Pre tento postojový typ je charakteristický názor o potrebe výraznej sociálnej diferenciacie (pomoc a podpora má byť adresovaná len tým, ktorí objektívne pomoc potrebujú a v diferencovanej miere podľa ich objektívne definovanej situácie) a rovnako aj vysoká potreba sociálnej solidarity (je treba pomáhať slabým a strádajúcim).
2. **Typ soterovský – sociálnodemokratický** (podľa **Soter**, grécky boh bezpečnosti, ochrany)
Pre tento typ je charakteristická nízka potreba sociálnej diferenciacie (nie je potrebné podrobne sledovať jednotlivé prípady, stačí pomenovať všeobecné kritériá a na základe toho relevantné cieľové skupiny) a vysoké skóre v sociálnej solidarite.
3. **Typ kratosovský – liberálny** (podľa **Kratos**, grécky boh sily, moci a zásad)
Tento typ je charakterizovaný preferenciou vysokej sociálnej diferenciacie a súčasne nízkou potrebou sociálnej solidarity (pomoc by mala byť adresovaná tým, ktorí ju naozaj potrebujú a súčasne len v minimálnej miere, aby motivovala ľudí postarať sa o seba).
4. **Typ ponosovský – radikálny** (podľa **Ponos**, grécky boh tvrdej práce a námahy)
Pre tento postojový typ je charakteristická nízka sociálna diferenciacia a rovnako aj nízka úroveň sociálnej solidarity (poskytnutie pomoci je mimoriadna situácia, ľudia sa majú o seba postarať sami).

Obrázok č. 7.2: Model štyroch postojových typov sociálnej starostlivosti

Pozrime sa teraz, aký je výskyt jednotlivých postojových typov v účastníckych krajinách 4. kola ESS. Tento prehľad zároveň môže slúžiť v istom zmysle ako validizačná štúdia fungovania modelu (napr. bude sa soterovský, sociálnodemokratický typ najčastejšie vyskytovať v škandinávskych krajinách?).

Tabuľka č. 7.1: Výskyt štyroch postojových typov v 4. kole ESS

	typ 1 (N, %)	typ 2 (N, %)	typ 3 (N, %)	typ 4 (N, %)	N,% (krajina)
Belgium	802	536	207	111	1656
	48,43	32,37	12,50	6,70	100
Bulgaria	218	197	343	437	1195
	18,24	16,49	28,70	36,57	100
Cyprus	376	370	83	62	891
	42,20	41,53	9,32	6,96	100
Czech Republic	445	305	463	345	1558
	28,56	19,58	29,72	22,14	100
Germany	864	805	381	367	2417
	35,75	33,31	15,76	15,18	100
Denmark	339	704	122	211	1376
	24,64	51,16	8,87	15,33	100
Estonia	232	421	162	327	1142
	20,32	36,87	14,19	28,63	100
Spain	651	553	393	292	1889
	34,46	29,27	20,80	15,46	100
Finland	636	988	285	210	2119
	30,01	46,63	13,45	9,91	100
France	864	567	348	169	1948
	44,35	29,11	17,86	8,68	100
United Kingdom	966	357	647	163	2133
	45,29	16,74	30,33	7,64	100
Greece	476	783	253	340	1852
	25,70	42,28	13,66	18,36	100
Croatia	389	198	285	244	1116
	34,86	17,74	25,54	21,86	100
Hungary	202	48	706	222	1178
	17,15	4,07	59,93	18,85	100

Switzerland	485	554	178	217	1434
	33,82	38,63	12,41	15,13	100
Israel	641	411	399	333	1784
	35,93	23,04	22,37	18,67	100
Latvia	189	340	247	759	1535
	12,31	22,15	16,09	49,45	100
Netherlands	595	646	167	117	1525
	39,02	42,36	10,95	7,67	100
Norway	494	686	160	153	1493
	33,09	45,95	10,72	10,25	100
Poland	413	214	417	206	1250
	33,04	17,12	33,36	16,48	100
Portugal	653	428	333	286	1700
	38,41	25,18	19,59	16,82	100
Romania	522	220	341	310	1393
	37,47	15,79	24,48	22,25	100
Russian Fed.	165	331	239	781	1516
	10,88	21,83	15,77	51,52	100
Sweden	434	842	133	146	1555
	27,91	54,15	8,55	9,39	100
Slovenia	388	230	270	150	1038
	37,38	22,16	26,01	14,45	100
Slovakia	464	190	452	239	1345
	34,50	14,13	33,61	17,77	100
Turkey	740	361	388	339	1828
	40,48	19,75	21,23	18,54	100
Ukraine	127	255	179	367	928
	13,69	27,48	19,29	39,55	100
TOTAL	13770	12540	8581	7903	42794
	32,18	29,30	20,05	18,47	100

Typ 1: hormonesovský (konzervatívny)

Typ 2: soterovský (sociálnodemokratický)

Typ 3: kratosovský (liberálny)

Typ 4: ponosovský (radikálny)

Z celkového počtu účastníkov 4. kola ESS (N = 54 988 z 28 krajín) na všetky položky, z ktorých sme vytvorili 2 postojové škály (sociálnej diferenciacie a solidarity), odpovedalo 42 794 respondentov. Z uvedeného počtu najväčšie zastúpenie, 32,18 %, mal hormoneský (konzervatívny) typ, nasledovaný soterovským (sociálnodemokratickým) – 29,30 %, potom kratosovským (liberálnym) – 20,05 % a napokon ponosovským (radikálnym) – 18,47 %. Princíp solidarity teda v presvedčeniach respondentov vystupuje v oblasti sociálnej starostlivosti ako významnejší (32,18 % + 29,30 % = 61,48 %).

Distribúcia prevládajúceho postojového typu v reprezentatívnych vzorkách respondentov v účastníckych krajinách (pre lepšiu prehľadnosť sme ju odlišili aj farebne) vyzerala takto:

Typ 1. hormoneský (konzervatívny): Belgicko (48,43 %), Cyprus (42,20 %), Nemecko (35,75 %), Španielsko (34,46 %), Francúzsko (44,35 %), Veľká Británia (45,29 %), Chorvátsko (34,86 %), Izrael (35,93 %), Portugalsko (38,41 %), Rumunsko (37,47 %), Slovinsko (37,38 %), Slovensko (34,50 %), Turecko (40,48 %).

Typ 2. soterovský (sociálnodemokratický): Dánsko (51,16 %), Estónsko (36,87 %), Fínsko (46,63 %), Grécko (42,28 %), Švajčiarsko (38,63 %), Holandsko (42,36 %), Nórsko (45,95 %), Švédsko (54,15 %).

Typ 3. kratosovský (liberálny): Česká republika (29,72 %), Maďarsko (59,93 %), Poľsko (33,36 %).

Typ 4. ponosovský (radikálny): Bulharsko (36,57 %), Lotyšsko (49,45 %), Rusko (51,52 %), Ukrajina (39,55 %).

Vo vzorke respondentov zo SR, ako možno vidieť v tabuľke č. 7.1, najčastejšie zastúpenie mal konzervatívny typ postojov k sociálnej starostlivosti (34,50 %), tesne nasledovaný liberálnym (33,61 %). Na treťom mieste v poradí preferencií bol radikálny typ (17,77 %) a napokon sociálnodemokratický (14,13 %).

7.2 Sociálne činitele postojov k sociálnej starostlivosti – vzorka zo SR

Postoje jednotlivca sa utvárajú najintenzívnejšie v procese dospievania, v období adolescencie. V psychológii sú považované za relatívne stabilné štruktúry, ktoré dokážu ovplyvňovať správanie človeka dlhodobo a systematicky. Na formovanie postojov k väčšine sociálnych objektov má preukázateľne určujúci vplyv sociálne prostredie jedinca.

Spôsob konštrukcie dotazníka ESS dáva možnosť posúdiť, do akej miery sledované sociálnodemografické charakteristiky (ako je vek, rod, vzdelanie atď.) ovplyvňujú preferenciu typu postoja k sociálnej starostlivosti. Tieto súvislosti v tejto časti práce budeme analyzovať na vzorke respondentov zo SR. Výskumu v SR sa zúčastnilo 1810 respondentov. Z uvedeného počtu na všetky položky postojových škál odpovedalo 1344 respondentov (čo predstavuje 74,3 % výberového súboru).

Prvým zo sociálnych činiteľov, ktorému budeme venovať pozornosť, je rod:

Tabuľka č. 7.2: Podiel výskytu štyroch postojových typov vo vzorke respondentov zo SR podľa rodu

ROD	Postojový typ				Celkom
	1	2	3	4	
Muži	175	63	194	98	530
	33,0%	11,9%	36,6%	18,5%	100,0%
Ženy	288	126	255	139	808
	35,6%	15,6%	31,6%	17,2%	100,0%

Z údajov uvedených v tabuľke č. 7.2 vyplýva, že kým u žien najčastejším preferovaným typom postoja k sociálnej starostlivosti je konzervatívny (35,6 %), t. j. akcent je položený na solidaritu i sociálnu diferenciaciu, u mužov je najpreferovanejším postojovým typom liberálny (36,6 %), t. j. potreba sociálnej diferenciacie je vysoká, solidarity nízka.

Pre účely tejto analýzy sme zjednodušili klasifikáciu vzdelania respondentov na 3 kategórie. Výsledky uvádzame v tabuľke č. 7.3.

Tabuľka č. 7.3: Podiel výskytu štyroch postojových typov vo vzorke respondentov zo SR podľa vzdelania

VZDELANIE	Postojový typ				Celkom
	1	2	3	4	
Základné	78	37	52	27	194
	40,21%	19,07%	26,80%	13,92%	100,00%
stredné	310	132	327	180	949
	32,67%	13,91%	34,45%	18,97%	100,00%
vysokoškolské	72	21	70	30	193
	37,31%	10,88%	36,27%	15,54%	100,00%

Z distribúcie údajov možno odvodiť niektoré zovšeobecnenia:

- vo všetkých troch kategóriách patrí konzervatívny postojový typ k najpreferovanejším,
- „popularita“ sociálnodemokratického postojového typu so zvyšovaním vzdelania klesá,
- „popularita“ liberálneho typu postojov k sociálnej starostlivosti so zvyšovaním vzdelania stúpa.

Tabuľka č. 7.4: Podiel výskytu 4 postojových typov vo vzorke respondentov zo SR podľa veku

VEK	Postojový typ				Celkom
	1	2	3	4	
15 – 24	38	20	42	18	118
	32,2%	16,9%	35,6%	15,3%	100,0%
25 – 34	69	32	71	47	219
	31,5%	14,6%	32,4%	21,5%	100,0%
35 – 44	71	24	82	39	216
	32,9%	11,1%	38,0%	18,1%	100,0%
45 – 54	93	37	93	51	274
	33,9%	13,5%	33,9%	18,6%	100,0%
55 – 64	100	43	80	33	256
	39,1%	16,8%	31,3%	12,9%	100,0%
65 a viac	92	34	79	48	253
	36,4%	13,4%	31,2%	19,0%	100,0%

V súvislosti s vekom možno v distribúcii výsledkov zaznamenať určitý trend u dvoch postojových typov: kým preferencia konzervatívneho postojového typu s vekom stúpa, liberálneho zasa s pribúdajúcim vekom klesá.

Distribúcia výskytu postojových typov ukazuje, že regionálne rozdiely na Slovensku existujú:

- Konzervatívny typ postojov k sociálnej starostlivosti je najviac preferovaný u respondentov v piatich krajoch (Bratislava, Trenčín, Žilina, Prešov a Košice) z ôsmich.
- Liberálny typ je najčastejšie uprednostňovaným postojom k sociálnej starostlivosti respondentmi v troch krajoch (Trnava, Nitra, Banská Bystrica).
- Sociálnodemokratický typ má z ôsmich krajov najvyšší výskyt u respondentov v Banskobystrickom (23,1 %) a Žilinskom kraji (22,4 %).
- Radikálny typ v porovnaní podľa regiónov patrí k preferovanejším u respondentov v Trenčianskom kraji (25,5 %).

Tabuľka č. 7.5: Podiel výskytu 4 postojových typov vo vzorke respondentov zo SR podľa regiónu

KRAJ	Postojový typ				Celkom
	1	2	3	4	
Bratislava	69	10	63	19	161
	42,9%	6,2%	39,1%	11,8%	100,0%
Trnava	27	5	71	16	119
	22,7%	4,2%	59,7%	13,4%	100,0%
Trenčín	60	13	41	39	153
	39,2%	8,5%	26,8%	25,5%	100,0%
Nitra	60	32	73	32	197
	30,5%	16,2%	37,1%	16,2%	100,0%
Žilina	50	34	37	31	152
	32,9%	22,4%	24,3%	20,4%	100,0%
Banská Bystrica	43	36	48	29	156
	27,6%	23,1%	30,8%	18,6%	100,0%
Prešov	76	28	57	34	195
	39,0%	14,4%	29,2%	17,4%	100,0%
Košice	79	32	61	39	211
	37,4%	15,2%	28,9%	18,5%	100,0%

7.3 Názory respondentov na úlohy vlády v oblasti sociálneho zabezpečenia na Slovensku v závislosti od postojového typu

Rotujúci modul, ako sme to uviedli v obr. č. 7.1, obsahoval aj otázky, ktorých cieľom bolo zisťovať názory respondentov na rôzne aspekty štátnej politiky v oblasti sociálneho zabezpečenia:

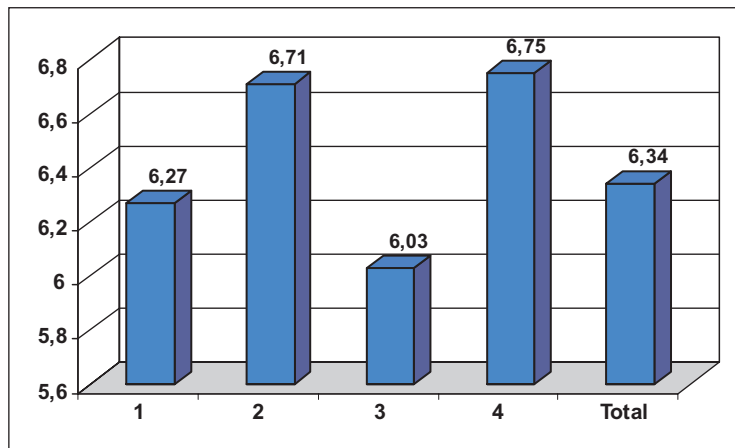
D15: Ľudia majú rozdielne názory na to, za čo by vláda (všeobecne, nielen terajšia) mala alebo nemala byť zodpovedná. Povedzte, čo si myslíte, koľko zodpovednosti by mala vláda mať v zabezpečení práce pre každého, kto ju chce?

00   01   02   03   04   05   06   07   08   09   10

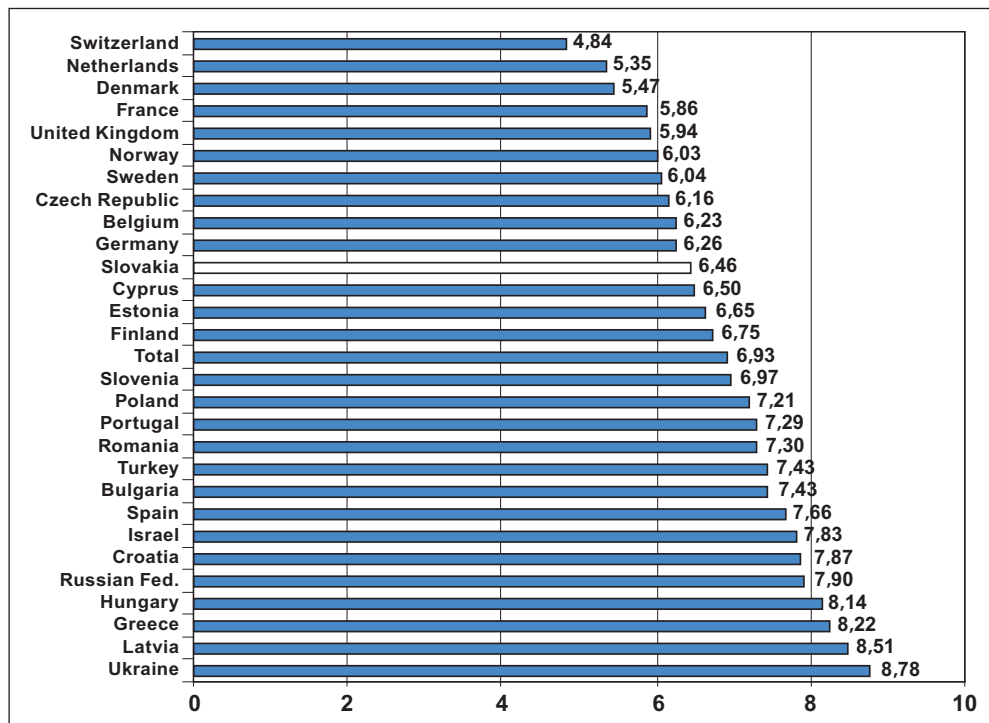
Vonkoncom by to
nemala byť
zodpovednosť vlády

Mala by to byť
výlučne
zodpovednosť vlády

Graf č. 7.1: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D15 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Graf č. 7.2: Priemery odpovedí respondentov ($N = 54\ 623$) na otázku D15 v jednotlivých krajinách

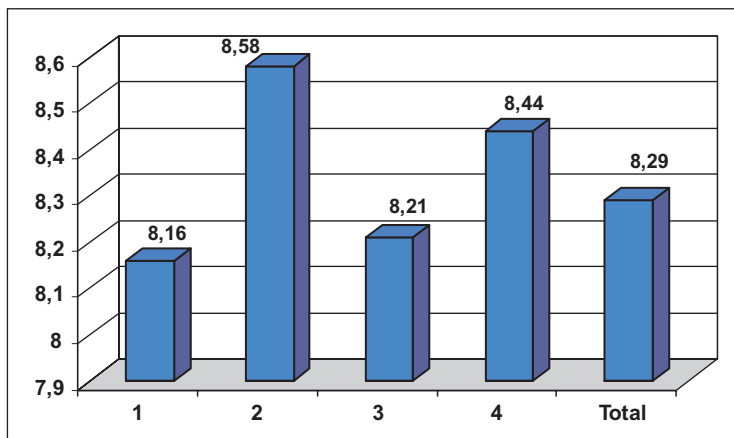
Celkový priemer odpovedí respondentov ($M = 6,34$) na uvedenej odpovedovej škále svedčí o tom, že sa klonia skôr k pozitívnemu stanovisku na povinnosť vlády zabezpečiť prácu pre každého, kto má záujem pracovať. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa štatisticky významné rozdiely prejavili (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 5,84$, $p < 0,001$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že nositelia ponosovského (radikálneho) a soterovského (sociálnodemokratickeho) typu postoja k sociálnej starostlivosti majú štatisticky významne pozitívnejší názor na povinnosť štátu zabezpečiť prácu pre každého, kto o ňu stojí, ako nositelia hormonesovského (konzervatívneho) a kratosovského (liberálneho) postoja.

Ako možno vidieť v grafe č. 7.2, vo všetkých účastníckych krajinách prevládal pozitívny názor respondentov ($M = 6,93$) na povinnosť vlády zabezpečiť prácu pre každého, kto má záujem pracovať. Priemer respondentov zo SR sa pohybuje tesne pod stredom distribúcie priemerov podľa krajín (18. miesto z 28 účastníckych krajín). Ak porovnáme hodnotu priemeru za SR, uvedeného v grafe č. 7.1 ($M = 6,34$) a v grafe č. 7.2 ($M = 6,46$), vidíme mierny rozdiel, ktorý je spôsobený tým, že nie všetci respondenti vyplnili všetky položky (10) postojových škál (N v prvom prípade bolo 1344 a v druhom prípade 1786).

D16: Ľudia majú rozdielne názory na to, za čo by vláda (všeobecne, nielen terazšia) mala alebo nemala byť zodpovedná. Povedzte, čo si myslíte, koľko zodpovednosti by mala vláda mať v zabezpečení primeranej zdravotnej starostlivosti pre chorých?

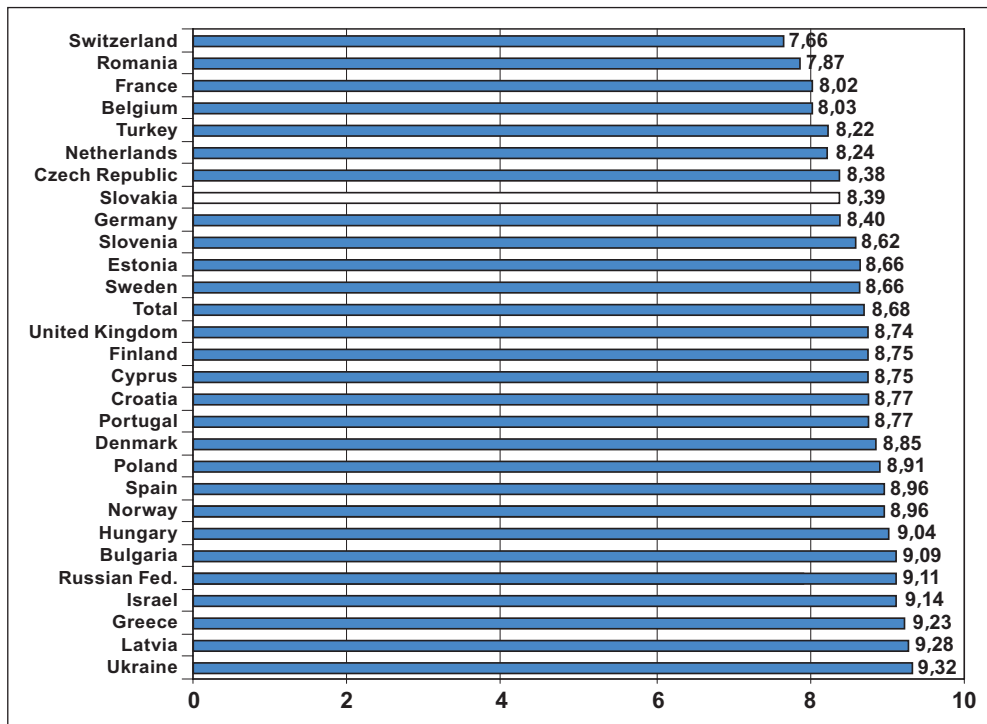
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
Vonkoncom by to nemala byť zodpovednosť vlády					Mala by to byť výlučne zodpovednosť vlády					

Graf č. 7.3: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{total} = 1344$) na otázku D16 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Priemer odpovedí respondentov ($M = 8,29$) na uvedenej odpoveďovej škále svedčí o tom, že sa výrazne prikláňajú k pozitívnemu stanovisku na povinnosť vlády zabezpečiť primeranú zdravotnú starostlivosť pre chorých. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa mierne štatisticky významné rozdiely prejavili (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 2,76$, $p < 0,041$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že nositelia soterovského (sociálnodemokratického) typu postoja k sociálnej starostlivosti majú štatisticky významne pozitívnejší názor na povinnosť štátu zabezpečiť primeranú zdravotnú starostlivosť pre chorých ako nositelia hormesovského (konzervatívneho) postoja.

Graf č. 7.4: Priemery odpovedí respondentov ($N = 54\ 649$) na otázku D16 v jednotlivých krajinách

Ako možno vidieť v grafe č. 7.4, vo všetkých účastníckych krajinách prevládala zjavná pozitívny názor respondentov ($M = 8,68$) na povinnosť vlády zabezpečiť primeranú zdravotnú starostlivosť pre chorých. Priemer respondentov zo SR sa pohybuje v spodnej tretine distribúcie priemerov podľa krajín (21. miesto z 28 účastníckych krajín).

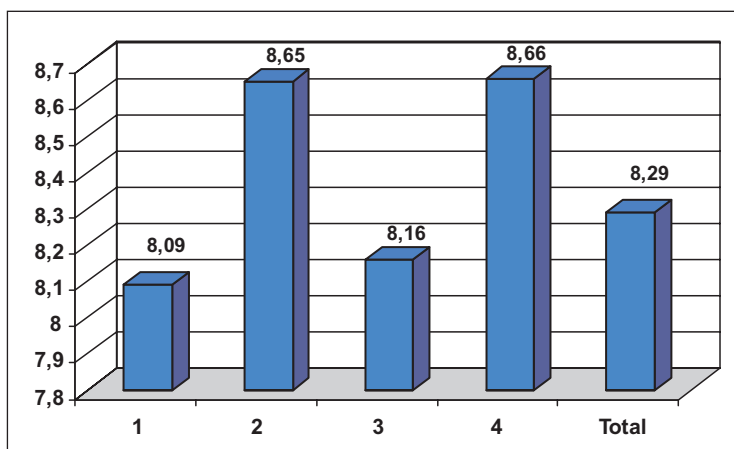
D17: Ľudia majú rozdielne názory na to, za čo by vláda (všeobecne, nielen teraz) mala alebo nemala byť zodpovedná. Povedzte, čo si myslíte, koľko zodpovednosti by mala vláda mať v zabezpečení slušnej životnej úrovne pre starých ľudí?

00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10

Vonkoncom by to
nemala byť
zodpovednosť vlády

Mala by to byť
výlučne
zodpovednosť vlády

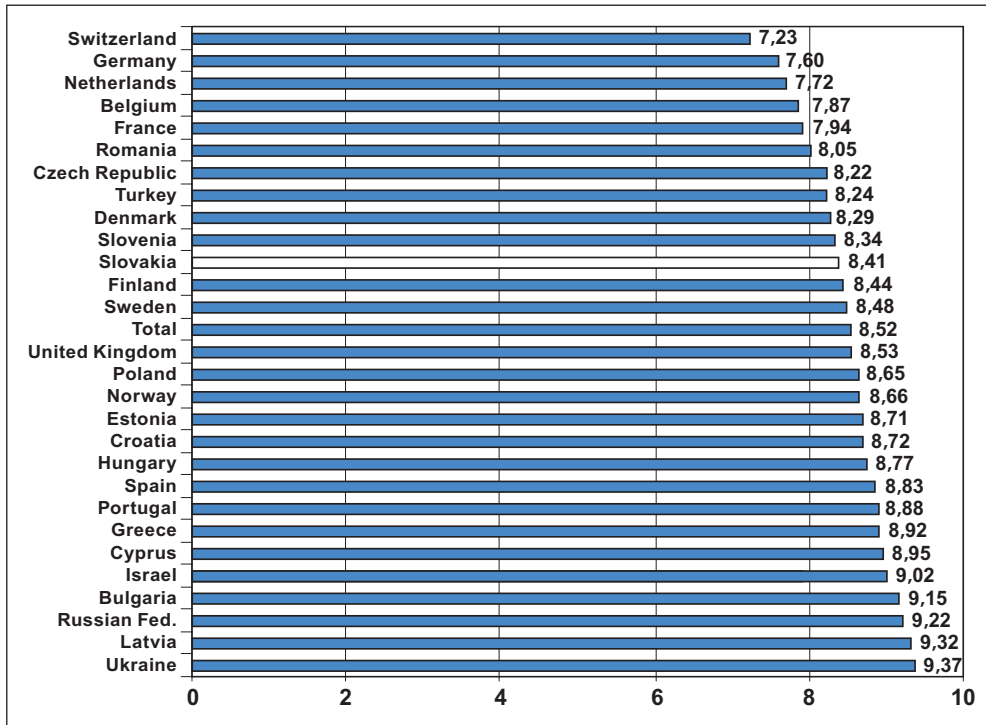
Graf č. 7.5: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D17 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Priemer odpovedí respondentov ($M = 8,29$) na uvedenej odpovedovej škále svedčí o tom, že sa aj v tomto prípade výrazne prikláňajú k pozitívnemu stanovisku na povinnosť vlády zabezpečiť slušnú životnú úroveň pre starých ľudí. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa mierne štatisticky významné rozdiely prejavili (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 7,41$, $p < 0,001$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že nositelia ponosovského (radikálneho) a soterovského (sociálnodemokratického) typu postoja k sociálnej starostlivosti majú štatisticky významne pozitívnejší názor na povinnosť štátu zabezpečiť slušnú životnú úroveň pre starých ľudí ako nositelia hromesovského (konzervatívneho) a kratosovského (liberálneho) postoja.

Ako možno vidieť v grafe č. 7.6, aj v tomto prípade vo všetkých účastníckych krajinách prevládala zjavne pozitívny názor respondentov ($M = 8,52$) na povinnosť vlády zabezpečiť slušnú životnú úroveň pre starých ľudí. Priemer respondentov zo SR sa pohybuje v spodnej polovici distribúcie priemerov podľa krajín (18. miesto z 28 účastníckych krajín).

Graf č. 7.6: Priemery odpovedí respondentov (N = 54 623) na otázku D17 v jednotlivých krajinách

D18: Ľudia majú rozdielne názory na to, za čo by vláda (všeobecne, nielen terazjšia) mala alebo nemala byť zodpovedná. Povedzte, čo si myslíte, koľko zodpovednosti by mala vláda mať v zabezpečení slušnej životnej úrovne pre nezamestnaných?

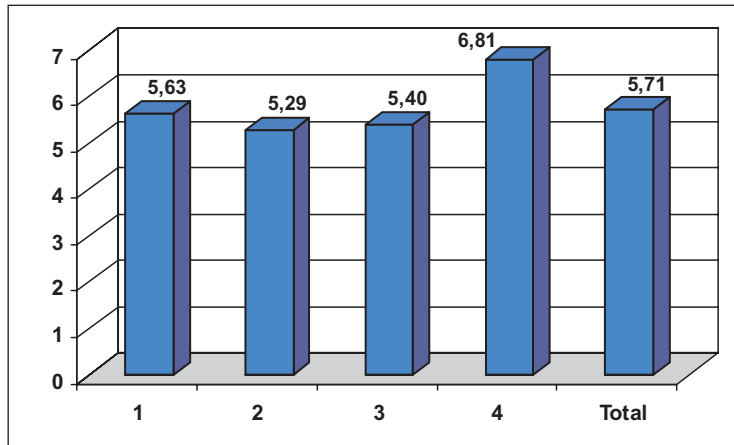
00   01   02   03   04   05   06   07   08   09   10

Vonkoncom by to
nemala byť
zodpovednosť vlády

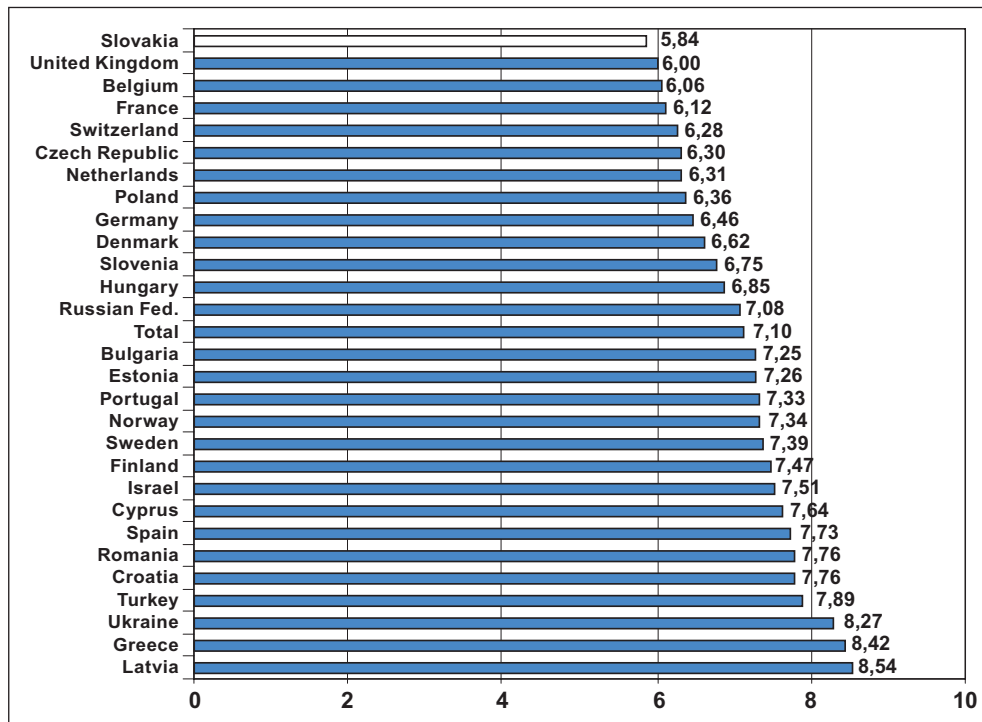
Mala by to byť
výlučne
zodpovednosť vlády

Priemer odpovedí respondentov ($M = 5,71$) na odpovedovej škále svedčí o tom, že sa mierne prikláňajú k pozitívnemu stanovisku na povinnosť vlády zabezpečiť slušnú životnú úroveň pre nezamestnaných. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa štatisticky významné rozdiely prejavili (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 21,90$, $p < 0,001$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že nositelia ponosovského (radikálneho) typu postoja k sociálnej starostlivosti majú štatisticky významne pozitívnejší názor na povinnosť štátu zabezpečiť slušnú životnú úroveň pre nezamestnaných ako ostatné skupiny.

Graf č. 7.7: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D18 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Graf č. 7.8: Priemery odpovedí respondentov ($N = 54\ 191$) na otázku D18 v jednotlivých krajinách

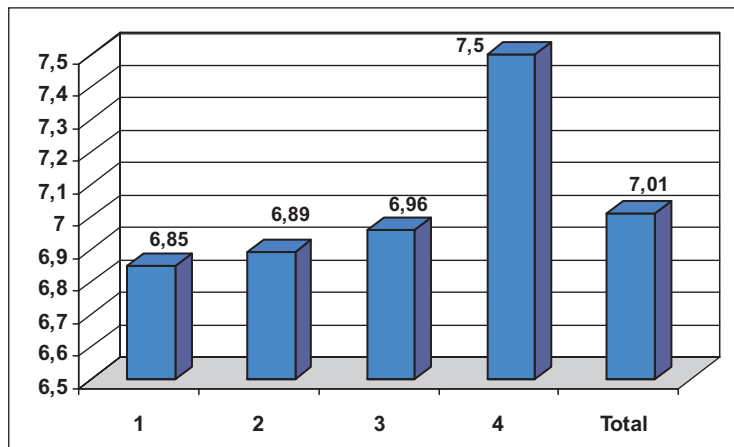

Ako možno vidieť v grafe č. 7.8, v tomto prípade vo všetkých účastníckych krajinách prevládala mierne pozitívny názor respondentov ($M = 7,10$) na povinnosť vlády zabezpečiť slušnú životnú úroveň pre nezamestnaných. Priemer respondentov zo SR je na konci distribúcie priemerov podľa krajín (28. miesto z 28 účastníckych krajín).

D19: Ľudia majú rozdielne názory na to, za čo by vláda (všeobecne, nielen terazšia) mala alebo nemala byť zodpovedná. Povedzte, čo si myslíte, koľko zodpovednosti by mala vláda mať v zabezpečení dostatočnej starostlivosti o deti pracujúcich rodičov?

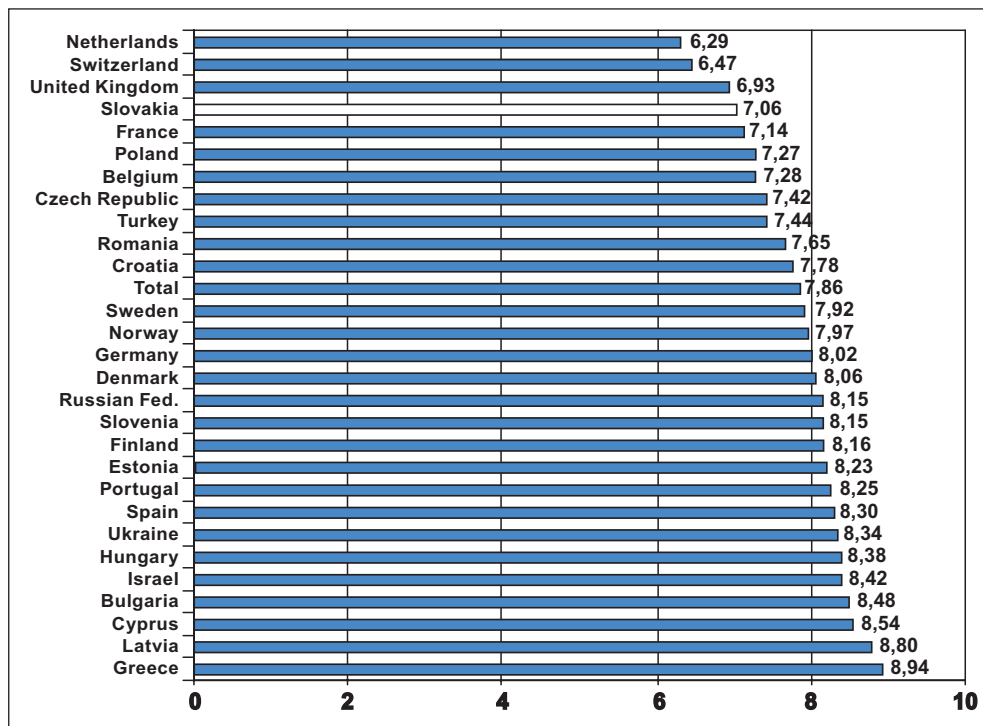
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
Vonkoncom by to nemala byť zodpovednosť vlády								Mala by to byť výlučne zodpovednosť vlády		

Graf č. 7.9: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D19 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Priemer odpovedí respondentov ($M = 5,71$) na odpovedovej škále svedčí o tom, že sa prikláňajú k pozitívnemu stanovisku na povinnosť vlády zabezpečiť dostatočnú starostlivosť o deti pracujúcich rodičov. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa štatisticky významné rozdiely prejavili (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 5,19$, $p < 0,001$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že nositelia ponosovského (radikálneho) typu postoja k sociálnej starostlivosti majú štatisticky významne pozitívnejší názor na povinnosť štátu zabezpečiť dostatočnú starostlivosť o deti pracujúcich rodičov ako ostatné skupiny.

Graf č. 7.10: Priemery odpovedí respondentov (N = 53 920) na otázku D19 v jednotlivých krajinách

Ako možno vidieť v grafe č. 7.8, v tomto prípade vo všetkých účastníckych krajinách prevládala pozitívny názor respondentov ($M = 7,86$) na povinnosť vlády zabezpečiť dostatočnú starostlivosť o deti pracujúcich rodičov. Priemer respondentov zo SR je na konci distribúcie priemerov podľa krajín (25. miesto z 28 účastníckych krajín).

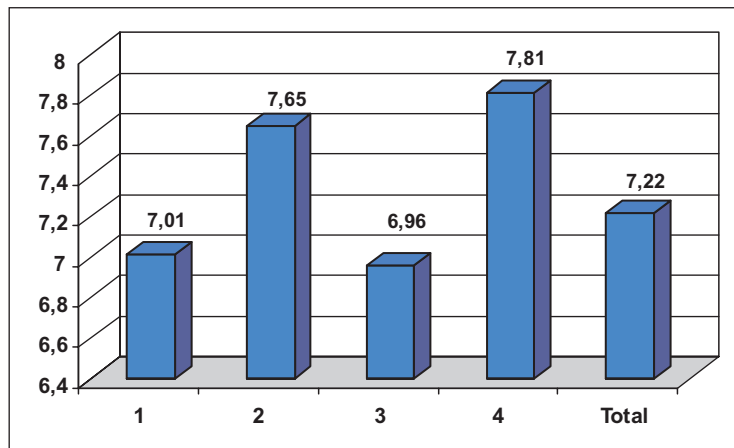
D20: Ľudia majú rozdielne názory na to, za čo by vláda (všeobecne, nielen teraz) mala alebo nemala byť zodpovedná. Povedzte, čo si myslíte, koľko zodpovednosti by mala vláda mať v poskytovaní platenej dovolenky ľuďom, ktorí sa dočasne starajú o chorých členov rodiny?

00   01   02   03   04   05   06   07   08   09   10

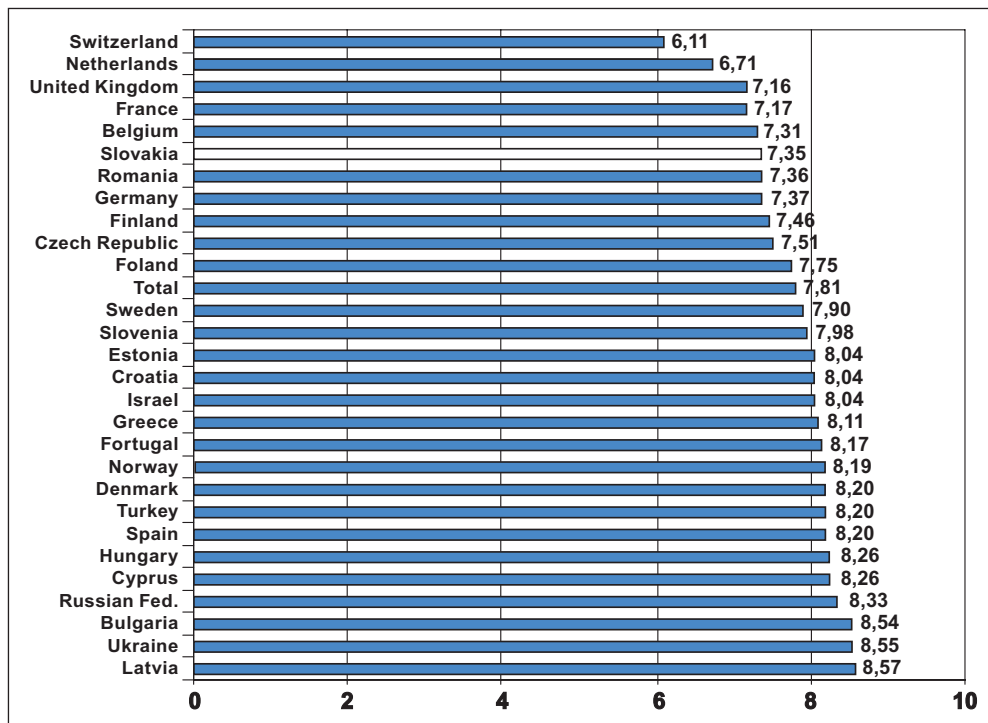
Vonkoncom by to
nemala byť
zodpovednosť vlády

Mala by to byť
výlučne
zodpovednosť vlády

Graf č. 7.11: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D20 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Graf č. 7.12: Priemery odpovedí respondentov ($N = 53\ 748$) na otázku D20 v jednotlivých krajinách

Priemer odpovedí respondentov ($M = 7,22$) na uvedenej odpovedovej škále svedčí o tom, že aj v tomto prípade sa skôr prikláňajú k pozitívnemu stanovisku na povinnosti vlády v poskytovaní platenej dovolenky ľuďom, ktorí sa dočasne starajú o chorých členov rodiny. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa štatisticky významné rozdiely prejavili (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 10,38$, $p < 0,001$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že nositelia ponosovského (radikálneho) a soterovského (sociálnodemokratického) typu postoja k sociálnej starostlivosti majú štatisticky významne pozitívnejší názor na povinnosti štátu v poskytovaní platenej dovolenky ľuďom, ktorí sa dočasne starajú o chorých členov rodiny, ako nositelia hromesovského (konzervatívneho) a kratosovského (liberálneho) postoja.

Ako možno vidieť v grafe č. 7.12, aj v tomto prípade vo všetkých účastníckych krajinách prevládal pozitívny názor respondentov ($M = 7,81$) na povinnosti štátu v poskytovaní platenej dovolenky ľuďom, ktorí sa dočasne starajú o chorých členov rodiny. Priemer respondentov zo SR je v spodnej tretine distribúcie priemerov podľa krajín (23. miesto z 28 účastníckych krajín).

7.4 Názory respondentov na stav sociálneho zabezpečenia na Slovensku v závislosti od postojového typu

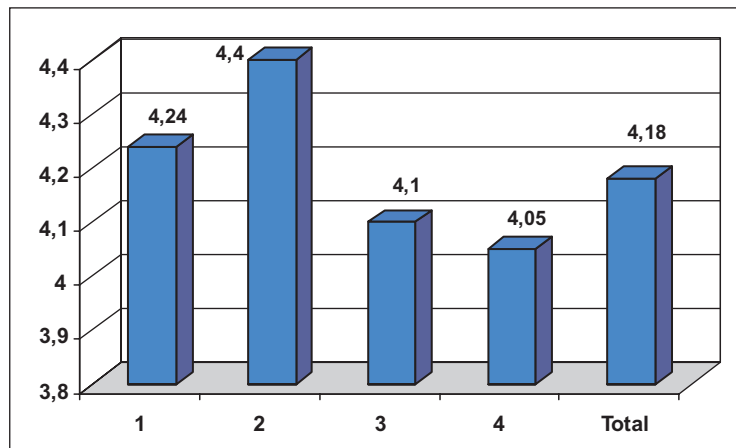
Ďalší blok otázok rotujúceho modulu dotazníka ESS, použitého v 4. kole, obsahoval otázky, ktorých cieľom bolo zistiť názory respondentov na aktuálny stav vo vybraných oblastiach sociálneho zabezpečenia.

D11: Čo si všeobecne myslíte o životnej úrovni dôchodcov?

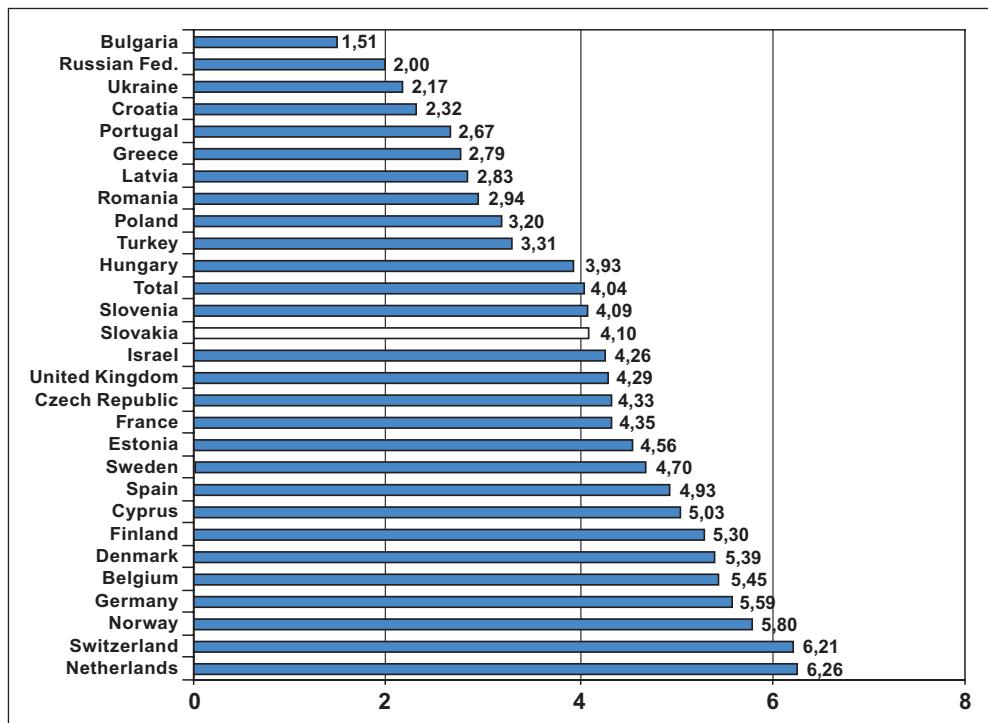
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
Extrémne zlá								Extrémne dobrá		

Priemer odpovedí respondentov ($M = 4,18$) na uvedenej odpovedovej škále svedčí o tom, že respondenti sa skôr prikláňajú k negatívnemu hodnoteniu životnej úrovne dôchodcov. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa neprejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 1,34$, $p < 0,261$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) tiež nepreukázali štatisticky signifikantné rozdiely, teda príslušnosť k typu postoja k sociálnej starostlivosti nemá vplyv na hodnotenie životnej úrovne dôchodcov.

Graf č. 7.13: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D11 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

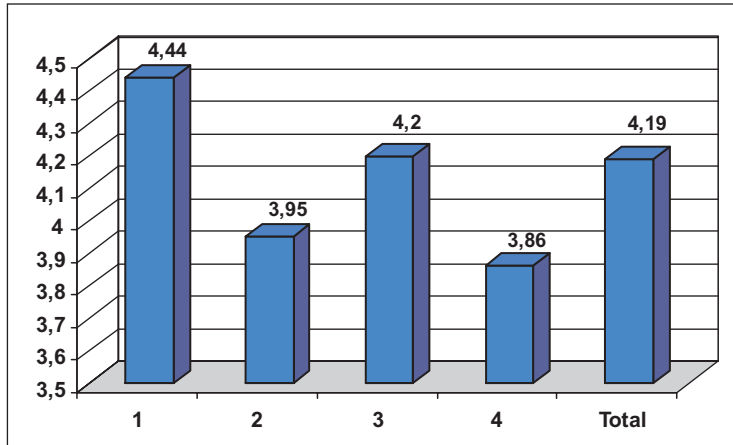
Graf č. 7.14: Priemery odpovedí respondentov ($N = 54\ 176$) na otázku D11 v jednotlivých krajinách

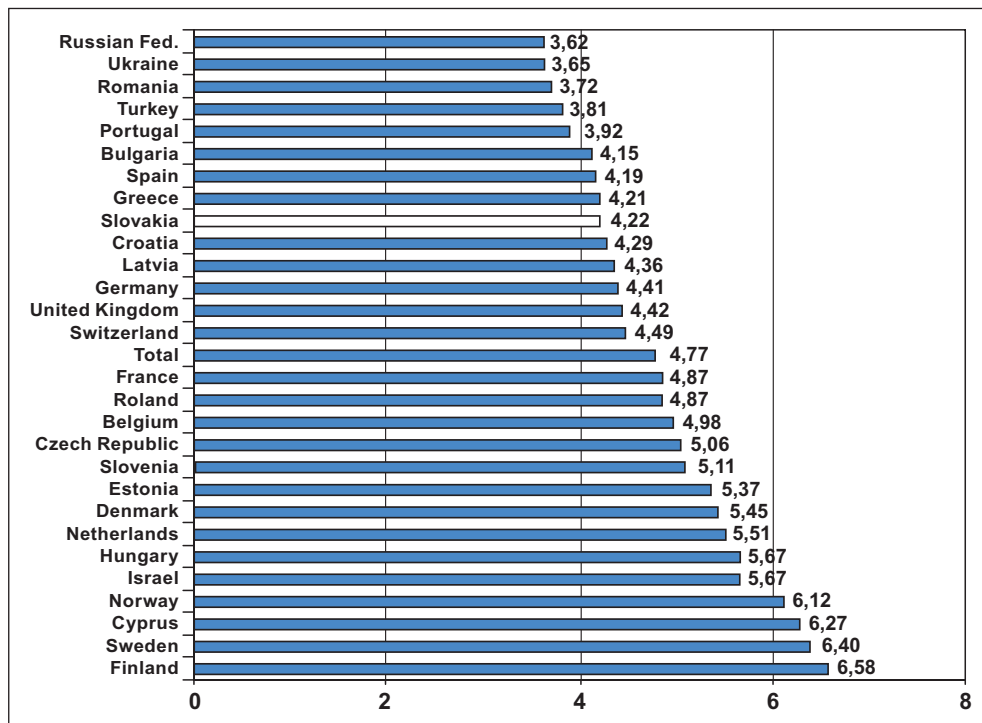

Graf č. 7.17: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D13 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

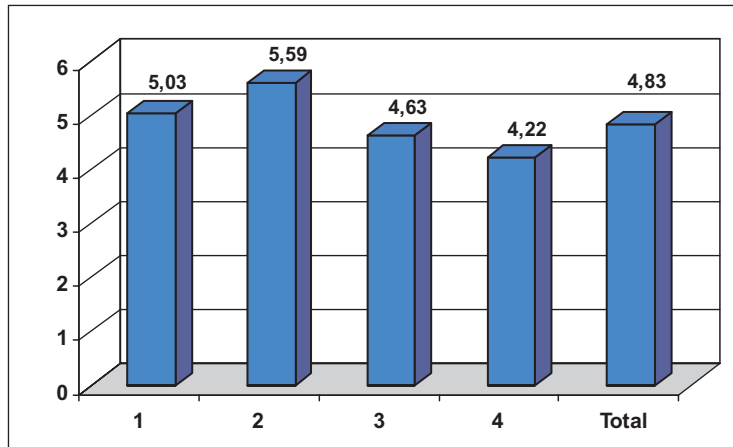
Graf č. 7.18: Priemery odpovedí respondentov ($N = 48\ 917$) na otázku D13 v jednotlivých krajinách

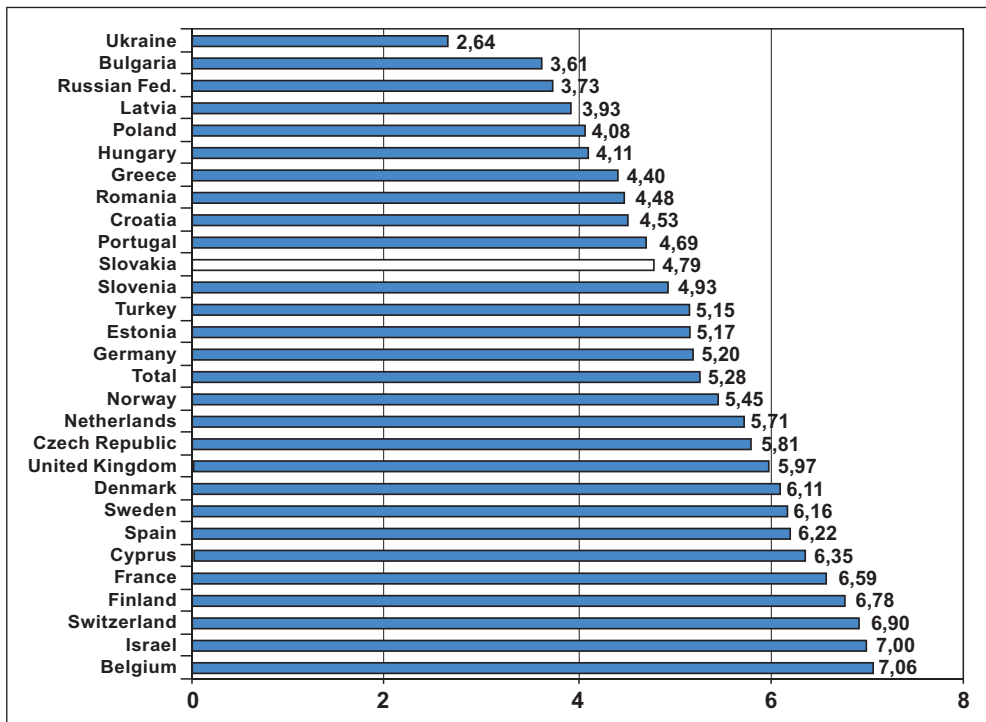

Graf č. 7.21: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D30 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

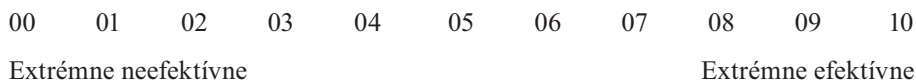
Graf č. 7.22: Priemery odpovedí respondentov ($N = 53\ 634$) na otázku D30 v jednotlivých krajinách

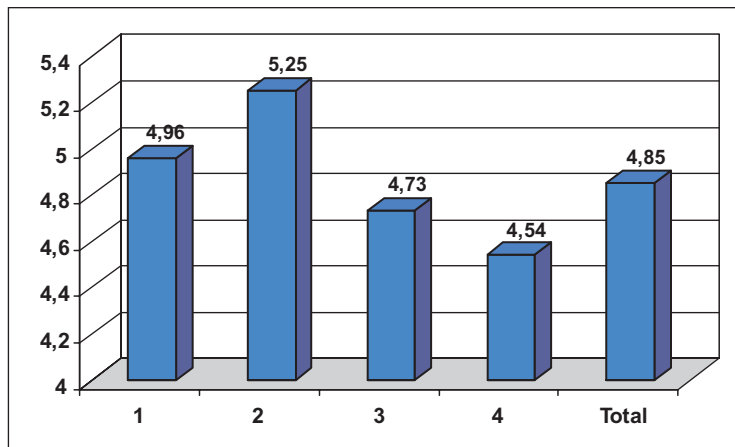
Celkový priemer odpovedí respondentov ($M = 4,83$) na uvedenej odpovedovej škále poukazuje na to, že respondenti hodnotia efektívnosť poskytovania zdravotnej starostlivosti na Slovensku skôr negatívne. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa štatisticky významné rozdiely prejavili (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 18,65$, $p < 0,001$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že štatisticky významné rozdiely produkuje rozdiel medzi nositeľmi hromesovského (konzervatívneho) a soterovského (sociálnodemokratického) typu postoja k sociálnej starostlivosti, ktorí majú pozitívny názor na efektívnosť poskytovania zdravotnej starostlivosti na Slovensku, a nositeľmi ponosovského (radikálneho) a kratosovského (liberálneho) postoja, ktorých názor na predmetnú otázku je negatívny.

Ako môžeme vidieť v grafe č. 7.22, v dvoch tretinách účastníckych krajín prevládalo pozitívne hodnotenie efektívnosti poskytovania zdravotnej starostlivosti v krajine ($M = 5,23$). Priemer respondentov zo SR je v poslednej tretine časti distribúcie priemerov podľa krajín (18. miesto z 28 účastníckych krajín), v ktorých prevládal skôr negatívny názor.

D31: Nakoľko efektívne sú daňové úrady pri vybavovaní žiadostí načas, vyhýbaní sa chybám a predchádzaní podvodom?

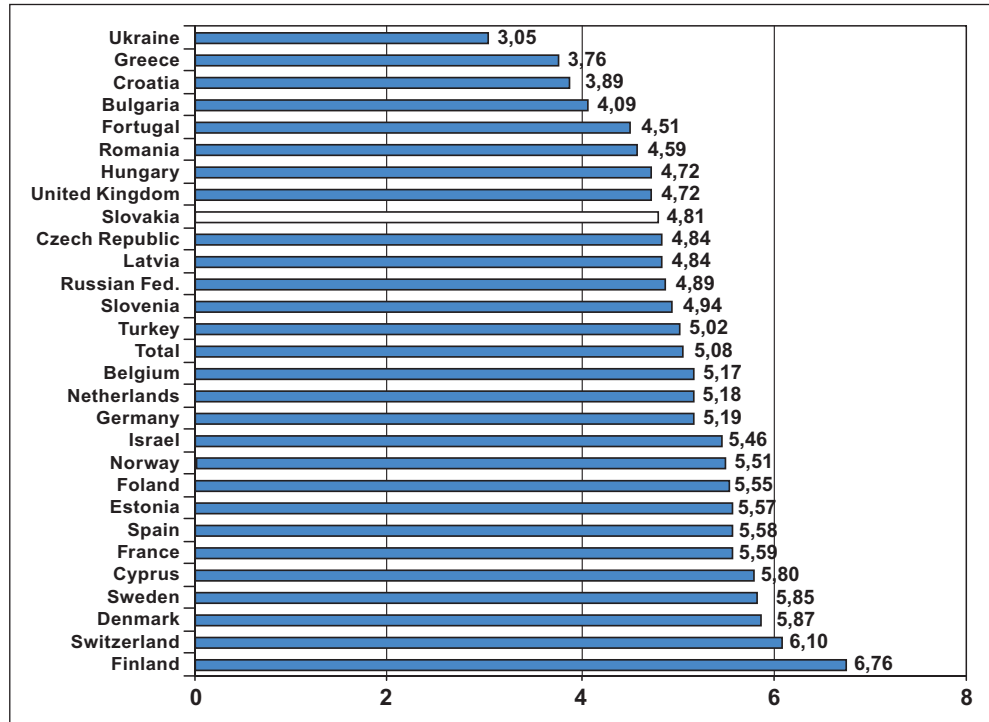
Graf č. 7.22: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{total} = 1344$) na otázku D31 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Celkový priemer odpovedí respondentov ($M = 4,85$) na uvedenej odpovedovej škále poukazuje na to, že respondenti hodnotia efektívnosť práce daňových úradov skôr negatívne. Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 4,42$, $p < 0,004$). Post hoc porovnania

skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že štatisticky signifikantné odlišnosti produkuje najmä rozdiel medzi nositeľmi soterovského (sociálnodemokratického) typu postoja k sociálnej starostlivosti, ktorí majú pozitívny názor na efektívnosť práce daňových úradov, a nositeľmi ponosovského (radikálneho), kratosovského (liberálneho) i a hromesovského (konzervatívneho) postoja, ktorých názor na predmetnú otázku je negatívny.

Graf č. 7.24: Priemery odpovedí respondentov (N = 48 448) na otázku D31 v jednotlivých krajinách

Ako možno vidieť v grafe č. 7.24, asi v polovici krajín prevládalo pozitívne hodnotenie efektívnosti práce daňových úradov v krajine ($M = 5,08$). Priemer respondentov zo SR je v poslednej tretine časti distribúcie priemerov podľa krajín (20. miesto z 28 účastníckych krajín), v ktorých prevládal skôr negatívny názor.

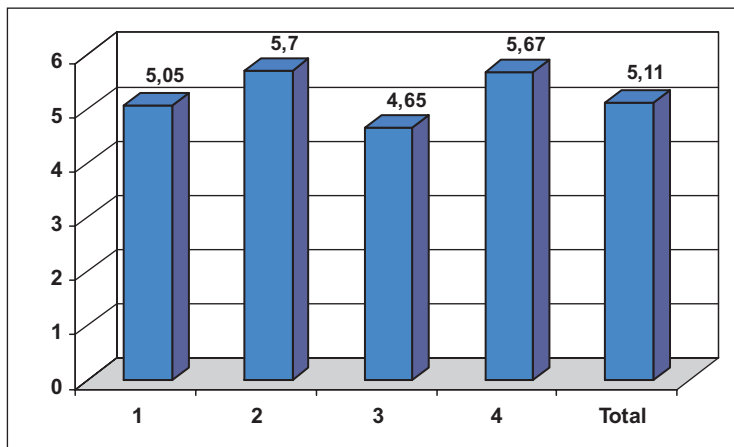
7.5. Názory respondentov na perspektívy sociálneho zabezpečenia na Slovensku v závislosti od postojového typu

Ďalší blok otázok rotujúceho modulu dotazníka ESS použitého v 4. kole obsahoval otázky, ktorých cieľom bolo zisťovať názory respondentov na perspektívy vo vybraných oblastiach sociálneho zabezpečenia.

D34: Mnohé sociálne príspevky a služby sú platené z daní. Ak by sa vláda musela rozhodnúť medzi zvýšením daní a väčším príspevkom na sociálne dávky a služby alebo znížením daní a nižším príspevkom na sociálne dávky a služby, čo by mala urobiť?

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
Vláda by mala znížiť dane a menej prispievať na sociálne dávky a služby						Vláda by mala zvýšiť dane a viac prispievať na sociálne dávky a služby				

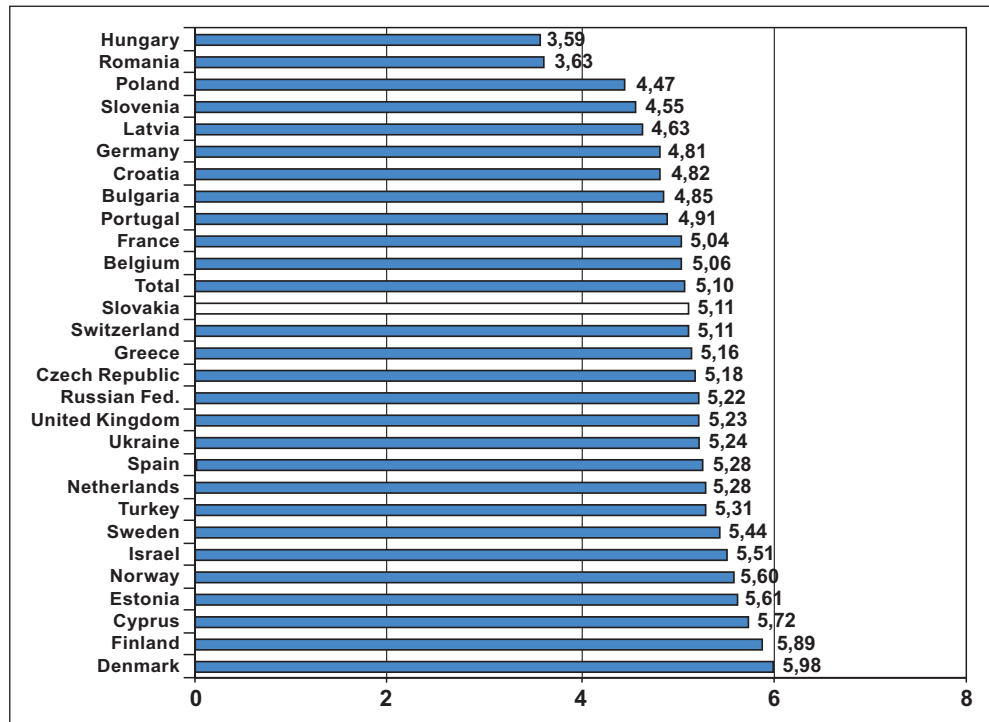
Graf č. 7.25: Priemery odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D34 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Celkový priemer odpovedí respondentov ($M = 5,11$) na uvedenej odpovedovej škále poukazuje na to, že mierne prevládol názor, že vláda by mala zvýšiť dane a viac prispievať na sociálne dávky a služby (neutrálny bod tejto 11-bodovej škály 5). Medzi skupinami vytvorenými podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti sa prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $sv = 1343$, $F = 16,47$, $p < 0,001$). Post hoc porovnania skupín navzájom (test Tukey) ukázali, že štatisticky významné rozdiely produkuje najmä rozdiel medzi nositeľmi soterovského (sociálnodemokratického) a ponosovského (radikálneho) typu postoja

k sociálnej starostlivosti preferujúcimi názor, že vláda by mala zvýšiť dane a viac prispievať na sociálne dávky a služby, a nositeľmi kratosovského (liberálneho) a horgesovského (konzervatívneho) postoja, ktorí preferujú názor, že vláda by mala znížiť dane a menej prispievať na sociálne dávky a služby.

Graf č. 7.26: Priemery odpovedí respondentov (N = 49 204) na otázku D34 v jednotlivých krajinách

Graf č. 7.26 ukazuje, že u respondentov z 9 krajín prevládol názor, že vláda by mala znížiť dane a menej prispievať na sociálne dávky a služby (Maďarsko až Portugalsko), vo väčšine krajín prevládol názor opačný. Tomu zodpovedá aj celkový priemer odpovedí (M = 5,10). Priemer respondentov zo SR je v strede poradia krajín, mierne nad celkovým priemerom (17. miesto z 28 účastníckych krajín).

Nasledujúcich 5 otázok ponúka detailnejší pohľad na prevládajúce presvedčenia respondentov o z ich pohľadu želannej perspektíve usporiadania oblasti sociálnej starostlivosti:

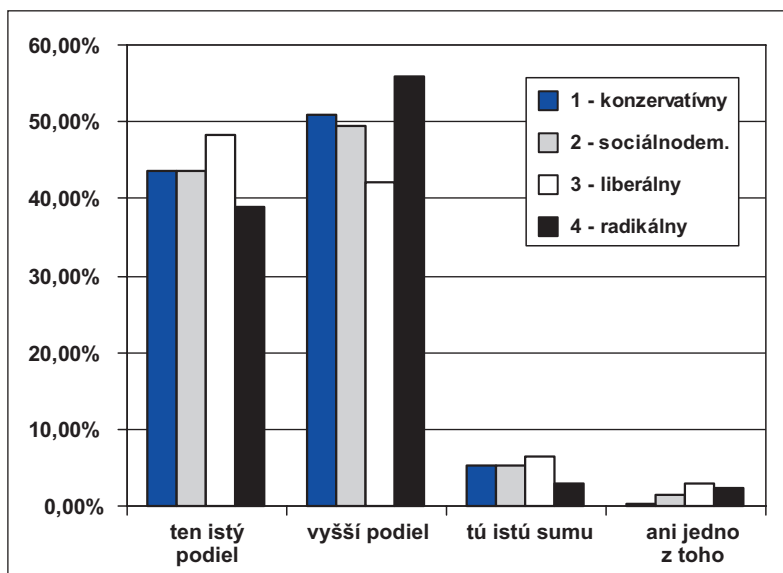
D35: Predstavte si dvoch ľudí. Jeden z nich zarába dvakrát toľko ako ten druhý. Ktorý z nasledujúcich troch výrokov sa najväčšmi približuje vašej predstave o tom, aké dane by mali platiť?

- 1 – Obaja by mali platiť ten istý podiel (rovnaké %) zo svojich zárobkov na daniach.
- 2 – Osoba s vyšším zárobkom by mala platiť vyšší podiel (väčšie %) z jej zárobkov na daniach.
- 3 – Obaja by mali platiť tú istú sumu peňazí na daniach.
- 4 – Ani jedno z toho.

Tabuľka č. 7.6: Odpovede respondentov zo SR na jednotlivé alternatívy otázky D35 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

	1	2	3	4	Spolu
1 – ten istý podiel	199	83	215	90	587
	43,5%	43,7%	48,3%	39,0%	44,4%
2 – vyšší podiel	232	94	188	129	643
	50,8%	49,5%	42,2%	55,8%	48,6%
3 – tú istú sumu peňazí	24	10	29	7	70
	5,3%	5,3%	6,5%	3,0%	5,3%
4 - ani jedno z toho	2	3	13	5	23
	0,4%	1,6%	2,9%	2,2%	1,7%
Celkom	457	190	445	231	1323

Graf č. 7.27: Distribúcia odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1323$) na otázku D35 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Tabuľka č. 7.6 a pre lepšiu ilustráciu aj graf č. 7.27 prinášajú odpovede respondentov v skupinách, vytvorených v závislosti od typu postoja k sociálnej starostlivosti. Prvé dve alternatívy odpovede (ten istý podiel, resp. vyšší podiel) prevládli vo všetkých štyroch skupinách. U troch z nich (konzervatívny, sociálnodemokratický a radikálny typ postoja) prevládal názor, že osoby s vyšším zárobkom by mali platiť vyšší podiel zo zárobkov na daniach. Respondenti s liberálnym typom postoja k sociálnej starostlivosti preferovali najviac alternatívu, že percento platenia daní zo zárobku by malo byť rovnaké, nezávisle od výšky príjmu.

D36: Niektorí ľudia hovoria, že tí, čo zarábajú viac, by mali dostať aj vyššie starobné dôchodky, pretože platili viac. Iní hovoria, že tí, čo zarábajú menej, by mali dostať vyššie starobné dôchodky, pretože potrebujú viac. Ktorý z týchto výrokov sa najväčšmi približuje vášmu názoru?

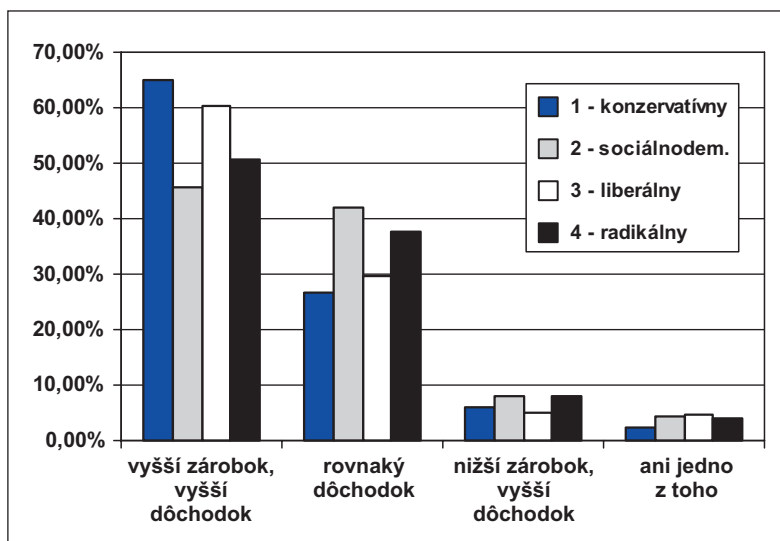
- 1 – Tí, čo zarábajú viac, by mali dostať vyšší starobný dôchodok ako tí, čo zarábajú menej.
- 2 – Tí, čo zarábajú viac, a aj tí, čo zarábajú menej, by mali dostať rovnaké starobné dôchodky.
- 3 – Tí, čo zarábajú menej, by mali dostať vyššie starobné dôchodky ako tí, čo zarábajú viac.
- 4 – Ani jedno z toho.

Tabuľka č. 7.7: Odpovede respondentov zo SR na jednotlivé alternatívy otázky D36 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

	1,00	2,00	3,00	4,00	Spolu
1 – vyšší zárobok, vyšší dôchodok	299	86	270	116	771
	65,1%	45,7%	60,4%	50,7%	58,3%
2 – rovnaký dôchodok	122	79	133	86	420
	26,6%	42,0%	29,8%	37,6%	31,7%
3 – nižší zárobok, vyšší dôchodok	27	15	23	18	83
	5,9%	8,0%	5,1%	7,9%	6,3%
4 - ani jedno z toho	11	8	21	9	49
	2,4%	4,3%	4,7%	3,9%	3,7%
Celkom	459	188	447	229	1323

Aj v tomto prípade, ako uvádzame v tabuľke č. 7.7 a grafe č. 7.28, prvé dve alternatívy odpovede (vyšší zárobok = vyšší dôchodok, alebo všetci rovnaký dôchodok) prevládli vo všetkých štyroch skupinách, vytvorených v závislosti od typu postoja k sociálnej starostlivosti. U troch z nich (konzervatívny, liberálny a radikálny typ postoja) prevládal názor, že tí, čo zarábajú viac, by mali dostať vyšší starobný dôchodok ako tí, čo zarábajú menej. U respondentov so sociálnodemokratickým typom postoja k sociálnej starostlivosti sa odpovede rovnomernejšie rozložili do oboch alternatív – tzn. je tu v porovnaní s ostatnými tromi skupinami väčší podiel tých (45,7 % : 42 %), ktorí preferovali alternatívu rovnakých starobných dôchodkov.

Graf č. 7.28: Distribúcia odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1323$) na otázku D36 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

D37: Niektorí ľudia hovoria, že tí, čo zarábajú viac, by mali dostávať vyššie dávky v nezamestnanosti v prípade, že sa dočasne ocitnú bez práce, pretože platia vyššie dane. Iní hovoria, že tí, čo zarábajú menej, by mali dostať viac, pretože sú vo väčšej tiesni. S ktorým z týchto výrokov súhlasíte najviac?

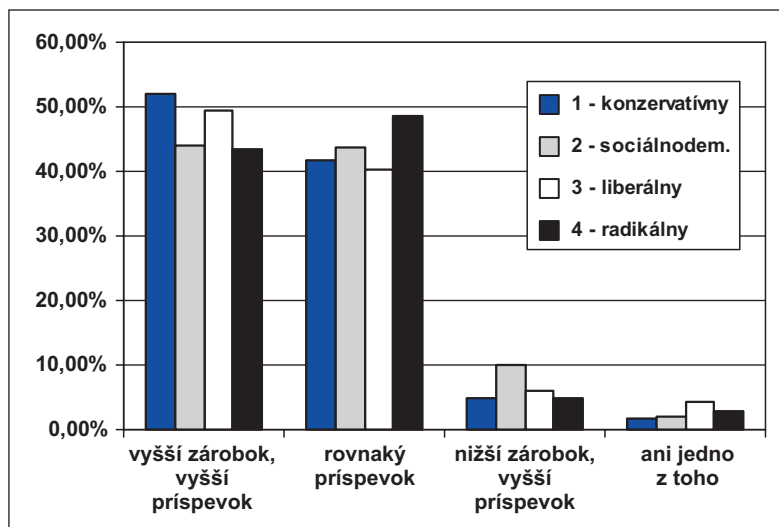
- 1 – Tí, čo zarábajú viac a stanú sa dočasne nezamestnanými, by mali dostávať vyššie príspevky v nezamestnanosti.
- 2 – Tí, čo zarábajú viac, a aj tí, čo zarábajú menej, by mali dostať rovnaké príspevky v nezamestnanosti.
- 3 – Tí, čo zarábajú menej a stanú sa dočasne nezamestnanými, by mali dostávať vyššie príspevky v nezamestnanosti.
- 4 – Ani jedno z toho.

Ako uvádzame v tabuľke č. 7.8 a grafe č. 7.29, prvé dve alternatívy odpovede (vyšší zárobok = vyšší príspevok, alebo všetci rovnaký príspevok) prevládli vo všetkých štyroch skupinách, vytvorených v závislosti od typu postoja k sociálnej starostlivosti. U dvoch z nich (konzervatívny a liberálny typ postoja) výraznejšie prevládala názor, že tí, čo zarábajú viac a stanú sa dočasne nezamestnanými, by mali dostávať vyššie príspevky v nezamestnanosti ako tí, čo zarábajú menej. U respondentov so sociálnodemokratickým typom postoja k sociálnej starostlivosti sa odpovede rovnomernejšie rozložili do oboch alternatív (44,1 % : 43,6 %). U respondentov s radikálnym typom postoja k sociálnej starostlivosti bola najviac preferovanou alternatíva, že tí, čo zarábajú viac, a aj tí, čo zarábajú menej, by mali dostať rovnaké príspevky v nezamestnanosti.

Tabuľka č. 7.8: Odpovede respondentov zo SR na jednotlivé alternatívy otázky D37 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

	1,00	2,00	3,00	4,00	Spolu
1 – vyšší zárobok, vyšší príspevok	237	83	220	100	640
	51,9%	44,1%	49,5%	43,5%	48,5%
2 – rovnaký príspevok	190	82	179	112	563
	41,6%	43,6%	40,3%	48,7%	42,7%
3 – nižší zárobok, vyšší príspevok	22	19	26	11	78
	4,8%	10,1%	5,9%	4,8%	5,9%
4 - ani jedno z toho	8	4	19	7	38
	1,8%	2,1%	4,3%	3,0%	2,9%
Celkom	457	188	444	230	1319

Graf č. 7.29: Distribúcia odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1319$) na otázku D37 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

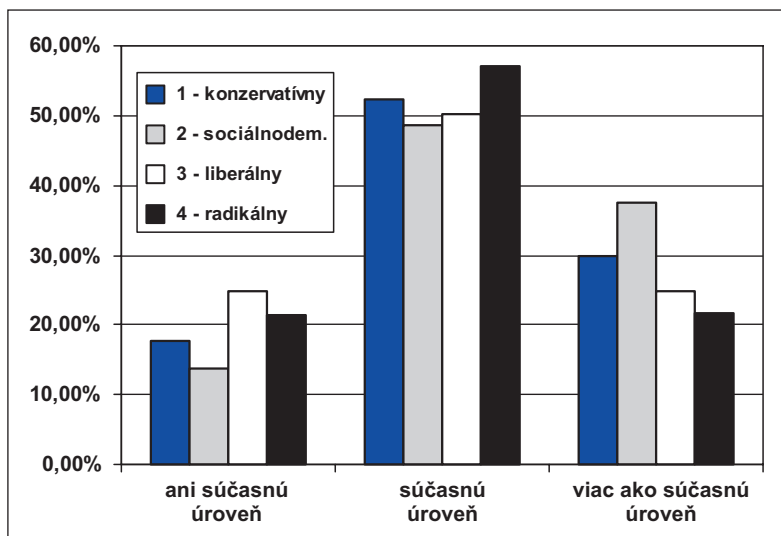
D45: V súčasnosti sa diskutuje o nákladoch poskytovania štátnej zdravotnej starostlivosti na Slovensku. Ak by ste si predstavili obdobie o 10 rokov odteraz, ktorý z nasledujúcich výrokov je najbližšie k vášmu názoru?

- 1 – Slovensko nebude schopné dovoliť si súčasnú úroveň zdravotnej starostlivosti.
- 2 – Slovensko bude schopné dovoliť si súčasnú úroveň zdravotnej starostlivosti, no nebude schopné ju zvýšiť.
- 3 – Slovensko bude schopné dovoliť si zvýšiť úroveň zdravotnej starostlivosti.

Tabuľka č. 7.9: Odpovede respondentov zo SR na jednotlivé alternatívy otázky D45 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

	1	2	3	4	Spolu
1 – ani súčasnú úroveň	78	25	104	47	254
	17,7%	13,8%	24,9%	21,3%	20,2%
2 – súčasnú úroveň	231	88	209	126	654
	52,4%	48,6%	50,1%	57,0%	51,9%
3 – viac ako súčasnú úroveň	132	68	104	48	352
	29,9%	37,6%	24,9%	21,7%	27,9%
Celkom	441	181	417	221	1260

Graf č. 7.30: Distribúcia odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D45 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Otázka D45 sa priamo zameriavala na posúdenie perspektívy vývoja zdravotnej starostlivosti na Slovensku v horizonte 10 rokov. Z troch možností odpovede najviac respondentov vo všetkých skupinách, vytvorených v závislosti od typu postoja k sociálnej starostlivosti preferovalo odpoveď, že Slovensko bude schopné dovoliť si súčasnú úroveň zdravotnej starostlivosti, no nebude schopné ju zvýšiť. Pri porovnaní distribúcie odpovedí skupín navzájom si môžeme povšimnúť, že podiel „optimistov“ vyjadrujúcich názor, že Slovensko bude schopné dovoliť si zvýšiť úroveň zdravotnej starostlivosti, je v dvoch skupinách (sociálno-demokratický a konzervatívny typ postoja) vyšší.

D46: Momentálne sa diskutuje aj o nákladoch na dôchodky na Slovensku. Ak by ste si predstavili obdobie o 10 rokov odteraz, ktorý z nasledujúcich výrokov je najbližšie k vášmu názoru?

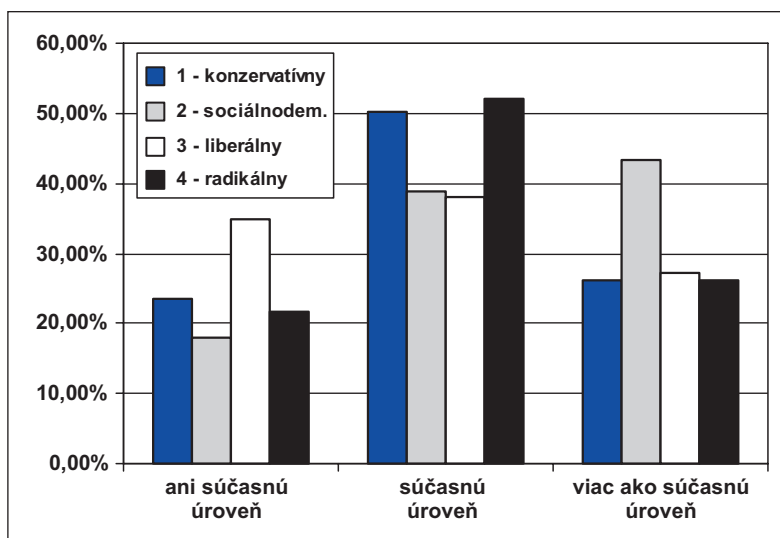
- 1 – Slovensko si nebude môcť dovoliť momentálnu výšku starobného dôchodku.
- 2 – Slovensko si bude môcť dovoliť momentálnu výšku starobného dôchodku, no nebude môcť ho zvýšiť.
- 3 – Slovensko si bude môcť dovoliť nárast výšky starobného dôchodku.

Tabuľka č. 7.10: Odpovede respondentov zo SR na jednotlivé alternatívy otázky D46 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

	1	2	3	4	Spolu
1 – ani súčasnú úroveň	103	32	147	49	331
	23,5%	18,0%	34,9%	21,8%	26,2%
2 – súčasnú úroveň	221	69	160	117	567
	50,3%	38,8%	38,0%	52,0%	44,9%
3 – viac ako súčasnú úroveň	115	77	114	59	365
	26,2%	43,3%	27,1%	26,2%	28,9%
Celkom	439	178	421	225	1263

Otázka D45 sa priamo zameriavala na posúdenie perspektívy starobných dôchodkov na Slovensku v horizonte 10 rokov. Najviac respondentov v dvoch skupinách (konzervatívny – 50,3 % a radikálny typ – 52 %) vytvorených v závislosti od typu postoja k sociálnej starostlivosti preferovalo odpoveď, že Slovensko si bude môcť dovoliť momentálnu výšku starobného dôchodku, no nebude môcť ho zvýšiť. V skupine reprezentujúcej sociálnodemokratický typ postoja k sociálnej starostlivosti prevládala (43,3 %) odpoveď, že Slovensko si bude môcť dovoliť nárast výšky starobného dôchodku. Napokon skupinu preferujúcu liberálny typ postoja k sociálnej starostlivosti charakterizuje rovnomerný podiel alternatív 2 (Slovensko si bude môcť dovoliť momentálnu výšku starobného dôchodku, no nebude môcť ho zvýšiť – 38 %) a 1 (Slovensko si nebude môcť dovoliť momentálnu výšku starobného dôchodku – 34,9 %).

Graf č. 7.31: Distribúcia odpovedí respondentov v SR ($N_{\text{total}}=1344$) na otázku D46 podľa typu postoja k sociálnej starostlivosti

Zhrnutie výsledkov

Oblasť postojov k sociálnej starostlivosti v rotujúcom module dotazníka pre 4. kolo ESS rozsahom tém, na ktoré sa zameriava, poskytuje zaujímavý pohľad do procesov utvárania systému presvedčení obyvateľov Európy k rôznym otázkam zabezpečenia sociálnej starostlivosti. Za určujúci smer analýzy sme v tomto prípade zvolili príslušnosť respondenta k určitému postojovému typu a cez túto optiku sme prezentovali prevládajúce tendencie jeho odpovedí na rôzne relevantné otázky. Aj pri zhrnutí získaných výsledkov sa budeme preto pridržiavať tohto postupu:

Z hľadiska výskytu vo vzorke účastníkov 4. kola ESS (54 988 respondentov z 28 krajín) konzervatívny typ patrí k najpreferovanejším (32,18 %) typom postoja k sociálnej starostlivosti. Aj vo vzorke respondentov zo SR je tomu tak (34,5 %), čo SR zaraďuje medzi najpočetnejšiu skupinu 13 krajín s prevládajúcou preferenciou tohto postojového typu vo vzorke respondentov (Belgicko 48,43 %, Veľká Británia 45,29 %, Francúzsko 44,35 %, Cyprus 42,20 %, Turecko 40,48 %, Portugalsko 38,41 %, Rumunsko 37,47 %, Slovinsko 37,38 %, Izrael 35,93 %, Nemecko 35,75 %, Chorvátsko 34,86 %, Slovensko 34,50 %, Španielsko 34,46 %).

Zo **sociálnodemografických** ukazovateľov sa vo vzťahu k štyrom postojovým typom vo vzorke respondentov zo SR ukázali ako významné tieto:

- rod – ženy preferujú viac konzervatívny a muži liberálny typ postoja k sociálnej starostlivosti;

- vzdelanie – všeobecne konzervatívny typ patrí k najfrekvencovanejším vo všetkých vzdelanostných skupinách. Kým „popularita“ sociálnodemokratického postojového typu so zvyšovaním vzdelania klesá, preferencia liberálneho typu postojov k sociálnej starostlivosti so zvyšovaním vzdelania stúpa;
- vek – so vzrastajúcim vekom uprednostňovanie konzervatívneho postojového typu stúpa, liberálneho zasa s pribúdajúcim vekom klesá;
- región Slovenska – tento typ postojov k sociálnej starostlivosti je najviac preferovaný u respondentov v piatich (Bratislava, Trenčín, Žilina, Prešov a Košice), liberálny typ v troch krajoch (Trnava, Nitra, Banská Bystrica).

Názory respondentov vo vzorke zo SR k **úlohám vlády v oblasti sociálneho zabezpečenia** charakterizuje súhlas s názormi o zodpovednosti vlády v zabezpečení uvedených úloh (práce pre každého, kto ju chce, primeranej zdravotnej starostlivosti pre chorých, slušnej životnej úrovne pre starých ľudí, slušnej životnej úrovne pre nezamestnaných, dostatočnej starostlivosti o deti pracujúcich rodičov, platenej dovolenky ľuďom, ktorí sa dočasne starajú o chorých členov rodiny). V závislosti od svojho postoja k sociálnej starostlivosti to však respondenti vnímajú rôzne: nositelia konzervatívneho a liberálneho postoja vyjadrujú súhlasné stanoviská zdržanlivejšie (sú menej pozitívne) ako nositelia sociálnodemokratického a radikálneho postoja.

Hoci sa hodnotenie **stavu sociálneho zabezpečenia** v SR (životnej úrovne dôchodcov, životnej úrovne nezamestnaných, „finančne dostupnej“ starostlivosti o deti pracujúcich rodičov, možnosti mladých ľudí nájsť si prvé zamestnanie, efektívnosti poskytovania zdravotnej starostlivosti) v optike respondentov pohybuje prevažne v negatívnom póle odpovedovej škály, nositelia konzervatívneho a liberálneho postoja k sociálnej starostlivosti tento stav vnímajú menej negatívne ako nositelia sociálnodemokratického a radikálneho postoja.

Aj v názoroch na **perspektívy sociálneho zabezpečenia** na Slovensku sa v závislosti od typu postoja k sociálnej starostlivosti prejavili rozdiely: kým u respondentov so sociálnodemokratickým a radikálnym typom postoja k sociálnej starostlivosti prevládol názor, že vláda by mala zvýšiť dane a viac prispievať na sociálne dávky a služby, u respondentov s konzervatívnym a liberálnym typom postoja prevládol názor, že vláda by mala znížiť dane a menej prispievať na sociálne dávky a služby.

Získané výsledky dávajú možnosť postrehnúť prítomnosť konvergentných tendencií v odpovediach respondentov rôznych krajín na mnohé otázky sociálneho zabezpečenia, súčasne ale nemožno prehliadať jasne viditeľný vplyv reálne existujúcich rozdielov v jednotlivých krajinách. Typológia postojov k sociálnej starostlivosti sa ukázala ako produktívna cesta analýzy dát rotujúceho modulu a súčasne naznačuje, aká dlhá a zložitá bude cesta európskej integrácie v tejto oblasti. V postojoch obyvateľov európskych krajín sa totiž premietajú pre každú z nich špecifické, vžitú kultúrne a historicky podmienené predstavy o „správnej“ podobe a miere solidarity a diferencovaného prístupu k jej adresátom.

LITERATÚRA

- Abele, A. und Becker, P. (1991). *Wohlbefinden. Theorie – Empirie – Diagnostik*. Weinheim : Juventa.
- Abrams, D., Hogg, M. A. (1999). *Social Identity and Social Cognition*. Blackwell Publishers.
- Abrams, D., Lima, L., Coudin, G. (2008). Experiences and Expressions of Ageism: Module template with background information, survey questions. http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_content&task=view&id=219&Itemid=308
- Advance Letter: Round 4. (2008). <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Allardt, E. (1993). Having, Loving, Being: An alternative to the Swedish model of welfare research. In: Nussbaum, M., and Sen, A. *The Quality of Life*. Oxford : Clarendon Press, 88-94.
- Allport, G. W. (1954). *Religion and Prejudice. The Nature of Prejudice*. Cambridge : Addison-Wesley, 444-459.
- Antaki, C. Rapley, M. (1996). 'Quality of Life' Talk: the liberal paradox of psychological testing. *Discourse and Society*, 7, 293-316.
- Andrews, F. M. and Whithey, S. B. (1976). *Social Indicators of Well-being: American's perceptions of life quality*. New York : Plenum Press.
- Argyle, M. (1987). *The Psychology of Happiness*. Nottingham : Methuen.
- Balogová, B. (2005). *Seniори*. Prešov : Akcent print.
- Barrow, G. M., Smith, P. A. (1979). *Aging, Ageism and Society*. New York : West Publishing.
- Baumeister, R. F., De Wall, C. N., Ciarocco, N. J., Twenge, J. M. (2005). Social Exclusion Impairs Self-regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 589-604.
- Becker, P. (1986). *Vorform eines TPF – Manuals*. Aus dem Fachbereich Psychologie der Univesität Trier.
- Billiet, J. (2003a). Proposal for Questions on Religious Identity. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Billiet, J. (2003b). Questions about National, Subnational and Ethnic Identity <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Billiet, J., Philippens, M. (2003). Work Package 7: Data-based quality assessment in ESS Round 1. Quality assessment of the registered responses. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Bonoli, G. (1997). Classyfying Welfare States: A two dimensional approach. *Journal of Social Policy*, 26, 3, 351-372.
- Bradburn, N. M. (1969). *The Structure of Psychological Well-being*. Chicago : Aldine.
- Brady, H. E. (1999). Political Participation. In: Robinson, J. P., Shaver, P. R., Wrightsman, L. S. (1999). *Measures of Political Attitudes*. San Diego : Academic Press.
- Campbell, D. D. (1997). *Adult Education as a Field of Study and Practice*. Vancouver : British Columbia.
- Campbell, A., Converse, P., Rodgers, W. (1976). *The Quality of American Life: Perceptions, evaluations and satisfactions*. New York : Rusel Sage Foundation.

- Cantril, H. (1965). *The Pattern of Human Concern*. New Brunswick : Rutgers University Press.
- Castles, F. G., Mitchell, D. (1993). *Worlds of Welfare and Families of Nations*. In: F. G. Castles (Ed.), *Families of nations: Patterns of public policy in western democracies*. Aldershot, UK : Dartmouth, 93-128.
- Contact Forms: Round 3. (2006). <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Couper, M., De Leeuw, E. (2003). Non-response in Cross-cultural and Cross-national Surveys. In: Harkness J. & al. (eds.) *Cross-cultural survey methods*. New Jersey : John Wiley.
- Cummins, R. A. (1996). The Domains of Life Satisfaction: An attempt to order chaos. *Social Indicators Research*, 38, 303-328.
- Cummins, R. A., Eckersley, R., Pallant, J., Van Vught, J., Misajon, R. (2003). Developing a National Index of Subjective Wellbeing: The Australian unity wellbeing index. *Social Indicators Research*, 64, 159-190.
- Curtice, J., Bryson, C. (2003). The Measurement of Socio-political Orientations. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Čižmárik, M., Ištvaníková, L. (2006). Hodnotové orientácie. In: Výrost, J. a kol.: *Európska sociálna sonda – 2. kolo*. Prešov : Universum, 210-236.
- Dalton, R. (1994). *The Green Rainbow: Environmental interest groups in Western Europe*. New Haven : Yale University Press.
- Data Protocol: Round 3. (2004): <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Van Deth, J. W., Scarbrough, E. (Eds.). (1995). *Beliefs in Government. Vol. 2: The impact of values*. Oxford : Oxford University Press.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- Diener, E. (2000). Subjective Well-being: the science of happiness, and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55, 34-43.
- Diener, E., Suh, E., Oishi, S. (1997). Recent Findings on Subjective Well-Being. <http://s.pszch.uiuc.edu/~ediener/hottopic/paper1.html>.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, Culture and Subjective Well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425.
- Džuka, J. (1996a). Indikátory (moderátory a determinanty) subjektívnej pohody. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 31, 1., 3-11.
- Džuka, J. (1996b). Subjektívna pohoda v kontexte pojmov šťastie, spokojnosť, duševné zdravie a jej determinácia. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 31, 2., 99-110.
- Džuka, J. (2004). Kvalita života a subjektívna pohoda – teórie a modely, podobnosť a rozdiely. In: J. Džuka (2004). (Ed.). *Psychologické dimenzie kvality života*. Prešov: Prešovská univerzita. www.pulib.sk, 42-53.
- Džuka, J., Dalbert, C. (1997). Model aktuálnej a habituálnej subjektívnej pohody. *Československá psychologie*, XLVI., 3, 234-250.
- Džuka, J., Dalbert, C. (2002). Vývoj a overenie validity škál emocionálnej habituálnej subjektívnej pohody (SHSP). *Československá psychologie*, XLVI, 5, 234-250.
- Edgerton, R. (1990). Quality of Life from Longitudinal Research Perspective. In: Shalock, R. L. (Ed.). *Quality of Life: Perspectives and issues*. Washington : AAMR, 149-160.

- Enhancing Response Rates. (2004). <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Erikson, R., Jonsson, J. O., Kolsrud, K., Kalgraf-Skjåk, K., Lesthaeghe, R., Stoop, I. (2003). How to ascertain the socio-structural position of the individual in society. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, NJ : Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G., Regini, M. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York : Oxford University Press.
- European Science Foundation Standing Committee of the Social Sciences (1996). *The European Social Survey: Report of the Expert Group*. Strasbourg : ESF.
- European Science Foundation Standing Committee of the Social Sciences (1999). *The European Social Survey (ESS) – a Research Instrument for the Social Sciences in Europe*. Strasbourg : ESF.
- ESS – Sampling Expert Panel: The Sample. In: ESS 2002/2003 Technical Report Edition 1 (September 2003). http://naticent02.uuhost.uk.uu.net/archive/tech_report.htm
- Farquhar, G. (1995). Elderly People's Definitions of Quality of Life. *Social Science and Medicine*, 1439-1446.
- Frankovský, M., Takáčová, A. (2008). Work and Satisfaction with Life. In: Štefko, R., Frankovský, M. *Management 2008: In times of global change and uncertainty*. Prešov : Faculty of Management University of Prešov, 406-417.
- Fromm, E. (1967). *Člověk a psychoanalýza*. Praha : Svoboda.
- Fukuyama, Y. (1961). The Major Dimensions of Church Membership. *Review of Religious Research*, 2, 154-161.
- Galbraith, J. K. (1967). *The New Industrial State*. Hamish Hamilton, 427.
- Glock, Ch. Y. (1962). On the Study of Religious Commitment. *Religious Education : Research Supplement*, The Religious Education Association, New Haven, 98-110.
- Goodin, R. et al. (1999). *The Real Worlds of Welfare Capitalism*. New York : Cambridge University Press.
- Groves, R., Couper, M. (1998). *Non-response in Household Interview Surveys*. New York : John Wiley.
- Groves, R. M., Dillman, D. A., Eltinge, J. L., Little, R. J. A. (eds.), (2002). *Survey Non-response*. New York : John Wiley.
- Hartl, P., Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha : Portál.
- Häder, S., Gabler, S. (1997). Deviations from the Population and Optimal Weights. In: W. Saris, M. Kaase (1997). *Eurobarometer – Measurements for opinions in Europe*. ZUMA-Nachrichten Spezial No. 2.
- Hnilica, K. (2008). Spokojenost s ekonomicko-politickou situací státu a kvalita života. *Psychologie v ekonomické praxi*, 3-4, 43. 3-15.
- Homišínová, M. (2006). Sociodemografický profil respondenta a jeho rodiny. In: Jozef Výrost a kol.: *Európska sociálna sonda (2. kolo)*. Prešov : SvÚ SAV, UNIVERSUM, 62-80.
- Homišínová, M. (2008). Sociodemografický profil respondenta a jeho rodiny. In: Jozef Výrost a kol.: *Európska sociálna sonda (3. kolo)*. Prešov : SvÚ SAV, UNIVERSUM, 52-74.

- Huber, E., Stephens, J. D., (2001). *Development and Crisis of the Welfare State*. Chicago : University of Chicago Press.
- Human Development Report (2008): <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008/>
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton : Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton : Princeton University Press.
- Inglehart, R., Welzel, Ch. Klingemann, H. D. (2000). *The Theory of Human Development: A cross – cultural analysis*. University of California. Irving.
- Ištvániková, L., Čizmarik, M. (2005). Hodnotové orientácie Slovákov v európskom kontexte – na základe výsledkov ESS. In Blatný, M. – Vobořil, D. – Květon, P. – Jelínek, M. – Sobotková, V. (Eds.): *Sociální procesy a osobnost*. Brno: Psychologický ústav AVČR, 150-158.
- Jöreskog, K. G. (1990). New Developments in LISREL. Analysis of ordinal variables using polychoric correlations and weighted least squares, *Quality and Quantity*, 24: 387-404.
- Jöreskog, K., Sörbom, K. (1993). *LISREL® 8 User's Reference Guide*. Chicago, Scientific Software International.
- Jowell, R. (1998): How Comparative is Comparative Research? *American Behavioral Scientist*, 42, 168-177.
- Kaase, M., Newton, K. (Eds.) (1995). *Beliefs in Government. Vol. 5: Beliefs in government*. Oxford : Oxford University Press.
- Kentoš, M. (2006). Kvalita života, náboženstvo, vnímaná diskriminácia. In: J. Výrost a kol.: *Európska sociálna sonda (2. kolo)*. SvÚ SAV, Prešov : UNIVERSUM, 178-209.
- Kentoš, M. (2008). Value Orientations of Selected Groups of Employees. In: Štefko, R. – Frankovský, M. *Management 2008: In times of global change and uncertainty*. Prešov : Faculty of Management University of Prešov. 444-452.
- Kentoš, M. (2008). Bezpečnosť, indikátory kvality života a religiozita. In: J. Výrost a kol.: *Európska sociálna sonda (3. kolo)*. Prešov : UNIVERSUM, 100-131.
- Kentoš, M. (2008). Hodnotové orientácie. In: J. Výrost a kol.: *Európska sociálna sonda (3. kolo)*. Prešov : UNIVERSUM, 174-190.
- Kersbergen van, K., van Waarden, F. (2003). *Shifts in Governance*. <http://www.european-socialsurvey.org/>
- Kish, L. (1994). Multipopulation Survey Designs: Five Types with Seven Shared Aspects. *International Statistical Review* 62, 167-186.
- Kitschelt, H. (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Klingemann, H. D., Fuchs, D. (Eds.) (1995). *Beliefs in government. Vol. 1: Citizens and the state*. Oxford : Oxford University Press.
- Knutsen, O. (1995). Left-Right Materialist Value Orientations. In: J. van Deth and E. Scarbrough (eds.): *The Impact of Values*. Oxford : Oxford University Press.
- Kollár, M., Mesežnikov, G., Bútor, M. (2007). *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava : IVO.
- Kollár, M., Mesežnikov, G., Bútor, M. (2008). *Slovensko 2007. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava : IVO.

- Krosnick, D. (1991). Response Strategies for Coping with Cognitive Demands of Attitude Measure in Surveys. *Applied cognitive psychology*, 5, 213-236.
- Křivohlavý, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Praha : Portál.
- Kwon, H. J. (1997). Beyond European Welfare Regimes: Comparative perspectives on East Asian welfare systems. *Journal of Social Policy*, 26, 467-484.
- Laluha, I., Ošková, S., Stanek, V. (2005). Kvalita života, sociálne nerovnosti a diferenciácia obyvateľstva. *Sociológia*, 37, 2, 119-142.
- Land, K. (2001). Models and Indicators. *Social Force*, 80, 2, 381-410.
- Loosveldt, G., Carton, A., Billiet, J. (2004). Assessment of Survey Data Quality: A pragmatic approach focused on interviewer tasks, *International Journal of Market Research*, vol. 46 (1)
- Maříková, H., Petrušek, M., Vodáková, A. (1996). *Veľký sociologický slovník*. I. a II. diel. Praha : Karolinum.
- Nákonečný, M. (1995). *Encyklopedie psychologie*. Praha : Academia.
- Nelson, T. D. (2002). *The Psychology of Prejudice*. Boston : Allyn and Bacon.
- Nevolová, D. (1991). Zdravý vývoj dítěte z hlediska současných výskumů rodinného prostředí. *Československá psychologie*, 35, 2, 243-254.
- Newton, K., Saris, W. (2003). Media and Communications Questions. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Niedermayer, O., Sinnott, R. (Eds.) (1995). *Beliefs in Government*. Vol. 2: Public opinion and internationalized governance. Oxford : Oxford University Press.
- North, D. (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York : Norton.
- Pallant, J. F., Lae, L. (2002). Sense of Coherence, Well-being, Coping and Personality Factors: further evaluation of the Sense of coherence scale. *Personality and individual differences*, 33, 39-48.
- Philippens, M., Billiet, J. (2003). Monitoring and Evaluating Non-response Issues and Fieldwork Efforts in the European Social Survey. Results of the analysis of contact form data. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Philippens, M., Billiet, J. (2004). Monitoring and Evaluating Non-response Issues and Fieldwork Efforts in the European Social Survey. Paper presented at the European Conference on Quality and Methodology in Official Statistics, Mainz.
- Plzák, M. (1975). *Hra o lidské štěstí*. Praha : Orbis.
- Poliach, V. (2007). Sto rokov v psychológii hodnôt – autori, témy, publikácie. In: Salbot, V.: *Psychologické pohľady na osobné hodnoty*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela.
- Power, A., Wilson, W. J. (2000). *Social Exclusion and the Future of Cities*, Centre for Analysis of Social Exclusion, London : London School of Economics.
- Progress Reports: Round 3. (2006): <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Rothstein, B. (1998). *Just Institutions Matter: The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State (Theories of Institutional Design)*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Saris, W. E., Van den Veld, W., Gallhofer, I. (2003). Development and Improvement of Questionnaires Using Predictions of Reliability and Validity. In: Presser S., Rothgeb, J., Couper, M., Lessler, J., Martin, E., Singer, E. (Eds). *Questionnaire development, evaluation and testing*. New York : Wiley.

- Shackman, G. (2001). Sample Size and Design Effect. http://www.albany.edu/~areilly/albany_asa/confweb01/agenda01.htm
- Schneider, D. J. (2004). *The Psychology of Stereotyping*. New York : Guilford Press.
- Silver, H. (2007). Social Exclusion: Comparative Analysis of Europe and Middle East Youth, <http://www.shababinclusion.org/content/document/detail/558/1>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theory and empirical tests in 20 countries. In: M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. New York : Academic Press, Vol. 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there Universal Aspects in the Content and Structure of Values? *Journal of Social Issues*, 50, 19-45.
- Schwartz, S. H. (2003). A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations. Online: http://naticent02.uuhost.uk.uu.net/questionnaire/chapter_07.doc
- Schwartz, S. H., Lehmann, A., Roccas, S. (1999). Multimethod Probes of Basic Human Values. In: J. Adamopoulos, Y. Kashima (Eds.). *Social Psychology and Culture Context: Essays in Honor of Harry C. Triandis*. Newbury Park, CA: Sage.
- Schwartz, S. H., Rubel, T. (2005). Sex Differences in Value Priorities: Cross-Cultural and Multimethod Studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 6, 1010-1028.
- Scherpenzeel, A., Saris, W. (1997). The Validity and Reliability of Survey Questions: a Meta Analysis of MTMM Studies, *Sociological Methods and Practice*, 25, 341-383.
- Specification for Participating Countries: European Social Survey, Round 3. (2005): <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Stoop, I. (2004). Event Data Collection Round 2. Guidelines for ESS national coordinators. July 2004. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Sudman, S., Bradburn, N., Schwarz, N. (1996). *Thinking about Answers. The application of cognitive processes to survey methodology*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Swallfors, S. (1997). Worlds of Welfare and Attitudes Redistribution: A comparison of eight western nations. *European Sociological Review*, 13, 283-304.
- Swallfors, S. (2003). Welfare Regimes and Welfare Opinions: A comparison of eight western countries. *Social Indicators Research*, 64, 2003, 495-520.
- Taylor-Gooby, P. (1993). What Citizens Want from the State. In: R. Jowell, L. Brook, L. Dowds (eds.), *International Social Attitudes: the 10th BSA report*. Aldershot : Dartmouth.
- Therborn, G. (1995). *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage.
- Thomassen, J. (2003). Opinions about Political Issues. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Tokárová, A. (Ed.) (2002). *Kvalita života v kontextoch globalizácie a výkonovej spoločnosti*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Tice, D. M., Stucke, T. S., (2001). If You Cant Join Them, Beat Them: Effects of social exclusion on aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 1058-1069.
- Twenge, J. M., Catanese, K. R., Baumeister, R. F. (2003). Social Exclusion and the Deconstructed State: Time perception, meaninglessness, lethargy, lack of emotion, and self-awareness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 409-423.

- Vagač, L. (2004). Kvalita života. In: M. Kollár, G. Mesežnikov (Eds.): Slovensko 2004. Bratislava : IVO, 896-910.
- Veenhoven, R. (1999). Quality-of-life in Individualistic Society. *Social Indicators Research*, 48, 157-186.
- Veenhoven R. (2000). The Four Qualities of Life. Ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1-39.
- Veenhoven R. (2002). Why Social Policy Needs Subjective Indicators. *Social Indicators Research*, 58, 33-45.
- WHOQOL Group (1994). The Development of the World Health Organization Quality of Life Assessment Instrument (the WHOQOL). In: Orley, J.; Kuyken, W. (Eds). *Quality of Life Assessment: International Perspectives*. Heidelberg : Springer-Verlag.
- Vogel, J., Boelhouwer, J., Veenhoven, R. (2003). Measuring Social Exclusion for the ESS Core Module. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- Výrost, J. a kol. (2006). Európska sociálna sonda (ESS) 2. kolo na Slovensku. Prešov : Universum.
- Výrost, J. (2007). Subjektívna pohoda a hodnoty nezamestnaných európskych krajín v zrkadle výsledkov 2. kola ESS. In: D. Fedáková, M. Kentoš (Eds.). *Psychológia práce a organizácie 2006*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 249-257.
- Výrost, J., Kentoš, M., Fedáková, D. (2007). Value Orientations as Factors of Social Trust, Political Participation, and Life Satisfaction. *Studia Psychologica*, 49, 4, 283-294.
- Výrost, J. a kol. (2008). Európska sociálna sonda (ESS) 3. kolo na Slovensku. Prešov : Universum.
- Výrost, J. (2008). Politické postoje. In: Výrost, J. a kol. *Európska sociálna sonda (ESS) 3. kolo na Slovensku*. Prešov : Universum, s. 75-99.
- Výrost, J. (2008). Are We Alike? A look at ESS Round 2 results. In *The individual and the process of socialization in the environment of current society*. Praha : Matfyzpress, s. 15-24.
- Ziegler, R. (1998). Trust and the Reliability of Expectations. *Rationality and Society*, 10, 427-450.

Jozef Výrost a kolektív

Európska sociálna sonda (ESS) 4. kolo na Slovensku

Recenzenti

RNDr. Zdenka Ruiselová, CSc.
Doc. PhDr. Tomáš Urbánek, PhD.

Redaktorka

PhDr. Anna Švorcová

Sadzba

Ing. Stanislav Kurimai

Litografie

Arkus JJ, spol. s r. o.

© Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach

© Vydané vo vydavateľstve **UNIVERSUM**, Javorinská 26, 080 01 Prešov
(www.universum-eu.sk)

ISBN 978-80-89046-65-2

ISBN 978-80-89046-65-2

9 788089 046652